

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ
(1946-1960)**

MEHMET SAİTKORKMAZ

DOKTORA TEZİ

KAHRAMANMARAŞ
OCAK-2015

T. C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ (1946-1960)

DANIŞMAN: Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ

Mehmet Sait KORKMAZ

DOKTORA TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

Ocak-2015

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ
(1946-1960)

Mehmet SAİT KORKMAZ

DOKTORA TEZİ

Kod No:

Bu Tez / /2015 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

.....
BAŞKAN

.....
ÜYE

.....
ÜYE

.....
ÜYE

.....
ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.....
Enstitü Müdürü

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ
(1946-1960)

Mehmet SaitKORKMAZ

Danışman : (Unvan).....

Yıl : 2015, Sayfa: 244

Jüri : (Unvan).....(Başkan)
: (Unvan).....(Üye)
: (Unvan).....(Üye)
: (Unvan).....(Üye)
: (Unvan).....(Üye)

ÖZET

Bu çalışma, 1946-1960 yılları arası Türkiye-Suriye ilişkilerini konu almaktadır. Köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan Suriye özellikle XII. yy.dan itibaren bir Türk yurdu haline gelmiştir. Selçuklulardan itibaren I. Dünya Savaşı'na kadar Türklerin elinde kalmış olan bölge, gerek coğrafyası ve gerekse sosyo kültürel açıdan ortak bir maziye sahip olması dolayısıyla her iki ülke arasındaki ilişkiler son derece önem kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde Hatay sorunu, iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmuştur. M. Kemal Atatürk'ün Hatay'ı anavatana katma çabaları, Suriye tarafında hoşnutsuzluk yaratmış, netice olarak 1939'da Hatay'ın anavatana katılması iki ülke arasında bugüne kadar devam eden bir tartışmanın başlamasına da sebep olmuştur. Bu sorunun yanında 1950'li yıllarda Türkiye'nin Batı yanlısı politikaları, tüm Arap Dünyasında olduğu gibi Suriye'de de tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki II. Dünya Savaşı'nı müteakip ortaya çıkan "Soğuk Savaş" yıllarında doruk noktasına ulaşmış, öyleki 1957 yılında Türkiye ve Suriye bir savaşın eşiğine gelmiştir. Bu yıllarda iki ülke arasındaki ilişkiler özellikle siyasal zemin üzerinde şekillenmekle birlikte, sosyal, kültürel, ekonomik ve askeri alanlarda da faaliyetler olduğu gözlemlenmiştir. 1960 yılında Türkiye'de yaşanan askeri darbeye birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde durgun hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Suriye İlişkileri, Demokrat Parti, Adnan Menderes, Bağdat Paktı.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

Phd THESIS

**THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY AND SYRIA
(1946-1960)**

Mehmet SaitKORMAZ

Supervisor : (.....).....

Year : 2015, Pages: 244

Jury : (Title).....(Chairman)
: (.....).....(Member)
: (.....).....(Member)
: (.....).....(Member)
: (.....).....(Member)

ASBSTRACT

The basis of this study is composed of relationships between Turkey and Syria in 1946-1960. Syria, which has a long historical background, has especially become a Turkish residence since 12th century. Syria was under the control of Turkish reign starting from Seljuk time. This is the most important point to understand how significant the matter is. Hatay problem has formed the basis of the relationship between the two countries in the republic period. Mustafa Kemal's efforts to add Hatay to the homeland has created a disapproval on behalf of Syria and in the end, reunion of Hatay with Turkish Republic in 1939 has become a major reason to initiate a debate that was remained till today. In addition to this problem, Turkey's western oriented policies in 1950s have been met with a response in Syria, like Arab World. This reaction reached to its peak in the Cold War years that emerged after the World War II, such that Turkey and Syria were on the brink of war in 1957. During the years covered in this study, the relations between the two countries shaped not only in the political ground, but also some mutual activities in social, cultural, economic and military space. The relations between the two countries have become a neutral state after the military coup that experienced in Turkey in 1960.

Keywords: Turkey-Syrian relationship, Democrat Party, Adnan Menderes, Baghdad Pact.

ÖNSÖZ

Ortadoğu siyasetini derinden etkileyen ve Arap Baharı olarak bilinen siyasal gelişmelerin yansımaları bünyesinde tüm şiddetiyle yaşayan ülkelerin başında Suriye gelmektedir. Bu siyasal gelişmelerden etkilenen pek çok Arap ülkesinin yönetimlerinde değişimler yaşanırken, Suriye yönetimi ısrarla yerini korumayı sürdürmüştür. Buradan hareketle tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de olaylar yakından takip edilmektedir. Son dönemde Suriye yönetiminin iktidar hevesinden kaynaklı olarak yerini korumak adına kendi halkına zulüm yapmaya başlaması, zaten tarihsel süreçte de ilişkilerin pek iyi olmadığı Türkiye’yle arasının bozulmasına da sebep olmuştur. İşte bu nokta bu çalışmaya da ilham vermiştir. Çalışma daha önce ciddi anlamda büyük sıkıntıların yaşandığı ve iki ülkenin neredeyse savaşa noktasına geldiği, Adnan Menderes dönemini ele almaktadır.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bir genel giriş yapıldıktan sonra, çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi ve konu hakkında yapılmış olan çalışmaların tanıtıldığı literatür taraması başlıkları eklenerek bu bağlamda bilgiler vermeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde Suriye’nin ilk çağlardan başlamak üzere tarihi dönemleri etraflıca ele alınmıştır. İslam fetihleriyle birlikte Suriye’nin İslamlaşma süreci ve akabinde de Türklerin bölgeye yerleşmeleri işlendikten sonra bölgede kurulan Türk Devletleri, Memluklere kadar anlatılmıştır. Yine bu konuları müteakip Osmanlı Devleti’nin Suriye’de hâkimiyetinde birinci bölümde işlenen başlıca konulardandır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Millî Mücadele döneminden başlayıp, 1950 yılına gelinen süreçte Türkiye-Suriye ilişkileri ele alınmıştır. Bu bağlamda Türk Millî Mücadele hareketinin Ortadoğu halkalarına nasıl örnek teşkil ettiği, daha sonra Atatürk döneminde başlayan Hatay sorunu ve o dönem Suriye’nin Fransız mandası olması hasebiyle Suriye adına Fransızlarla yapılan anlaşmalar anlatılmıştır. Ayrıca Atatürk’ün vefatını müteakip Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni devlet başkanı olan İsmet İnönü döneminde Türkiye-Suriye ilişkilerinin seyri de yine arşiv belgeleri ışığında ifade edilmiştir.

Son bölümde ise 1950 yılında Türkiye demokrasisinde yaşanan yeni gelişmelerle birlikte, Adnan Menderes önderliğindeki Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ve bu bağlamda iç dış politikada yaşanan gelişmeler yine arşiv belgeleri ışığında anlatılmaya

çalışılmıştır. Türkiye'nin o dönem Ortadoğu ve Batıyla olan ilişkileri genel hatlarıyla izah edildikten sonra özelde Menderes Dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri ele alınmıştır. Bu noktada ortaya çıkan sorunlar ve yaşanan gerginlikler çalışmanın da temelini oluşturmuştur. Ayrıca çalışmanın sonunda ekler başlığı altında yararlanılan arşiv belgelerinden örnekler verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde sürekli yol gösteren, eksiklikleri tespit etme noktasında yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ'e, yine her zaman verdiği destekle beni şevklendiren Prof. Dr. Orhan DOĞAN'a, bu günlere gelmemde emeği geçen ve manevi babam gibi gördüğüm Doç. Dr. Yusuf KILIÇ'a, desteğini üniversitede göreve başladığım andan itibaren gördüğüm ve her konuda bana referans olarak güvenen değerli büyüğüm emekli YÖK başkan vekili Prof. Dr. Uygur TAZEBEY'e, kütüphane personelimiz Abdulhamit TEKTUNA'ya, İngilizce çevirileriyle bana destek olan mesai arkadaşım Abdil Celal YAŞAMALI'ya, çalışma sırasında benden fedakârlığını esirgemeyerek destek olan hayat arkadaşım Zeynep BİLGE hanıma ve son olarak istemeyerek de olsa zaman zaman ihmal ettiğim çocuklarıma teşekkür ederim.

Mehmet Sait KORKMAZ
KİLİS 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ASBTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Kapsamı	4
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.5. Literatür Taraması	5
2. SURIYE’NİN TARİHSEL DÖNEMLERİ	16
2.1. Coğrafi Olarak Suriye	16
2.2. Orta Çağda Suriye: İslam Hâkimiyeti Dönemi.....	19
2.3. Türk Hâkimiyetine Girişinden Osmanlılara Kadar Suriye	23
2.4. Osmanlı Döneminde Suriye	31
2.5. Suriye’nin Fransızlar Tarafından İşgali ve Fransız Mandası Dönemi	42
2.6. Bağımsızlık Sonrası Suriye (1946-1960).....	47
3. CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA TÜRKİYE-SURIYE İLİŞKİLERİ (1923-1945)	52
3.1. Millî Mücadele Yılları ve Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri	52
3.1.1. Atatürk Döneminde Yapılan İkili Anlaşmalar	57
3.1.1.1. Türkiye–Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması (Suriye ve Lübnan İçin)	57
3.1.1.2. Türkiye-Suriye Sınırı Hakkında 22 Haziran 1929 Tarihli Antlaşma ve Protokol	60

3.1.1.3. Türkiye ve Fransa Arasında Suriye’deki, Türklere Ait Emlak ile Türkiye’deki, Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Antlaşma.	60
3.1.1.4. Türkiye-Suriye Sınırı Üzerinde Demiryollarının İşletilmesi Tarzına Dair Türkiye-Fransa Hükümetleri Arasında Yapılan Antlaşma.....	61
3.1.1.5. İskenderun Sancağının “Ayrı varlığını” Kuran Uluslararası Antlaşmalar.....	62
3.1.1.6. Türkiye-Suriye Sınırının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Antlaşma	63
3.2. İsmet İnönü Dönemi.....	64
3.2.1. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası	64
3.2.2. İnönü Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri.	78
3.2.2.1. İnönü Dönemi Suriye’yle Yapılan Antlaşmalar.....	88
3.2.2.1.1. Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesin Şekille Çözümüne Ait Antlaşma	88
3.3. Hatay Meselesi.....	89
3.3.1. Hatay Meselesinde Tarihsel Süreç	89
3.3.2. Hatay’ın Fransızlar Tarafından İşgali.....	91
3.3.3. Hatay Sorununun Ortaya Çıkışı ve Milletler Cemiyetinde Gündeme Gelmesi	94
3.3.4. Hatay Devleti’nin Kurulması ve Türkiye’ye Katılması	98
3.3.5. Hatay’ın Türkiye’ye Katılması ve Suriye’nin Tepkisi	102
3.4. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu: 1960’a Kadar	105
4. ADNAN MENDERES DÖNEMİ VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ (1950-1960).....	110
4.1. Türkiye’de 1945 Sonrası Demokratikleşme Çabaları ve Demokrat Partinin Kuruluşu.	110
4.1.1. 4’lü Takrir.....	110
4.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri	112

4.1.3. MP'nin Kurulması.....	114
4.1.4. DP'nin İktidar Oluşu.....	115
4.2. Menderes Dönemi Türkiye	118
4.2.1. 1950-1954 Yılları Arası Türkiye.....	118
4.2.2. 1954-1957 Yılları Arası Türkiye.....	121
4.2.3. 1957-1960 Yılları Arası Türkiye.....	123
4.2.4. 1960 Darbesi Öncesi Yaşanan Gelişmeler	125
4.3. Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)	130
4.3.1. Siyasi İlişkiler.....	130
4.3.1.1. Bağdat Paktı	133
4.3.1.1.1. Bağdat Paktı'nın Kurulması ve Türkiye'nin Rolü	133
4.3.1.1.2. Bağdat Paktı'nın İlk Formu: Türkiye-Pakistan İşbirliği Antlaşması (2 Nisan 1954)	136
4.3.1.1.3. Türkiye-Irak Görüşmeleri ve Menderes'in Arap Ülkelerini Pakta Çekme Çabaları	138
4.3.1.1.4. Bağdat Paktı'nın İmzalanması	141
4.3.1.1.5. Bağdat Paktı'na Arap Tepkisi: Suriye ve Mısır'ın Faaliyetleri	144
4.3.1.1.6. Bağdat Paktı'nın Sonu: CENTO'ya Dönüşüm	146
4.3.1.2. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Türkiye'nin Tavrı .	156
4.3.1.2.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Türkiye.....	156
4.3.1.2.2. Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Ayrılması ve Türkiye'nin Tavrı.....	160
4.3.2. Diğer Alanlarda İlişkiler	162
5. SONUÇ	171
KAYNAKÇA	177
1- Arşiv Belgeleri.....	177
2. Gazeteler.....	179

3- Kitap ve Makaleler	182
4- Doktora ve Yüksek Lisans Çalışmaları.....	202
I. Doktora Çalışmaları	202
II. Yüksek Lisans Çalışmaları	203
ÖZ GEÇMİŞ.....	206
EKLER.....	207

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKM	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
ATO	: Ankara Ticaret Odası
ATTB	: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜTİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
B.A.C.	: Birleşik Arap Cumhuriyeti.
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
ÇAVSAM	: Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi
Çev.	: Çeviren
D.	: Dönem/ Devre
Der.	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİA	: Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Eds.	: Editions (Editörler)
EÜEFTB	: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
GÜİİBF	: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
HAK	: Harp Akademileri Komutanlığı
Haz.	: Hazırlayan

HP	: Hürriyet Partisi
İA	: İslam Ansiklopedisi
İHH	: İnsanı Yardım Vakfı
İnc.	: Incorporated (Anonim Şirketi)
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
JASSS	: The Journal of Academic Social Science Studies
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MMD	: Müfrit Muhafazakâr Demokratlar
MP	: Millet Partisi
MÜFEF	: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
No.	: Number (Sayı)
OBİV	: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
p.	: Paper (Sayfa)
pp.	: Papers (Sayfalar)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
SAÜ	: Sakarya Üniversitesi
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SETAV	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
Sny	: Sayfa numarası yok.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TBMM GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMKM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

trhsz	: tarihsiz
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	: ve diğerleri
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Vol.	: Volume (Cilt)
Yay.	:Yayımları
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan
YKY	:Yapı Kredi Yayımları

GİRİŞ

1. Giriş

15 Mart 2011 yılında başlayan olayların ardından tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en fazla konuşulan ülkelerden biri haline gelen Suriye, Türkiye’nin en uzun sınırının olduğu ve tarih boyunca sosyo-kültürel bağlarının en üst seviyede olduğu ülkelerden biri olmuştur. Stratejik konumundan kaynaklı olarak, tarih boyunca Orta Doğu’yu kontrol etmek isteyen devletler mutlaka Suriye coğrafyasına da hâkim olmak istemiştir. Bağımsızlığa kavuştuğu 1946 yılından itibaren siyasi ve ekonomik istikrarı yakalama peşinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ancak 1970’lerde darbelerden kurtularak azıcıkta olsa rahat bir nefes almıştır. 1970 Hafız Esad yönetimindeki Baas Partisi’nin ülke yönetimine el koymasıyla birlikte nispeten istikrar sağlanan ülkede, 2000 yılında Baba Esad’ın ölümüyle yerine geçen oğul Esad iktidara geçmiştir. 15 Mart 2011 yılına kadar devam eden Beşer Esed yönetimi, bu tarihte kamuoyunda “Arap Baharı” olarak nitelendirilen ve neredeyse bütün Ortadoğu’yu etkileyen olaylar zincirinin Suriye sıçramasından sonra büyük bir yara almış ve bu gün hala yaşanan olaylarla birlikte Suriye istikrar ve huzuru yeniden kaybetmiştir. 2011 yılından bu yana geçen süreçte ortaya çıkan Türkiye-Suriye ilişkilerini sağlıklı değerlendirebilmek için öncelikli olarak ilişkilerin tarihsel sürecini ele almak gerekir. Çünkü bu gün yaşanan olayların perde arkası, temeli tarihte saklıdır.

Tüm modern dünya devletleri gibi Suriye’de I. Dünya Savaşı sonrası bir milli devlet kurma çabaları başlamış ve 1946 yılında tam anlamıyla bir ulus-devlet inşa edilmemiş olsa da Arap milliyetçiliği temeline dayanan bir devlet inşa edilmiştir. Buda siyasetin çerçevesinin milliyetçiliğin kurallarına göre belirlenmesine neden olmuştur. Suriye, jeopolitik konumu nedeniyle, son derece stratejik bir konuma sahiptir. Stratejistler bu stratejik konumundan kaynaklı olarak, Suriye’ye hâkim olunmadan Ortadoğu’nun tam anlamıyla hâkimiyet altına alınamayacağını ifade etmektedirler. İşte bu durum Suriye’yi bir cazibe merkezi, bir siyasi oyun arenası haline dönüştürmektedir.

Suriye, Orta Doğu’daki diğer bölgelerden farklı olarak tahıl üretimine elverişli arazileri ve zengin ormanlarıyla da sürekli olarak güney, kuzey ve doğudan gelen güçlü imparatorlukların hedefi olmuştur. Bu özelliğinden dolayı son dönemde Fransızlar sanayileri için gerekli olan pamuk üretimi için burayı sömürgeleştirmişlerdir. Tarihsel olarak büyük ticaret yollarına yakınlığı da ticari

önemini arttırmış ve bu öneminden dolayı eski çağlardan bu yana büyük çekişmelere sahne olmuştur. 1516'dan itibaren 400 yıl kadar süreyle Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Suriye I. Dünya Savaşı'ndan sonra da 1946'yılına kadar Fransız Mandası olarak devam etmiştir. 1946'da tam bağımsızlığına kavuşabilen Suriye, 1958'de Mısır'la birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin bir bölümünü oluşturmuş ancak kısa süre sonra gerçekleşen bir darbeyle Eylül 1961'de tekrar bağımsız bir devlet olmuştur. 1963 yılında yapılan yeni bir darbe ile Baas Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından, 1970 yılında gerçekleştirdiği darbe sonrası Hafız Esad Suriye'nin başına geçmiştir. Ülkeyi 30 yıl diktatörlükle yöneten Hafız Esad'ın 2000 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu Beşar Esad seçilerek devlet başkanı olmuştur.

Türkiye ve Suriye sınırı, 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması ile belirlenmiştir. İlişkilerde ilk gerginlik Hatay Meselesiyle başlamıştır. Takip eden süreçte II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batılı Devletlerle işbirliği yapması, Suriye'nin ise, Sovyetler Birliği ile yaklaşması ilişkileri daha da gergin bir konuma getirmiştir. Son olarak Türkiye'nin Fırat Nehri'ne yaptığı barajlarla birlikte yeniden gündeme gelen su sorunu ve Suriye'nin PKK gibi terör örgütlerini desteklemesi, ilişkilerdeki gerginliğin artarak devam etmesini sağlamıştır. Kısaca, 1930'lardan itibaren Suriye ve Türkiye bölgede, zaman zaman diplomatik ilişkilerin askıya alınması, sınırlarda gerilim yaşanması ve 1957 ve 1998'de neredeyse savaşa dönüşecek askeri tehditler ile sonuçlanan, değişimlere maruz kalmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusunu 1946-1960 yılları arasında Türkiye-Suriye ilişkileri oluşturmaktadır. I. Dünya Savaşı'nı müteakip yıllarda önce Batılı devletlerin sömürgeleri haline gelen ve 1940'lı yıllardan itibaren de bağımsızlıklarını kazanan pek çok Arap Devletinden birisi de Suriye olmuştur. Türkiye ile tarihi, kültürel ve dinsel anlamda çok kuvvetli ve derin bağları bulunan Suriye'nin özellikle 1946 yılından sonra bağımsızlığını kazanmasının ardından, ülkede yaşanan gelişmeler ve dönemin şartları gereği iki kutba ayrılmış olan politik dünyada durduğu yer çalışmaya temel oluşturan noktalardandır. Bundan başka özellikle kendi iç çekişmeleri ve Modern çağın getirisi olan milliyetçilik ve sosyalizm gibi ideolojilerin ülkede meydana getirdiği çatışma ve ülkenin siyasal durumuna etkileri ayrıca çalışmada işlenen konulardan olmuştur. Değişen şartlarla birlikte II. Dünya

Savaşı'nın getirdiği bunalımlı yılların iki ülkeye ve aralarındaki ilişkiye sosyal, politik, ekonomik ve askeri olarak yansımalarıyla birlikte, Türkiye ve Suriye'de demokrasinin kat ettiği yolda çalışmanın konularından olmuştur. Suriye'de ard ardına yaşanan askeri darbelerin iki ülke ilişkilerine etkis ile birlikte, Türkiye'nin kendini batıya eklemelendirme çabaları ve bu bağlamda kurmaya çalıştığı politik birlikle bu çalışmada ayrıca işlenen konulardır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

877 km ile Türkiye'nin en büyük kara sınıra sahip olduğu ve tarihsel süreçte pek çok ortak değer üretmeyi başardığı nadir komşu ülkelerden birisi olarak Suriye Türkiye'de yeterince bilinmemektedir. Yaklaşık 400 yıl boyunca Türk toprağı olarak kalmış ve saha sonra I. Dünya Savaşı yıkımında Osmanlı Devleti'nden ayrılmış bir bölgenin günümüz Türkiyesinde daha iyi bilinmesi gerektiği kanaati oluşmuştur. Bundan başka, özellikle Ortadoğu coğrafyasının en büyük değerlerinden biri olarak Suriye bölgesi, sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önemden kaynaklı daima küresel güçlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu bağlamda bölgede meydana gelen her hangi bir olaydan Türkiye'nin belkide en fazla etkileneceği yerlerden de biri olma özelliğini taşımaktadır. Buradan hareketle özellikle bağımsız olduğu 1946 yılından itibaren yaşadığı politik travmalara son dönemde bir yenisi daha eklenen Suriye, topraklarında bir türlü istikrar ve refahı sağlayamamış ve buda ilk olarak Türkiye'ye yansımıştır. Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de yaşanan olaylardan en fazla etkilenen ülkerin başında Türkiye gelmektedir. Bu gün Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteci sayısının 1,5 milyonu aştığı bilgisi verilmektedir. Bu insanların sığınak olarak bu ülkeyi görmeleri ilişkilerin derinliğini ifade etmek açısından son derece önemlidir.

İşte bu anlatılanlardan kaynaklı olarak Suriye'de bu gün gelinen sürecin tarihsel geçmişini anlamak ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan sorunları gün yüzüne çıkararak bu doğrultuda gelecekte var olacak olan iki devlet arasındaki ilişkileri barışçıl bir düzleme çekmek adına Suriye'nin bilinmesi elzemdir. Bu çalışma bu konudaki açığı, 1946-1950 yılları arasını ele alarak, kısmen doldurmak niyetindedir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Çalışma 1946-1960 yılları arası Türkiye-Suriye ilişkilerine odaklanmakla beraber Türkiye ve Suriye'nin tarihsel evreleri de kısmen işlenmeye çalışılmıştır. Özellikle Suriye'nin tarihsel olarak bu güne geliş hikâyesi üzerinde durularak, 1946-1950 yılları arası ilişkilerde rol oynayan temel etmenlerin geçmişteki izleri bulunmaya çaba gösterilmiştir. Başlangıç olarak Suriye'nin tarihteki yeri ve yaşadığı evrelerin yanında, Suriye'de Türklerin görülmeye başlandığı dönemler ve Türk fetihleriyle birlikte tamamen bir Türk bölgesi haline gelmesinin yanında Türklerden kopuşu ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bunun yanında I. Dünya Savaşı'nı müteakip Fransızların işgaliyle birlikte, 1946 yılına kadar geçen süreçte ülkedeki genel durum ve 1946 yılından sonra Suriye'nin bağımsız bir devlet olarak Dünya arenasına çıkması, o dönem diğer devletlerle ilişkileri ve kendi içinde yaşadığı politik hadiseler çalışmanın kapsamı içine dâhil edilmiştir.

Yine Türk Millî Mücadelesi dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan ilişkilerin yanı sıra devam eden süreçte Tek Parti iktidarı yılları ve nihayi olarak Demokrat Parti döneminde yaşanan gelişmeler ışığında iki ülke arasındaki ilişkiler çalışmanın kapsamı içinde ele alınmıştır. Bu arada Türkiye Cumhuriyeti'nin de demokratik sancıları ve yaşanan hadiseler yine çalışma kapsamı içinde değerlendirilmiştir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

1946-1960 yılları arası hem Türkiye'de ve hem de Suriye'de cereyan eden hadiseleri tarihsel açıdan doğru değerlendirebilmek adına arşiv kaynakları ve dönemin yazılı basını taranmıştır. TBMM Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve dönemin çeşitli basın arşivlerinden 1940-1960 yıllarına dair elde edilen pek çok belge dikkatle incelenmiştir.

Bu kaynaklar arasında dönemin yazılı basın-yayın organı olan gazetelerden fazlaca istifade edilmiştir. Gazetelerin önemli olaylarla ilgili olarak kaleme aldığı makale ve baş sayfa yazıları, günün manşetleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yine Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen çeşitli devlet kurumlarına ait Bakanlar Kurulu Kararları, istihbarat raporları ve telgraf metinleri gibi belgeler çalışma için kullanılmıştır. Bunun yanında özellikle mecliste iki ülke ilişkileri açısından kayda değer görülen konuşmalarla ilgili olarak TBMM Zabıt Cerideleri ve TBMM Gizli Celse Zabıtları ayrıca incelenmiştir. Bu arşiv kayıtlarının yanı sıra

konuyla ilgili olan pek çok kaynak kitap ve makale de taranarak çalışma için kullanılmıştır.

1.5. Literatür Taraması

Türkiye-Suriye ilişkileri hakkında bu güne kadar kaleme alınan çalışma sayısının sınırlı olması Türkiye’de konunun önemiyetinin çok anlaşılmadığı kanaati uyandırmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı genel anlamda olaya bir bütün halinde bakmakla birlikte, bir kısmı ise yerel konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Özellikle Arap Baharının etkilediği yerlerden biri olarak son dönemde bütün dünyanın dikkatini çekmesi neticesi bu bölgeyle ilgilidir.

Son dönemde konu hakkında Ömer Osman Umar’ın çalışmaları dikkat çekmektedir. Suriye ve Türkiye-Suriye ilişkileri üzerine 3 kitabı ve pek çok makalesi bulunan Umar’ın, çalışmada en fazla yararlanılan eseri, 1918-1940 arası Türkiye-Suriye ilişkilerini derinlemesine irdelediği “Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)” adlı çalışmasıdır. Yine Umar’ın, “Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)” adlı eseri de çalışmada başvuru alan en önemli eserler arasındadır.

Celeleddin Yavuz tarafından hazırlanan, “Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri” adlı çalışma da özellikle Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi seyri ile birlikte ekonomik olarak ilişkilerin boyutu da teferruatlı olarak ele alınmaktadır.

Erdem Erciyes, tarafından 2004 yılında yapılan, “Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri”, eserde başvuru alan temel kaynaklardan biri olma özelliği taşımaktadır. Erciyes genel hatlarıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinin dünden bu güne tarihsel seyrini okuyucuya aktarmaktadır.

Adil Baktıya’nın 2009 yılında kaleme aldığı, “Osmanlı Suriye’inde Arapçılığın Doğuşu: Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce”, adlı çalışma da Suriye’nin Osmanlı’dan kopuş sürecini konu almakta ve Suriye-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planı noktasında değerli bilgiler içermektedir.

David D. Commins tarafından yazılan ve Selahaddin Ayaz tarafından Türkçe’ye tercüme edilen, “Osmanlı Suriye’inde İslahat Hareketleri” adlı eserde Osmanlı Devleti dönemi Suriye’si hakkında bünyesinde eşsiz bilgiler barındırmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine doğru içine düştüğü buhrandan çıkmak için ortaya koyduğu bir takım ıslahat çalışmalarının genelde Ortadoğu ve özelde Suriye’deki yansımaları kitapta ele alınmıştır.

2000 yılında, Nicolas Van Dam'ın yaptığı "Suriye'de İktidar Mücadelesi" adlı çalışmada özellikle Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılında itibaren ülke siyasetinde yaşanan fırtınalı yıllar ve ihtilaller konu edilmiştir. Yine eserde Batı Dünyasının Ortadoğu ve Suriye üzerindeki senaryoları tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir.

Konu hakkında kaleme alınmış bir başka çalışmada Poyraz Gürson'un, "Türkiye-Suriye" adlı çalışmasıdır. Bu eserde de Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel süreç içerisinde nereden nereye geldiği irdelenmektedir. Konu hakkında yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biridir.

Yine Suriye tarihi hakkında bünyesinde çok değerli bilgiler barındıran Albert Hourani'nin "Arap Halkları Tarihi" de başvuru olan en önemli kaynaklardan biridir. Yavuz Olagan tarafından Türkçe'ye çevrilen bu eser, Ortadoğu halklarının en büyüklerinden biri olan Araplarla ilgili son derece önemli tespitler ve tarihsel bilgiyi okuyucularına sunmaktadır.

Derviş Kılınçkaya'nın 2004 yılında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanan "Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye" başlıklı çalışması da Osmanlı'nın dağılma sürecinde milliyetçilik akımının Ortadoğu coğrafyasındaki akisleri ve bu bağlamda Suriye'de meydana gelen olayları ele alması bakımından değerli bilgiler vermektedir.

Ömer Kürkçüoğlu "Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)" isimli eserinde, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin mahiyeti hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle 1945-1970 arası Ortadoğu'da cereyan eden siyasal hareketlerin ülkelerin ilişkileri üzerine etkileri çalışmada hususiyetle üzerinde durulan konudur.

Stephen Hemsley Longrigg'in "Syria and Lebanon Under French Mandate" (Fransız Mandası Altında Suriye ve Lübnan) adlı eseri de, özellikle Suriye'nin I. Dünya Savaşı sonrası durumunu ortaya koyma noktasında son derece önemli bir çalışmadır.

Peter Mansfield'in "Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası" ve "Mısır, İhtilal ve Nasır" adlı eserleri de çalışmada başvuru olan önemli kaynaklardan olmuştur. Bu eserlerden ilki Osmanlı'nın dağılmasının ardından pek çoğu Batılı devletlerin sömürgesi haline gelmiş olan Arap Halklarının sosyo-ekonomik ve siyasal durumları hakkında önemli bilgiler vermektedir. İkinci eserde ise Arap Dünyasında, bağımsızlık heyecanı içerisinde, önemli bir yükselme kaydeden Arap Milliyetçiliği

akımının Mısır'daki akisleri ve bunun Ortadoğu siyasetine etkileri hakkında Mısır ve Nasır örneği üzerinden geniş izahatlar yapmaktadır.

MO'AZ, Moshe. "Ottoman Reform in Syria and Palestine 1840-1861: The Impact of the Tanzimat on Politics and Society", "Asad: The Sphinx of Damascus" adlı çalışmalardan ilki Tanzimat fermanının Suriye ve Filistin'de uygulanması ve bu iki bölge üzerine etkileri anlatılırken, diğer kitap biraz daha popülist yaklaşımlar içermektedir. İkinci kitapta Mo'az Suriye ve Esad Rejimi hakkında biraz daha Batı yanlısı bir tutum içerisinde olayları işlemektedir.

Yine Suriye'de tarihsel süreci ele alan çalışmaların en başında yer alan eserlerden biri de Daniel Pipes'in "Greater Syria: The History of an Ambition" (Büyük Suriye: Bir Hırsın Tarihi) adlı çalışmasıdır. Bunun gibi André Raymond'un "Osmanlı Döneminde Arap Kentleri", Sebahattin Samur'un "İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye", Patrick Seale'nin "The Struggle for Syria, a Study of Post-War Arab Politics 1945-1958", Bige Yavuz'un, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri (1919-1922)" adlı çalışmalarında, yine tarihi seyir içerisinde Suriye hakkında bünyelerinde önemli bilgiler barındırmaktadırlar.

Başvuru eseri olarak değerlendirilebilecek olan bu kitapların yanında konu hakkında çok sayıda makale de kaleme alınmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanları arasında yine Ömer Osman Umar'ın "Suriye'de Fransız Emperyalizmi" ve "Millî Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası" başlıklı makaleleri çalışmada yoğun olarak başvuru olan makaleler arasında yer almaktadırlar.

Cengiz Tomar tarafından kaleme alınan "Suriye: II. Tarih, Başlangıcından Osmanlılara Kadar" adlı ansiklopedi maddesi yine Suriye'nin dünden bu güne tarihi seyrini gözler önüne sermesi bakımından çalışmada faydalanılan en önemli makalelerden biri olmuştur. Tomar makalesinde özellikle Türk fetihleri sonrası bölgeye hâkim olan Türk Devlet ve beylikleri hakkında değerli bilgiler vermektedir. Bu makalenin devamı mahiyetinde olan Şerif Tufan Buzpınar'ın "Suriye: Tarih/ Osmanlı Dönemi" adlı makalesi de Osmanlılar dönemi Suriye hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Tomar ve Buzpınar'ın yanı sıra Henri Lammens'in MEB İslam Ansiklopedisi için kaleme aldığı "Suriye" başlıklı madde başvuru olan en önemli makalelerden biri olmuştur. Suriye'nin Türk geçmişi hakkında yapılmış başka çalışmalar da mevcuttur. Ramazan Şeşen tarafından kaleme alınan "Selçuklulardan Önce Şam (Suriye ve Filistin) Diyarında Türklerin Rolü" ve Faruk Sümer'in "Suriye

Selçuklular/Tarih (Selçuklular)”başlıklı makaleleri buna örnek verilebilir ve konu hakkında değerli bilgiler vermektedirler.

İsmail Soysal’ın “Turkish-Syrian Relations (1946-1999)” başlıklı makalesi 1946-1999 arası Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan olayları genel hatlarıyla izah etmektedir. Soysal makalesinde iki ülke ilişkilerinde genel anlamda geline noktanın da ne olduğunu ortaya koymaktadır.

Eliezer Tauber’in Suriye’nin bağımsızlığında etkili rol oynayan Arap milliyetçiliğinin, Kemalist ve Sosyalist hareketlere karşı tutumlarını izah etmeye çalıştığı “Syrian and Iraqi Nationalist Attitudes to the Kemalist and Bolshevik Movements” adlı makale, bağımsızlık sonrası manda dönemi Suriye ve Irak’ın siyasal tutumları hakkında bünyesinde önemli bilgiler barındırmaktadır.

Waltina Scheumann tarafından kaleme alınan “Conflicts on the Euphrates: An Analysis of Water and Non-water Issues” adlı çalışma ise Suriye-Türkiye arasında önemli bir sorun teşkil eden “Su Meselesi” hakkında değerli bir çalışmadır. Su savaşlarının dünü ve bu günü çalışmada kısaca özetlenmektedir.

İlber Ortaylı’nın “19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar” başlığını taşıyan makalesi de 19. Yüzyılda Suriye’nin ekonomik ve toplumsal yapısı hakkında son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Son dönem dünya siyaseti hakkında önemli gözlemlerde bulunmuş aydınlardan biri olan Mehmet Akif Okur tarafından kaleme alınmış iki makalede Suriye konusunda tarihi, sosyal, ekonomik ve siyasal bilgiler verilmiş ve bu doğrultuda önemli siyasal çıkarımlarda bulunulmuştur. Bunlardan ilki “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye” ve bir diğeri de “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden: Suriye’de Fransız Mandası” dır.

Alan Makovsky’in makalesi “Defusing the Turkish-Syrian Crisis-Whose Triumph” 1998’de Türkiye ve Suriye arasında yaşanan ve neredeyse savaş noktasına gelen kriz hakkında bilgiler vermektedir. Bununla birlikte tarihsel süreçte iki ülke arasında yaşanan sorunlardan da bahsedilmektedir.

Bu kitap ve makalelerin yanı sıra, Türkiye-Suriye ilişkileri hakkında son yıllarda pek çok doktora ve yüksek lisans çalışmaları kaleme alındığı da görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıdadır.

Kadir Kasalak’ın Millî Mücadele’de Manda ve Himaye Meselesi”, başlıklı tez çalışmasında, Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Millî Mücadele hareketinin

manda ve himaye konularına bakış açıları ve bu konuyla ilgili ne gibi çalışmalar yapıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Derviş Kılınçkaya “Arap Milliyetçiliği ve Millî Mücadelede Türkiye-Suriye İlişkileri (30 Ekim 1918-21 Temmuz 1921)” adlı çalışmasında yine Millî Mücadele yıllarında Millî Mücadele kadrolarının Arap Milliyetçilerinin bakış açısı ve Arap Bağımsızlığında Türk Milli hareketinin etkileri ele alınmaya çalışılmıştır.

İlyas Gökhan,“13-16. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye’de Krizler, Kıtliklar ve Vebalar” adlı araştırmasıyla XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye’de krizler, kıtlıklar ve veba salgınları üzerinde durulmuştur. Bu yüzyıllar arası bu iki bölgede hüküm süren Eyyubiler ve Memlûkler Devletlerinin dönemleri incelenmiştir. Araştırma yapılırken tarihî kaynaklardaki bilgiler değerlendirilmiş ve günümüzde yapılan tetkiklere de bakılmıştır. Kriz, kıtlık ve veba salgınlarına neden olan tabî ve beşerî etkenler açıklanmıştır. Daha sonra 1200 yılından başlayarak 1405 yılına kadarki kriz, kıtlık ve vebalar kronolojik olarak ele alınmış ve geniş bir şekilde anlatılmıştır. Son bölümde ise meydana gelen bu olayların devlet ve toplum üzerindeki etkileri açıklanmıştır.

İsmail Kapan, Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı (Ve Türkiye’nin Çözüm İçin Sunduğu Üç Aşamalı Planın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi), adlı tez çalışmasında; “Üç Aşamalı Planın” su hukuku çerçevesinde analizi yapılmıştır: Konu ile ilgili bazı temel kavramların ortaya konulmasından sonra; devletlerin ülkeleri içinde yer alan uluslararası ve sınır aşan akarsulardan faydalanma hakkı, bu hakkın kapsamı ve bu konudaki doktrinler ele alınmıştır. Su hukuku alanındaki kodifikasyon çalışmalarının incelenmesinde de, Uluslar arası Hukuk Enstitüsü, Uluslar arası Hukuk Derneği ve Birleşmiş Milletler Uluslar arası Hukuk Komisyonu’nun çalışmalarına yer verilmiştir. Dünyadaki bazı önemli nehirler üzerindeki ihtilaflar ve varılan çözümler ele alındıktan sonra, Üç Aşamalı Plan’ın su hukuku ile bir mukayesesi yapılmıştır.

İlk çağlarda Suriye’nin sosyo-kültürel ve siyasi yapısı hakkında yapılmış olan bir başka çalışma da İlknur Şeyhoğlu’nun “IV. Tudhaliya’nın Asur Devleti ve Suriye’deki Vassal Krallıklara Yönelik Politikası” başlıklı doktora çalışmasıdır.Çalışma ilk çağlarda Suriye hakkında önemli bilgileri bir araya getirmenin yanında Hitit kralı IV. Tudhaliya’nın izlediği siyaset sayesinde, Suriye’de bulunan krallıkları evlilikler ve vasallık antlaşmalarıyla merkeze sadakatle bağlanması ve bölgedeönemli bir siyasi güç elde etmesinin ve bu arada meydana

gelen gelişmelerde Suriye'deki Hitit hükümlerinin sona ermesini kronolojik olarak gözler önüne sermektedir.

Yakın zaman Türkiye-Suriye ilişkilerine medya perspektifli bir bakış açısıyla kaleme alınmış olan “Türk Basınında Türkiye-Suriye İlişkileri (Beşar Esad Dönemi)” isimli çalışmada Sevdâ İstif, Türkiye ve Suriye ilişkilerinde son dönemde yaşanan ve geçmişe bakıldığında tahmin edilemeyen, oldukça olumlu olan gelişmelerin neden ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel kökenleri ve iki ülkenin bölgeye yönelik dış politikasını etkileyen unsurlar ile iki ülkenin de içinde bulunduğu Orta Doğu'nun önemi ve bölgede yaşanan gelişmelerin iki ülkeyi etkileyen ve etkilemesi muhtemel yönleri, uluslararası aktörlerin bölgede yaşanan gelişmelerdeki rolü ve bölge ile ilgili planları saptanmaya çalışılmıştır.

“Mesajeri Maritim Kumpanyası ve Osmanlı Devleti'nde Fransız Sömürgeciliği (1851-1914)” başlığı taşıyan ve Süleyman Uygun tarafından kaleme alınan bir başka çalışmada, Avrupa'da ilk olarak Büyük Britanya ve Avusturya öncülüğünde devlet-özel sektör ortaklığında oluşturulan buharlı deniz nakliyatı rekabetine Fransızlar, Mesajeri Maritim Kumpanyasıyla (1851-1977) dâhil olmalarını ve bundan sonra Kumpanyanın kuruluşundaki temel amaçla birlikte Fransız sömürgecilik tarihinde oynadığı rol ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlardan başka Mesajeri Maritim kumpanyasının Osmanlı sularındaki faaliyetleri, bu faaliyetlerin Osmanlı-Fransa ilişkilerine etkileri ve 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı değişimi, kumpanya merkezli bir bakış açısıyla irdelemeye çalışılmıştır.

Suriye-Türkiye ilişkileri ve Suriye konuları hakkında yapılmış pek çok yüksek lisans çalışması da mevcuttur.

Zafer Yıldırım'ın “1957 Türkiye-Suriye Krizi” adını taşıyan çalışması Suriye-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak Hatay Meselesi'nden sonra, ikinci en büyük kriz olan 1957 gerilimini gözler önüne sermektedir.

Abdullah Demir'in “Türkiye-Suriye-Irak Arasındaki Sınırşan Sular Sorunu Çerçevesinde Türkiye'nin Su Politikası” adını taşıyan çalışması, Türkiye-Suriye ilişkilerinde gümünüze kadar varlığını sürdürmüş bir sorun olan “Su Sorunu” hakkında hazırlanmış olan bu çalışma Türkiye, Irak ve Suriye arasındaki problemleri su ilişkilerini açıklamak ve Türkiye'nin gelecekteki su politikasına yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır. Çalışmada su ile ilgili uluslararası terimler, dünyadaki su

kaynakları ve su sıkıntısı, Türkiye’deki su potansiyeli, uluslararası örgütlerin su konularında yaptıkları çalışmalar ve su ile ilgili uluslararası düzenlemeler Türkiye, Suriye ve Irak arasında sorun teşkil eden sınır aşan sular (Fırat, Dicle, Ası) ve üç ülkeyi ilgilendiren Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise Türkiye ile Suriye-Irak Arasında Dicle-Fırat Nehirleri ile ilgili sorunlar ve bu soruna ilişkin tarafların yaklaşımları üzerinde durulmuştur.

Atatürk dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri hakkında kaleme alınmış bir başka çalışmada Hüseyin OPRUKLU’nun,“Türkiye Suriye İlişkileri (Atatürk Dönemi) 1923-1938” adlı çalışmasıdır. Çalışmada; Türkiye’nin Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Türkiye Suriye ilişkilerinin takip ettiği tarihsel süreç irdelenmiştir. İçerik olarak Lozan öncesi dönemdeki gelişmeler, yapılan antlaşmalar ve özellikle Arap bağımsızlık hareketinin ortaya çıkması ve gelişiminin iki ülke arası ilişkilere etkileri, Hatay meselesinin ortaya çıkışı, tarafların tutumları ve Hatay’ın Türkiye’ye katılması sürecinde yapılan çalışmalar ile sorunun çözümü ve Suriye’nin tutumu ortaya konmuştur.

Ertuğrul Gümüş,“1980 sonrası Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkilerin Değerlendirilmesi” çalışma da 1980 sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinin ekonomik olarak bir değerlendirilmesi yapılmakla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarından başlamak üzere genel anlamda değişen iki ülke arası ilişkilerin tarihi seyri ve mahiyeti de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yine Türkiye ve Suriye ilişkilerinde önemli bir konu olarak kayıtlara geçen Su Sorunu ile ilgili olarak, Abdulkadir Dursun tarafından hazırlanan“Sınıraşan sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri,” adlı yüksek lisans çalışması, Ortadoğu Bölgesi’nde yaşanan su sorunlarını ve Türkiye, Suriye, Irak arasında gelişen su sorunlarının tarihsel arka planını gözler önüne sermeye çalışmış, ortaya çıkan tabloya göre; ilk olarak, bölgesinde güçlü devlet olmak isteyen ülkeler, enerji ihtiyaçlarını temin edebilmek ve tarımsal faaliyetlerini geliştirerek devam ettirmek için mümkün olduğunca fazla su kullanmak istemektedirler İkinci olarak, Ortadoğu yaşanan siyasi istikrarsızlığın, bölge ülkelerinin de birbirlerine karşı güvensizlik duygularını arttırmaktadır. Çalışmaya göre su, teknik bir malzemedir çok, siyasi bir malzeme olarak görülmekte vebuda bölge ülkeleri için suyun önemini arttırmaktadır.

Zafer Sağlam’ın çalışması“Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi” adlı eserde de Suriye-Türkiye

ilişkileri yine ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmış ve tarihsel süreçte dünden bu güne gelinen yol ortaya konulmuştur. Özellikle Soğuk Savaş döneminden 2003 yılına gelinen süreçte Türkiye-Suriye ilişkilerinde etkin rol oynamış iç ve dış etmenler hakkında güzel bilgiler vermektedir.

Türkiye-Suriye İlişkileri hakkında yapılmış bir diğer çalışmada Zişan Şirin Ayrancı'nın "Türkiye-Suriye İlişkileri" adlı eseridir. Buarştırma da Osmanlı Devleti döneminden başlayarak 1970'lere kadar iki ülkenin ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmada Hatay sorunun yanı sıra, Türkiye İsrail ilişkileri, Batı faktörü vb. konular işlenmeye çalışılmıştır.

Özkan Yazgan "Türkiye-Suriye İlişkilerinde 50 Yıl (1939-1989)" isimli çalışmasında Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli sorunların yaşandığı 1939-1989 yılları arasında, Ortadoğu'daki bölgesel ve ülke içi siyasi gelişmeler ışığında kronolojik olarak incelenmeye çalışılmıştır. Suriye'nin Osmanlı idaresi altındaki durumu ve Fransız Manda yönetimi altına girmesi, İskenderun Sancağı (Hatay) sorunu, Suriye'nin bağımsızlık sonrası yaşadığı siyasi gelişmeler ve Ortadoğu'daki çekişmeler neticesinde Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerginliklere değinilmiştir. Ayrıca Esad'ın Suriye yönetimini devralması ile başlayan ve 1989 yılına kadar olan dönem içindeki Türkiye-Suriye ilişkileri, suya dayalı kalkınma projelerini gerçekleştirmeye başlamasıyla önemli problemlerden biri haline gelen su sorunu ve Suriye içerisinde Türk toprağı söylemi ile dikkat çeken Süleyman Şah Türbesi konuları ele alınmıştır.

Mehmet Davulcu, "Faysal Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1920)" adlı tez çalışmasında, Mondros Mütarekesi ile nihai Paris antlaşmaları arasındaki devre de, muhtemel bir Türk-Arap işbirliği için ortaya atılan formüller, Birinci Dünya Savaşı sonrasında itilaf Devletleri'nce hayli endişeye sebep olan Türk-Arap ilişkileri ve özellikle Mustafa Kemal Paşa-Emir Faysal arasındaki "uzlaşma" gayretlerine temas edilerek ilişkinin boyutları bütünüyle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kaan Gaytancıoğlu'nun 2008 yılında yaptığı "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi" adlı tez çalışmasında ise özellikle Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından itibaren Türkiye-Suriye ilişkileri ve bu ilişkide temel siyasal hadiseler üzerinde durulmuştur. 1957 Türkiye-Suriye bunalımı, Baas Partisi, Su sorunu çevresinde gelişen GAP Projesi, Türkiye-

İsrail ilişkileri, Suriye'nin PKK ilişkileri gibi Türkiye-Suriye ilişkilerini en fazla etkileyen olaylar irdelenmeye çalışılmıştır.

“Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri” adını taşıyan ve Cevdet Aslan tarafından kaleme alınan çalışmada da yine Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel seyrini müteakip 2000 yılında Suriye’de babası Hafız Esad’ın ölümüyle başa geçen Beşar Esad döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri ele alınmıştır. Çalışmanın temel noktasını ise soğuk savaş sonrası Batı’nın Ortadoğu politikasında ortaya koyduğu olgular ve bunların Ortadoğu politikasına yansımaları, 11 sürecini müteakip ABD’nin Irak’ı işgali ve Suriye-Türkiye ilişkilerinde yeni bir döneme girilmesi oluşturmaktadır.

Mehmet Telli Bulut’un “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu” isimli çalışması, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerini irdelemeyi ve bu kapsamda iki ülke arasındaki su sorununu mercek altına almayı amaçlamıştır. İki ülke arasında Soğuk Savaş döneminde çok az diplomatik temas var iken 1990’ların başına gelindiğinde ilişkilerin nasıl sertleştiği, 1990’ların ortalarına doğru neredeyse savaşın eşiğine geldiği ve münasebetlerin gerginleşmesinin ardından, ilişkilerin beş altı yıl gibi çok kısa bir süre içinde nasıl hızla iyileştiği araştırılmıştır. Bu çerçevede de Türkiye-Suriye ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki tarihi seyri verilmeye çalışılmıştır.

Bulut’un çalışmasına benzer olarak Sabri Cumhur Oğuzay, tarafından hazırlanan ve “Türkiye Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu” ismini taşıyan bir başka çalışmada, iki ülke ilişkilerine genel olarak değinilmiş ve aralarındaki uluslararası sular ve terör sorunu incelenmiştir. Genel olarak sorunlu bir yapının hâkim olduğu ilişkiler sürecinde su ve terör sorunu yaklaşık otuz yıldır süregelmektedir ve hala devam etmektedir. İki ülke ilişkilerinde önemli derecede rol oynayan bu iki konu, birbirleriyle ilişkili olduğu düşünülerek beraber ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada bu iki sorunun iki ülke arasında daha uzun süre önemini koruyacağı kanaati vurgulanmıştır.

Mustafa Ertuğrul Çeker’in hazırladığı bir başka çalışma “Suriye-Türkleri ve Türkiye-Suriye İlişkileri (Osmanlı Dönemi)” dir. Çalışmada Türklerin Suriye’ye geliş ve yerleşme süreci ile Osmanlı Devleti dönemi içerisinde Suriye’deki Türk topluluklarının durumu hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Yakın dönem Türkiye Suriye ilişkileri hakkında Bekir Aksu tarafından hazırlanmış olan “Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim”

adlı çalışmada,Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerde Beşar Esad dönemi ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temelini 2000 yılında babası Hafız Esad'ın ölümüyle koltuğu ondan devralan Beşer Esad'ın genel olarak Ortadoğu ve özelde de Türkiye ile olan sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkileri irdelenmiştir.

Halil Küçükbiltekin “1918-1946 Yılları Arası Türkiye-Suriye İktisadi İlişkileri” başlıklı tez çalışmasında siyasal yönlerden ziyade Türkiye-Suriye ilişkilerinin iktisadi yönüne değinerek, 1918-1946 döneminde Türkiye ve Suriye arasında iktisadi ilişkileri temel alarak Fransa'nın koruyuculuğu altındaki Suriye'de manda idaresinin uyguladığı politikalar ve bu yönde şekillenen ekonomik yapıya ilave olarak Türkiye ile ticari ilişkilerinin boyutları ve bileşimi incelenmiştir.Küçükbiltekingibi “Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkilerinde Gaziantep'in Yeri” isimli çalışmasında Ferda Nakipoğlu, Suriye-Türkiye ilişkilerini Gaziantep ve Halep şehirleri arasındaki sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik yakınlaşma ve ilişkiler üzerinden değerlendirmeye çalışmıştır.

“Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi” başlıklı tez çalışmasında, Serkan Gündoğdu; Hatay sorunu, ideolojik farklar, ittifaklaşmalar ve diplomatik diyalog eksikliklerinden kaynaklanan problemlili ilişkiler, 1960'lı yıllarla birlikte başlayan su sorunu ve Suriye'nin terör örgütlerine olan desteği ile 1983'ten sonra, su- terör ilişkisi çerçevesinde Türkiye-Suriye ilişkileri ele alınmaktadır.

Yakın zamanda kaleme alınan,Alper Turhan imzalı ve “Türkiye Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci”adını taşıyan bir başka çalışmada ise, iki ülke ilişkilerinin başlangıcı, çatışma ve yumuşama dönemleri, ilişkilerdeki yumuşama ve işbirliği dönemini sona erdiren ve ilişkilerin tekrar eski çatışmacı haline geri dönmesine neden olarak belirlenen Arap Baharı süreci işlenmeye çalışılmış ve Arap Baharının ilişkilere olan olumsuz etkisi saptanmaya çalışılmıştır.

Cihan Doğan'ın “2000-2010 Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri” başlıklı çalışması,Türkiye-Suriye ilişkilerine son yıllarında meydana gelen ekonomik ve ticari hadiseler açısından bir bakış atan bu çalışma Suriye'nin 1990'dan sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmasını müteakip, iki ülkenin ekonomik ilişkilerindeki gelişmeler ortaya konulmuştur. 2000 yılında Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte iki ülke arasındaki 2010 yılına kadar olan süreçte yaşanan ekonomik ilişkileri vebu yıllarda tarihsel sorunların çözümü noktasında atılan adımları ortaya koymaktadır.

“Hafız Esad Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Güvenlik Politikalarına Etkisi” başlıklı çalışmasıyla Mehmet Tıraş, Baba-oğul Esad dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerini analiz etmektedir. Bu çalışmada iki ülke arasındaki ilişkiler, Hafız Esad ve Beşar Esad Dönemi şeklinde iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Çalışmada Beşar Esad’ın iktidara gelmesiyle yumuşamaya başlayan ilişkilerin her iki ülke için avantajlı yönlerine değinilerek, Suriye için Türkiye; Batı’ya açılan bir kapı olarak, Türkiye için Suriye ise; Ortadoğu’ya açılan bir kapı olarak tanımlanmıştır. Özellikle Beşar Esad dönemi ile gelişmeye başlayan ilişkilerin bölge güvenliği üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Ortadoğu ülkelerini derinden etkileyen ve Arap Baharı olarak nitelenen halk hareketlerinin nasıl başladığı ve bu coğrafyadaki hangi ülkeleri etkisi altına aldığına dair bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca bölgeyi saran bu hareketlerin Suriye’yi nasıl etkilediği incelenmiş ve bu konu ile ilgili olarak bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Son olarak bu araştırma ile Arap Baharı’yla başlayan hareketler sonucunda farklı ve ucu açık bir sürece çevrilen ilişkilere kısaca yer verilmiş ve olası sorunlar üzerinde durulmuştur.

Su Sorunu hakkında hazırlanmış bir başka çalışma ise Soner Çelik’e ait “Sınıraşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat Nehirlerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi,” başlıklı çalışmadır. Çalışma; Dicle ve Fırat nehirlerinin, Türkiye-Suriye ilişkilerinde oynadığı rolün önemini incelemektir. Bundan hareketle Dicle ve Fırat nehirlerinden faydalanmada ortaya çıkan sorunların bazılarının değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Suyun neden sorun olduğu ve nasıl çözülebileceği bilimsel açıdan incelenmeye çalışılmıştır.

Son olarak, yine yakın dönem Ortadoğu’da ortaya çıkan siyasal gelişmeleri farklı bir bakış açısıyla ele almaya çalışan Muhlis Temel’in “Arap Baharı Sonrası Türkiye-Suriye Krizinde Türk Medyasının Tavrı” dikkate şayandır. Araştırma; dış politika krizlerine örnek olarak verilen Türkiye ve Suriye arasındaki uçak ve helikopter olayları hakkında çıkan haberler doğrultusunda, 2012 (Haziran) tiraj sayılarına göre ilk on gazetenin birinci sayfalarında içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmaya göre medya, bir politik silah olarak kullanılmış ve Türkiye’nin Suriye sorununda kamuoyunun daha sert politikalar izlenmesine razı edilmesinde medyanın etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SURİYE’NİN TARİHSEL DÖNEMLERİ

Akdeniz’in tüm doğu kıyılarını içine alan bölgeyi tanımlamak için kullanılan Suriye coğrafyası ifadesi Asya, Avrupa ve Mısır kökenli eski imparatorlukların doğu-batı, kuzey-güney eksenindeki genişleme hareketlerinde, geçiş yolu üzerinde bulunan stratejik bir bölgeyi işaret etmektedir. İlk defa eski Yunanlıların “üç kıtanın buluştuğu yeri anlatmak için kullandıkları bu isim, 20. Yüzyılın başına kadar bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail’i içine alan geniş bölgeyi tanımlıyordu. Siyasi olmaktan ziyade coğrafi bir mahiyet taşıyan bölge, modern dönemde politik bir kabuğa bürünerek “Büyük Suriye” ideolojisinin doğal sınırlarını ifade etmeye başladı (Dağ, 2013:13).

2.1. Coğrafi Olarak Suriye

Resmi adı Suriye Arap Cumhuriyeti olan Suriye, 35-00 kuzey enlemleri ile 38-00 doğu boylamları arasında bulunan ülke 185.180 kilometrekarelik yüzölçümüne sahiptir. Başkenti Şam olan ülke, 17 Nisan 1946 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır ve resmi dili Arapça’dır. Ülkenin başında 17 Temmuz 2000 tarihinden beri Beşer Esad bulunmaktadır. Başlıca önemli şehirleri sırasıyla Şam, Halep, Lazkiye, Hama ve Humus’tur. Ayrıca İsrail işgali altında 1,295 kilometrekarelik toprağı bulunmaktadır. Kara toprakları 184.050 kilometrekare olup, karasuları 1.130 kilometrekaredir ve Akdeniz’e 193 kilometrelik kıyısı bulunmaktadır (Erciyes, 2004:15).

Asya Kıtası’nın batısında bulunan ve bir Ortadoğu ülkesi konumunda bulunan Suriye, kuzeyden Türkiye, doğudan Irak, güneyden Ürdün, güneybatıdan Filistin ile İsrail ve batıdan da Akdeniz ile çevrili bulunmaktadır. Suriye’nin coğrafi olarak çok stratejik bir konumda bulunmasının iki ana nedeni vardır. Bunlardan birincisi, kuzeyden güneye Türkiye ve petrolce zengin Arap yarımadası arasındaki başlıca bağlantıyı teşkil etmesi ve doğudan batıya ise, Irak ile Mısır arasındaki doğal koridoru meydana getirmesidir, ikinci neden ise; Arap ve İslam Dünyasında, dini, kültürel ve entelektüel bir merkez ve politik fikir ve akımların kaynağı olmasıdır (Bulut, 2008:5).

Suriye’nin sınır komşuları; Irak (605 km), İsrail (76 km), Ürdün (375 km), Lübnan (375 km) ve Türkiye (822 km)’dir. Türkiye ile olan sınırları ile ilgili olarak

20 Ekim 1921'de Türkiye ve Fransa Ankara Antlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ile, Bağdat demiryolunun geçtiği güzergah Türkiye ve Suriye arasında esas kabul edilmiş, İskenderun sancağı dışarıda (Suriye bölgesinde) bırakılmıştır. Çobanbey-Nusaybin demiryolu hattı Türkiye topraklarında kalmıştır. Ankara Antlaşması ve daha sonra Lozan Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırları belirlenmiş, Avrupa'dan Bağdat'a ulaşan hat, Türkiye'nin kontrolü altına bırakılmıştır. Eylül 1938'de büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu İskenderun Sancağı önce Hatay Devleti olarak bağımsızlık kazanmış, daha sonra ise Haziran 1939'da kendi hür iradesiyle Türkiye'ye bağlanmıştır. Böylelikle Türkiye-Suriye sınırı son şekline kavuşmuştur.

Suriye toprakları fiziksel coğrafya bakımından, batıdan başlayarak doğuya doğru üç ana kuşağa ayrılır; kıyı şeridi, dağlık bölge ve Suriye çölü. Türkiye ve Lübnan sınırları arasında yaklaşık 180km boyunca uzanan kıyı şeridinin hafif girintili kumsalları bazı kesimlerde yerini kayalık burunlara ve alçak uçurumlara bırakır. Kuzeyde iç kesime ancak 3 km kadar sokulabilen düzlük alan, Tartus yakınlarında dağ uzantılarıyla kesintiye uğradıktan sonra genişleyerek Akkar Ovasına açılır ve en güney uçta 20 km'ye kadar ulaşır. Kıyı ovasına bakan Ensariye Dağlarının kuzeyde 900 m yüksekliğe varan sırtları güneye doğru alçalarak 600 m'ye kadar iner. Daha doğuda koşut bir doğrultu izleyen Cebelü'ş Şarki'nin ortalama yüksekliği 1800-2100 m'yi bulur. Bu sistemden bir sırtla ayrılan güneybatıdaki Hermon Dağı (2814 m) ülkenin en yüksek noktasıdır. İki sıradağ arasında yer alan 65 km uzunluğundaki el-Gab Çöküntüsü, Asi Irmağı vadisinin bir bölümünü barındırır (Erciyes, 2004:17).

Ülkenin geri kalan kesimini Suriye Çölünün hafif düzlükleri kaplamaktadır. Ortalama yüksekliği 300-500 m arasında değişen bu geniş kuşağın büyük bölümü bozkır görünümü taşımaktadır. Ülkenin ortasında kuzeydoğu yönünde uzanan EbuRucmeyn dağları bu bölümde yer alır. Güneybatıya düşen çöl alanında dünyanın en büyük bazalt oluşumlu yükseltilerinden biri olan Dürzî dağı(1800m) ile dağlık Hamad bölgesi bulunmaktadır. Ülke topraklarının %50'si ekilebilir arazi olup bunun sadece %31'i tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Suriye, Ortadoğu'da halen işlenmemiş toprağı bulunan sayılı devletten biridir. Suriye'nin su ihtiyacının çoğu yaklaşık %80'i yalnızca Fırat nehrinden karşılanmaktadır. Fırat nehri üzerinde Harbaniye, Tabaa ve El-baas barajları vardır. Ülkenin diğer önemli nehri Asi nehridir. Asi, Lübnan'da Baalbek eşiğinin kuzeyinden doğarak, Suriye topraklarına geldikten sonra, Humus yöresinde, bazaltlı lav akıntılarının etkisiyle akış yönünü

değiştirerek, Hama kireçtaşı platolarına yönelerek, oradan Gab çukurluğuna ulaşır. Kuzey istikametinde akışını sürdüren nehir, Türkiye sınırına girdikten sonra Amik ovasına gelir. Amik ovasında Burç deresi ve Karasu yan kollarını alarak Samandağı yakınlarında Akdeniz'e dökülür. Asi nehri üzerinde Rustam, Hilfayamehardek, Ziezoun ve Kostaun barajları bulunmaktadır (Erciyas, 2004:18; Bulut, 2008:7).

Ülkenin nüfusu 18.881.361'dir. Bu sayıya ek olarak İsrail'in elinde bulunan Golan tepelerinde 40.000 kişi yaşamaktadır. 1976 yılında 7.585.000 kişi olan nüfus, 1980 yılında 8.704.000 kişi, 1990 yılında 12.116.000 kişi, 1995 yılında 15.452.000 kişi olup 2006 yılının verilerine göre 18.881.361'e ulaşmıştır. Dolayısıyla otuz yılda %100'den fazla bir artış göstermiştir. Nüfusun artışı ve dağılışı incelediğimizde, genç nüfusun çokluğu, Suriye'nin potansiyel statik enerjisini, dinamik enerjiye çevirebilmesi halinde, ülkenin geleceği için olumlu emareler vermektedir (Bulut, 2008:7).

Nüfus, dil ve dine göre alt gruplara ayrıldığında, % 82,5'inin Arapça konuşanlardan oluşmaktadır. Fransız mandası altında, Arap milliyetçiliğinin yükselişini engellemek veya bunu bastırmak için mezhep bağları bilinçli olarak körüklenmiştir. Öte yandan, dini ve milli farklılıklar, özellikler, bu azınlıkların yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yerlere özerklik verilmesiyle kamçılanmıştır (Öztürk, 1997:23). Etnik olarak ülke nüfusunun % 90,3'ünü Araplar oluşturmakta, geri kalan % 9,7'lik bölümünü ise Türk, Kürt, Ermeni ve diğer unsurlar oluşturmaktadır. Diğer taraftan ülkedeki dini grupların nüfusa oranına bakıldığında Sünni Müslümanların nüfusun % 74'ünü, Alevi, Dürzü ve diğer Müslümanların % 16'sını, Hıristiyanların ise nüfusun % 10'unu oluşturduğu görülmektedir (Bulut, 2008:7).

Suriye, eskiçağlardan bu yana insanlık tarihi açısından son derece önemli bir bölge olagelmıştır. Günümüz de bölgede yaşananlarda göz önünde bulundurulursa bu önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Bugünkü Suriye'nin bilinen ilk yerleşimcileri "Natufien" kültürünü yaratan, avcılık ve toplayıcılıkla ilgilenen halklardır. Bu bölgeye ilk yerleşme tarihi olarak M.Ö. 5000'li yıllar gösterilmektedir. Bu arada Şam şehrinin dünyanın en eski ve devamlılık gösteren kenti olduğu da kaynaklarda yer alan bir diğer bilgidir (Yavuz, 2005: 9). Suriye topraklarının tarihte ilk önem kazanmaya başlaması, MÖ 4000'lerde Mısırlıların Lübnan ve Amanos dağlarını ham madde (Sedir ağacı, altın ve gümüş) kaynağı olarak kullanmalarından sonradır (Dağ, 2013:13).

M.Ö. 2240 ile 2000 yılları arasında bölgede Akadların hâkimiyeti varken, M.Ö. 2000 ile 1800 yılları arasında ise Amuriler hâkim olmuştur (Yıldırım, 2012: 1385-1406). Amurileri Halep civarında M.Ö. 1750-1550 yılları arası hüküm süren Yamhad Krallığı takip etmiş, bu krallıkta M.Ö. 1600 civarında Hitit saldırılarıyla tarihteki yerini almıştır (Yazıcı, 2012). M.Ö. 1500 ile 1360 yılları arasında bölgede hüküm sürmüş olan Hurri kökenli Mitanni Devleti de yine Hitit ve Asur saldırıları sonucunda yıkılmıştır (Yazıcı, 2012)

M.Ö. 1286 yılında bölge hâkimiyeti için Hititler ve Mısırlılar arasında vuku bulan uzun soluklu bir savaş sonucunda, M.Ö. 1270 yılında, tarihte bilinen ilk anlaşma olan “Kadeş Antlaşması” imzalanmıştır (Özkan, 2007: 77-116). Antlaşmaya göre Kuzey Suriye Hititlere, Güney Suriye ise Mısırlılara bırakılmıştır (Yazıcı, 2012).

Hititlerden sonra bölgede hâkim olan Aramilerin egemenliğine Asurlular son vererek kendi hâkimiyetlerini inşa etmişlerdir. M.Ö. 612 Asurluların Medler tarafından yıkılmasının ardından bölgede Babil egemenliği başlamıştır. M.Ö. 539’da Babil’i Persler işgal etmiş böylece Suriye’ye de Pers iktidarı başlamış ancak M.Ö. 333’te Büyük İskender’e yenilmelerinin ardından Suriye, Makedonyalıların yönetimi altına girmiştir (Aydos-Duran, 2000: 20).

Tüm bu anlatılanlardan başka bölgenin tamamına hâkim olmamakla birlikte büyüklü küçüklü pek çok krallıklar kurulduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Bunlardan bazıları; İrsal Krallığı (M.Ö. 1075-587), Yahudi Krallığı (M.Ö. 142- M.S. 100), Halep Krallığı (M.Ö. 1800-1450), Şam Krallığı (M.Ö. 950-732) ve Fenike Krallığı (M.Ö. 1000-520)’dir (Yavuz, 2005: 15-16).

M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğu egemenliği altına girmiş ve yaklaşık M.S. IV.yy’a kadar Roma hâkimiyetinde kalmıştır. Bu tarihten sonra Suriye’de bir buçuk asır sürecek olan Bizans hâkimiyeti başlamıştır. Bu dönemde Suriye, Sasani saldırılarına maruz kalmıştır (Aydos-Duran, 2000: 20-21).

2.2. Orta Çağda Suriye: İslam Hâkimiyeti Dönemi

Suriye’de Bizans hâkimiyetinin sonu İslam Devletinin yayılma sürecine girmesiyle birlikte olmuştur. İslâm fetihlerinden önce Suriye’de Bizans’ın vassalı Gassânîler hüküm sürüyordu. Gassân, Kelb, Tenûh, Tağlib, Selîh gibi Arap kabilelerinden oluşan halk büyük ölçüde Hristiyanlaşmıştı. Sâsânîler, 613 yılında Gassânîleri yenerek Dımaşk’ı ele geçirip bölgeyi hâkimiyetleri altına aldılar. Ancak

Herakleios uzun süren savaşların sonunda 628'de Suriye'yi geri almayı başardı. Hicaz kabileleri ve özellikle Mekke halkı Kureyşliler, İslâm öncesinde Bilâdüşşâm diye adlandırdıkları Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin ile ticarî ilişkiler kurmuşlardı. Kur'an'da işaret edildiği gibi (el-Kureyş 106/1-4). Kureyş kervanları kışın güneye (Yemen), yazın kuzeye (Suriye ve Filistin şehirleri) gidiyordu. Siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in, on iki yaşında iken bu kervanlardan birinde amcası Ebû Tâlib ile birlikte Suriye'nin güneyindeki Busrâ'ya kadar gittiği bildirilmektedir (Tomar, 2009: 545-549).

İslâm dönemin ilk münasebetleri Hz. Muhammed'in davet mektupları dolayısıyla başladı. Gassânî Emîri Şürahbîl b. Amr, Peygamber'in Busrâ-Filistin valisine gönderdiği elçisini yakalatarak öldürmüştü. Bunu savaş sebebi sayan Hz. Peygamber'in gönderdiği İslâm ordusuyla bölgede bulunan Bizans ordusu arasında Ürdün'ün güneyinde Mûte Savaşı meydana geldi (Eylül 629). Bundan bir yıl sonra, Bizans İmparatoru Herakleios'un Medine'ye karşı saldırı hazırlığı içinde olduğu yolunda gelen haberler üzerine Resûl-i Ekrem 30.000 kişilik bir orduyla Tebük Seferi'ne çıktı. Yaklaşık yirmi gün Bizans sınırlarına yakın bir mevkie beklediği halde Bizans ordusu karşısına çıkmayınca bölgedeki yerel emirliklerle cizye ödemeleri ve İslâm devletinin egemenliğini tanımaları şartıyla antlaşmalar yaptıktan sonra Medine'ye döndü. Hz. Ebû Bekir de isyan hareketlerinin bastırılmasının ardından İslâmiyet'in tebliği yanında bölgenin güvenliğini sağlamak, orada yaşayanların uğradığı zulüm ve haksızlığa son vermek için her biri 3000 kişiden oluşan üç ayrı birliği, ikisini Yezîd b. Ebû Süfyân ile Şürahbîl b. Hasene'nin kumandasında Tebük-Maan istikametinde Suriye ve Ürdün'e, üçüncüsünü Amr b. Âs kumandasında Eyle üzerinden sahil istikametinde Filistin'e doğru gönderdi (13/634). Amr b. Âs, Güney Filistin'de bulunan Vâdilarabe ve Dâsin'de (Gazze) Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğrattı Gamrûlarabât'a kadar ilerledi. Buna karşılık Bizans İmparatoru Herakleios kardeşi Theodoros kumandasında büyük bir ordu gönderince halifenin emriyle Irak cephesinden Suriye cephesine intikal eden Hâlid b. Velîd, Dimaşk'ın güneyinde Mercirâhit'te Gassânî birliklerini yenilgiye uğrattı (23 Nisan 634). Güneye doğru ilerleyerek kumandanlarla buluştu ve Busrâ ile bu şehrin içinde yer aldığı Havran bölgesini barış yoluyla fethetti. Ardından kuzeye yöneldi ve Ecnâdeyn'de Amr b. Âs'a yetişti. Başkumandanlığını Hâlid b. Velîd'in yürüttüğü Ecnâdeyn Savaşı'nda 80.000 kişilik Bizans ordusuna karşı kazanılan büyük zaferle

Filistin ve Suriye'nin kapıları Müslümanlara açılmış oldu (30 Temmuz 634) (Tomar, 2009:545-549; Erendil, 1992:36-38).

Suriye'deki fetihler, Hz. Ömer döneminde daha da genişledi (Yavuz, 2005: 21; Aydos-Duran, 2000: 21). Fihl ve Mercüssuffer'de kazanılan zaferlerin ardından Dımaşk, Hama, Ba'lebek ve Humus şehirleri de alındı. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Herakleios, büyük bir ordu topladı ve bu orduyu Suriye'ye gönderdi. Bu gelişme karşısında Hâlid b. Velîd, yaklaşık 25.000 kişilik bir ordu topladı ve Yermük vadisinde yapılan meydan savaşında Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğradı (20 Ağustos 636) (Tomar, 2009: 545-549). Yermük zaferiyle Bizans'ın bölgedeki direnci tamamen kırıldı. Zaferi müteakip İslâm orduları Suriye'nin kuzeyine yöneldi. Şeyzer, Kınnesrîn ve Halep gibi şehirler fethedildi ve kısa bir süre sonra Antakya'ya kadar bütün Suriye İslâm hâkimiyetine girdi. Lazkiye, Tartûs gibi sahil şehirleri ise zaman içerisinde İslâm topraklarına katıldı (Tomar, 2009: 545-549).

Fetihlerden sonra Suriye'nin güneyi ve merkezî kısımları Dımaşk, kuzey bölgeleri Humus cündüne bağlandı. 18 (639) yılındaki Amvâs veba salgını esnasında Suriye fâtiplerinden Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Dımaşk Valisi Yezîd b. Ebû Süfyân başta olmak üzere pek çok sahâbî öldü. Hz. Ömer tarafından kardeşinin yerine Dımaşk valiliğine getirilen Muâviye b. Ebû Süfyân, Hz. Osman döneminde Filistin, el-Cezîre, Humus ve Kınnesrîn'in de kendisine bağlanmasıyla Suriye genel valisi oldu (24/645). Muâviye'nin Suriye valiliği Suriye tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

İslâm fetihleri esnasında Suriye şehirlerinde yaşayan hıristiyan halkın bir kısmı Bizans ordusuyla Anadolu'ya giderken çoğunluk bulunduğu şehirlerde kalmıştı. Müslümanlar onlarla birlikte bu şehirlere yerleştiler. Muâviye b. Ebû Süfyân, İslâm öncesinde Suriye'ye yerleşmiş bulunan Benî Kelb'den bir kadınla evlenip bölgenin en büyük kabilesini arkasına aldı. Böylece Kelbîlere ve Halife Hz. Osman'a dayandığı güç ve itibarını gittikçe arttırdı; kendisine çok bağlı disiplinli bir ordu kurmanın yanında başarılı yönetimiyle bölge halkının gönlünü kazandı. Ayrıca Benî Temîm, Kays, Esed gibi kabileleri Suriye'nin çeşitli bölgelerine yerleştirdi. Suriye'nin fethinde rol oynayan pek çok sahâbî de bölgede kaldı (Tomar, 2009:545-549).

661 yılında Emevî Devleti'nin kurulması ve Dımaşk'ın başşehir yapılması Suriye'nin önemini daha da arttırdı. Fethedildiği yıllarda Dımaşk ve Humus cünderi

şeklinde bir idari taksimata tabi tutulan Suriye'ye, Yezid b. Muaviye döneminde Kınnesrin cündü de eklendi (Tomar, 2009: 545-549)

Emeviler döneminde Suriye'nin imarına önem verildi. Emevi halifeleri Dımaşk ve Halep gibi şehirlerde pek çok cami, saray ve kasır inşaa ettirdiler. İslam sanatının temelini teşkil eden ve sanat tarihi açısından büyük önem taşıyan bu eserlerden bazıları günümüze ulaşmayı başarmıştır. Tarımı geliştirmek adına da Suriye'de sulama kanalları açtırmışlardır (Tomar, 2009: 545-549). Bunun yanında kültürel olarakta bir takım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Emevi halifelerinden Halid b. Yezid b, Muaviye İskenderiye Akademisinden Arapça bilen bilim adamlarını Şam'a çağırarak kimya, tıp, nücüm gibi konularda Yunanca ve Kıbtça'dan pek çok kitap tercüme ettirmiştir (Tural, 2012:243-261).

Son Emevi Halifesi II.Mervan Büyük Zap Suyu Şavaşında (M.750) Abbasilere yenilmesi neticesinde Suriye Abbasi yönetimi altına girdi (Tomar, 2009: 545-549). 661 yılında Emevi hâkimiyetine girmekle birlikte o güne kadarki (4500 yıllık) tarihinde ilk defa bir devlete ev sahipliği ve başkentlik yapan Suriye bölgesi, Emeviler döneminde daha öncesinden miras olarak aldığı Yunan ve Roma kültürü ile sahip olduğu Arap geleneğini başarılı bir biçimde harmanlamış ve dönemin en güçlü kültürel ve siyasi merkezi olmayı başarmıştır. Suriye'nin İslam tarihinde bugün bile önemini koruyan bu kültürel katkısı diğer unsurlarla birleşince kendisinden sonraki medeniyet taşıyıcılarına önemli bir miras bırakmasını sağlamıştır (Dağ, 2013: 13).

Ebü'l-Abbas'ın amcası Abdullah b. Ali b. Abdullah kumandasında Suriye'ye doğru ilerleyen Abbâsî ordusunu Emevî Halifesi II. Mervân Dicle'nin kollarından Büyük Zap suyu sahilinde karşıladı (2 Cemâziyelâhir 132/16 Ocak 750). On gün devam eden savaşta II. Mervân yenildi. Böylece Abbâsîlere artık Suriye'nin kapıları açılmış oluyordu. 14 Ramazan 132'de (26 Nisan 750) Emevîlerin başşehri Dımaşk Abbâsî kuvvetlerinin eline geçti. Mervân Mısır'a kaçarken Yukarı Mısır'da Bûsîr'de yakalanarak öldürüldü (Ağustos 750). Böylece Emevîler tarih sahnesinden silindi ve Abbâsîler kesin olarak iktidara geldi. Ancak İslâm dünyasında henüz tam anlamıyla hâkimiyet kurulamamıştı. Teslim olmamakta direnen Vâsıt Valisi İbn Hübeyre, Hasan b. Kahtabe tarafından kuşatıldı. Hasan'ın bir sonuç alamaması üzerine Halife Ebü'l-Abbas kardeşi Ebû Ca'fer'i yardıma gönderdi. Buna rağmen kuşatma on bir ay devam etti. Nihayet Mervân'ın ölüm haberinin gelmesi üzerine 750 yılı sonlarında İbn Hübeyre görüşmeye razı oldu. Yapılan görüşmeler sonunda teslim antlaşması

imzalandı. Ancak şehir teslim olduktan sonra antlaşma şartlarına uyulmayıp başta İbn Hübeyre olmak üzere birçok kişi idam edildi (Yıldız, 1994:283-284).

Emevî hânedanı mensuplarına yapılan zalim uygulamalar Suriye ve el-Cezîre şehirlerinde bazı isyanların çıkmasına sebep oldu. Kınnesrîn'de başlayan isyana Tedmür ve Humus şehirleri de katıldılar. Başlarında Muâviye'nin soyundan olan Ebû Muhammed es-Süfyânî vardı. Âsiler Kınnesrîn yakınında Temmuz 751'de Abdullah b. Ali tarafından mağlûp edildiler. Ebü'l-Verd ve isyanın elebaşları savaş meydanında hayatlarını kaybettiler. Ebû Muhammed önce Tedmür'e ve oradan da Hicaz'a kaçtı, ancak yakalanarak idam edildi. Yine aynı yıl içinde İshak b. Müslim el-Ukaylî kumandasındaki el-Cezîre Arapları Harran'ı kuşattılar. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Ebû Ca'fer Harran önlerine gelince Harran Valisi Mûsâ çıkış hareketi yaparak ona iltihak edince şehir âsilerin eline geçti. Âsiler bir süre sonra Samsat'a (Sümeysât) çekildiler. Halifenin kardeşi Ebû Ca'fer ile amcası Abdullah b. Ali Samsat'ı kuşattılsa da şehri ele geçiremediler. Yedi ay süren kuşatma, isyancı İshak b. Müslim'in II. Mervân'ın öldüğüne ikna edilmesiyle sona erdi. Bu olaydan sonra Ebû Ca'fer el-Cezîre ve Azerbaycan valiliğine tayin edildi (Tomar, 2009: 545-549; Yıldız, 1994:283-284).

Abbasiler yönetim merkezini Şamdan Bağdat'a çekince Şam, Humus ve Halep gibi Suriye'deki azı büyük şehirler eski önemini yitirmeye başladı (Tomar, 2009: 545-549). Halife Harun Reşit döneminde Suriye'de yeniden idari bir taksimat yapılarak Menbic, Dülük, Raban, Kûrus, Antakya ve Tîzîn, Kınnesrîn cündünden ayrılıp Avâsım adıyla müstakil bir bölge haline getirildi (Tomar, 2009: 545-549).

2.3. Türk Hâkimiyetine Girişinden Osmanlılara Kadar Suriye

Orta Asya'daki İslam fetihleri ile birlikte Türklerİslamiyet'i benimsemeye başlamışlar ve çok geçmeden İslam ordularında da görev almaya başlamışlardır. Kaynakların ifadelerine göre 698 yılında yalancı peygamber el-Haris b. Abdurrahman b. Said el-Dımaşki'nin hareketinin bastırılması sırasında Dımaşk'ta halifenin muhafız birliği arasında bulunan "Ferganlı Türk askerlerden" bahsedilmektedir (Şeşen, 1990:139-148). Emevilerin sonlarında Hazarlardan bir kısmı ile Cürcan'daki Sûl Türklerinin Müslüman olması ile Türklerin İslam dünyasındaki etkisi artmıştır.

Suriye'de Türklerin tam anlamıyla hâkimiyetleri Selçuklular dönemine rast gelmekle birlikte ilk olarak bölgede görülmeleri Abbasiler döneminde olmuştur. Ebu

Cafer el-Mansur döneminden itibaren Türkler devlet hizmetinde birinci derecede rol almışlardır. Artık halifeler Türklerden Memluk edinmeye başlamışlardır. Harun el-Reşid döneminde halifenin muhafız birliğinin önemli bir kısmını Türkler oluşturmuştur. Türklerin İslam devletinde askeri liderliği ele almaları Memun ve Mutasım dönemindedir. Mutasım Türklere büyük önem verip, Türkler için Samarra şehrini kurmuştur (Kitapçı, 1993:195-211).

Türklerin devlette etkili unsur olmaları ile birlikte Arap ülkelerine Türk valiler tayin edilmeye başlanmıştır. Mutasım döneminde Şam ve Mısır'a tayin edilen ilk Türk Vali Eşnas el-Türki'dir (849850). Daha sonra el-Fath b. Hakan, Yezid b. Abdullah el-Türki, Müzahim b. Hakan, Ahmed b. Müzahim, Urhuz b. Uluğ Tarhan, Bayıkbak gibi valiler atanmıştır. Bayıkbak, yerine üvey oğlu Ahmed b. Tolun'u Mısır'a naip tayin etmiştir (Şeşen, 1990:139-148).

Halife Mütevekkil-Alellah kendi döneminde Türk kumandanların nüfuzunu kırmak amacıyla devlet merkezini Samarra'dan, Arap unsurunun ağırlıklı olarak bulunduğu Dımaşk'a nakletmeye karar vermiştir. 858'de maiyetiyle birlikte Dımaşk'a gelen Abbâsî halifesi, Türk askerlerinin Irak'a dönmek için gösteri yapmaya başlamaları yüzünden Samarra'ya dönmek zorunda kaldı (Tomar, 2009: 545-549).

Suriye'nin kırsal kesiminde heteredoks Şîi hareketlerinin yaygınlaşmaya başladığı Mütevekkil-Alellah devrinde başlayan, anarşi onun ölümünden sonra daha da arttı. Özellikle Kuzey Suriye'de Kilâb kabilesinin isyanları önemlidir. IX.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye'de pek çok ayaklanma oldu. İsa b. Şeyh 870'deDımaşk'ı işgal ederek hilâfet merkezine gönderilen vergiyi kesti. Halife Mu'temid-Alellah, Türk kumandanlarından Emâcûr et-Türki'yi Suriye valiliğine tayin edip bu isyanı bastırmakla görevlendirdi. İsyani bastıran Emâcûr'un 878'de ölümünün ardından yerine geçen oğlu Ali, Bizans seferi için Suriye'ye gelen Ahmed b. Tolun'a tâbi olmayı ve hutbede onun adını okutmayı kabul etti (878). Remle, Halep, Hama ve Humus valilerinin de itaat arz etmesiyle Suriye'de yeni bir dönem başladı. Âzathı Lü'lü'ü Suriye valiliğine tayin eden Ahmed b. Tolun döneminde Suriye'ye istikrar geldi, çıkan küçük çaplı isyanlar kolaylıkla bastırıldı (Tomar, 2009: 545-549). Bu dönem Suriye'de Türk hâkimiyetinin de başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Humaraveyh döneminde Suriye Tolunoğulları-Abbasi çekişmesi yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde Abbasi halifesi Muvaffak-Billâh tarafından gönderilen

Abbâsî ordusu bütün Suriye'yi ele geçirdi. Bunu öğrenen Humâraveyh bizzat sefere çıktı ve 886'da Dımaşk'ı, ardından Muhammed b. Ebü's-Sâc vasıtasıyla bütün Suriye'yi geri aldı (Tomar, 2009: 545-549).Humaraveyh'in ölümü üzerine Suriye'deki Tolunoğlu nüfuzu kırılmış ve bölgede Şii-Karmati etkisi görülmeye başlanmıştır. Karmatiler Suriye'de çeşitli yerli Arap kabilelerinin de desteğiyle Suriye'de çeşitli şehirleri ele geçirmişlerdir. Suriye'deki bu iç karışıklıklar ancak Halife Müktefi Billah zamanında bastırılmıştır (Tomar, 2009: 545-549).

936 yılından itibaren Suriye'nin bizzat Halife tarafından Mısır genel valisi olarak atanan Muhammet b. Tuğç'a verilmesiyle birlikte Suriye'de İhşidîler dönemi başlamıştır. Bu yıllarda Muhammed b. Tuğç Suriye'de hilâfet merkeziyle arasının bozuk olmasından kaynaklı olarak Suriye'nin önemli bir bölümünü işgal etmiş olan eski emîrû'l-ümerâ Muhammed b. Râiğ ve ardından da 945 Halep ve Humus'u, ardından da Dımaşk'ı ele geçiren Seyfüddevle el-Hamdânî gibi meselelerle uğraşmıştır. Ebü'l-Misk Kâfûr devrinde Hamdânîlerle imzalanan antlaşmayla Suriye'nin kuzeyi Hamdânîlere bırakıldı (947). İhşidîlerin Suriye'nin güneyindeki hâkimiyetleri, 968 yılında Suriye'nin büyük kısmının ve Dımaşk'ın Karmatîler tarafından ele geçirilmesine kadar devam etti (Tomar, 2009: 545-549).

X. yüzyıl sonlarında Hamdânîlerin zayıfladığı dönemde Suriye'nin kuzeyi Bizans saldırılarına ve uzun süreli işgallere mâruz kalırken aynı zamanda Güney Suriye ise Filistin sahilini ele geçirmiş olan Fâtımîlerin en önemli hedefi oldu.

Fatımiler Suriye'yi Abbasi Halifeliğine son verecekleri hareket noktası olarak telakki ediyorlardı. Büveyhi Sultanı Adudüdevle'nin 983'te ölümünün ardından Suriye'de tam anlamıyla Fatımiler dönemi başladı. Fatımiler Kuzey Suriye'de ki Şeyzer gibi birkaç küçük şehir haricinde hemen hemen bütün Suriye'de hâkimiyeti ele geçirmişlerdi ancak Halife Zahir-ii'zazidinillah döneminde 1024 yılında Halep'i ele geçiren Mirdasiler bölgede Fatımi hâkimiyetinin zayıflamasına sebep olmuş ancak Fatımilerin Dımaşk valisi Anuş Teğîn Hama ve Halep'i Mirdasilerden alarak Fatımi otoritesini yeniden inşa etmiştir. 1042'de Anuş Teğîn'in ölümünün ardından Halep'te Mirdasi idaresi tekrar tesis edildi (Tomar, 2009: 545-549).

Güney Suriye'deki Fatımi hâkimiyetine ise Selçuklu emini Atsız b. Uvak son vermiştir. Selçuklu öncülerinden Suriye hâkimiyetini geri almak için yapılan Fatımi girişimleri, Atsız'a yardıma gelen Sultan Melikşah'ın kardeşi Tacüddevle Tutuş sayesinde sonuçsuz kalmış, Tutuş'un Dımaşk'a girmesiyle birlikte de resmen 1079'da Suriye ve Filistin Selçukluları kurulmuştur (Özaydın, 2012:446-449; Tomar,

2009: 545-549). Tutuş 1086'da Halep'i de alarak Suriye'de Selçuklu hâkimiyetini pekiştirmiştir. Bu dönemde Selçukluların Suriye'de istikrarı sağlamaları üzerine Suriye'de ticaret ve sosyal hayat da canlandı (Tomar, 2009: 545-549).

Sultan Melişah'ın vefatının ardından Büyük Selçuklu tahtı için başlayan mücadeleye Tutuş'ta katılarak Suriye ve Anadolu'da ele geçirdiği pek çok şehirde adına hutbe okutturmuştur. Ancak Melikşah'ın yerine geçen oğlu Berkyaruk'un bölgeye yaklaşması üzerine Dımaşk'a çekilmiştir. 1094'te Halep'i kuşatan Tutuş şehri ele geçirip şehir emiri Aksungur'u öldürterek, Kuzey Suriye'yi Antakya'da hüküm süren Yağısıyan'a iktâ olarak verdi. Ancak Berkyaruk'la yaptığı mücadeleyi kaybeden Tutuş'un ölümünün (1095) ardından oğlu Rıdvan Halep'e hâkim olmayı başardı, küçük kardeşi Dukak ise Dımaşk'ı ele geçirdi. Böylece Suriye Selçukluları ikiye bölünmüş oldu (Sümer, 2009:385-386; Tomar, 2009: 545-549).

Rıdvan 1113'e yani ölümüne kadar Kuzey Suriye hâkimiyetini sürdürdü. Haçlıların Halep ve civarını işgal etmesine engellemek amacıyla Haçlıların Antakya Prinkepsi Tancred ile çok ağır şartlarda bir anlaşma yapmak zorunda kalmış ve böylelikle Halep'te hâkimiyetini ölene kadar sürdürebilmiştir (Alptekin, 1985:23; Özaydın, 2009:386). Rıdvan'ın ardından oğulları vasıtasıyla devam eden Selçuklu Halep melikliği, şehir halkının Haçlılara karşı yardım çağrısı üzerine Halep'e gelen Artuklu Emîri Necmeddin İlgazi tarafından sona erdirildi (1117) (Sevim, 2000:89-90). Dımaşk ve Güney Suriye'de Dukak'ın (1104) ölümünün ardından hâkimiyet Dımaşk Atabegliği'nin (Börîler/Tuğtekinliler) kurucusu Atabeğ Tuğtekin'in eline geçti (Bezer, 2012:349-351). Bu dönemde Cebelibahre'de Nusayrîler, Cebelisümmâk'ta Dürzîler, Batı ve Güney Suriye'de İsmâîlîler gibi heterodoks unsurlar, Sünnî Selçuklularla mücadelelerini ve buldukları bölgelerdeki hâkimiyetlerini devam ettiriyorlardı. Tuğtegin'in ölümünden (522/1128) sonra Dımaşk'a hâkim olan oğlu Börî bölgede Haçlıların müttefiki Bâtînîlerle mücadele etti. Dımaşk'ı ele geçirmek isteyen Haçlıları da yenmeyi başardı (523/1129) (Bezer, 2012:349-351; Tomar, 2009:545-549).

Selçuklulardan itibaren Memlükler devrine kadar Suriye'ye yerleşen Oğuz boyları iki koldan ilerlemişlerdir. İlk kol Bozoklar Amik Ovasından başlamak üzere Halep tarafına ve Asi ırmağı boyunca Hama, Humus ve Şam yöresine ilerlediler. Bunlar daha çok Bayat, Beğdili, Avşar ve Döğer boylarına mensup Türkmenlerdi. İkinci kol ise Üçoklar daha çok Lazkiye-Trablusşam istikametinde Ensariye

dağlarının batısına yerleştiler. En bilinenleri Yüreğir, Yıva, Kınık, Bayındır, Salur ve Eymür boylarına bağlı Türkmen kitleriydi (Kafalı, 1972:32-34).

I. Haçlı Seferi'nde Haçlılar Antakya'yı işgal ettikten sonra (1099) Suriye'de Maarra şehrini yağma edip Hısnü'l-ekrâd üzerinden Lübnan'a girdiler. Haçlılar Lazkiye'yi 1108'de Antakya Prinkepsliği'ne bağladı. Bu dönemde Suriye'nin iç kısımları Halep, Hama, Humus ve Dımaşk hala atabeğlerin elindeydi. Haçlılar, Suriye'nin sadece sahil kesiminde hâkimiyet kurabildiler. Bu arada Halep ve çevresini ele geçiren Musul Atabeği İmâdüddin Zengî, bir yandan Haçlılara karşı cihad ilân ederken Suriye'nin güneyini de hâkimiyeti altına almaya çalıştı ve 1130'da Hama'yı, ardından da Humus'u topraklarına kattı (Alptekin, 1985:23; Bezer, 2013:268-272; Tomar, 2009:545-549).

İmâdüddin Zengî'nin 1146'da Caber kuşatması sırasında bir kölesi tarafından öldürülmesinden sonra Halep'te ve Kuzey Suriye'de hâkimiyet oğlu Nûreddin Mahmud Zengî'nin eline geçti. II. Haçlı Seferi'nin ardından Suriye'deki etkinliği daha da artan Nûreddin Zengî, 1154'te Dımaşk'ı ele geçirerek Suriye'nin neredeyse tamamında kontrolü sağladı (Bezer, 2013:268-272). Suriye şehirlerinin imarına önemli katkıda bulunduğu gibi Sünnî ulemâsını destekledi. Bölgedeki Haçlılara ve heterodoks zümrelere karşı onlardan yararlandı (Bezer, 2013:268-272). Bu esnada Suriye'nin güneyinde Salhad ve Busrâ İsmâîlîlerin elindeyken, doğu kısmı ise Tay kabilesine mensup Benî Fazl'ın kontrolündeydi. 1157 yılında Suriye'nin kuzeyinde meydana gelen deprem pek çok şehirde büyük hasara yol açtı (Tomar, 2009:545-549).

Nûreddin Zengî'nin 1174'de ölümüyle başlayan taht mücadelesi, Suriye'de Eyyübi hâkimiyetinin de başlangıcı olarak görülebilir. Bu mücadele Mısır ve Suriye'yi birleştirmek isteyen ve Nureddin Zengi'nin komutanlarından biri olan Selâhaddin Eyyûbî'ye Suriye'yi ele geçirme fırsatı verdi. Dımaşk'taki emirlerin daveti üzerine (Şeşen, 1995:20-31) Ekim 1174'te Mısır'dan Suriye'ye hareket eden Selâhaddin Dımaşk, Ba'lebek, Humus ve Hama gibi önemli merkezleri kolaylıkla ele geçirdi (Bezer, 2013:268-272). 1183'te Halep'i de alan Selâhaddin, Hittîn Savaşı'nda Haçlıları büyük bir yenilgiye uğratarıp 1187'de Kudüs'ü fethetti ve Haçlıların elindeki kalelerin büyük kısmını geri aldı (Şeşen, 1995:20-31). 1192'de Haçlılarla Sûr-Yafa arasındaki sahil şeridinin onlara bırakılması, iç kısımların Eyyûbîlerde kalması şartıyla antlaşma yapıldı (Tomar, 2009:545-549).

1193'te Selâhaddin Eyyûbi'nin ölümü üzerine Eyyûbî Devleti, Mısır ve Suriye'de bölünmeler yaşadı. Suriye'de Selâhaddin'in oğulları arasındaki hâkimiyet mücadelesine müdahale eden kardeşi el-Melikü'l-Âdil büyük sultan olarak tanınmayı başardı (Şeşen, 1995:20-31). Onun döneminde Haçlılarla çatışmadan uzak durulması Suriye'de ticaretin gelişmesini sağladı. Ancak Haçlılar zaman zaman Hama ve Humus gibi şehirlere saldırı düzenliyorlardı. El-Melikü'l-Kâmil Muhammed de Haçlılarla anlaşma yoluna gitti (Şeşen, 1995:20-31). Onun ardından Suriye'deki Eyyûbî melikleri bağımsız hareket etmeye başladılar. El-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb devrinde merkezî idarenin beylikler üzerindeki otoritesi iyice zayıfladı. Halep gibi bazı beyliklerin merkezle ilişkisi kesildi. 1240-1243 Köseadağ Savaşına kadar Halep, Humus ve Dımaşk daha çok Anadolu Selçuklularına tâbi kaldı (Şeşen, 1995:20-31; Tomar, 2009:545-549).

Eyyubilerin bölgedeki hâkimiyetleri iyice kaybolmaya başladığı dönemde Mısırdaki gelişmeler oldu. El-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un 23 Kasım 1249'da vefatı üzerine karısı Şecerüddür idareyi ele alarak kocasının ölümünü gizledi ve bu sırada Hısnikefâ'da bulunan büyük oğlu el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah'ı Mansûre'ye çağırdı (Şeşen, 1995:20-31). Turan Şah 1 Şubat 1250 tarihinde Mansûre ordugâhına gelerek sultan oldu. Müslümanlar Mart başlarından 7 Nisan 1250 tarihine kadar devam eden savaşlarda Haçlıları kesin yenilgiye uğrattılar. Kral IX. Saint Louis maiyetiyle birlikte esir alınıp Mansûre ordugâhına getirildi. İki taraf arasında yapılan müzakerelerden sonra Haçlıların Dimyatı iade etmeleri ve ağır bir vergi ödemeleri şartıyla kral ve maiyetinin serbest bırakılması kararlaştırıldı. 7 Mayıs 1250'de Dimyat teslim edildi. 7 Nisan 1250'de kazanılan bu zaferden sonra Sultan Turan Şah eğlence ile vakit geçirmeye başladı. Bunun üzerine muhalifler Baybars el-Bundukdârînin etrafında toplanarak 30 Nisan 1250 tarihinde sultanı öldürdüler. Onun öldürülmesiyle Mısır'da Eyyûbîler devri sona erdi (Şeşen, 1995:20-31). Turan Şah'ın ardından Memlûklerden İzzeddin Aybek Türkmani 3 Temmuz 1250'de Mısır'da sultan oldu ve resmi olarak Mısır Memlûk Devleti kurulmuş oldu (Yiğit, 2004:90-97).

Ancak bu durum Dımaşk ve Halep'te iyi karşılanmadığı gibi burada kurulan Memlûk Devletini de tanımadılar. Hatta, Dımaşk-Hama-Humus-Kerek Eyyûbîleri Halep Eyyûbî Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf'un etrafında birleşerek Memlûklülere karşı bir sefere çıktılar (Tomar, 2009:545-549). Selâhaddin Yûsuf ordusuyla 30 Ocak 1251'de Kahire önlerine geldi. Burada iki taraf arasında yapılan savaşta Eyyûbîler yenildiler (Yiğit, 2004:90-97; Şeşen, 1995:20-31).

Aktay kumandasındaki Memlûk kuvvetleri Şeria nehrine kadar Filistin'i geri aldılar. Ancak o dönemde Moğol tehlikesinin ortaya çıkması üzerine, Abbasî halifesinin aracılığı ile taraflar arasında anlaşma sağlandı (Yiğit, 2004:90-97; Tomar, 2009:545-549). Fakat çok geçmeden Moğollar önce Halep, ardından da Şam'ı işgal ettikten sonra hem Abbasi Halifeliğini ortadan kaldırdılar hemde Suriye'nin büyük bir kısmına hâkim oldular. Bu gelişmeler üzerine Memlûk Sultanı olan Sultan Kutuz Moğollar üzerine bir sefere çıkarak Aynicalut'ta (1260) Moğollara büyük bir darbe vurduktan sonra Suriye'nin büyük bir kısmına hâkim oldu (Kafalı, 1973:32-34; Yiğit, 2004:90-97; Tomar, 2009:545-549). Memlûk Sultanlığına itaat arzeden Hama, Humus ve Kerek Eyyübi emirleri görevlerinde bırakıldı (Yiğit, 2004:90-97).

Memlûk Sultanı Sultan Baybars döneminde Suriye'de hem Moğallara ve hem de Haçlılara karşı çeşitli başarılar elde edilmesinin yanında idari olarak pek çok düzenlemeler de ra karşı çeşitli başarılar elde edilmesinin yanında idari olarak pek çok düzenlemeler de yapılmıştır. Haçlıların Suriye'deki en önemli kalelerinden Hısnülekrâd alındı, Antakya Haçlı Prinkepsliği ortadan kaldırıldı, Trablus Haçlı Kontluğu ve Bâtınîlerin elindeki pek çok kale fethedildi (Tomar, 2009:545-549; Yiğit, 2004:90-97).Sultan Baybars zamanında 40 bin çadırılık büyük bir Türkmen topluluğu Halep bölgesine gelerek yerleşmiştir. Bunların kışlığı Kuzey Suriye, yaylakları ise Maraş, Uzun Yayla ve Sivas'a kadar uzanmıştır. Böylece XIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Suriye Türkmen yurdu haline gelmiştir. Bozoklu Türkmenlerden Bayat, Afşar, Beğdili ve Döğerboyuna mensup oymaklar Halep'ten Şam bölgesine kadar uzanırken, Üçoklardan ise Yüreğir, Yıva, Kınık, Bayındır, Salur ve Eymür boylarına bağlı oymaklar da Lazkiye ve Trablusşam ile çevresine yerleşmişlerdir (Kafalı, 1973:32-34).

Yine Sultan Kalavun döneminde 1281 yılında Humus'ta yapılan savaşta İlhanlılara karşı büyük bir zafer kazanıldı (Yiğit, 2004:90-97). Suriye'nin Akdeniz sahilindeki stratejik kalesi Merkab (1285) ve ardından Lazkiye alındı. Böylece bölgede Haçlıların elinde sadece Akkâ kalmıştı. Sultan Kalavun Akka'yı Haçlılardan almak için çıktığı seferde Akka'ya varmadan öldü (Yiğit, 2004:90-97).El-Melikü'l-Eşref Halîl, babasının hazırlamış olduğu orduyla Akkâ'yı ele geçirerek bölgede iki yüzyıl devam eden Haçlı varlığına son verdi (Yiğit, 2004:90-97). Haçlıların bölgeden çıkarılmasının ardından tekrar saldırmalarını önlemek amacıyla Suriye'deki pek çok kale yıkıldı. El-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun devrinde Suriye'ye hücum eden İlhanlı Sultanı Gâzân Han Humus'u ele geçirdi (1299). Ardından Dımaşk'a

saldıran İlhanlı kuvvetleri şehri tahrip ettiler. Ancak çok geçmeden şehir tekrar Memlûklerin hâkimiyetine geçti. Bu dönemde Haçlıların elinde bulunan, Suriye'nin Akdeniz sahilindeki tek adası Ervâd da fethedildi (1302). Memlûk kuvvetleri, Suriye'ye tekrar saldıran İlhanlıları Tedmür'de ve Mercüssuffer'de (1303) yenerek Suriye'den çıkardılar (Tomar, 2009:545-549).

Berkuk devrinde Suriye'de önemli karışıklıklar ve isyanlar çıktı. Malatya nâibi Mintaş ve Yelboğa en-Nâsırî isyanları yönetimi çok uğraştırdı. Dımaşk nâibi Tenem'in çıkardığı, Halep ve Hama nâiblerinin de desteğiyle büyüyen ayaklanma zor bastırıldı (1400) (Yiğit, 2004:90-97; Tomar, 2009:545-549).

Tüm bunlardan başka yine 1400 yılında Suriye bu defa da Timur'un yıkımına uğradı. Timur önce Halep'i ardından da Dımaşk'ı işgal ederek şehirleri yerle bir etti (Yücel, 1989:103-107; Yiğit, 2004:90-97). Bu yıllarda Suriye'de istikrar iyice kayboldu, Sultan Ferec Suriye seferi sırasında bir isyanda öldürüldü (1412). Bölgedeki bu isyanların Şeyh el-Mahmûdî tarafından bastırılmasının ardından ancak istikrar sağlanabildi. Şeyh el-Mahmûdî (1412-1421) Suriye ve Mısır'da çıkan isyanları bastırdı, itaatten ayrılan Karamanoğulları'nı itaate mecbur etti ve bağımsızlık teşebbüsünde bulunan Güneydoğu Anadolu'daki Türkmen beyliklerine fırsat vermedi (Yiğit, 2004:90-97).

Memlûkler döneminde Suriye yüksek rütbeli Memlûk emirleri tarafından yönetilen naibliklere bölünmüştü. Dımaşk, Halep ve Hama nâiblikleri içerisinde en yüksek dereceli olanı Dımaşk nâibi bölgedeki diğer nâiblerden de sorumluydu. Ancak Memlûkler veraset kuralına fazla itibar etmediğinden sultan değişiminde nâibliklerde isyanlar çıkıyordu. Zengîler ve Eyyûbîler devrinde yoğunluk kazanan ilmî hareket, sultanlar ve devlet adamlarının desteğiyle Memlûkler zamanında daha ileri bir seviyeye ulaştı (Tomar, 2009:545-549).

Memlûkler zamanında Haçlılar ve Moğollarla yapılan uzun süreli savaşlar ile halka yüklenen ağır vergiler Suriye şehirlerinde ekonomik durumundaki bozulmasına yol açtı. Haçlı ve Moğol tehlikeleri ortadan kaldırıldıktan sonra siyasî istikrarın da sağlanması Suriye'de ticarî hayatı canlandırdı ve şehirler gelişti. Bu zaman zarfında salgın hastalıklar ve doğal afetlerle de karşı karşıya kalan Suriye'de nüfus ve ekonomi olumsuz şekilde etkilendi. 1349'daki veba salgını Suriye nüfusunu oldukça azalttı. Burcî Memlûk sultanlarının son zamanlarda bazı ürünlerin ticaretini kendi tekellerine almaları ve fiyatları istedikleri gibi belirlemeleri Suriye'nin ekonomik yapısını sıkıntıya soktu. XV. Yüzyılın ikinci yarısında askerler arasında çıkan

karişiklikler ve arttırılan vergiler yüzünden ekonomik hayat biraz daha bozulunca Suriye’de halk isyanları başladı. Sultan Kansu Gavri bu isyanları bastırmakta büyük zorluk çekti (Tomar, 2009:545-549).

Bu yıllarda Memlûk-Osmanlı ilişkilerindeki gerginlikler arttı ve bunun sonucu olarak Suriye bu iki büyük devlet arasında bir çatışma bölgesi haline geldi. 1514’te Safevi hükümdarı Şah İsmâil’i Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim Çaldıranda mağlup etmiş ve ardından da Memlûklere tâbi Dulkadiroğulları’nı ortadan kaldırmıştı. Bu hadise iki ülke arasında savaşı kaçınılmaz hale getirdi. Nihayet Kansu Gavri’nin Şah İsmâil ile ittifak kurduğu iddiasıyla Yavuz Sultan Selim Kansu Gavri üzerine yürüdü ve Osmanlı topçusunun önemli rol oynadığı Mercidâbık Savaşı’nda Memlûk ordusunu ağır bir hezimete uğrattı (24 Ağustos 1516). Hazinesi Osmanlıların eline geçen Sultan Kansu Gavri bu savaşta ortadan kayboldu. Savaşın ardından kılıç kullanmadan Halep şehrine giren Osmanlı kuvvetleri Hama, Humus ve Dımaşk’ı alarak Suriye’yi Osmanlı topraklarına kattılar (Yiğit, 2004:90-97; Tomar, 2009:545-549). Bu tarihten sonra Suriye’de 1919’a kadar sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti dönemi başladı.

2.4. Osmanlı Döneminde Suriye

24 Ağustos 1516’da Osmanlıların Mercidabık Savaşını kazanmalarının ardından 1516’da Şam merkezli Suriye bölgesi de Osmanlı hâkimiyeti altına alınmış oldu (Uzunçarşılı, 1983:292). Önce Halep’e, ardından Şam’a giren Yavuz Sultan Selim önderliğindeki Osmanlı ordusu, Suriye’de Memlûk dönemindeki idarî yapıyı değiştirmede (Erciyes, 2004:41). Mısır Seferi’nden dönüşünde yeniden Şam’a gelen Yavuz Sultan Selim, Muhyiddin İbnü’l-Arabî Camii ve Türbesi’nin yapımını tamamlattığı gibi Mısır’da direniş devam ederken itaat arzedene ve Gazze, Safed, Kudüs, Kerek ile Nablus’tan oluşan sancak beyliği görevine getirilen eski Memlûk nâiblerinden Canbirdi Gazâlî’yi 15 Şubat 1518’de de Şam beylerbeyliği göreviyle tayin ederek eski makamında bırakmış oldu (Taş, 2000:75-85). Yavuz Sultan Selim daha sonra 1518’de Şam’dan ayrıldı.

Canbirdi Gazâlî, iki yıllık beylerbeyliği sırasında başta Bikâa vadisi aşiret reisi İbn Haneş olmak üzere kabile isyanlarını bastırmak ve hac güzergâhının güvenliğini sağlamakla birlikte Memlûk beylerini korumaya ve eşraf yapılanmasını devam ettirmeye çalıştı. Yavuz Sultan Selim’in vefatının ardından Zilkade 926’da (Ekim 1520) gönülsüzce bağlandığı Osmanlı Devleti’ne isyan etti (Taş, 2000:75-85).

Özellikle kabile reislerinin ve Memlûk beylerinin desteğiyle Şam'da hâkimiyeti sağladı. Daha sonra Beyrut ve Trablusşam gibi kıyı şeridindeki önemli şehirleri ele geçirdi ve Halep'i kuşattı. İsyan sırasında Safevîlerle irtibat kuran Canbirdi, Osmanlı kuvvetlerine karşı duramayarak Şam'a döndü. Burada adına hutbe okutup para bastırıldı ve Emeviyye Camii'nde "el-melikü'l-eşref" Unvanıyla bağımsızlığını ilân etti. Ancak, esnafın ve meşâyihin desteğini sağlayamadı. Ferhad Paşa kumandasında Şam'a ilerleyen Osmanlı ordusu 1521 Ocak ayının son günlerinde isyanı bastırıldı (Hartmann, 1970:298-310; Taş, 2000:75-85). Yeni beylerbeyi Ayas Paşa şubat sonunda Şam'a geldi ve Ferhad Paşa mart sonunda buradan ayrıldı (Buzpınar, 2009:550-555).

Osmanlı hâkimiyetine girdiği ilk asır içinde, Suriye üç büyük paşalığa bölünmüş idi. Bunlar; Şam, Trablus ve Maraş idi. Bunlara daha sonra Lübnan bölgesi için Sayda eklendi ve burası da Akkaya nakledildi (Lammens, 1993:51-66). Memlûk döneminde olduğu gibi Şam emîrû'l-ümerâsı (beylerbeyi) Halep'i de içine alan geniş bir bölgeden sorumluydu. 1520'lerde Şam vilâyeti, Adana ve Halep dâhil olmak üzere Gazze'ye kadar uzanan bölgeyi içeren on beş sancaktan müteşekkildi. Canbirdi isyanının ardından bölge yeniden teşkilâtlandırıldı, Halep ile Şam ayrı beylerbeyilik oldu (Buzpınar, 2009:550-555). Şam eyaleti Şam'dan Gazze'ye kadar uzanan bölgede merkez sancağıyla birlikte on dört sancaktan oluşuyordu. Daha sonra Trablusşam beylerbeyilik haline getirildi (Masters, 1997:244-247). Böylece günümüzdeki Suriye'nin kapsadığı topraklar kabaca Halep, Şam ve Trablusşam eyaletlerine ayrıldı (Buzpınar, 2009:550-555). 1613'te Ma'noğlu Fahreddin'in(Emecen, 1995:80-82) İtalya'ya kaçışının ertesini yılı kurulan Sayda eyaleti kısa süre sonra ilga edildi ve Abaza Hasan Paşa isyanının bastırılmasının ardından 1660'ta tekrar kuruldu (Buzpınar, 2009:550-555; Karal, 1988:5).

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl boyunca Suriye'yi Osmanlı idarî düzenine uygun bir yapıya kavuşturmaya çalıştı. Osmanlı Devleti'nin Bölgeye hâkim olması bölgede göreceli bir istikrar dönemini başlattı. Yerel ve dini gruplara özerklikler tanındı, gayrimüslimler millet sistemi içerisinde hukuki güvence altına alındı. Yerel yöneticiler sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece İstanbul'un herhangi bir müdahalesiyle karşı karşıya kalmadılar (Koraş, 2009:6). Mülkî ve askerî açıdan merkeze bağlı hale getirdikten sonra dinî ve adlî teşkilatlanmada Hanefî mezhebi merkezli kendi idarî anlayışını yerleştirdi (Raymond, 1995:3-4-7). Yavuz Sultan Selim'in Şam'da yaptırdığı İbnü'l-Arabî Camii'nin ardından Kanûnî Sultan

Süleyman 1554-1559 yılları arasında planları Mimar Sinan'a ait Süleymaniye Külliyesi'ni inşa ettirdi (Kuran, 1986:169-174; Müderrisoğlu, 2006:163-190). Lala Mustafa Paşa, Murad Paşa ve Koca Sinan Paşa gibi XVI. yüzyılın güçlü Şam beylerbeyileri camiler, medreseler, hanlar ve kervansaraylar yaptırdılar (Buzpınar, 2009:550-555). Diğer önemli merkez olan Halep de Osmanlı idaresinde büyük bir gelişme gösterdi. Hüsrev Paşa ve Behram Paşa'nın valilikleri sırasında inşa faaliyetleri sürdü. Trablusşam yeniden ticarî faaliyetin yoğunlaştığı bir liman şehrine dönüştü (Ortaylı, 1984:89-113).

Osmanlı yönetiminin bu dönemde Suriye'de iki temel amacı vardı. İlki iç güvenliği sağlayarak iktisadî ve ticarî hayatın normal seyrinde sürmesini sağlamak, ikincisi ise bölgenin dinî ve ticarî hayatı açısından çok önemli olan hac kervanının düzenli biçimde Haremeyn'e gidiş ve dönüşünü temin etmekte. Hac kervanlarına tehdit oluşturan mahallî liderler bertaraf edilirken devlete bağlı olanların statülerine dokunulmadı. Ayrıca Osmanlılar, Memlûk idaresinin aksine hac kervanı önceliğini Şam'a verdiler. Bu şekilde önemi artan Şam merkezli hac kervanının güvenliğini sağlamak için Şam Mekke-Medine güzergâhında kale ve burçların sayısı arttırıldı (Faroqhi, 1995:34; Buzpınar, 2010:315-320).

Gazâlî isyanının ardından Suriye'de Osmanlı hâkimiyetini tehdit eden en büyük iki isyandan ilki XVII. yüzyılın hemen başında Canbolatoğlu Ali'nin Kilis'ten başlayarak Halep ve Şam'ı ele geçirmesiyle sonuçlanan isyanıdır (Kafalı, 1973:32-34). Canbolatoğlu Ali bölgeyi hâkimiyeti altına aldıktan sonra adına hutbe okutup sikke kestirdi ve yabancı devletlerle bağımsız bir lider olarak temas kurdu. İsyân 1607'de Kuyucu Murad Paşa tarafından bastırıldı (Masters, 1997:244-247; İlgürel, 1993:144-145; Kafalı, 1973:32-34). İkincisi 1659'da bastırılan Abaza Hasan isyanıdır (Yavuz, 2005:54-56; İlgürel 1988:1-11). İsyân esas itibariyle Halep merkezli olmakla birlikte Şam Valisi Ahmed Paşa ve yeniçeriler tarafından desteklenmesinden dolayı vilâyetin merkezle ilişkilerini derinden etkiledi ve isyan neticesinde bölgedeki Osmanlı askerî yapısı yeniden şekillendirildi (Rafeq, 2006:15-22; İlgürel 1988:1-11). Buna göre Şam'daki yeni Osmanlı ordusu, isyana karışmış unsurların Yeniçeri Ocağı'ndan çıkarılarak diğer mahallî unsurlardan oluşan ve "yerliyye" adı verilen askerî birliklerle merkezden gönderilen ve daha çok Şam Kalesi etrafına yerleştirilen kapıkulu askerlerinden meydana geldi (Buzpınar, 2009:550-555). Bundan sonra mahallî unsurlara karşı valilerin en önemli desteği kapıkulu askerî birlikleri oldu (İlgürel, 1976:123).

XVIII. yüzyılda bölgede önemli değişiklikler meydana geldi. Bir önceki asrın sık sık beylerbeyiliği tayinlerinin aksine makamını uzun süre muhafaza eden beylerbeyiler dönemi başladı. Bunlardan ilki olan Nasuh Paşa (İşbilir, 2006:426-428) zamanında (1708-1714) daha önce sancak beylerine verilen hac emirliği görevi de beylerbeyilerine verilmeye başlandı (Faroqhi, 2004:273-277). Osman Paşa'nın beylerbeyiliği sırasında (1723-1725) karışıklıkları önlemek için Trablusşam beylerbeyiliğinden Şam beylerbeyiliğine tayin edilen İsmâil Paşa el-Azm bölgenin yeni bir düzene kavuşmasını sağladı (Karaca, 1991:350). 1720'lerden 1800'lere kadar otuzdan fazla vezir ve beylerbeyi yetiştiren Azmzâdeler XVIII. yüzyılın önemli bir bölümünde Şam, Trablusşam ve Sayda beylerbeyiliklerinin yanı sıra Lazkiye ve Hama sancak beyliklerini ellerinde bulundurdular (Samur, 1995:5; Buzpınar, 2009:550-555). 1730 Patrona İsyanı'yla oluşan kargaşa döneminde görevden alınan İsmâil Paşa'dan sonra kardeşi Süleyman Paşa iki dönem (1734-1739, 1741-1743) Şam beylerbeyiliği yaptı ve ölümünün ardından yerine İsmâil Paşa'nın oğlu Esad Paşa geçti. 1743-1757 yılları arasında beylerbeyilik ve emîrülhacılık yapan Esad Paşa döneminde güven ve istikrarın sağlanmasıyla bölgenin ticarî ve ekonomik hayatı belirgin bir şekilde canlandı (Karaca, 1991:350).

Esad Paşa'dan sonra kısa bir istikrarsızlık dönemi geçiren Şam, Esad Paşa'nın memlûklerinden Osman Paşa'nın 1760'ta beylerbeyiliğe getirilmesiyle yeniden istikrara kavuştu. Ancak Osman Paşa 1185'te (1771), yıllardan beri Akkâ ve civarında gücünü giderek arttırmasının yanı sıra dışarıdan Rusların ve Mısır Beylerbeyi Bulutkapan Ali Bey'in desteğini alan Zâhir el-Ömer'e (Samur, 1995:5-6) yenilmesinin ardından azledildi. 1772-1773'te kısa bir dönem hariç 1197'de (1783), vuku bulan vefatına kadar görevde kalacak olan yeni beylerbeyi Azmzâde Mehmed Paşa, Zâhir el-Ömer'e karşı mücadeleyi sürdürdü (Karaca, 1991:350). Zâhir el-Ömer'in 1775'te vefatı bölge tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Azmzâdeler, hem merkez ve çevre arasında ilişkinin uğradığı dönüşümün lokal bir örneği olarak ve hem de Şam'da adem-i merkezîleşmenin taraf ve araçları açısından önemlidir. Şam'da âdem-i merkezîleşmenin tarafları, yeniçeri grupları (yerliyye ve kapıkulu) ve Azmzâdelerdir. Ancak yeniçeri gruplarıyla Azmzâdelerin iktidar mücadelelerinden ziyade, yerliyye ve kapıkulları arasındaki rekabet ve Azımların bu süreçteki rolü esas çerçeveyi oluşturmaktadır. On sekizinci yüzyıl Şam'ı için âyân, Azımlardır. Şam'ın Azm ailesi tarafından yönetimi, Şam'da iktidarın hemen hemen aralıksız

altmış yıl tek elde toplaması olarak görülebilir (McGowan, 2004:796; Raymond, 1991:467).

Aynı yıl Cezzâr Ahmed vezirlik rütbesiyle Sayda valiliğine tayin edildi (1776) (Samur, 1995:6). Giderek gücünü arttıran Cezzâr Ahmed Paşa 1194'te (1780) Şam valisi oldu, ancak bölgeyi Akkâ'dan yönetmeye devam etti (Emecen, 1993:516-518). Suriye, Mart 1799'da mâruz kaldığı Fransız işgali tehlikesini Cezzâr Ahmed Paşa'nın başarılı savunmasıyla atlattı ve Fransızlar, Akkâ kuşatmasını mayısta sona erdirmek zorunda kalmışlar ve ardında da Suriye'yi de terk etmişlerdir (Tekindağ, 1945:156-158; Emecen, 1993:516-518; Maden, 2014:17-22). Ahmed Paşa'nın başarısı bölgedeki gücünü daha da arttırınca Osmanlı hükümetinde tereddütler hâsıl oldu, fakat bölgedeki gücü ve Vehhâbî tehlikesi dikkate alınarak emîrülhaclık ve valilik görevlerine dokunulmadı. 1804'te vefat ettiğinde bölgenin en önemli meselesi Hicaz, Suriye ve Irak yönünde yayılmaya çalışan Vehhâbîlik idi (Tekindağ, 1945:156-158; Emecen, 1993:516-518).

Suriye'nin ciddi mânada Vehhâbî tehdidine mâruz kaldığı dönemde İstanbul'da meydana gelen karışıklıklar sebebiyle merkezden destek alınamayınca Vehhâbî baskısı 1805'ten bu yana Mısır'ın güçlü yeni valisi Mehmed Ali Paşa'nın 1811'de başlattığı askerî harekâtla bertaraf edilebildi (Samur, 1995:19; Kutluoğlu, 2002:62-65). Mehmed Ali Paşa, Vehhâbîlere karşı verdiği mücadele ile Suriye'yi bir tehditte korurken aynı zamanda buradaki gelişmeleri yönlendirmeye başladı (Samur, 1995:16). 1821'de Akkâ Valisi Abdullah Paşa'nın Osmanlı hükümetine karşı isyanının sona erdirilmesinde etkin rol oynadı. Lübnan'da Emîr Beşîr'i destekleyerek bölgedeki nüfuzunu arttırdı. 1831'de askerlikten kaçan Mısır köylülerine sahip çıkan Akkâ Valisi Abdullah Paşa ile olan anlaşmazlığı bahane ederek bir yıl içerisinde bütün Suriye'yi eline geçirdi (Samur, 1995:20; Kutluoğlu, 2002:62-65). Bu aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne isyan anlamına da gelmektedir. Mehmet Ali Paşa'nın 1831 yılındaki bu isyanı, Suriye'nin stratejik konumunu bir defa daha ortaya çıkarmıştır. Suriye valiliğinin de kendisine bırakılmasını isteyen Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa komutasında bir orduyu Suriye'ye sevk etmiş ve 1832'de Suriye'yi de hâkimiyeti altına almıştır (Maden, 2014:17-22).

Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa, serasker Unvanıyla kendisine bağlanan Suriye bölgesindeki eyaletleri ilga ederek tek bir idarî birime dönüştürdü ve Şam merkezli bu birimin başına Mısır'dan Şerif Paşa'yı hükümdar Unvanıyla sivil yönetici olarak tayin etti (Ülman, 1963:243-268; Samur, 1995:43). Sancak

seviyesinde veya daha küçük şehirlerin başında Mısırlı bir müdür yahut yerli bir mütesellim bulunduruldu ve bütün şehirlerde bir meclis-i şûrâ oluşturuldu. Bu şekilde teşkil edilen sivil idarî yapıya rağmen Suriye'deki Mısır yönetimi esas itibariyle bir askerî yönetimdi ve İbrâhim Paşa'nın sıkı denetimindeydi. Böylece bir bakıma bugünkü Suriye kavramını coğrafi temelde meydana getiren ilk adım atılmış oldu (Buzpınar, 2009:550-555; Samur, 1995:43).

1832-1840 yılları arasında süren Mısır yönetimi döneminde gelenekselleşmiş birçok uygulamaya son verilmiştir. Mahallî reislerin gücü kırılmış; Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa devletlerinin desteğini kazanmak amacıyla Müslim-gayri Müslim ayırımı kaldırılmıştır (Samur, 1995:58; Karasapan, 1942:114-115; Ma'oz, 1968:12-20; Ülman, 1963:243-268), Kudüs'e giden Hristiyan ve Yahudilerden ücret alınmamaya başlanmış, misyoner faaliyetleri serbest bırakılmış, ticarî değeri olan ipek, pamuk ve sabun gibi mallara tekel sistemi uygulanmış, aralıklarla ortaya çıkan mahallî isyanların doğurduğu askerî masrafları karşılamak üzere vergiler arttırılmış ve zorunlu askerlik uygulaması başlatılmıştır (Samur, 1995:55-85). Bütün bunlar mahallî rahatsızlıkları arttırdı ve aralıklarla isyanlar çıktı, ancak hepsi sert askerî tedbirlerle bastırıldı. Suriye'yi tekrar kendi yönetimine almak isteyen Osmanlı ordusu Nizip'te Haziran 1839'da bozguna uğratıldı (Maden, 2014:17-22; Buzpınar, 2009:550-555). Bu durum, bölgede dengelerin yeniden tesis edilmesi ve belirsizliğin önlenmesi amacıyla gerçekleşen Avrupa devletlerinin müdahalesine yol açtı. Osmanlı Merkezi idaresi ile Mehmed Ali Paşa arasında İngiltere'nin arabuluculuğuyla imza edilen Londra Antlaşması'yla Temmuz 1840'ta Osmanlı Devleti, on gün içinde kabul etmesi halinde Mısır yönetiminin Mehmed Ali Paşa ailesine verilmesini ve Akkâ vilâyetini de kaydıhayat şartıyla Mehmed Ali Paşa yönetimine devretmeyi kabul etti. Bu antlaşmaya göre, Mehmed Ali Paşa'ya hemen bir ultiatom verilecekti. Buna göre Paşa, İskenderiye'ye götürülen Osmanlı donanmasını İstanbul'a yollayacak, Girid, Adana, Suriye, Hicaz ve Lübnan'ı hemen boşaltmayı kabul edecekti. Bu takdirde kendisine veraseten Mısır ve Sudan, kaydı hayat şartıyla da Filistin verilecekti. ultiatomu kabul etmezse 10 gün sonra ikinci bir ultiatom verilecekti. Bunu da kabul etmezse, kendisine asi muamelesi yapılacaktı (Ata, 2011:137). Şartların on gün içinde kabul edilmemesi üzerine Mehmed Ali Paşa Suriye'nin tamamından çekilmek zorunda kaldı. Şubat 1841 itibariyle Suriye ve Filistin tekrar Osmanlı yönetimine girdi (Ülman, 1963:243-268; Maden, 2014:17-22).

Suriye, Tanzimat dönemine yeni idarî yapıyla girdi. 1831-1840 arasında söz konusu bölgenin Mısır işgali ve idaresi altında kadim yerel güç odaklarının büyük ölçüde etkisiz kılındığını biliyoruz. Suriye bölgesinde Tanzimat'ın habercisi sayılabilecek merkezîyetçi reformlar ilk kez Mısır idaresi altında gerçekleştirilmiştir. Müslim-gayrı Müslim eşitliği uygulaması ve Hıristiyanların can ve ırz güvenliğinin sağlanması ilk defa söz konusu zaman diliminde görülmüştür (Buzpınar, 2009:550-555; Ma'oz, 1968:12-20).

Ancak, Suriye'de Osmanlı merkezi idaresi 1840'da İngiltere'nin desteğiyle restore edildiğinde geleneksel güç dengeleri artık ortadan kalkmış, buna karşın Mısır'ın bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan otorite boşluğu Lübnan'da önce 1841-42'de, sonra 1849-52 devresinde ve nihayet 1859-60'da Dürzi-Maruni çatışmalarına neden olmuştur (Hourani; 1966:256; Somel, 2009:93-132; Ülman, 1963:243-268). Bir yönüyle feodal güç çekişmesine dayalı, başka bir yönüyle dinsel nitelikli bu mücadeleler esasında Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun uygulanmasına ve merkezileşmeye tepki niteliği de arz etmektedir. 1861'e değin ne büyük devletlerin müdahaleleri ve ne de Bâb-ı Âli'nin 1842'de uygulamaya koyduğu Çifte Kaymakamlık sistemi bölgeye nihaî kerte kalıcı bir istikrar getirmemiştir (Ülman, 1963:243-268; Salibi, 1965:53-79-86-105; Somel, 2009:93-132).

Kuzeyde Halep, merkezde Şam ve güneyde Kudüs'ten başlayarak eski Trablusşam eyaletini de içine alan Sayda vilâyetleri oluşturuldu. Yeni Sayda vilâyetinin merkezi Akkâ'dan Beyrut'a geçti (Buzpınar, 2009:550-555). Vilâyetlerde Mısır dönemi öncesi mevcut olan eyalet divanı yerine ilgi alanı ve yetkileri genişletilmiş, gayri müslim temsilcilerin de yer aldığı bir meclis kuruldu. Bu açılardan Suriye, İstanbul'da kararlaştırılan reformların kısa sürede uygulandığı Arap vilâyetlerinin başında gelmekteydi. Buna göre 1864 Vilâyet Nizamnâmesi bir yıl içerisinde tatbik edilerek Trablusşam, Sayda ve Şam vilâyetleri Suriye vilâyeti adı altında birleştirildi. Böylece tarihte ilk defa Şam merkezli vilâyetin resmî adı Suriye olarak belirlendi. 1872'de Kudüs'ün müstakil mutasarrıflık statüsüne geçmesi ve 1888'de Lazkiye, Trablusşam, Akkâ ve Nablus sancaklarından oluşan Beyrut vilâyetinin kurulmasıyla Suriye vilâyeti kısmen küçüldü ve bu durumu Osmanlı Devleti'nin 1918'de bölgeden çekilmesine kadar sürdürdü (Buzpınar, 2009:550-555).

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin Suriye üzerindeki kontrolünün artışına paralel olarak Avrupa'nın siyasî, ekonomik, dinî ve kültürel alanlarda etkinliği de arttı. Özellikle Fransa, İngiltere ve Rusya'nın bölge üzerindeki rekabeti

mahallî gruplar arasında gerginliği arttırdı. Fransa'nın Kanuni Sultan Süleyman devrinden başlayarak elde ettiği bir takım ayrıcalıkları kullanarak bölgedeki Marunîleri kullanması, İngilizlerinde dikkatini çekmiş ve buna bir karşı cevap niteliğinde bir hamleyle oradaki Dürzileri kendine yakın tutmaya ve onlara hamilik etmeye başlamıştır (Ülman, 1963:243-268). Gayri Müslimlere verilen haklar imparatorluk dâhilindeki Müslümanların önemli bir kısmı tarafından büyük bir hezimet, hatta neredeyse bir felâket olarak algılandı (Cevdet Paşa, 1991:67-69; Türköne, 1991:66-71). Beyrut'un giderek uluslararası ticaretin liman şehrine dönüşmesi ve bölgedeki gayri Müslimlerin Avrupa ile yapılan ticarete etkin rol oynamaları ekonomik bakımdan diğer gruplardan daha zengin konuma gelmelerini sağladı. Mısır yönetimi ve ardından uygulamaya konulan Tanzimat reformlarının azınlıkların konumunu güçlendirdiğini düşünen çoğunluk tepki göstermeye başladı. 1856 Islahat Fermanı'nın Müslim-gayri Müslim eşitliğine vurgu yapması ve gayri Müslimlerin haklarının korunmasına özen gösterileceği şeklinde yorumlanması bölgedeki Hristiyanların daha cesur davranmalarına, Müslümanların da tepkilerini arttırmalarına yol açtı. Fransızların desteğini alan Mârûnîler ile İngilizler tarafından desteklenen Dürzîler arasında 1860 Mayıs'ında Lübnan'da başlayan çatışmalar (Hourani; 1996:256; Ülman, 1966:175) Temmuz'da Şam şehrine de sıçradı ve çoğunluğu Hristiyanlardan olmak üzere yüzlerce kişi hayatını kaybetti (Masters, 2004:163-168; Fawaz, 1994:84-100). Osmanlı hem Avrupalı Devletlerin müdahalesini engellemek ve hem de olayları yatıştırmak amacıyla bölgeye Fuat Paşa'yı görevlendirdi ama Avrupa'nın müdahalesinin önüne geçilemedi (Baktıaya,2008:23-44). Çatışmaların önlenmesinde, Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesinin ardından 1847'den itibaren Suriye'ye yerleşen çok sayıda Cezayirli'nin lideri Emîr Abdülkadir'in önemli katkısı oldu (Buzpınar, 2009:550-555).

Bu durum Avrupa'da büyük tepkiyle karşılandı ve Avrupa devletleri fiilen müdahale etmeden Osmanlı Devleti, Hariciye Nâzırı Keçecizâde Fuad Paşa'yı(Köprülü, 1996:202-205) fevkalâde yetkilerle donatılmış olarak bölgeye yolladı. Ancak çok geçmeden,daha önce olayları soruşturmak üzere Osmanlı Devleti'nin oraya gönderdiği Keçecizade Fuat Paşa'ya bildirdikleri gibi Fransa 6000 askerle savaş gemilerini Beyrut'a gönderdi. Fuad Paşa, olaylarda sorumluluğu bulunduğu düşünülen Şam Valisi Müşir Ahmed Paşa dâhil 200 civarında kişiyi yargılayıp idam ettirdi (Buzpınar, 2009:550-555; Köprülü, 1996:202-205; Fawaz,

1994;150). Aralarında Abdullah Halebî, Ömer Efendi el-Gâzî ve Muhammed Said Bey'in de bulunduğu Şam ileri gelenleri de olayları önlemek için gayret göstermedikleri gerekçesiyle sürgüne gönderildi. Bu sıralarda Fransız Generali Beaufort paşanın bir an önce Dürzîlere karşı harekete geçmesini istiyordu. Fuad Paşa ise vaktin erken olduğunu söyleyerek zaman kazanmaya çalışıyordu. Onun bütün korkusu Fransızların kuvvet kullanarak işe müdahale etmeleriydi. Suçlu Dürzî reislerinin beklenilmeyen bir zamanda teslim olmaları Fuad Paşa'nın işini kolaylaştırdı ve kendisine Dürzî reislerini tedip imkânını verdi. Böylece artık müzakere yolu açılmıştı. Fuad Paşa, İngilizlerin, Cebelilübnan'ı da içine alacak bir Suriye kurularak bölgenin kendisine verilmesi teklifini, Cebelilübnan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına zemin teşkil edeceği düşüncesiyle reddetti. Uzun süren müzakerelerden sonra 9 Haziran 1861'de imzalanan anlaşma gereğince, İstanbul'da çalışmalarını bitiren komisyon Cebelilübnan'ı muhtar bir idareye kavuşturduğu sırada Fransızlar da Cebelilübnan'ı boşalttılar. Böylece Suriye yarım asır daha Osmanlı yönetiminde kalmış oldu (Köprülü, 1996:202-205). Benzer olayların meydana gelmesi halinde hızlı iletişim ve müdahale için Suriye ile İstanbul arasında bir telgraf hattı kuruldu. Aynı zamanda Beyrut'tan vilâyet merkezi Şam'a bir şose yol yapıldı (Buzpınar, 2009:550-555).

1870'lere gelindiğinde Suriye merkeze daha sıkı bağlı ve İstanbul'daki gelişmeleri yakından takip eden bir vilâyete dönüşmüştü. Aralık 1876'da Kânûn-ı Esâsî ilân edildikten sonra yapılan seçimlerle oluşturulan bir ve ikinci mecliste Suriye dört mebusla temsil edildi (Kılıç, 2012:27-40). 93 Harbi'nin (1876) ardından Şubat 1878'de Suriye valiliğine tayin edilen Cevdet Paşa'nın en önemli görevi, ağır yenilgiyle sarsılan devlet otoritesini tesis etmenin yanı sıra vilâyete gönderilen on binlerce göçmenin yerleştirilmesiydi (Buzpınar, 2009:550-555; Halaçoğlu-Aydın, 1993:443-450). Bu arada Kozan'da Kozanoğlu Ahmed Paşa tarafından çıkarılan isyanı bastırmakla görevlendirildi. Ancak isyanın bastırılması sırasında Şam valiliğine Midhat Paşa'nın tayin edilmesi üzerine açıkta kalan Cevdet Paşa ve görevini tamamladıktan sonra Suriye'yle ilgili hiçbir şey yapamadan İstanbul'a döndü (Halaçoğlu-Aydın, 1993:443-450). Savaşın olumsuz etkileri birkaç yıl sürdü ve 1878-1881 yıllarında Şam, Beyrut ve Trablusşam gibi önemli şehirlerde Osmanlı aleyhtarı ilânlar görüldü. Aralık 1878-Ağustos 1880 tarihleri arasında Suriye valiliğinde bulunan Midhat Paşa Suriye'de iyi bir yönetim örneği uygulamaya çalışmış çeşitli yollar, köprüler ve okullar ile Şam, Beyrut ve Akka'da geniş caddeler

açtırtmış hatta kurduğu şirket eliyle Trablus ve Mina Kasabası arasında bir tramvay hattı tesis ederek işletmeye açmıştır (Gökbilgin, 1987:270-282; Özgüldür-Özgüldür, 1994:311-348). Bu sayılanların yanında daha pek çok başarılı işlere imza atan Mithad Paşa halkın gözünde çok büyük bir itibar ve şöhret kazanmıştı. İşte Midhat Paşa'nın Suriye Valiliği görevinden alınmasında halk nazarında kazandığı bu itibar ve şöhretten dolayı, Suriye'de bağımsız bir devlet kurma fikrinde olduğu yönündeki haberlerle birlikte (Özgüldür-Özgüldür, 1994:311-348) Osmanlı Devleti'ne aleyhine yapılan ilânların da etkisi olduğu iddia edilmektedir (Buzpınar, 2009:550-555)

Suriye, 1890'larda II. Abdülhamid yönetimine karşı muhalefetin önemli merkezlerinden biri oldu. Buradaki muhalefet mensupları sivil ve askerî görevlilerle Arap kültürünü canlandırmaya çalışan yeni tip ulemâ, yani Selefler olarak adlandırılan Tâhir el-Cezâirî, Cemâleddin el-Kâsımî ve Abdülhamîd ez-Zehrâvî gibi isimlerdi. Muhalif Araplar, Jön Türklerle irtibat kuruyorlar ve meşrutiyet yönetimi içerisinde Arapların ilerlemesinin sağlanacağı ve güçlü Arap kültür mirasının canlandırılacağı ümidini taşıyorlardı. Ayrıca Kâdirî tarikatı mensuplarıyla mahallî eşraftan Azmzâdeler ve Geylânîzâdeler Meşrutiyetçilere destek vermekteydi. Suriye'de mülkiye, askeriye ve sivil kesimden Meşrutiyet taraftarlığı ve Jön Türk hareketiyle bağlantısı tespit edilebilenler 1897'de çeşitli şekillerde cezalandırıldı (Aydos-Duran, 2000:22).

II. Meşrutiyet'in (1908) yürürlüğe konmasının ardından Suriye'de bulunan siyasî sürgünler serbest bırakıldığı gibi Ordu ve mülkiyedeki Jön Türk taraftarlarının baskısıyla Şam'da yaklaşık iki ay süren kutlama toplantıları ve gösteriler düzenlendi (Buzpınar, 2009:550-555; Marufoğlu, 2012:95-111). Tüm bu faaliyetlerin aksine İngiltere Şam konsolosunun merkeze gönderdiği raporda Arapların meşruti rejimi tam olarak benimsemedikleri ve şüpheyle yaklaştıkları ifade edilmiştir (Kurşun, 1992; 41-42). Raporun içeriğinin lehine kısa süre sonra İttihatçıların yönetiminden şikâyetler başlamış ve Şam erken Arap milliyetçiliğinin en önemli merkezlerinden biri olmuştur (Tunç, 2011:475-506). II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Araplar ve Türkler arasındaki ilk sarsıntı meşrutî meclisin oluşturulması için yapılan seçimlerde yaşanmıştır. Araplar seçim şartlarını Türklerin kendi lehlerine düzenlediklerini iddia etmişlerdir. Çünkü yapılan seçimler sonucunda Aralık 1908'de açılan meclisteki 288 sandalyenin 147'sini Türkler, 60'ını da Araplar almışlardı (Ahmad, 1986: 255).

Bu dönemde Meclis-i Meb'ûsan'da görev yapan Suriye temsilcilerinin çoğu muhalefet içinde yer aldı. 1908-1918 yılları arasında Araplar Osmanlı hükümetinden

sürekli reform taleplerinde bulunmuşlardır. İstedikleri reformların temel hedefi Osmanlı sınırları dâhilinde kendi eyaletlerine otonomi verilmesi olmuştur. İttihatçıların bu talebe olumlu cevap veremeyişi Arapların bağımsızlık için iştahlarını kabartmaktan başka bir işe yaramamıştır (Harari, 1962:106). Meclis dışında Suriye’de etkin kişilerden Reşîd Rızâ ve Refîk Bey el-Azm gibi önemli isimler İttihatçılara muhalefete başladılar. Bu iki ismin öncülüğünde Kahire’de Hizbü’l-lâmerkeziyyeti’l-idâreti’l-Osmâniyye adlı bir parti kuruldu ve Refîk Bey başkanlığını üstlendi (Tomar, 2007:527-529). Parti, I. Dünya Savaşı’na kadar Suriye bölgesinde gizlice şubeler kurmayı başardı. Osmanlı Devleti’ne iletilecek reform taleplerini belirlemek üzere Haziran 1913’te Paris’te toplanan Arap Kongresi’nin başkanı Abdülhamîd ez-Zehrâvî’nin yanı sıra katılımcılarının çoğunluğu Suriyeli idi (Buzpınar, 2009:550-555; Tomar, 2007:527-529; Maden, 2014:17-22). Kongrede dile getirilen isteklerle ilgili bir sonuç alınmadan I. Dünya Savaşı başladı ve Suriye, Osmanlı Devleti’nin önemli cephelerinden birini oluşturdu.

I. Dünya Savaşı sırasında Bahriye nâzirliğine ilâve olarak Dördüncü Ordu kumandanlığına tayin edilen Cemal Paşa, İngilizleri Mısır’dan çıkarmak için sonuçta başarısız olacak olan 1915 ve 1916’da I. ve II. Kanal Harekâtı’nı düzenledi (Hanioğlu, 1993; 305-307). Aynı dönemde erken Arap milliyetçiliği hareketine katılmış olanlara karşı sert tedbirler almış olan Cemal Paşa savaş sırasında Fransa’nın Beyrut ve Şam konsolosluklarında ele geçirilen belgelere dayanarak Ağustos 1915’te ve Mayıs 1916’da toplam 32 kişiyi ayrılıkçı Arap milliyetçisi olduğu gerekçesiyle askerî mahkemede yargılattı ve mahkeme sonunda da idam ettirtti (Hanioğlu, 1993; 305-307). Cemal Paşa’nın bu katı politikaları ve yaşanan idamlar ayrışmaları daha fazla tetikledi. İkinci grup idamların yapıldığı ay, İngiliz ve Fransızlar arasında akdedilen ve Sykes-Picot Antlaşması diye bilinen antlaşmayla bugünkü Suriye’nin tamamı Fransa’ya terkediliyordu (Maden, 2014:17-22; Küçük, 2010:204-206; Soy, 2004:173-202). Bu sırada İngiltere’nin Mısır fevkalâde komiseri Henry Mc. Mahon ile Mekke Emîri Şerîf Hüseyin arasında Osmanlı idaresine karşı ayaklanma düzenlenmesi müzakereleri devam ediyordu. Müzakereler sonunda isyan karşılığında Şerîf Hüseyin’e Suriye’yi de içeren büyük bir Arap krallığı vaad edilmişti. İngilizlerin sağladığı para ve silâhla donatılan ve çoğunluğu bedevîlerden oluşan birliklerle Haziran 1916’da Şerîf Hüseyin isyanı başladı (Maden, 2014:17-22; Okur, 2004:4-5; Doğru, 2001:51-57).

Tüm bu gelişmeler neticesinde Osmanlı ordusu 1917 sonunda Kudüs'ten ve 1918 Eylül sonunda Şam'dan çekilir (Umar, 2004:373). Halkın tepkisini çekmemek için Ekim 1918'de Şam'a Faysal kumandasındaki Arap birliklerinin girmesi planlanmışken İngiliz askerleri daha önce girince halk galeyana gelir. Ancak kısa süre sonra Faysal'ın gelişiyle sükûnet sağlanır ve böylelikle Şam, İngiliz-Arap kuvvetleri tarafından Ekim 1918 başında işgal edilmiş olur (Maden, 2014:17-22). Aynı ay içinde kurulan Ahmed İzzet Paşa kabinesinin Suriye dâhil olmak üzere Arap vilâyetlerine iç işlerinde özerklik vererek Osmanlı Devleti yönetiminde tutma fikri Arap mebuslar tarafından sevinçle karşılandı; Emîr Şekîb Arslan gibi bazı Arap ileri gelenleri Avrupa'da bu konuda yoğun çaba sarfetti, ancak netice değişmedi. Ekim 1918 sonunda Osmanlı Devleti'nin Mondros Antlaşması'nı imzalamasıyla Suriye'deki Osmanlı yönetimi resmen sona erdi (Buzpinar, 2009:550-555).

2.5.Suriye'nin Fransızlar Tarafından İşgali ve Fransız Mandası Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri, Büyük Britanya ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletlerini kendi çıkarları doğrultusunda bölüştüler. 1918'e kadar, yaklaşık dört yüz yıldır, bugün Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail olarak adlandırdığımız ülkeler Büyük Suriye ya da daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye vilayetleri olarak biliniyordu. Savaştan sonra Araplar topraklarının parçalanışını, iki Avrupalı gücün suni sınırlar dayatışını, Fransa'nın Filistin'i önce Büyük Britanya'ya, son olarak da Siyonistlere bırakışını ve Fransa'nın Büyük Suriye'yi dinî, etnik, mezhepsel ve coğrafi çeşitliliğinden faydalanıp bölerek Arap milliyetçilerinin suni kabul ettiği oluşumlara bölüşünü çaresizce izlediler (Fildiş, 2013:55-62).

I. Dünya Savaşı sırasında Arapların desteğini alan ve Ortadoğu'da Fransa'ya karşı konumunu güçlendirmek isteyen İngiltere, Şerif Hüseyin'le irtibata geçerek, ona çıkartacağı isyan karşısında bağımsızlık sözü vermiştir. Bunun üzerine Şerif Hüseyin 1916'da Hicaz'daki kabilelerle beraber Türklere karşı isyan etmiştir (Okur, 2004:4-5). I. Dünya Savaşı sonlarında, Hicaz'da oluşturulan ve Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın komutasına verilen bir Arap ordusunun desteklediği İngilizler, Kasım 1918'de Suriye'yi ele geçirmiştir (Buzpinar, 2009:550-555).

30 Eylül 1918 tarihinde, 400 yıllık Osmanlı yönetimi Şam ve Beyrut'ta sona ermişti. İngiliz General Allenby'nin ordusu ve Arap birliklerinin Şam'a girmesiyle Şam'ın sivil valisi, bu kuvvetleri karşılamış ve hükümet konağına Şerif Hüseyin'in

hâkimiyetini temsil eden Arap bayrağını çekirmiştir (Kılınçkaya, 2004:109). Kısa bir süre sonra da Arap kuvvetlerinin basındaki Faysal Şam'a girecekti. Faysal 5 Ekim'de de ilk resmi bildirisini yayınlarak, Suriye'de bir Arap askeri yönetiminin kurulduğunu duyurdu. Bu şekilde Şam bir Arap hükümetine kavuşmuş oluyordu (Kılınçkaya, 2004:109; Umar, 2004:395-397).

Sykes-Picot anlaşması çerçevesinde Suriye'nin Fransa'ya bırakılmasına rağmen Suriye'de İngilizlerin bulunması Fransızları rahatsız etmekteydi. Fransız kamuoyu İngilizlerin Suriye'deki işgal ve idareyi Fransızlara devretmekte gecikmesini kabul edemiyorlardı. Paris ve diğer şehir gazetelerinde her fırsatta Suriye'nin metotlu bir şekilde İngilizleştirildiği konusunu işlenmekteydi. Fransız basınına göre İngiltere Suriye'deki Fransa'ya karşı muhalif bir politika izliyordu (Umar, 2002:297-310; Akbıyık, 1990:55-56).

İngiltere ve Fransa, Kasım 1918'de ortak bir bildirge yayınlarak, Ortadoğu halklarının kendi kaderlerini tayin ve kendi iradelerine dayanan hükümetler ve yönetimler kuracakları şeklinde ifadeler kullanmışlar, ancak bu açıklamalara rağmen Fransa'nın ısrarıyla "Arap Bağımsızlığı" kavramından pek söz edilmemiştir. Ancak yine de bildirge, Araplar tarafından İngiliz ve Fransızlar tarafından onların bağımsızlıklarının tanınacağı şeklinde yorumlanmıştır (Tekin, 1999:87; Şen, 2004:71).

Faysal, Ekim 1918'de eski Osmanlı subaylarından Ali Rızâ Paşa başkanlığında bir hükümet kurarak Şam merkezli yönetimini şekillendirmeye başladığında bölgenin tamamının babası Şerif Hüseyin liderliğine verileceğini bekliyordu. Zaman ilerledikçe Faysal ardarda hayal kırıklıkları yaşadı. Önce Beyrut, Fransızlar tarafından işgal edildi. Ardından 23 Ekim'de İngilizler işgal altındaki toprakları Filistin'in Ürdün nehrinin batısında kalan kısmı, Lübnan ve Filistin'in kuzeyindeki sahil kesimi ve Suriye'nin iç kesimiyle Ürdün olmak üzere üç bölgeye ayırdı. Birincisini İngilizler, ikincisini Fransızlar yöneteceklerdi, sonuncusu da Şerif Hüseyin ailesine verilecekti (Umar, 2004:346; Smith, 1968:3-17).

Aralık 1918'de İngiliz ve Fransız başbakanları Londra'da bir araya gelerek Suriye'nin Fransızlara terkedileceğini teyit ettiler. Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda Suriye ile ilgili bir değişiklik olmadı. İngiltere'nin Kasım 1919'da Suriye'den askerlerini çekeceğini açıklaması Faysal'ın endişelerini arttırdı ve Avrupa seyahatine çıkarak Suriye üzerindeki hâkimiyet iddiasını kabul ettirmeye çalıştı, fakat başaramadı. Çok geçmeden Aralık 1919'da İngilizlerin Suriye'den

çekilmelerini müteakip Fransızlar Suriye'ye tamamen hakim olmuşlardı (Umar, 2002:297-310). Mart 1920'de Arap ileri gelenlerinin gerçekleştirdiği Şam Kongresi'nde Faysal, Filistin dahil Suriye kralı ilân edildi. İtilâf devletlerinin Nisan 1920 San Remo Konferansı'nda Suriye'yi Fransız manda yönetimine vermesiyle bölgede Arap-Fransız çatışmaları arttı. Temmuz 1920'de Beyrut-Şam arasında Han Meyselûn'da Fransızların Suriyelileri ağır bir yenilgiye uğratmasının ardından Suriye'de Faysal dönemi sona erdi ve kendisi sürgüne gönderildi (Umar, 2002:297-310; Yapp, 1996:113).

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrası Suriye bölgesi üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesinden sonra bölgenin önemli ticaret merkezlerinden olan Şam ve Halep'te ticari anlamda bir düşüş gerçekleşmiştir. Böyle bir durumun oluşmasında Halep ve Şam şehirleri çevresiyle beraber uzun yıllar oluşturmuş oldukları ticari bağlantıları kaybetmişlerdi. Halep'in Torosların güneyinden bugünkü Irak topraklarına kadar, Şam'ın ise daha ziyade Filistin ve Beyrut'la güçlü siyasal ve ekonomik bağları vardı. İskenderun ise Halep'in Akdeniz'le bağlantısını kuran önemli bir limandı. Her iki kentin ekonomik artalan bakımından ayrışmasının yanında Osmanlılarca doğrudan muhatap alınması, siyasi ve iktisadi yaşamı etkileyen teamüller, fiyat yapısı, ölçü ve para birimleri gibi birçok kurumun farklılaşmasını doğurmuştu (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:4). Ticari zayıflamanın yanı sıra Suriye'nin nüfus bakımından da azaldığını görmek mümkün (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:4). Bu bağlamda Suriye'nin nüfusu I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle, yaklaşık 3 milyondan 2,14 milyona kadar düşmüştü. Bu oran eski seviyesine ancak 1932'de çıkmış olduğu tahmin edilmektedir (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:4). Bunların yanı sıra eğitim yönünden de Müslüman nüfusunun daha az olduğu görülmektedir. Bunun nedeni nüfus azlığı sebebiyle Hristiyan nüfuzsun yabancı okullara olan ilgisi olarak görülmektedir. Yabancı okulların kurulması ve Hristiyan nüfusun bu okullara kayıt yaptırılmaları okuma yazma oranlarında da değişikliklere sebep olmuş Hristiyan okuma yazma oranının Müslüman okuma yazma oranından fazla olmasına neden olmuştur (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:4).

Fransız manda döneminde Suriye'nin çok eski devirlerden beri ticarete isim yapmış tüccarlar ve sanayici girişimcileri I. Dünya Savaşı sonrası ülkenin gelişimine dönük yatırım ve çalışmalarda eski performanslarını gösterememişlerdir. Özellikle toprak sahipleri ve Suriye'nin önde gelen zengin yatırımcıları bu dönemde

Suriye'nin ekonomik kalkınması manasında yeterince girişimci bir tavır sergileyememişlerdir (Makdisi,1971:157). Bu durumun sebepleri arasında Osmanlıdünyasının dönemin geçerli gelişme dinamiklerini harekete geçirici özellikleresahip olmamasının yanında, Fransız manda yönetiminin de etkili olduğu söylenebilir (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011: 5). Fransız manda yönetimi ilk yıllarındaülkenin ekonomik gelişimi için gerekli tedbirleri almaya yanaşmamış, fakat dahasonra milliyetçilerin baskılarıyla iç üretimi destekleyici önlemlerini almazorunda bırakılmıştır. Bu çerçevede 1924 ve 1926 yıllarında tarife artışlarındabütün ülkeler için %11 olan gümrük vergisi, Cemiyet-i Akvam'a üye devletleriçin %25'e, diğer ülkeler için ise %50'ye çıkarılmıştır (Khoury, 1987:3). 1924'te endüstriyel üretimedönük makineler, 1928'de ise yerli sanayi için gerekli ithal hammaddeyeuygularanan vergilerde düşüğe gidilmiştir. Fakat bu korumacı tedbirler dolaylıolarak el sanatlarının yok olmasına, büyükşehirlere göç hareketliliğinin yaşanmasına sebep olmakla beraber ucuz yerel hammaddelerin piyasadan kaybolmasına da etki etmiştir (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:5).

Tarımsal alanda da Fransa, manda döneminden önce Suriye'de bir ekonomik Pazar oluşturmuştu. Özellikle tütün ve ipek alanında yatırımlar yapan Fransa manda döneminde de bu alanlar üzerine yatırımlarına devam etmiştir. Yalnızca ipek ve tütün tarımı üzerinde durmayan Fransa aynı zamanda kendi ülkesindeki tekstil fabrikalarına hammadde ihtiyacını sağlamak için pamuk alanında da yerel yatırımcılarla ortak işlere girişmiştir (Khoury,1987:27). Bununla beraber 1925 ve 1927 yıllarındaki manda idaresine karşı ayaklanmaların yarattığı siyasalkargaşanın etkisi altında yapılan yabancı sermaye yatırımlarıgeçmiş dönemlere göre miktar olarak artmakla birlikte, maksimum güvenliğiçinde en fazla kârı garantiye alacak alanlara yönelmiştir. Yabancı sermayeninbüyük kısmı batılı mamul ürünlerin iç piyasaya dağıtımı ve yerli hammaddeninihracını kolaylaştıran ulaştırma alanına yapılmıştır. Bunlara ilave olarak yabancısermaye, şehirlerde elektrik ve tramvay gibi kamu hizmetleri ile bankacılık vesigortacılık gibi riski düşük sektörlere yoğunlaşmıştır (Khoury,1987:33). Sabitsermaye yatırımları 1936–38 döneminde cari fiyatlarla 10,5 milyon Suriye Poundundan 1946-47'da 9,5 kat artarak 100 milyona yükselmiştir. 1936-38döneminde yatırımların %60'ı bina, %33'ü sermaye mallarına özel sektörtarafından yapılırken sadece %7'si yol iletişim ve sulama gibi alanlarda kamutarafından yapılmıştır. Bu durum manda idaresinin ülkeninrefah seviyesinde ve ekonomik büyüme olanaklarını artırıcı altyapı yatırımlarınafazla önem vermediğini

göstermektedir (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:6). Bu bağlamda 1926-1942 yılları arasında Türkiye'nin yapmış olduğu toplam ticaret ve toplam ticaret içerisinde Suriye ile yapılan ticaret tablosunu aşağıda vermek durumu anlamak açısından doğru olacaktır.

Tablo 1. 1926-1942 Yılları Arasında Türkiye'nin Suriye ile Ticareti(Çeviker ve Küçükbiltekin, 2011: 7).

	Türkiye Toplam (TL)		Türkiye-Suriye (TL)		Toplam	İçinde Pay
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat		
1926	234.699.735	186.422.755	5.733.162	7.708.341	2,44	4,13
1927	211.898.184	158.420.998	5.431.039	7.847.016	2,56	4,95
1928	223.531.775	173.537.489	2.898.059	6.515.516	1,30	3,75
1929	236.296.379	155.214.071	2.160.478	6.679.714	0,91	4,30
1930	147.550.516	151.454.371	1.887.894	5.338.705	1,28	3,52
1931	126.659.613	127.274.807	2.330.032	4.672.643	1,84	3,67
1932	85.983.723	101.301.355	1.304.044	3.974.665	1,52	3,92
1933	74.675.881	96.161.855	637.429	4.578.178	0,85	4,76
1934	86.789.908	92.149.094	563.612	2.938.418	0,65	3,19
1935	88.823.480	95.861.137	544.169	1.640.535	0,61	1,71
1936	92.531.474	117.733.153	589.257	1.636.849	0,64	1,39
1937	114.379.026	137.983.551	838.197	2.260.038	0,73	1,64
1938	149.836.689	144.946.511	629.448	1.091.943	0,42	0,75
1939	118.248.934	127.388.997	376.131	1.184.000	0,32	0,93
1940	68.922.708	111.446.486	40.599	727.493	0,06	0,65
1941	74.815.069	123.080.858	174.422	1.151.193	0,23	0,94
1942	147.713.229	165.034.422	453.648	1.174.081	0,31	0,71

Tablodan elde edilen bilgiler ışığında bir değerlendirme yapılacak olursa; Türkiye-Suriye ticareti Türkiye'nin toplam ticaret hacmi ile karşılaştırıldığında ana hatlarıyla benzer bir eğilim gösterdiği söylenebilir. Ancak Türkiye'nin Suriye ile olan ticareti, Türkiye'nin toplam ticaret hacminde 1926 ve 1929 döneminde görülen yüksek düzeyli nisbi istikrarın aksine, hızla düşmüştür. Sonrasında ise meydana gelen küresel bunalım ve Türkiye'nin benimsediği devletçilik politikaları gereğiticari daralma Suriye ticaretine olduğu gibi yansımıştır (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:8). Yine tabloya bakıldığında Türkiye'nin Suriye ile olan dış ticaret hacmi içinde ithalatın payı her yıl için ihracattan düşük olmuştur. Bir başka deyişle Türkiye sürekli ihraç ettiği için daha az ithalatta bulunmuştur. İthalatın yıllar itibarıyla seyri ise dış ticaretin genel artış eğilimiyle uyumludur. İhracatta olduğu gibi Türkiye'nin dönem içinde Suriye'den yaptığı ithalat iki alt döneme ayrılırsa ithalatın payı 1926-34 döneminde yaklaşık %1,5'ten, 1935-42 döneminde %0,4'e düşmüştür (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011:8). Ancak burada ithalat ve ihracattaki

değişimin hız kazandığı yıllar bakımından bir fark bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye'den ithalatının toplam dışalımını içindeki payı 1932 yılında keskin bir düşüş yaşarken, benzeri bir azalma ihracatın payında 1934'den itibaren ortaya çıkmıştır. Ayrıca iki ülke arasında dış ticaret dengesine bakıldığında ise dönem boyunca Türkiye'nin lehine olduğu görülmektedir. Ancak bu lehte fark, dış ticaret hacmiyle birlikte azalmıştır (Çeviker-Küçükbiltekin, 2011: 8).

Eldeki bilgiler ışığında Fransız mandası döneminde Suriye'nin ekonomik performans bakımından bir ilerleme kaydetmediğini söylemek pekte yanlış olmayacaktır. Bu durumun sebepleri arasında Doğu-Batı kültürlerinde, sanayi devrimi sonrası farklılaşmaların oluşmasıyla beraber, Osmanlı hâkimiyetinden çıkan Suriye'nin uzun yıllar boyunca oluşturmuş olduğu ticari dengenin bozulmasıdır. Diğer bir deyimle Suriye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması butopraklarda yüzyıllar içinde oluşan ticari ekonomik ilişkiler ağının oluşturduğu dengenin bozulmasıyla sonuçlanmıştır. Ekonomik coğrafyanın parçalanması ve hukuken sadece gözetim amaçlı olan manda idaresinin sömürgeci saiklerle uyguladığı ekonomi politikalarının Suriye'nin dönem içindeki ekonomik performansının düşüklüğünün nedenleri arasında sayılabilir. Kuşkusuz siyasal istikrarsızlık bu durumun hem nedeni, hem de sonucu olarak kabul edilmelidir (Çeviker ve Küçükbiltekin, 2011: 10).

2.6. Bağımsızlık Sonrası Suriye (1946-1960)

Fransa'nın 1940'da Almanya'ya teslim olması Suriye'nin yönetim ve denetiminin Almanya'ya geçmesini sağladı. Fakat 1941'de Suriye, Fransa ve İngiltere'nin gayretleriyle Almanya'dan geri alındı. II. Dünya Savaşı sonrasında da Batılı devletlerin Suriye üzerindeki çatışmaları devam etti. Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere'nin baskılarına fazla dayanamayan Fransa 15 Nisan 1946'da askerlerini 17 Nisan 1946'da manda yönetimini sonlandırarak Suriye'den tamamen çekildi. Böylece Suriye bağımsız bir devlet olarak sahneye çıktı (Ataman, 2012:8; Demir, 2011:691-713). 1945 seçimleri sonunda Şükrü El-Kuvvetli'nin cumhurbaşkanlığına getirilmesinin ardından Milletler Cemiyeti güvenlik görüşmelerinde İngiltere ve Fransa, Suriye ve Lübnan'dan aynı anda çekilme konusunda anlaşmaya vardılar ve böylece 12 Nisan 1946'da Suriye tam bağımsız bir devlet haline geldi (Erciyes, 2004:44). 15 Nisan 1946'da bütün Fransız kuvvetleri Suriye'yi terk ettiler. Bu

çekilisin ardından Fransa I. Dünya Savaşı'nın sonunda Ortadoğu'da sağladığı etkisini ve çıkarlarını büyük ölçüde kaybetmiştir (Ayrancı, 2006:24).

Suriye bağımsızlığının ilk yıllarında sürekli iç meseleleriyle uğraşmış ülkede bir türlü iç huzur sağlanamamıştı. 1945-1949 arasında nispeten sakin geçiren Suriye, 1949'dan itibaren tam bir karışıklık dönemi yaşamaya başladı. Mesela dört yıl içinde üç hükümet darbesi, 21 kabine değişikliği, iki askeri diktatörlük kurulmuştu (Demir, 2011:691-713).

Diğer tüm eski batı sömürgelerinde olduğu gibi Suriye'de de Batı karşıtlığı, ortak siyasi tutumdur. Toplum yapısının heterojen olması zaten başlı başına bir sorundur. Suriye bağımsızlığını kazandığı zaman, birçok bakımdan bir devlet olmasına karşın bir ulus-devlet değildi; siyasi bir toplum olmayan siyasi bir oluşumdur (Dam, 2000:23). Bağımsızlıkla birlikte, tek başına bağımsız Suriye Devleti olarak kalmayı savunanlar ve Ürdün, Irak, Suriye ve Suudi Arabistan Araplarını Haşimi ailesi çevresinde birleştirerek Arap birliğini kurmayı öngörenler olarak iki farklı görüş ortaya çıktı. Ancak aniden patlak veren İsrail Savaşında (1948-1949) Mağlubiyetin faturası Suriye için ağır oldu ve Albay Hüsnü Zaim, 30 Mart 1949'da devlet başkanı Şükrü El Kuvvetli'yi bir darbeyle indirerek bir dikta rejimi kurdu (Yılmaz, 2001:11-12). Şükrü El Kuvvetli'yle birlikte diğer kabine üyelerini tevkif ettirdikten sonra Hüsnü Zaim, darbenin kendi içişleriyle ilgili olduğunu, başka bir durumun söz konusu olmadığını beyan etti (Ataman, 2012:8: Ulus, 1941:1). Suriye'nin ilk demokrasi deneyimi, ülkenin içinde bulunduğu özgün şartlar ve her ne kadar Zaim tarafından reddedilse de, dış dinamikler sonucunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunda en büyük etken de Suriye'nin kültürel kodlarında yer alan hizipçilik veya mezhepçilikler olmuştur (Amanov, 2004:189-240). Bu ihtilal Suriye'de sayısız onu bulan zincirleme ihtilaller döneminin de başlangıcı olmuştur. Suriye'de 1949-1971 yılları arası resmen darbeler dönemi olarak zikredilir (Yılmaz, 2001:12). Hüsnü Zaim ihtilalin ardından tüm partileri feshetmiştir. Hüsnü Zaim'i daha sonra 14 Ağustos 1949'da Sami el Hinnavi karşı bir ihtilalle devirdikten sonra Haşim Attasi liderliğinde sivil bir geçici hükümet kurdurularak ülke genel seçime götürülmüş ancak yine de sükûnet ve istikrar sağlanamamıştır (Ataman, 2012:8). Bu ortamdan faydalanarak 19 Aralık 1949'da Albay Edip Çiçekli (veya Şişekli) başka bir ihtilalle Sami El-Hinnavi'yi devirmiştir. Albay Edip Çiçekli, Kasım 1951'de anayasal yönetimi askıya almış ve Ağustos 1952'de de Arap Kurtuluş Hareketi adıyla tek bir parti kurdurmuştur. Ardından kendisini Temmuz 1953'te cumhurbaşkanı seçirmiştir

(Bannerman, 1995:211). 1954 Şubatında başka bir darbeye Albay Faysal El-Atasi, Edip Çiçekli'yi devirerek devlet başkanı olmuştur (Bannerman, 1995:211). 1954'te anayasal hükümet biçimine geri dönmüş ve görünüşe göre iktidar, parlamenter çerçeve içinde geleneksel partilerin eline geçmekle birlikte önemli bir gelişme kaydedilmiştir (Mansfield, 1975:155).

1955'ten itibaren ülke genelinde sol eğilimli siyasi oluşumların giderek güç kazandığı görülmektedir. Batı Dünyası tarafından ülkelerinin yıllarca sömürülmesine karşı duyulan öfke bu oluşumların da işini kolaylaştırmıştır (Ellis, 1960:162; Ayrancı, 2006:26). Bu gelişmeler Batı karşıtı söylemleri olan Baas Partisi ve Komünist Parti gibi partilerin yükselmesini sağlamıştır. Albay Çiçekli rejimine karşı ortak muhalefet yapan Baas Partisi ve Arap Sosyalist Partisi 1953 yılında birleşmişlerdi (Seale, 1986:150). Yine bu yıllarda Suriye'de Sovyet propagandalarının da etkili olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti hadiseyi çok önceden sezerek 17 Şubat 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla bu ülkedeki Komünist neşriyatın Türkiye'ye sokulmasını yasaklamış ve mevcut olanların da toplatılmasına karar vermiştir (B.C.A., 17 Şubat 1949, 030-18-01-02-118-100-12). Buna İsrail'in kurulması eklenince, kamuoyunda Batı'ya karşı tepkiler daha da büyümüştür (Ayrancı, 2006:26). Nihayet 1955'te Türkiye ve İngiltere'nin Arap dünyasını Komünizm tehdidine karşı bir araya getirmek maksadıyla oluşturduğu Bağdat Paktı'na katılma konusunda bu tepki bariz bir şekilde hissedilir ve Suriye Pakta girmeyi reddeder (Yapp, 1996:103).

Temmuz 1956'da ülke içindeki kavgada tarafsızlığını koruyan Genelkurmay Başkanı Şevket Şukayr'ın istifası büyük bir sürpriz oldu. İstifa, rakip grupların ordu içine sızmalarını kolaylaştırdı. Böylece tüm rakip akımların siyasetin gerçek belirleyicisi durumundaki orduya nüfuz çalışmaları hız kazandı. 1957 yılının sonlarına doğru, Suriye ordusundaki Nasırcı, Baasçı ve Komünist kanatlar, güçlerinin zirvesine ulaştılar (Ataman, 2012:27).

Baas Partisi Mısır ile Suriye'nin başını çektiği bir Arap birliği meydana getirmek hayalindeydi. 1956 yılında başlayan ve Süveyş krizi nedeniyle kesilen Mısır'la birlik görüşmeleri, 1957 Aralık ayında yeniden başladı. Nasır milyonlarca Arap'ın sevgilisiydi ama 1 Şubat 1958 tarihinde ilan edilen Birleşik Arap Cumhuriyeti (United Arab Republic/UAR) cumhurbaşkanı olarak tüm sorunları halledemeyeceği de açıktı. Suriye ile girişilen birlik ilk denemeydi. Nasır, birleşme noktasında zorlukların yaşanacağını Suriyelilere söylemiş olmasına rağmen onun

gevşek bir federasyon kurulması teklifi yerine, Suriyelilerin “birlik” önerisi kabul edilmişti (Mansfield, 1967:50-54).

Suriye'nin, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne (BAC) girmesini müteakip Nasır'ın izlediği politikalar neticesinde Suriye'de hoşnutsuzluklar oluşmaya başladı. Nasır başta Baas Partisi olmak üzere bütün siyasi partileri kapattığı gibi Suriye ordusundaki önemli mevkilerde bulunan pek çok subayı (yaklaşık 11.000 kişi) görevinden uzaklaştırdı ve yerlerine Mısırlı subaylar getirdi (Ataman, 2012:28). Bu gelişmeler neticesinde bir grup Suriyeli subay 28 Eylül 1961'de Nasır'ın Suriye'deki uzantısı olan Abdülhakim Amir'e karşı bir hükümet darbesi yaparak hem Suriye'yi Mısır'ın tahakkümünden kurtardılar, hem de Suriye'yi BAC'tan ayırmış oldular (Ataman, 2012:28; Ayrancı, 2006:26; Cumhuriyet, 1962:1). Ancak Suriye'de yine sular durulmamış ve 28 Mart 1962'de yeni bir darbeye ordu idareyi yeniden ele alarak, meclisi feshetmiştir. İhtilalin gerekçesi olarak ordunun yayınladığı beyannamede devrik hükümetin emperyalist güçlerle işbirliği yaparak görevi kötüye kullandığı ve kendi sorumluluklarından haberdar olmadığı ifadeleri kullanılmıştır (Ataman, 2012:9).

1961 yılı aralık ayında Baas Partisi ve Nasır yanlısı grup dışındaki bütün partilerin katılımıyla ve bir kurucu meclisi oluşturmak amacıyla Suriye'de seçim yapıldı. Seçimin ardından kurulan yeni meclis Nazım el-Kudsi'yi devlet başkanı seçti. Ancak 28 Mart 1962'de gerçekleşen bir askeri darbe sonrasında yönetim istifa etti. Ülkede yine istikrar sağlanamadı ve darbe karşıtı gösteriler dolayısıyla yedi darbeci subay, başka bir grup subay tarafından sürgüne gönderildi ve Nazım el-Kudsi yeniden devlet başkanı oldu. Özellikle Nasır yanlısı ve karşıtı gruplar arasındaki çatışmalar artarak devam edince beklenen siyasi istikrar sağlanamadı. 8 Mart 1963'te yapılan yeni bir askeri darbe sonrasında Baas Partisi'nin iki kurucusundan biri olan Selahaddin (Salah) Bitar başbakan oldu. Akabinde Nasır yanlılarına karşı bir kampanya başlatılarak bürokrasi ve ordu içindeki Nasırcılar görevlerinden alındı (Ataman, 2012:9; İstif, 2011:23). 1963 darbesinin akabinde Baas Partisi Suriye'de kesin denetimi sağlamış ve Suriye'nin siyasi hayatına yön vermeye başlamıştır (Amanov, 2004:189-240).

1943'te Michael Eflak ve Salattin Bitar tarafından kurulmuş olan Baas Partisi, Suriye siyasi hayatında çok önemli rol oynamış bir partidir. Kuruluşundan itibaren Arapları tek bir millet olarak görmüştür (Çağ-Eker, 2013:57-72). Parti açıldığı günden beri Suriye milliyetçiliğini değil, Arap milliyetçiliğini savunur. Partinin

kökünü Suriyelilerin ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişkisi hakkında yapılan entelektüel tartışmalarda yatar. Partinin kurucusu Eflak'a göre tek bir Arap ulusu vardı ve birleşik devlet içinde yaşama hakkına sahipti (Hourani, 467). Mişel Eflak, yazılarından da anlaşıldığı gibi Arap toplumunun dönüşümü için kendisini “devrimci bir aktivizme” adanmıştır. O, Hıristiyan bir figür olmasına karşın İslam'ı Baas'ın bütünleştirici parçası olarak görmüş, Arap ruhunu dile getirirken İslam ile Arapçılığı eşdeğer tutmuştur (Cleveland, 2009:325).

O dönemde bir yanda Salah al-Bitar ve Mişel Eflak gibi sivil kökenli Baasçılar bulunurken, Hafız Esad ve Salih Cedid gibi asker kökenli Baasçılar ayrı bir cephede boy göstermiş, fikirsel ayrılığa düşmüşlerdir. Bu ayrılığın bir sonucu olarak 1966'da gerçekleşen Baas içi darbe ile Esad ve Cedid'in başını çektiği radikal-askeri grup etkinlik kazanmıştır. Son olarak 1970 yılında parti içindeki milliyetçi grubun temsilcisi olan Savunma Bakanı Hafız Esad, General Salih Cedid ve Devlet Başkanı Nurettin Atasi'yi de devirerek iktidarı ele geçirmiştir (Çağ-Eker, 2013:57-72; Aras-Toktaş, 2008:33).

Esad'ın iktidar oluşu ile ülkede iç istikrar sağlanmış ve dış politikada daha tutarlı ve sürekli bir çizgi izlenmeye çalışılmıştır. Esad, darbeden hemen sonra kendi meşruiyetinin onaylanması için referanduma gitmiş ve bu referandumun halkçı demokrasinin bir göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Böylece, Mart 1971'de yapılan referandumda oyların %99,2'sini alan Esad'ın Suriye Devlet Başkanlığı onaylanmıştır (Mo'az, 1988:49). Hafız Esad'ın ölümü ile yerine oğlu Beşar Esad geçmiştir. Babasına göre daha ılımlı bir politika izleyen Beşar Esad dış politikada Golan tepeleri ve Lübnan'la ilişkilere önem vermiştir (Amanov, 2004:189-240).

Sonuç olarak söylenebilir ki Arap olmayan topluluklar tarafından yüzyıllarca yönetildikten sonra, 20.y.y. ortalarında bağımsızlığına kavuşmuş olan Suriye (Şen, 2004:315) bağımsızlık ilanının ardından Fransızların ülkeden çekilmesiyle birlikte, bu defa da kendi içinde pek çok sorun yaşamaya başlamış ve çok sayıda hükümet darbesiyle karşı karşıya kalmıştır. 20 yıllık bir zaman zarfında altı büyük darbe yaşayan Suriye kendi içindeki anlaşmazlıkların yanında Mısır ve Batı ülkeleri gibi bir takım dış etmenlerinde devreye girmesiyle bir türlü istikrarı sağlayamamıştır (Gafur, 2002:24-25).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ (1923-1945)

3.1. Millî Mücadele Yılları ve Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri

1918'de Mondros Mütarekesinin imza edilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nde işgallerin başlamasıyla Anadolu'da baş gösteren Türk Millî Mücadele Hareketinin başta Suriyeli Araplar olmak üzere, Arap dünyasıyla yaşadığı yakınlaşma dönemi, Türk-Arap ilişkileri açısından ele alınması ve bilinmesi gereken önemli bir süreçtir. Yeni Türk Devleti'nin Batılı sömürgeci güçlere karşı verilen bir bağımsızlık savaşı sonunda kurulması, Araplar için de bir ümit kaynağı, bir rol model olmuştur. Özellikle Suriye ve Irak Arapları, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki vaatlerini yerine getirmeyen ve kurdukları tahkir edici manda sistemleriyle kendilerine zulmeden İngilizler ve Fransızlar karşısında tekrar Türklerle bütünleşme gayretine girmişlerdir (Kurşun, 2000:48).

M. Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan yeni Türk Devleti'nin Suriye topraklarıyla olan ilişkileri, Suriye topraklarının I.Dünya Savaşı müteakip yıllarda Fransız mandası olması hasebiyle Fransa ekseninde dönmekteydi. Bu dönemde Fransızlar Suriye'nin kuzeyini teşkil eden Adana, Maraş, Antep ve Hatay şehirlerini Kilikya adıyla kendi çıkar alanları olarak görmekteydi. Toros Dağları'ndan çıkan nehirlerle sulanan ve verimli topraklara sahip olan Çukurova'nın pamukçuluk için çok elverişli olması ve Fransa dokuma sanayinde büyük miktarlarda pamuğa ihtiyaç duyması bu ilginin en temel nedeniydi (Bolat, 2006:45-74). I. Dünya Savaşı'nın başlarında pamuk ve pamuk endüstrisinin % 70'i ABD, % 20'si İngiltere ve geri kalan % 10'u İsrail, Fransa ve İtalya devletlerinin tekelinde bulunuyordu ve bu dönemde Fransa pamuk ihtiyacının ancak % 7'sini kendi imkânlarıyla karşılayabiliyordu. Bu durum Fransa'yı geri kalan pamuk ihtiyacını ABD ve İngiltere'den karşılama mecburiyetinde bırakıyordu (Bolat, 2006:45-74). Bu bağımlılıktan kurtulmak isteyen Fransa, Adana ve Suriye bölgesini ele geçirmek ve ihtiyacı olan pamuğu bu bölgede üretmek istiyordu. Bu bölge aynı zamanda, Anadolu-Bağdat demiryolunun kontrolü için de kilit bir konumdaydı ki Anadolu demiryollarının % 48'lik sermayesi Fransa'ya ait bulunmaktaydı (Akbıyık, 1999:178).

Kurtuluş Savaşı döneminde Atatürk'ün izlediği politikada öncelikli hedefi ülkenin tam bağımsızlığını sağlamak ve Misak-ı Milli sınırlarına ulaşmaktır. Ancak bu amaca ulaşmak için topyekûn bir savaşın verilmesi zorunlu olduğu gibi savaşın sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan malzeme ve diplomatik desteğin sağlanması da kaçınılmazdır(Köni, 1980:135-149).İşte bu stratejiyle yola çıkan Atatürk, bir yandan Sovyetler ile ilişkilerini geliştirirken bir yandan da İtilaf Devletleri arasındakianlaşmazlıklardan faydalanma yoluna gitmiştir. İşte bu noktada İtilaf Devletleri kanadında kendine en uygun gördüğü ülke Fransa olmuştur. Çünkü Fransa'nın gerek Suriye'de uğradığı sıkıntılar gerekse Kilikya ve Güneydoğu Anadolu'da gördüğü direniş ve bunların ötesinde İngiltere ile gerek Ortadoğu gerekseAvrupa politikasında düştüğü görüş ayrılıkları Türkiye-Fransa ilişkilerinininiyeleşmesine neden olmuştur (Yavuz, 1994:167; Bolat, 2006:45-74).

1919 yılında Fransızların savaş sırasında imzalanan gizli antlaşmalaragöre Kilikya'da tek söz sahibi olduklarısırada, yerli halkın girişimi ile milli birlikler kurulmaya ve işgal kuvvetlerine karşı saldırılar düzenlenmeye başlanmıştı. Gerek Mustafa Kemal Paşanın, gerekse halkın tepkilerinden oldukça etkilenen Fransızlar, Georges Picot vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmişlerdir. Picot'un 7 Aralık 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya, Adana'da kendilerine sağlanacak olan ekonomik ayrıcalıklara karşılık olarak Antep, Urfa, Maraş ve Kilikya'nın boşaltılmasının söz konusu olabileceğini söylemesine karşın bu durum "tam bağımsızlık" ilkesine aykırı olduğundan görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır (Yavuz, 1992:sny).

Mondros'tan sonra 7 Kasım 1918'de İngiltere ve Fransa yayınladıkları ortak bildiride Türk idaresinde yaşayan Arapların bağımsız milli hükümetler kurmalarına izin verdiklerini açıklamışlar ve Araplar bu açıklamadan sonra bağımsız milli Arap devletleri kuracaklarına inanmışlardır (Umar, 2010;443-470). 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansında İtilaf Devletleri Arapların isteklerini dikkate almamışlardır. Bunun üzerine Irak ve Suriye'deki Araplar İngiltere ve Fransa aleyhine tavır almaya başlamışlardır (Şişman, 2000:166).

Mustafa Kemal Paşa, Türkler gibi Arapların da sömürgeci devletlere karşı mücadele ederek, bağımsızlıklarını kazanmaları fikrindeydi. Nitekim yeni Türk Cumhuriyeti de Suriye'deki gelişmelere kayıtsız kalmamış ve bölge halkının kanaat önderleriyle ilişkiler kurulmuştur ve anti-emperyalist yerel guruplar teşvik edilmiştir (Umar, 2004:427). Türk Kurtuluş Savaşı'nın ana hedeflerini içeren Misak-ı Millî

belgesinin 1. Maddesinde Arapların kaderlerini belirleme hakkına işaret edilmişti(Akşın, 1992:317; Kayalı, 1999©. Ancak, TBMM Hükümeti'yle bağını kesmeyen bazı cemiyet ve Arap aşiret liderleri birleşme isteğinde bulunmuşlardı. Bu çabalardan biri de Suriye'de faaliyet gösteren İttihad-ı İslâm Cemiyeti idi. Bu Cemiyet adına 600 ileri gelen Suriyelinin imza attığı bir mektup Ankara Hükümeti'ne gönderildi. Mektupta kullanılan dil öteden beri sürdürülen birlikteliğin sürdürülmesi yönündedir (Yakut, 2005:775-820).

İngiltere ve Fransa tarafından aldatıldıklarını anlayan başta Emir Faysal olmak üzere bazı Arap ileri gelenleri Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği arayışına girmişlerdir. Bu sürecin ilgi çekici gelişmelerinden birisi de saltanat ve hilafete bağlı bazı Suriyeli Arapların, Fransız mandasına karşı Mustafa Kemal Paşa'yla diyaloga girerek, Suriye, Irak ve Türkiye'yi içine alan bir konfederasyon kurulmasını istemeleridir (Umar, 2004:438). Mustafa Kemal Paşa, gerçekçi bir tavırla bu tür projelerin uygun bir dönemde ele alınmasını önererek: “Dedik ki; artık hudud u millimiz dâhilinde bulunan menabi-i insaniyeyi ve menafi-i umumiyeiyi hududumuzun haricinde ısraf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün âlem-i İslam'ın manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehid olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılız ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hudud-u dahilinde ve hâkimiyet-i milliye esasına müstenid olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilaf veya ittifakın fevkinde bir şekil ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisi ile irtibat peyda edebiliriz.” Demiştir (TBMM GCZ, 1985:3; Yakut, 2005:775-820)

Türkiye Cumhuriyeti İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki varlığından duyulan rahatsızlığı her fırsatta dile getirmiştir.Lozan Konferansında İsmet Paşa'nın yaptığı konuşmasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan Arap topraklarında uygulanan Manda rejimlerini tanımadığını ifade etmesi bunun en somut kanıtlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Soysal, 2000:120).Lozan sonrası Türkiye-Suriye ilişkilerinde 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilafnamesi ile Suriye sınırları içinde kalan Sancak (Hatay) ve Türkiye'nin modern laik bir devlet kurmaya yönelik girişimi önemli rol oynamıştır. Özellikle hilâfetin kaldırılması eleştirilere uğradı (Koloğlu, 1995:109; Gökalp-Gerogeon, 1990:111). Paradoksal bir şekilde Mustafa Kemal Paşanın bu zor tarihi süreçte Arap dünyasıyla ilişkilere önem verdiği, adeta bir yenileme hamlesi başlattığı görülmektedir (Yakut, 2005:775-820).

Başta Irak Kralı Faysal olmak üzere birçok Arap lideri ile bir araya geldi. Kral Faysal'ın yakınlaşma çabaları, bu liderin 6-7 Temmuz 1931'de Ankara'yı ziyaretiyle üst düzeye çıktı (Şimşir, 2001:239). Birinci Dünya Savaşı dönemine ait kötü anılar silinmeye çalışıldı. Dolayısıyla Türkiye'nin 1920'li yılların sonlarından itibaren Ortadoğu ülkeleri üzerindeki etkisi arttı ve bazı Arap entelektüelleri tarafından bir cazibe merkezi olarak görülmeye başlandı. 1930'lu yılların sonlarına doğru Türkiye ile bazı Arap devletleri arasında sıcak ilişkiler kuruldu. Irak Dışişleri Bakanının Nisan 1937'de Türkiye'ye yaptığı ziyarete, 22 Haziran 1937'de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İktisad Bakanı Celal Bayar karşılık verdiler. Irak Dışişleri Bakanı Naci Elasil Türk-İrak dostluğunun tarihi ve coğrafi etkenlerin doğal sonucu olarak geliştiğini belirterek, Türkiye'yi örnek aldıklarını açıkladı (Cumhuriyet, 1937:3).

1920'de Fransa'nın Suriye'yi parçalayarak oluşturduğu Lübnan ise etnik ve dinsel karışıklığa rağmen, Türkiye'yi bölgesel bir güç olarak kabul etti. Lübnan halkının bir kısmı Türkiye'ye ve Atatürk'e yakınlık duyduklarını çeşitli vesilelerle dile getirdiler (Cumhuriyet, 1937:7; Yakut, 2005:775-820). Şarkî Ürdün Emiri Abdullah'ın 31 Mayıs 1937'de Ankara'ya ziyaret etmesi ve "bu terâkki ve teali Hak'kın bütün şark milletlerine büyük bir 55alış olan bir Ataya malik olmanın ve ona sınımsız sarılmanın eseridir" diyerek dostluk kurmaya çalışması, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikasının farklı bir yansımasını oluşturdu (Yakut, 2005:775-820).

Daha önce de belirtildiği üzere Mustafa Kemal Atatürk döneminde Suriye ile ilişkiler Fransız mandası olması hasebiyle Fransa-Türkiye ilişkileri üzerinden değerlendirilmelidir. İşte bu dönemde iki ülke arasında yaşanan en büyük problem Hatay veya Sancak Meselesidir. Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi çerçevesinde Suriye Sınırları içerisinde bırakılmak zorunda kalan Hatay, Millî Mücadeleden sonra tekrar Mustafa Kemal'in gündeminde ki yerini almıştır. 15 Mart 1923'te Adana'ya yaptığı bir ziyarette Mustafa Kemal Paşa: "40 asırlık Türk yurdu düşman elinde kalamaz" diyerek meseleyi ne kadar ciddiye aldığını göstermiştir (Akça, 2005:1175-1181). Türkiye'deki bazı resmi kurumların, Adana'ya göç eden Sancaklı Türkler tarafından kurulan İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni desteklemeleri bu kararlılığın önemli bir göstergesi oldu. Ancak, Sancak Türklerinin Lozan'daki Türk heyetine ve Ankara'daki üst düzey yöneticilere Türkiye'ye katılma konusunda

yaptıkları başvurular olumlu sonuçlanmadı ve Lozan Barış Antlaşması'yla Sancak'ın Suriye sınırları içinde kalmasına onay verildi. Hiç kuşkusuz siyasal konjonktürün dayattığı bu karar geçici olarak değerlendirildi (Yakut, 2005:775-820).

Millî Mücadele Hareketi ile Suriye'deki Faysal Hükümeti arasında kurulan ilişki, Şam doğumlu bir Türk olan Kurmay Albay Yahya Hayati Bey'e Faysal tarafından Suriye başkomutanlığının teklif edilmesiyle başlamıştır. Mustafa Kemal, Suriye'nin egemen bir devlet olarak Türkiye'nin gerisinde (jeostratejik konum itibariyle) olmasını menfaatlerine uygun ve Hayati Bey'in bu uğurda çaba göstermesinin uygun olacağını düşünerek kendisinin Suriye'ye gitmesine izin vermiştir. Hayati Bey'in tesiri ile Faysal Suriye'si ve Millî Mücadele Hareketi 1919 yılından itibaren ortak düşman Fransa'ya karşı birlikte hareket etme kararı aldı (Akşin, 1991:207-208).

Bu dönemde Mustafa Kemal, Suriye'de Faysal taraftarlarını destekledi ve cesaretlendirdi. Faysal da bu desteği karşılıksız bırakmadı. Hayati Bey'in teşvikiyle Faysal, Atatürk'le işbirliği hususlarını görüşmek üzere Ankara'ya Binbaşı Bedi Bey ve Sait Haydar Beylerden kurulu bir heyeti gizlice gönderdi. İngilizler bunu haber alıp Faysal'a serzenişte bulununca heyet geri çağrıldı (Akşin, 1991:208). Suriye'de Fransızlara karşı olan Arapların Mustafa Kemal'e yaklaşımları, Şam Müslümanlarının bir kısmının Türk Hareketini örnek almaları, Suriye Arap Ordusu komutanlarının Osmanlı ordusuna hizmet etmiş kişiler arasından seçilmesi, Mustafa Kemal'in Halep'te "Türk Milletinin yaşamak için haklarını savunacağı" yolunda bildiri dağıtması Fransızları oldukça rahatsız etmişti. Buna karşılık Mustafa Kemal ise Türk Millî Mücadele Hareketi'nin Suriye üzerindeki etkinliğinin işgalci Fransızlara gösterilmesinin, çok önemli siyasal yararlar sağlayacağından emindi (Yavuz, 1994:52). İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'yu paylaştığı San Remo Konferansı'nın toplandığı 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal'in TBMM'de yaptığı konuşmada, Suriye ve Irak'ın öncelikle sömürgeci güçlere karşı bağımsızlıklarını kazanmalarını desteklediğini ve daha sonra bu iki ülkeyle federatif veya konfederatif bir bağlantı kurabileceklerini söylemesi de ilgi çekici bir tarihsel veridir (TBMM GCZ, 1985:23).

Sonuç olarak Millî Mücadele ve M. Kemal Atatürk Dönemindeki Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler, Fransızların Anadolu'yu boşaltmalarına katkı sağladıysa da, Faysal'ın Suriye'deki sonunu ve Suriye'nin Fransız mandası altına girmesini engelleyememiştir. Bütün bunlara rağmen daha sonraki yıllarda Mustafa Kemal,

Suriye'ye karşı koruyucu rolünü oynamış, antlaşma ve anlaşmalarda daima Suriye'nin adını anarak Fransa'nın oradaki varlığının geçici olduğunu belirtmek istemiştir (Akşin, 1991:208). Mustafa Kemal ve Faysal arasındaki kısa ama etkili işbirliği, Türk-Arap dostluğunun Orta Doğu'ya yapılan müdahalelere karşı önem arz ettiğini ve Türkiye-Suriye ilişkilerindeki yakınlaşmanın alt yapısının derin bağlara dayandığını ve sürekliliğini ortaya koyan önemli bir olaydır (Atlıoğlu, 2009:sny.). Aynı zamanda Mustafa Kemal'in, savaş döneminde dış politika argümanlarını ustalıklarla kullanışı, teslimiyetçilikten uzak, pragmatik ve gücü yönetebilen bir dış politika anlayışı ortaya koyması, bölge dengeleri açısından günümüze örnek teşkil edebilecek niteliktedir.

Anadolu'da Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasının ardından inşa edilen yeni Türk Devleti'nin Suriye'yle ilişkilerinde en önemli sorunlardan birinin Hatay (Sancak) Meselesi olduğu daha önceki satırlarda belirtilmiştir. Bunun yanında birde su sorunu vardır ki, tarihten bu güne kadar geçerliliğini muhafaza etmiştir. Bu iki mesele Millî Mücadele döneminden başlamak üzere yankıları günümüze kadar ulaşmış en önemli sorunlardır. Bu meselelerin ikisi de Mustafa Kemal Paşa döneminden sonrada Türkiye ve Suriye arasında sorun olarak devam ettikleri için ayrı başlıklar altında incelenmeleri uygun görülmüştür.

M. Kemal Atatürk Döneminde Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler daha öncede belirtildiği üzere Suriye'nin Fransız mandası olması hasebiyle bu ülke üzerinden yürütülmüştür. Bundan dolayı Suriye ve Türkiye arasında yapılan protokol ve anlaşmalarda Fransızların imzası bulunmaktadır. Dönemin Türkiye-Suriye ilişkilerini değerlendirmek için Suriye'yle, dolayısıyla Fransızlarla yapılan, bu anlaşmaları kısaca gözden geçirmekte fayda vardır.

3.1.1. Atatürk Döneminde Yapılan İkili Anlaşmalar

3.1.1.1. Türkiye–Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması (Suriye ve Lübnan İçin)

Ankara Antlaşmasının 8. Maddesine göre, antlaşmanın imzasından sonraki bir ay içinde, Türkiye-Suriye hududunun belirlenmesi için ilgili tarafların temsilcilerinden oluşan bir Komisyon kurularak, bu süre içinde çalışmaya başlayacaktı. Fakat Lozan görüşmeleri esnasında Fransa ile Türkiye arasında kurulmuş olan iyi ilişkiler, İngiltere'nin Fransız Hükümeti yaptığı baskı, Fransa'nın bazı meselelerdeki uzlaşmaz tutumu ve sınır üzerinde cereyan eden hadiseler

neticesinde bozulmuştur. Buda sınır komisyonunun toplanmasını geciktirmiştir. 30 Mayıs 1925 günü Halep'te yapılan bir protokol ile komisyonun kurulması kararlaştırılmış ve Eylül 1925'te çalışmaya başlamıştır. Komisyonda sınır tespiti hususunda bir anlaşmayavarılamamış ve Suriye'de karşılaşılan bazı güçlükler neticesinde Fransız Hükümeti de Jouvenel'i, Suriye Fransız Yüksek Komiseri olarak tayin etmiştir (Umar, 2003:293).Yüksek Komiserin izlediği ılımlı politikalar bölge halkı arasında kendilerine muhtariyet verileceği ümidini doğurmuştur. Bu gelişmeler neticesinde, 12 Haziran 1926'da Sancak Meclisi, İskenderun'un Suriye Devleti içinde muhtar bir devlet olarak kalmasını kabul etmiştir (Gönlübol vd., 1995:88-89).

Bu hadisenin ardından Fransa'nın Jouvenel başkanlığında oluşturduğu heyet, 1926 Şubat'ında bir takım temaslarda bulunmak amacıyla Ankara'ya gelmiştir. İki taraf arasında yapılan görüşmelerden sonra 18 Şubat 1926'da tam bir mutabakata varılmayarak parafe edilmiş olan bu antlaşma, ancak Musul sorununun çözümünden sonra 26 Mayıs 1926 tarihinde imzalanmıştır (Umar, 2003:292; Tünay, 1986:459-461). Bu antlaşma ile Türkiye-Suriye sınırı açıklığa kavuşarak, 1921 Antlaşmasına bazı yeni hükümler getirerek, uygulama biçimlerini saptamıştır. Sözleşme, 12 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiş ve 5 yıllık ilk süresinden sonra kendiliğinden yıldan yıla yenilenmiştir (Opruklu, 2006:137).15 maddelik sözleşmeye 5 protokol ile bir mektup eklidir. İlave olarak bir imza tutanağı ve iki imza protokolü imzalanmıştır (Soysal, 2000:289)

Antlaşmanın en ilgi çekici maddelerişunlardır:

1.Madde-Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye ve Lübnan arasında dostluk ve iyi ilişkiler sürdürülecektir. Ortak sınırların bozulmayacak ve tarafsızlık kurallarına karşılıklı uyulacaktır.

3.Madde- Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Suriye ve Lübnan halkının uyruklu soruları 18 yaşını aşmış ve sözleşmeninimzalandığında Türkiye'de oturan ve bulunan kişiler, sözleşmenin yürürlüğe konulması gününden başlayarak 6 ay içerisinde, bu ülkenin uyrukluğunu seçme hakkına sahip olmuştur.

4.Madde- Suriye ve Lübnan Türkiye'de yerleşmiş uyukları, oturma hakları ve koşulları konusunda en çok gözetilen ulus uygulanmasından yararlanacaklardır.

5.Madde- Fransız Cumhuriyeti mandası altında bulunan Hükümetlerinin Türkiye'deki uyukları Türkiye Hükümeti önünde korunması, Fransız Konsolos ve temsilcileri tarafından, Suriye ve Lübnan'daki Türk uyuklarının Fransa Hükümeti

nezdinde korunması Paris'teki Türkiye Büyükelçiliği aracılığı ile Suriye ve Lübnan'da bulunan Konsolosluk memurlarınca sağlanacaktır.

6.Madde- Taraflar suçluların iadesi konusunda bu sözleşmeye ekli 2 numaralı protokolün belirlenen yöntem üzerinde anlaşmıştır.

7.Madde Tarafların topraklarında karşı tarafa yönelik eylemleri önlemek ve engellemek için 3 numaralı protokolda yazılı şartları uygulamakla yükümlüdür.

8.Madde Ülkeler arasındaki ticaret ve gümrük işlerinin düzenlenmesi ve kaçakçılığın önlenmesi ve alınacak diğer önlemleri kapsamaktadır.

9.Madde Sınır bölgesi halkına verilecek "Sınır Belgesi" ve uygulamanın nasıl olacağı belirlenmiştir.

10.Madde Sınır halkının gümrük ve vergi bağışıklıklarından nasıl yararlanacağı taraflar arasındaki bir antlaşma ile belirlenecektir.

12.Madde Türkiye ile Suriye ve Lübnan arasındaki sağlık işleri düzenlenmiştir. Taraflar sağlıkla ilgili gerekli önlemlerin alınması ve karşılıklı bilgi akışı sağlayacaktır.

13.Madde 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'nın 12 maddesini uygulamak üzere Kuveik Irmağı ve Arat'tan su alınması konusunda Suriye'ye kolaylıklar sağlanacaktır (Soysal, 2000:290-291).

Sözleşmeye ekli protokollere gelince:

1 numaralı protokol ile Türkiye-Suriye sınırı ayrıntılarıyla belirlenmiştir.

2 numaralı protokolda, suçluların iadesi meselesi düzenlenmiş, 6 aydan fazla ceza alan kişilerin karşılıklı olarak teslimi kabul edilmiştir.

3 numaralı protokol de ise sınırda meydana gelecek eşkıya ve yağmacılığı önlemek ve suçluların karşılıklı teslimine ilişkin hususlarla birlikte sınır kapılarının kurulması, giriş-çıkışlar ve hayvan sürülerinin sınır ötesine geçirilmesi meseleleri düzenlenmiştir.

4 numaralı protokol ile Pozantı-Nusaybin yoluyla sivil taşıma işleri düzenlenmiştir.

5 numaralı protokol ile Pozantı-Nusaybin demiryolunda askeri taşıma işleri düzenlenmiştir (Soysal, 2000:291).

18 Şubat imza protokolüne ek olarak bir imza protokolü ihtiyacı doğması üzerine yapılan "Ek İmza Protokolünde", tarafların daha önce yapmış oldukları uluslararası antlaşmalardan doğan hak ve sorumluluklarını bu

antlaşmanınzedelemeyeceği, çıkan uyuşmazlıklarda sözleşmenin 14. Maddesindeki* belirtilen hakem yoluyla çözümü benimsenmiştir (Soysal, 2000:291).

3.1.1.2. Türkiye-Suriye Sınırı Hakkında 22 Haziran 1929 Tarihli Antlaşma ve Protokol

30 Mayıs 1926 tarihli Ankara Antlaşmasının kararlarını daha da kuvvetlendirmek ve Türkiye, Suriye ve Lübnan devletleri arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin temini yönünde, her iki tarafın da kararlılıklarını ifade etmek, sınır kesiminde düzenin sağlanması, asayişsizliğin önlenmesi amacıyla 22 Haziran 1929 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında imzalanmıştır (Umar, 2003:299). Aynı tarihte imzalanan bir protokolle, sınır nezareti, sınır rejimi, sınırı geçen sürülere uygulanacak mali usuller ve göçebe ailelerin kontrolüne ait konularda da anlaşma sağlanmıştır (Umar, 2003:307).

29 Haziran 1929'da Türk tarafı adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey (Aras) ile Fransa adına Ch. De Chambrun arasında antlaşma ekli protokolde imzalanmıştır. Protokol, sınırın gözetimi ve korunması, sınır rejimi ve sınırı geçen sürülere uygulanacak ekonomik tedbirler ve göçebe halkın kontrolüne ait konuları içermektedir.30 Mayıs 1926 tarihli Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasının uygulanmasını sağlamaya yönelik protokol gereğince iki hükümet tarafından eşit sayıda kişilerdenoluşan bir sınır komisyonunun oluşturulmasıkararlaştırılmıştır. Komisyon en az altı ayda bir defa veya gerektiğinden daha sık olarak Türkiye veya Suriye'de toplanacaktır. Söz konusu komisyon Protokolün uygulanmasına yönelik sorunları ve üzerinde tam anlaşmasağlanamayan sınır meselelerini dostane bir şekilde çözmeye çalışacaktır. Komisyonun ilk toplantısının Ekim 1929'da Beyrut'ta yapılması ve ilgili tarafların temsilcilerinin isimlerini birbirlerine bildirmeleri konusunda mutabakata varılmıştır (Umar, 2003:307).

3.1.1.3. Türkiye ve Fransa Arasında Suriye'deki, Türklere Ait Emlak ile Türkiye'deki, Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Antlaşma.

Türkiye ile Suriye'deki emlak sorununun halledilmesi amacıyla, 27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Antlaşma, 11 Ocak 1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Yavuz, 2005:273). Anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan'daki mülklerini ve gayrimenkullerini kullanamamış olan Türkler haklarına

*14. Maddede yer alan ifade şu şekildedir;“İlgili taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların atanacak temsilcilerinden oluşan bir uzlaştırma komisyonunca çözümü, gerekirse tarafların birlikte seçeceği bir hakem ya da Lahey Adalet Divanına başvurulması öngörülmektedir.” Ayrıntılı bilgi için bkz: Soysal, 2000:291.

tekrar sahip olmuşlardır. Antlaşma süresi 12 Temmuz 1934 tarih ve 2565 sayılı kanunla altı ay uzatılmış, 11 Ocak 1935 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmıştı. 11 Temmuz 1935 tarihinden sonra bir yıl daha uzatılmıştır (Umar, 2003:308-313).

3.1.1.4. Türkiye-Suriye Sınırı Üzerinde Demiryollarının İşletilmesi Tarzına Dair Türkiye-Fransa Hükümetleri Arasında Yapılan Antlaşma

27 Ekim 1932 tarihinde yapılan antlaşma, imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve Fransa Hükümetleri, Türkiye-Suriye sınırında dostça işbirliğini kuvvetlendirmek amacıyla İskenderun ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolları kısmının işletilmesi şartlarını belirlemek, demiryolunu doğuya uzatmak, Bağdat Demiryolları imtiyazına haiz şirket için her iki tarafın ortak çalışması hususunda anlaşmaya varmıştır.

Bu protokole göre;

1. Türkiye, Pozantı-Adana-Fevzi Paşa hatlarının işletilmesini sağlayacaktır. Türkiye topraklarında bulunan Payas, Toprakkale, Fevzipaşa, Meydan-ı Ekbez ve Çobanbey-Nusaybin kısımlarının işletilmesi Türk kanunlarına göre kurulmuş olup, Türk sermayelerinin katılabileceği Fransız sermayeli bir şirkete bırakılacaktır.

2. Türkiye, Meydan-ı Ekbez'den Çobanbey'e kadar Suriye topraklarında demiryoluyla askeri taşıma hakkına sahip olurken, Suriye'de Çobanbey'den Nusaybin'e kadar Türkiye topraklarında demiryoluyla askeri taşıma yapabilecektir.

3. Taşıma konusunda çıkabilecek uyuşmazlıklarda Cemiyet-i Akvam (Birleşmiş Milletler) tarafından tayin edilen bir hakeme müracaat edilecektir.

4. Protokolün imza tarihinden itibaren 15 yıl süre ile Türkiye ve Suriye, karşılıklı mutabakat sağlanmadan satın alma haklarını kullanmayacaklardır.

5. Payas-Toprakkale ve Fevzipaşa-Meydanı Ekbez hatlarının işletilmesi Türk şirketine geçtiği tarihin 4. Yılından itibaren 3 ay önce haber vermek şartıyla satın alma hakkına, Türk şirketi de bu kısmın işletilmesini üzerine aldığı tarihin dördüncü yılından itibaren 3 ay önce haber vermek şartıyla işletmekten vazgeçme hakkına sahip olma hakları saklıdır.

6. İlgili taraflar, mevcut işletme usulünün tasfiyesi için belirlenen azami bir yıllık sürenin bitmesine ve yerine yeni bir rejimin kurulmasına kadar devamına karar verilmesine rağmen Adana-Fevzi Paşa hattının antlaşmanın imzalanmasından altı ay sonra, Türkiye Hükümetine devrine karar verilmiştir (Umar, 2003:314-326).

3.1.1.5. İskenderun Sancağının “Ayrı Varlığını” Kuran Uluslararası Antlaşmalar

Cemiyet-i Akvam Konseyi tarafından 27 Ocak 1937 tarihinde kabul edilen karar gereğince, 29 Mayıs 1937 tarihinde imzalanan antlaşma ile Sancak’ın toprak bütünlüğü Fransa ve Türkiyetaarafından güvence altına alınmıştır (Soysal, 2000:552; Gönübol vd., 1995:129). Ayrıca, Sancak’ın hukuken “ayrı bir varlık”olduğu kabul edilirken, 2. Madde gereğince Sancak’ın bütünlüğünün tehdit edilmesi durumunda, her iki devlet birlikte ya da ayrı ayrı bunu gecikmeden Milletler Cemiyeti Konseyine haber vermekle yükümlü kılınmış, Sancak’a karşı herhangi bir saldırı durumunda yine her iki devlet ivedi tedbir alma konusunda antlaşmaya varmışlardır (Sarınay, 1996a:19; Sökmen, 1978, 10; Umar, 2003:335).Bu anlaşmayla Sancak’ın sınırları, statüsü ve anayasası hazırlanarak, daha sonra yapılan protokollerle de toprak bütünlüğü güvence altına alınmıştır.

27 Ocak 1937 günü Cenevre’de Milletler Cemiyeti Konseyince alınan karar uyarınca, Türkiye ve Fransa’nın, Sancak’ın Statüsü ve Anayasasına saygıyı sağlamaya katkıda bulunacaklarıisteği doğrultusunda, Türkiye ve Fransa adına Dışişleri Bakanları başkanlığında oluşturulan iki heyet arasında alınan kararlarla Sancak’ın toprak bütünlüğü güvence altına alınmıştır (Soysal, 2000:573-574). Buna Göre:

1. Sancak’ın toprak bütünlüğünü, Türkiye ve Fransa güvence altına alırlar.
2. Sancak’ın bütünlüğünü tehdit edecek bir gelişme karşısında her iki taraf birlikte veyaayrı ayrı bunu Milletler Cemiyeti Konseyine haber vermeyi ve Konseyin vereceği bir kararakadar ivedi önlem alınmasını kendi aralarında kararlaştıracaklardır.
3. Sancak’a yönelik tehdit veya saldırıya karşı Fransa ve Türkiye gerekli tedbirlerialacaktır.
4. Milletler Cemiyeti Konseyince Sancak rejiminin uygulanması denetlenirken, alınankararları yerine getirmek konusunda ilgili taraflar hazır olduklarını açıklarlar.
5. Sancak Statüsünü tehdit edecek bir gelişme karşısında, anlaşılan yüksek taraf durumivedi görüşerek, Konseye haber verme gerekliliğine karar verecektir.
6. Bu antlaşma, Milletler Cemiyetinin anlaşılan taraflar için koyduğu yükümlülüklerinikısıtlayacak ve Konseyin taraflar için ortaya koyduğu yükümlülükleri zedelemeyecektir.

7. Yapılan antlaşma, en kısa sürede onaylanacak ve onay belgelerin imzalandığı günüyürlüğe girecektir (Soysal, 2000:574).

Türk-Fransız Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararlarına rağmen Sancak meselesi tam olarak hal olunamamıştır. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği halde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ile Sancak'taki Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtan davranışları, 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu olaylar, Sancak hakkındaki statünün 32. Ve anayasanın 6 ve 15. Maddeleri uyarınca yapılması lazım gelen seçimleri geciktirmiştir. Bu arada Milletler Cemiyetinin tayin ettiği bir komisyon tarafından hazırlanan seçim sistemi, Sancak'taki Türkler aleyhine sonuçlar verecek mahiyette olduğu için, Türk Hükümeti tarafından Cemiyet nezdinde protesto edilmiştir. Bunun üzerine Cemiyet Meclisi, Sancak'ta uygulanacak seçim sistemini görüşmüş ve Ocak 1938'de bu sistem Türkiye'yi tatmin edecek şekilde değiştirilmiştir. Daha sonra Sancak'ta yapılacak seçimlere gözlemci gönderilmesi ve bu bölgede Fransa ve Türkiye tarafından ortak güvenliğin sağlanması konusu sorun olmuştur. Bu sorunun çözümü için 1938 yılının Haziran ayında Paris'te ve Antalya'da ikili görüşmeler yapılmıştır (Gönlübol vd., 1995:131).

3.1.1.6. Türkiye-Suriye Sınırının Güvence Altına Alınmasına İlişkin Antlaşma

Türkiye adına Tevfik Rüştü Aras başkanlığındaki heyet ile Fransa adına Pierre Vienot başkanlığındaki heyet arasında 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevre' de, Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin Türkiye, Fransa ve Suriye'nin işbirliği yoluyla sağlanması amacıyla imzalanmıştır (Gönlübol vd., 1995:131).

Yapılan bu antlaşma ile 3 Mayıs 1930'da Halep'te imzalanan "sınırın çizilmesine ilişkin son protokol" ile belirlenen Türkiye-Suriye sınırının kesinliği ve dokunulmazlığı, güvence altına alınmıştır. Bu antlaşma maddelerinden başka Türkiye ve Fransa verdikleri ortak demeçte; Suriye ve Lübnan'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi, bağımsızlık ve egemenliklerine kavuşmalarını kolaylaştırma konusunda yardımcı olmayı, Suriye ve Lübnan'ın Milletler Cemiyetine adaylığını desteklemeyi karşılıklı olarak beyan etmişlerdir (Umar, 2003:336).

Antlaşma maddelerine göre:

1. Taraflar, 3 Mayıs 1930 tarihinde sınırın çizilmesine dair son protokol ile belirlenen Türkiye-Suriye sınırının kesinliğini tanımaktadır.

2. Taraflar, Türkiye ve Suriye topraklarında diğer tarafın güvenliğine ya da birliğine yönelik tehditleri önlemek için gerekli tedbirleri alacaklardır.

3. Fransa, Türkiye-Suriye sınırına ilişkin güvencesini Fransa ile Suriye arasındaki özel ilişkiler sürdüğü sürece de devam ettirecektir (Umar, 2003:336).

Tarafların ortak demeci ek protokolüne göre, Suriye ve Lübnan'ın Milletler Cemiyeti kararı ile bağımsızlıklarına kavuşmaları durumunda Fransa Hükümetinin her iki devlet adına yaptığı antlaşma, sözleşme ve diğer bağitlardan doğan hak ve yükümlülükleri bu ülkelere geçmiş olacaktır. Türkiye ve Fransa, Türkiye-Suriye ve Türkiye-Lübnan arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamak amacıyla gerekli tüm tedbirleri alacakları konusunda mutabakata varmışlardır (Soysal, 2000:576).

3.2. İsmet İnönü Dönemi

3.2.1. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası

İsmet İnönü döneminde genel anlamda Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında Atatürk dönemi dış politika ilkelerinden farklı bir tutum sergilendiği söylenemez. Çünkü Atatürk döneminde Ortadoğu'dan kopan Türkiye'nin yönü Batı olarak belirlenmiştir. Türk dış politikasında Batı'ya dönük olma ideali hiçbir dönemde terk edilmemiş, bu yüzdende zaruri durumlar haricinde Ortadoğu'yla ilişkiler hep sınırlı kalmıştır (Gözen, 2002: 233-268). Bundan başka Ortadoğu devletlerinin o dönemde henüz bağımsızlıklarını kazanamamış olmaları da Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini engelleyen diğer bir etken olarak zikredilmektedir (Kürkçüoğlu, 1972:7-8).

Büyük önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatını takip eden süreçte İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Türkiye'de "Millî Şef dönemi" adıyla anılacak olan yeni bir dönem başlamıştır. Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yummasının ardından, 11 Kasım 1938 günü, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubunda yapılan toplantıda; İsmet İnönü Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçildi. İnönü'nün cumhurbaşkanı 26 Aralık 1938'de Ankara'da toplanan CHP kurultayında, CHP Genel Başkan Vekili Celal Bayar, CHP programının genel başkan seçimiyle ilgili maddesini değiştirmek üzere bir tasarı sundu. Bu tasarıda, Partinin kurucusu ve ebedi Başkanı'nın Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Kemal Atatürk olduğunu ve Partinin değişmez Genel Başkanı'nın İsmet İnönü olduğunu ifade ettikten sonra, Partinin değişmez Başkanlığının ancak vefat, vazife

yapamayacak hastalık veya istifa halinde boşalabilmesini teklif etti (CHP Kurultay Zabtı, 1938:37). Oybirligi ile kabul edilen bu tasarıdan sonra İnönü, yalnız devletin başı olarak değil, tek partili siyasi iktidarın da Değişmez Başkanı ve Millî Şefi olarak ülkedeki bütün yetkileri eline aldı. Böylece İnönü'nün idaresinde tek parti yönetiminin, hayatın her alanında söz sahibi olduğu, politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İnönü'nün idare ettiği bir dönem başladı (Toker, 1970:21). Millî Şef Dönemi adı verilen ve İkinci Dünya Savaşı gibi çetin bir süreci de içine alan sekiz yıllık bu “olağanüstü” dönem, 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan, Cumhuriyet Halk Partisi İkinci Olağanüstü kurultayında, İnönü'nün önerisi üzerine, “Değişmez Genel Başkan” ve “Millî Şef” sıfatlarının kaldırılması ile resmen sona erdi (Koçak, 2000:122-125).

II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye'yi ateş çemberinin dışında tutmayı başaran İnönü (Toker, 1970:21), cumhurbaşkanlığı döneminde Atatürk döneminde başlanan sosyo-ekonomik modernizasyon sürecinin de yürütücüsü konumuna geldi (Uğur, 1995:59). İnönü, devletin siyasi ve ekonomik bağımsızlığı, ulusal toprakların bütünlüğü, yurtiçindeki kanun ve düzen, Atatürk'ün kültür devrimi ve ulusal ekonominin gelişmesi gibi konulara öncelik verdi (Mango, 2005:38).

Cumhurbaşkanlığına uzanan süreç öncesinde İsmet İnönü, 21 Kasım 1924-2 Mart 1925 tarihleri hariç 20 Eylül 1937 yılına kadar kesintisiz başvekillik yapmış ancak Atatürk'le yaşadıkları anlaşmazlıklardan dolayı bu tarihte başvekillikten istifa etmiş ve yerine Celal Bayar Başvekil olarak yeni hükümet kurmuştur (Koçak, 2000:118). Atatürk'ün hastalığının 1938 yılında iyice ilerlemesiyle ve ardından 10 Kasım 1938'de ölümüyle birlikte yerine kimin cumhurbaşkanı olacağı kulislere konuşulmaya başlanmıştır. İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Fethi Okyar, Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya isimleri zikredilmekle birlikte, 11 Kasım 1938 günü İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyetinin yeni reisicumhuru sıfatıyla görevi devralmıştır (Koçak, 2008:122; Cumhuriyet, 1938:1). Başvekillikten istifa etmesine ve neredeyse siyasi arenadan tamamen çekilmiş olmasına rağmen birdenbire cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yeniden siyasi arenaya dönen İsmet İnönü ilk iş olarak Atatürk döneminde kendisini siyasal alandan silmeye çalışan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile CHP Genel Sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yı baypas etmiştir. Bu olayı müteakip İsmet İnönü iç ve dış politikada, tek adam haline gelmiştir. İnönü, dışişlerini Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu'na (Weisband, 1974:1-4) teslim ederken, ülke içinde hâkimiyetini sağlamlaştırmak için

içişlerine de Refik Saydam'ı getirmiştir (Cumhuriyet, 12 Kasım 1938). Böyle bir ortamda yapılan atamalar Milli Şef'i (Goloğlu, 1982:48) ikinci dünya savaşı sırasında rahatlatmıştı.

İsmet İnönü, Ankara'daki duruma el koyduktan sonra Türkiye'de yoğun olarak hissedilen savaş tehlikesine karşı bir takım tedbirler alması gerekmişti. Zaten var olan savaş psikolojisini iyice rahatlatmak ve Türkiye'yi bu savaştan uzak tutmak birinci gayesiydi. Savaş sırasında Türkiye'nin sahip olduğu dış politika denge siyaseti, tarafsızlık ve yalnızlık korkusu üzerine inşa edilmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Bu dönemde gerçekleşen savaş stratejileri genelde müttefik ve mihver devletlerin Türkiye'yi yanlarına çekme uzlaşmalarına dayanır. Bu uzlaşmanın önemi Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumdan ileri gelmekteydi. Savaşın kaçınılmaz olduğunu gören mihver ve müttefik devletlerin liderleri olası bir savaşta Türkiye'nin oynayacağı rolü hesaplayarak tecrübeli devlet adamlarını Ankara'ya büyükelçi olarak atamışlardır. Almanya eski başbakan Franz Von Papen'i, İngiltere ise Sir Hunge Knatchbull-Hugessen'i tayin etmiştir (Seydi, 2009:257-296).

İnönü'nün bu ilk dönemde savaş endişesinden dolayı aldığı tedbirler, günümüze kadar pek çok tartışmaya sebep olmakla birlikte o dönem Türkiye'yi savaştan uzak tutmuştur. İyi bir kumandan olan İnönü, Türkiye'nin sahip olduğu bu önemi çok iyi bilmekte ve Türkiye'nin bu savaşı kaldıracak gücünün olmadığını da farkındaydı. Bu yüzden bu savaştan mümkün olduğunca uzak durmanın pratik dış politika gereğine inanıyordu. İnönü, Türkiye'nin savaşta alacağı rolü ve savaşla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “kendi emniyetimiz ve müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek taahhütlerden çekinmeyeceğiz. Komsularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız.” (Meram, 1945:42) Sözlerden de anlaşılacağı üzere İnönü Türkiye'yi savaşa sokmayacak, tarafsız kalacaktır ve bunu sağlamak içinde gereken bütün ikili anlaşmaları yapacaktır (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Savaş boyunca İnönü, özellikle mihver kuvvetlerinin dört bir yanda hızla ilerledikleri sırada bile, hem Almanlara hemde İtalyanlara, Türkiye'nin sınırlarının bozulmasına asla izin vermeyeceğini belirtmekten çekinmediği gibi, her türlü istila teşebbüsüne olanca gücüyle karşı koyacağını da belirtmiştir (Weisband, 1974:11). İnönü'nün ortaya çıkan gelişmeleri askerlik stratejisinin ilk ilkesi olarak nitelendirdiği “ölçülülükle” yönettiği de ileri sürülmektedir (Weisband, 1974:11).

İsmet İnönü döneminde de tek bir idarecinin iç ve dış politika uygulamalarında belirleyiciliği sürdürülmüştür (Sunay, 2007: 106-107). İnönü sadece iç politikada değil dış politika uygulamalarında da Atatürk dönemi politikalarından kopma eğilimi göstermiştir. Atatürk döneminin dışişleri bakanlığını yürüten Tevfik Rüştü Aras'ı görevden alarak yerine Şükrü Saraçoğlu'nu getirmesi Türk dış politikasında tarafsızlık anlayışının değişimine zemin hazırlamıştır (Oran, 2002:75). Bu çerçevede dış politika uygulamalarında ortaya çıkan bu politik tutumun temel hedefi tarafsız olmaktan çok savaş dışı kalmaktır. Savaş dışı kalmak ise, Batı yanlısı olmayı içerecek şekilde benimsenmiştir (Oran, 2002:393).

Yine İnönü, uluslararası gelişmeler karşısında sürekli değişen politikalar izlemiştir. Türkiye için bağımsız hareket edebilme olanağını bulunması bunda etken faktör olarak gösterilmektedir (Sunay, 2007:107). Özellikle ülkenin savunması için Batı ülkelerinin silah talebi doğrultusunda gereken silahları göndermelerine karşın, silahların yetersiz olduğu ileri sürülmüş ve her ne kadar Batı yanlısı tutum gösterme eğilimine girilmişse de savaşa girmemek için oldukça farklı ve çelişkili stratejiler geliştirilmiştir (Oran, 2002:394-395).

İsmet Paşa'nın o dönemde genel anlamda Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri yok denecek kadar azdır. Bunda temel sebep olarak II. Dünya Savaşı'nın etkisi olduğu gibi, Avrupalı devletlerin Ortadoğu'da asıl söz sahibi olmaları hasebiyle yine ilişkilerin Avrupalı devletler üzerinden yürütülmesi de etkilidir. Suriye-Türkiye ilişkilerinde 1950'li yıllara kadar yaşanmış olan en büyük sorun Hatay meselesi olarak kayıtlara geçmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün Misak-ı Milli sınırları içerisinde kabul ederek bir devlet politikası halinde ölümüne kadar uğraştığı ve vefatının ardından 1939 yılında Türkiye lehine çözümlenen bu mesele ilerleyen satırlarda ele alınacaktır. Öncelikli olarak İnönü'nün II. Dünya Savaşı'nda İzlediği politikanın genel anlamda Ortadoğu ve özelde Suriye-Türkiye ilişkileri üzerine etkisi ele alınacaktır.

Almanların Polonya'yı işgal etmesinden ardından İngiltere'nin 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı dünyadaki tüm dengeleri bozmuş ve bir kamplaşmaya da sebep olmuştur (Henig, 2005:3) Kamplaşmadan diğer devletlerden daha çok Türkiye'yi etkilemiştir. Çünkü Türkiye tarafsız kalmakla hem kendi topraklarını korumayı, hem de savaş yükünden kurtulmayı hedefliyordu. Ancak Polonya'nın Almanlartarafından işgal edilmesinin ardından mihver devletlerden İtalya'nın Arnavutluk'u işgali Türkiye'yi müttefik

devletlerle antlaşma yapmaya zorladı (Bilgin, 2007:32).Bu şartlar altında Mayıs 1939'da İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan deklarasyona,19 Ekim 1939'da Fransa'nın katılımıyla bildirge 3'lü bir ittifak antlaşmasına dönüştü (Tamkin, 2009:32). Üçlü ittifak Türkiye'ye hem İtalya hem de Almanya'ya karşı toprak garantisi getirdiği gibi bunun dışında İngiltere ve Fransa Türkiye'ye çeşitli maddi ve aynî yardımda bulunmayı kabul etmektedirler (Seydi, 2009:257-296). İsmet Paşa, anlaşmayla ilgili meclisteki konuşmasında:“...hiçbir devletin aleyhinde olmayarak, hiç olmazsa tesirimizin olduğu sahada beynelmilel sulh ve emniyete hizmet etmek suretile kendi emniyetimizi masun tutmak gayesine matuftur. Sulhu korumak ülküsü; her memlekette, kendi hususi bünyesi, 68alıştı vaziyeti ve imkânlarına göre ayrı ayrı tedbirler ilham edilebilir.” Demektedir (Cihan-Karapınar, 1993:2). Yine dönemin Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Refik Saydam; “Türkiye'nin Fransa ile birleşmesi, dünya sulhunun nefinedir ve her türlü hasis menfaatten âri olarak bu sulhun muhafazasına yardım edecektir.”demektedir (TBMM Z.C., III, 1939:317). Bu anlaşmaların neticesi olarak Türkiye Hatay Meselesinde sonuca ulaşmayı başarmıştır.

Ancak daha sonra ortaya çıkan gelişmelerin ardındansavaş fiilen Akdeniz ve Balkan coğrafyasına kaymıştır. Polonya'nın ardından Almanlar Fransa'ya, İtalyanlarda Yunanistan'a saldırmıştır (Tamkin, 2009:33-34; Armaoğlu, 2012:454). Bu durumdaTürkiye'nin Müttefik devletlerle imzalamışolduğu üçlü ittifak anlaşmasından dolayı hemFransa'ya hem de Yunanistan'a yardım etmesi gerekirken, Almanya ve İtalya'yı karşısına alacak güçte olmadığından, müttefik devletlerin 1939 ittifakı ile vaat ettikleri silahları göndermemelerini bahane ederek yapılan antlaşmayı hiçe saymış savaş dışı kalmıştır (Soysal, 2000:600; Seydi, 2009:275; Bilgin, 2007:37).

Ancak savaşın ilerleyen günlerinde Almanların Türkiye'ye de saldıracağı korkusu kamuoyunda yoğun şekilde konuşulmaktaydı. Almanya'nın Sovyetlere savaş açması, hammadde ihtiyacında büyük eksiklerin hissedilmesine sebep olmuştu. Bu eksikliği giderecek ülkelerin basında da Türkiye gelmekteydi. Türkiye ise ekonomik açıdan hiç de hesapta olmayan olgularla karşı karşıyaydı (Seydi, 2009:276). Almanlar hem Türkiye'yi savaşta yanına çekmek hem de onu İngilizlerden uzak tutmak için ticari bir antlaşmanın yapılması gerektiğini düşünüyordu (Koçak, 2000:85-154). Bu durumu iyi idrak eden Alman yetkililer, Türk tarafınırahatlatmak için üst üste açıklama yapma gereğini duydular.

Alman General Weygand: “*Türkiye’nin güvenliği bizim güvenliğimizdir.*” diyerek Türk kamuoyunu rahatlatmıştır (Liebmann, 2008:201). Yapılan iyi niyet açıklamalar ve girişilen müzakereler sonucu 18 Haziran 1941’de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır (Soysal, 2000:645-647). Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu bu antlaşmaya: “Türk ve Alman milletleri bu muahede ile yekdiğerine bir kere daha el uzatmış oluyorlar” sözleriyle yaklaşmıştır (İlyas-Turan, 2012:319-341). Antlaşma ile Türkiye hem kendini güvence altına almış hem de müttefik devletlerle yapılan üçlü ittifak antlaşmasına sadık olduğunugöstermiştir (Seydi, 2009:278). Yine bu antlaşmayla Türkiye boğazlardan Alman ticaret gemilerinin geçmesine de izin vermiştir (Liebmann, 2008:204).

Sonuç olarak 1938-1941 arası yapılan görüşmelerde Türk dışpolitikası İnönü ve ekibinin ekonomik, askeri ve siyasi yönden yetersiz olduğu, Türkiye’yi savaşa sokmamak için müttefik ve mihver devletlerin birbirlerine karşı peşrev çekmelerine seyirci durarak, bu politikalar öncülüğünde özelde antlaşmalar yaparak; “Cumhuriyet Hükümeti, Avrupaharbinin son durumunda bir taraflılığını ilan etmiştir”(Cihan-Karapınar, 1993:20) şeklinde belirtildiği gibi tarafsız kalmayı başardığı söylenebilir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Yine bu dönemde Rusya’nın Türkiye’yi savaşta kendi taraflarına çekmek için önerdiği 12 Adalar ve Suriye’nin kuzeyini Türkiye verilmesi seçeneği duyulur duyulmaz, Türkiye’nin bunu beis olarak gördüğünü açıklaması, bunun işgal nedeni olarak algılamasından kaynaklandığı belirtilebilir (Hale, 2003:90). Çünkü resmi olmamakla birlikte Rus tehlikesinin her zaman Türk hariciyesinin halet-i ruhiyesini ele geçirdiğini ifade etmek gerekir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

1941 sonlarına doğru Alman-Rus savaşının başlamasıyla birlikte Japonya da Amerika’ya saldırmış ve böylece Sovyetlerle Amerika müttefik devletlerinin yanında, Japonya ise mihver devletlerle beraber savaşa girerek 1943 yılına kadar sürecek olanyani Almanya’nın Stalingrad savaşını kaybetmesiyle sonuçlanacak olanyeni bir düzen dünya siyasetine hakim olmuştur (Armaoğlu, 2012:461).

Rusların Almanlar karşısında sürekli yenilgileri Türkiye’de tedirginliğe sebep olmuş buda dış politika dengelerinde değişiklik yapılmasını tetiklemiştir. İnönü, savaşın gidişatına göre Alman yanlısı bir iç ve dış politika tutumu sergilemiş ve hatta Alman taraftarı Numan Menemencioğlu’nu dışişleri bakanı olarak atamıştır (Seydi, 2009:280; Weisband, 1974:32). Böylelikle Menemencioğlu’nun dış politikada yaptıkları hem savaş boyunca Türk dış politikasının şekillenmesinde aktif rol

oynamış hemde İngilizlerin Türkiye üzerinde nüfuzunun kırılmasını sağlamıştır (Tamkin, 2009:55; Gökay, 2006:55).

Almanya'nın Stalingrad taarruzu başarısızlığıyla beraber savaşın gidişatı değişti ve bu Almanların askeri üstünlüğü yitirmelerinin de habercisi olarak algılandı (Hart, 2005:279-280) ve müttefik liderler Churchill, Roosevelt ve Stalin kazanacakları zaferi ve dünyayı nasıl şekillendireceklerini düşünmeye başladılar (Kissinger, 2000:366). Müttefik devletler, Türkiye'nin savaşa girmesini istemekte; ancak Türkiye, Almanya'nın halen savaş dışı kalmadığı ve kendisinin askeri teçhizat açısından yetersiz kaldığı bahanesiyle tarafsızlığını devam ettirmek istemektedir (Biagini, 2007:86). Türkiye'nin aksine müttefikler tarafsızlık kararının savaşın uzamasına sebep olduğunu ve hatta Almanya'nın yararına sonuçlar vermeye başladığını iddia etmektedirler (Koçak, 2000:85-154). Bu konuda haklılık payları da bulunmaktadır. Çünkü Almanya Ruslarla mücadele ederken bir de Türkiye problemiyle yüzyüze gelmek istemiyorlardı. Bu sebeple Türkiye'nin tarafsız kalması Almanya'nın menfaatine bir durum ve önceliği idi (Berkes, 2005:192-198).

Rusların Stalingrad taarruzundaki zaferleri Türk-Sovyet ilişkilerini de etkilemiş ve Ruslar Almanya'nın saldırısından sonra Türkiye'ye karşı anlayışlı ve dostça davranmışlar zaferden sonra tekrar 1941 öncesi düşmanca tavırlarına yeniden dönmüşlerdi. Sovyetlerin böyle bir zaferden sonra Avrupa'ya hâkim olmaya çalışacağı ihtimaline müttefiklerin mani olup olamayacağı Türkiye'yide kaygılandırmaktaydı (Aydın, 2003:399-478).

İngilizlerin, Almanlar aleyhinde Türkiye'yi savaşa sokarak ikinci bir cephe açıp Almanları yenilgiye uğratma düşüncesi Türkiye'den karşılık bulamamıştı. 14-26 Ocak 1943 tarihleri arasında Fas'ta gerçekleşen konferansta Türkiye'nin bu tutumu ele alınmıştı (İlyas-Turan, 2012:319-341). Varılan mutabakat sonrası taraflar Adana'daki Yenice İstasyonu'ndaki yakın bir noktada, Cumhurbaşkanlığı treninin salonunda bir araya geldiler (Erkin, 1980:137). Churchill yapılan görüşmede, Türkiye'yi SSCB'den bertaraf etmeye çalışarak çeşitli vaatlerle Türkleri, İngiltere ve Amerika yardımı alarak Almanya'ya karşı savaşa sokmaya ikna etmeye çalıştı (Aydın, 2003:399-478). Ancak İsmet İnönü, Türkiye'nin savaşa girmek için hiç bir hazırlığının olmadığını ve eğer savaşa girerse Almanya'nın saldırısı karşısında savunmasız kalacağını iddia ederek, tarafsız kalmayı tercih ettiğini bildirmiştir (Hale, 2003:92).

Adana görüşmesi, İngilizlerin Türkiye'ye silah verilmesi ve ordunun modernize edilmesi konularında söz verilmesiyle son bulurken, Türk-İngiliz ilişkilerinde de yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (İlyas-Turan, 2012:319-341). İngilizler, Adana görüşmelerinden, ayrılırken Türklerin savaşa girmemelerinin asıl altında yatan sebebin Türklerin bilinçaltında yatan Rus fobisi olduğunu anlamışlardı. Bu korkunun giderilmesinin yolu ise Rusya'nın Türkiye'ye güven vermesiydi (İlyas-Turan, 2012:319-341). Churchill, bu amaçla Stalin'e gönderdiği mektupta bu hususlara dikkat çekmiş; ancak Stalin vermiş olduğu cevapta Sovyetler Birliği Hükümeti'nin, Türk-Sovyet ilişkilerinin düzeltilmesi yolunda birkaç kez açıklama ve bildirgeyle Ankara'ya güven verdiğini, fakat bütün bunlara Türkiye'den herhangi bir tepki gelmediğini bildirmiş ve Churchill'in önerisinin yararlı olmadığını ileri sürmüştür (Koçak, 2012:152). Bunun ardından Ağustos 1943'te Kanada'da gerçekleşen konferansta Müttefik Devletler, Türkiye'nin savaşa katılmasının henüz erken olduğuna ve Balkanlarda açılacak yeni bir cephe için gerekli olan Türk havaalanlarının derhal Müttefiklerin kullanımına açılmasının istenmesine, Türkiye'ye askeri alanda yardımın devamına, Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ettiği kromudurdurması ve Boğazlardan geçen Alman gemilerini engellemesi gibi konularda baskının artırılmasına karar verildi (Aydın, 2003:399-478).

1943 yılı Türk dış siyasetinde İngiliz faktörünün etkili olduğu bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Türk hariciyesinin İngilizlerle direk olarak askeri münasebette bulunduğu (Koçak, 2012:162) ve bundan kaynaklı olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'in, Menemencioglu'nu ziyaretinde bu yılın sonuna doğru Türkiye'nin savaşa girmesini beklediklerini ifade etmiştir (Bilgin, 2007:38). Baskının artmasıyla birlikte Türkiye tarafsız kalma isteğini öne sürmekten çekinmiş, bunun yerine "askeri açıdan yetersiz olduğu" şeklinde politik bir söylem geliştirmiştir. Baskının altında yatan asıl sebebin Sovyetlerin, Fransa veya Balkanlarda açmak istediği ikinci cepheden de kaynaklandığı söylenilmektedir (Gönlübol vd., 1995:169; Koçak, 2010:201).

Rusya 19-30 Ekim 1943'de Moskova'da bu isteklerini düzenlenen Moskova Konferansı sırasında direk olarak İngiltere ve Amerika'ya iletmişti (Armaoğlu, 2012:478). Sovyetlere bu konuda İngilizlerin desteğini alırken, Amerikalılar isteksiz olduklarını bildirmişlerdi (Weisband, 1974:200). Sovyetler Türkiye'ye savaşa girmediği halde neden halen silah yardımı yapılmaya devam edildiği konusunda tepki göstermişler ve artık savaşa girmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir

(Seydi,2009:257-296). Konferans dağılırken, İngiliz Dışışleri Bakanı Eden, Kahire’de düzenlenecek olan görüşmeye Türk Dışışleri Bakanı Numan Menemencioğlu’nu da davet etmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Adana görüşmelerinden sonra Türkiye’nin savaşıa girme meselesi bu sefer Kahire’ye taşınmıştır (Aydemir, 1967:265). Eden ve Menemencioğlu 5 Kasım 1943’de Kahire’de bir araya gelerek Moskova Konferansı kararları ve Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkilerinin yumuşıatılması ve Sovyetlerin Türkiye’yi savaşıa sokmak istemesindeki amaçlarının neler olduğu konularında tartışımlar yapıldı (Koçak, 2012:178). İngiliz Dışışleri Bakanı Eden, yayılmacı Sovyet politikasına dair hiçbir emare olmadığını vurguladıktan sonra: “Eğer yayılmacı arzuları varsa bile Türkiye savaşı dışı kalarak bunları değiştiremez.” (Erkin, 1968:205) diyerek Türkiye’yi ikna etmeye çalıştıysa da Türk tarafı ikna olmadığından bir sonuç alınmadı (Tamkin, 2009:115). Bu arada Kahire heyetinde yer alan Rauf Orbay ve Fevzi Çakmak, İsmet İnönü’ye ordunun ihtiyaçlarının halen tamamlanmadığını ve İngilizlerin vermiş oldukları sözleri yerine getirmediğini belirterek savaşı dışı kalmaları gerektiğini telkin etmişlerdir (Rauf Orbay, 2005:431).

Kahire’nin ardından Churchill, Stalin ve Roosevelt üçlüsü 1 Aralık 1943’de Tahran’da bir araya geldiler (Armaoğlu, 2012:480). Konu yine Türkiye’nin savaşıa katılmasıydı ancak Türk diplomatlar yine ısrarla tarafsızlıklarını korumak istiyorlardı.Sovyetler ve Almanlar arasında sıkışıp kalan Türkiye henüz savaşıa hazır olmadıkları bahanesini öne sürdüler (Hale, 2003:87). Konferansta Türklerin isteklerini haklı gören Amerika Türkiye’nin savaşıa girmesini isteyen İngilizlerle bu konu üzerinden fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Konferans, Churchill’in ısrarı üzerine Türkiye’nin savaşıa bir kez daha davet edilmesine karar verilerek dağıldı (Seydi, 2009:289).

Tahran’dan sonra bu defa da taraflar 4-7 Aralık 1943 tarihinde Kahire’de II. Kahire Konferansı adı verilen bir görüşmede tekrar buluştular (Bilgin, 2007:38). Üçlü görüşmede müttefikler eğer Türkiye halen tarafsız olmayı sürdürürse, savaşı sonrasında tamamıyla tecrit edileceğine dair tehditlerde bulundular (Zürcher, 2007:297). Baskılara dayanamayan İsmet İnönü, prensip olarak savaşıa katılmayı kabul etmekle birlikte Türkiye’nin savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizat verilmedikçe savaşıa girmeyeceklerini belirtti (Armaoğlu, 2012:504). İngiltere’nin bir başka hesabı daha vardı ki oda Türkiye eğer Müttefiklerin yanında Almanya’ya karşı savaşıa girerse, o güne dek Almanya’ya sadık kalmış olan Bulgaristan, Romanya ve

Macaristan gibi ülkelerinde pes edip müttefikler safına geçmeleri idi (İlyas-Turan, 2012:319-341). Konferans sonuçları bakımından, İngilizlere göre Türk dış siyasetinin iflası ve güvensizlik psikolojisinin başlaması anlamı taşıırken (Berridge, 2009:198-200), Türkiye açısından ise Türk-Amerika yakınlaşması yaşanmış, artık dış siyasette tek seçenek kavramı sona ermiş ve Türkiye kendine güvenli bir liman bulmuştur (Koçak, 2012:236). Türkiye-Amerika yakınlaşması ve çok programlı Türk Dış politikası İsmet İnönü'nün 1944 yılı meclis açılışında yaptığı konuşmada Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği ile olan münasebetler konusunda karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde dostane olduğunu beyan etmektedir (TBMM Z.C, VII, 1944:8).

1944 yılı başlarında İç politikada yaşanan gelişmeler dış politikaya da etki etmiştir. Bunlardan Alman yanlısı olduğu iddia edilen Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaş haddinin dolması sebebiyle emekliye sevk edilmesi, yine Türkçü-Turancı faaliyet gösteren aydınların tutuklanması (Zürcher, 2007:298), Almanya'ya krom satışının yasaklanması ve daha da önemlisi Alman taraftarlığı suçlamasıyla Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu'nun istifa ettirilmesi gibi hadiseler Türk Dış politikasında da bir takım yeni gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Almanya'yla ilişkiler daha dengeli bir politika çerçevesinde yürütülürken, İngiltere ile bir gerginlik hissedilmiştir (Koçak, 2012:236).

İngiltere 1944 yılının sonlarında halen Türkiye'yi Almanya'ya karşı savaşa sokma çabası içindedir ve bunu savaş sonrası Türkiye'nin uluslararası arenada dışlanmasını önlemeye yönelik bir çaba olarak kamuoyuna ifade etmektedir (Koçak, 2012:262). Ruslar ise İngilizlerin bu çabalarını beyhude olarak görmekte ve Türkiye üzerinde yeni bir dış politika eksenini belirlemeye çalışmaktadırlar. Türkiye ise müttefik kuvvetlerin Batı Avrupa'nın büyük bölümünü Alman işgalinden kurtarması sonrası Sovyetlerin Orta Avrupa'yı hegemonyası altına almasından korkarak (Kissinger, 2000:391), Sovyetlerle olan ilişkilerini düzeltme çabası içerisindedir (Koçak, 2012:269). İnönü'nün şu ifadelerinden içinde bulunulan durum gayet net olarak anlaşılmaktadır: "İngiltere ile ittifakımızın çerçevesi içinde olarak, Almanya ile ekonomik ve diplomatik münasebetlerimizin kesilmesine karar verdik. Bu tarihî karar, şümül ve tesiri itibarıyla, beklenen neticelere varmıştır. Şüphesiz ki bu karar, millî iradenin çok önemli ve isabetli bir eseri olmuştur." (TBMM, Z.C. VII, 1944:7)

1945 yılı başları Meclis açılışında İnönü Türk Dış politikasını şu sözlerle özetlemektedir: "Dış münasebetlerimizin bugünkü hali şudur: Sovyetlerle aramızdaki Dostluk Andlaşmasının feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir

andlaşma yapmak için bütün gayretlerimizi sarf ettik. Bu gayretlerimizin bugünkü neticesini biliyorsunuz. Hakikatlerin daha iyi anlaşılacağından, iyi komşuluk hislerinin galebe çalarak, iki memleket arasında iyi münasebetler kurulması ihtimalinden ümidimizi kesmişdeğiliz. İmkânları daima iyi yürekle karşılayacağız. İngiltere ile ittifak münasebeti ile bağlıyız ve İkinci Cihan Harbi sırasında geçen türlü hâdiselerden sonra, İngiliz Milletinin bizimle iyi ve müttefik münasebetlerini faydalı bulacağına inanıyorum. Amerika Birleşik Devletleri ile münasebetlerimiz artan bir dostluk içinde gelişmektedir. Amerika'nın Birleşmiş Milletler Anayasasının prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine güveniyoruz.” (TBMM, Z.C. VII, 1945:6) Sözlerden de anlaşılacağı üzere Türk Dış Politikası 3 büyük devletle olan ilişkiler üzerine bina edilmiştir.

Daha önceki satırlarda da ifade edildiği üzere 1945 yılı Türk dış politikasının yeniden oluşturulduğu bir dönemdir ve bu yeni dış politika Türkiye'nin müttefiklerin yanında savaşa girmesiyle başlamıştır. Yine daha öncede belirtildiği üzere bu yeni politikanın argümanları olarak, Almanya'yla ilişkiler sıfır noktasına çekilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Almanya'ya karşı düşmanca bir tutum içerisine girmiştir. Türkiye bu politika çerçevesinde Almanya'ya krom ihracını durdurmuş, mihver gemilerine Boğazları kapatmış ve hatta bunun yanında da iç politikada Alman taraftarı olarak lanse edilen Türkçü-Turancı Türk aydınları tutuklanmış, ayrıca Alman büyükelçisi Papen'e yapılan suikast girişiminde yakalanan suçlular serbest bırakılmıştır (Weisband, 1974:323). Tüm bu gelişmelerin sonucunda da 1944 yılı ortalarında Türkiye, Almanya ile tüm ilişkileri durdurma kararı almıştır (Ulus, 3 Ağustos 1944).

II. Dünya savaşı sonrasında Türkiye, Rusların Bulgaristan'a savaş açması ve bu ülkede komünist yanlısı bir iktidarın kurulmasıyla büyük bir problemle karşı karşıya kaldı. Çünkü Türkiye, ilk kez bu denli Rusya'nın nefesini ensesinde hissetmekteydi. Bu hissin karşılığı olan Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945) Rusya'nın gerçek niyetinin belli olmasında etkili olmuştur. Konferansın genelinde Almanya'nın geleceği üzerinde çalışmalar yapılırken özelde ise Stalin'in istekleri üzerine gündem belirlenmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341). Konferansta Stalin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden düzenlenmesi gerektiğini ve Sovyet gemilerine Boğazlardan serbest geçiş hakkı verilmesi gerektiğini iddia etmektedir (Aydın, 2003:399-478). Stalin, Churchill ve Eden'inde bu konuda Rus tezini desteklemelerini sağlamış ve hatta İngiltere ve Fransa meselenin daha sonradan

yeninden görüşülmesiyle ilgili görüşbildirmişlerdir (Gönlübol vd., 1995:183). Öte yandan bu konferansta alınan kararlargereği, San Fransisco Konferansı'na katılabilmenin ön koşulu olarak 1 Mart 1945 gününe kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olmak gerekliliği ve Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamış olmak koşulu öne sürüldü (Seydi, 2009:257-296). Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka durumun İngilizler kanalıyla Türkiye'ye bildirilmesinden sonra mecliste yaptığı konuşmada* hali özetlemesinin ardından 23 Nisan 1945 yılında Türkiye mihver devletlere karşı savaş ilan etmiştir (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Rus Dışişleri Bakanı Molotov 19 Mart 1945'te Türkiye'ye bir nota vererek Türk Dış politikasını büyük bir çıkmazın içine sokmuştur. Bu notada Rusya, Türkiye ile aralarında imzalanmış olan 1925 Tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı kaldırdığını bildirmiştir (Ulus, 22 Mart 1945; Goloğlu, 1974:305; Hale, 2003:100). Bu beklenmedik durum karşısında Türkiye de, Rusya'ya notanın sebebinin ve ne gibi önerileri olduğunun belirten başka bir notayla karşılık verdi (Aydın, 2003:399-478). Bu notaya karşı Rusya'nın cevabı ise tam da Türkiye'nin korktuğu şey oldu. Rusya cevaben; Eğer Türkiye Sovyetler Birliği ile anlaşmak istiyorsa Sovyet isteklerini kabul etmelidir ve antlaşmanın yenilenmesi için Kars ve Ardahan Rusya'ya verilmelidir ve Boğazlar üzerinde Rusya'nın da hakkı olduğu kabul edilmelidir denildi (Gönlübol vd., 1995:185). Bu gelişmeler üzerine Türkiye, İngiltere'den destek istedi ama İngilizler buna yanaşmadı (Erkin, 1980:148). Bir noktada İngilizlerin bahsettiği savaşın bitişinden sonraki senaryolar gerçek olmaya başlamış ve Yeni Türk Devleti köşeye sıkıştırıldığı gibi uluslararası arenada yalnız bırakılmıştır. Durum karşısında Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka Rusya ile yeni bir antlaşmanın mümkün olmadığını belirterek amaçlarının Ruslarla iyi niyet çerçevesi içinde ilişkilerini devam ettirmek olduğunu belirtmiştir (Saray, 2010:245-256).

*“Yalta Konferansı gereği Müttefikimiz İngiltere'nin Ankara Büyük Elçisi Sir Maurice Peterson 20 Şubat günü Hariciyeye gelerek benimle görüşmüş ve Hükümeti namına bir memorandum tevdi etmiştir. Bu muhturada üç büyük müttefik şef arasında Kırım'da toplanan konferansta verilmiş bir karar gereğince 9 Şubat 1945 tarihindeki halleriyle mevcut bulunan Birleşmiş Milletlerle, “ortak milletler” adı verilenler arasından Mihver Devletlerine karşı 1 Mart 1945 tarihinden evvel harp ilân etmiş bulunacak olanların 25 Nisan 1945'te San Fransisco'da müstakbel dünya nizamını müzakere için toplanacak konferansa davet edilecekleri bildirilmekte ve bahsi geçen ortak milletlerin de Türkiye, Mısır, İzlanda, Şili, Ekvatör, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezüella olduğu zikredilmektedir. İngiltere Büyük Elçisi, Hükümeti tarafından, Cumhuriyet Hükümetine, bu dünya nizamı konferansına hangi şartlarla davet edileceğini bildirmeğe memur edilmiştir.” Ayrıntılı bilgi için Bkz: TBMM, ZC., Devre VII, İçtima II/XV, 23.2.1945, s. 125.100

Rusya ile Türkiye arasındaki psikolojik savaş devam ederken, daha önceden kararlaştırılmış olan Postdam Konferansı (17 Temmuz-2 Ağustos 1945)* toplandı. Konferansın ana gündem maddesi Sovyetlerin Boğazlar konusundaki üs talebiydi. İngiltere ve Amerika güçlenen Rusya karşısında Boğazlar konusunda işi sürüncemeye bırakmaya çalıştılar. ABD ve İngiltere'nin bu tavrı Türkiye'ye rahat bir nefes aldırırken, iki kutuplu bir dünyaya doğru gidişin, yani soğuk savaşında habercisi oldu (Gönlübol vd., 1995:196).

1946 yılı Amerika'nın Ruslara karşı atağa geçtiği yıl olarak kabul edilebilir. Rusların dayatmacı politikalarına karşı Türkiye'yi (kendi menfaatleri için) savunacağını sinyallerini de vermiştir. Amerikan dış ilişkiler ofisinin Başkan Truman'a sunduğu bir raporda eğer Boğazlar konusunda Ruslara taviz verilirse Türkiye'nin Rus güdümüne gireceğini ve bunun da Amerikan çıkarlarına ters düşeceğini belirtmiştir. Rapor Truman tarafından incelenirken Rusya 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye tekrar bir nota verir. Türkiye;"Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının her şeyden üstün tutulacağını..." ifade ederek bu notaya karşı cevap vermiştir (Akandere, 1998:328). Bu gelişmeler üzerine Avrupa'daki olayların etkisiyle Sovyetlere karşı tavrını netleştiren İngiltere ve ABD, Türkiye'nin yanında yer alarak karşı notalarla Sovyetler Birliğini uyardılar.

1946 yılındaki girişimleri müteakip, 1947'de de ABD Başkanı Truman'ın teklifiyle Türkiye ve Yunanistan'ın askeri ve mali sıkıntılarının giderilmesi için kongreye bu ülkelere maddi destek verilmesi yolunda bir teklif sunuldu. "Truman Doktrini" ve "Marshall Yardımı"* yardımı adıyla anılan bu teklif, yapılan görüşmeler neticesinde ABD Kongresi tarafından kabul edildi ve böylece Soğuk Savaş terminolojisinin de temelleri atılmış oldu (Armaoğlu, 2012:442-443). Aynı yıl Türkiye-ABD askeri yardım anlaşması yapıldı ve Rusya'ya gerekli mesajlar verildi (Akşin, 2007:240). 12 Temmuz 1947'de yapılacak yardım hakkında Türkiye ve ABD arasında Ankara'da anlaşma imzalandı ve aynı yıl ABD Dışişleri Bakanı Marshall, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan etkilendiğini belirterek Avrupa'da resesyonun gerçekleşmesi için Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 devlete maddi yardım planını açıkladı (Sarımay, 1988:64). "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında

*Postdam Konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Emre Kürümoğlu. 2011. Yalta-Postdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye (Türk Basımına Göre,1945), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

* Truman Doktrini ve Marshall yardımı konuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Barış İrtem. 2009. "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.12, S.21, Haziran, Balıkesir, ss.377-397.

Anlaşma” başlığını taşıyan bu anlaşma, Türkiye’nin ABD’den aldığı yardımdan nasıl yararlanacağını temel hükümlerini içermekteydi. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Dışişleri Bakanı Hasan Saka, ABD Hükümeti adına ise Birleşik Devletlerin Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson imza koymuştur. Anlaşmaya göre yardım;

a) Türk güvenlik kuvvetlerini güçlendirmek.

b) Ekonomik istikrarı sağlamak (Tuncer, 2012:179) amacıyla yapılıyordu.

Buyapılan yardımlar, Türkiye’yi ABD’ye yaklaştırdığı gibi Türk Dış politikasında da günümüzde de hala devam eden ABD eksenli bir dışpolitikanın da benimsenmesine neden olmuştur (İlyas-Turan, 2012:319-341).

Türkiye’nin Batı eğilimli politikasının altında yatan sebep sadece Rus fobisi değildir. Aynı zamanda iktisadi açıdan kendi kendine büyük bir kalkınma hamlesine gücünün yetemeyeceği, bir yardım olması gerektiği ve bu yardımı da ABD’nin yapabileceği düşünüldüğünden bu yakınlaşma yaşanmıştır (Çiftçi, 2010:260).

“Truman Doktrini” Sovyet tehlikesine karşı Türkiye ve Yunanistan’a askeri yardım yaparak askeri nitelik taşımaktaydı. Bu sırada Avrupa ekonomileri ciddi bir durgunluk yaşamaktaydı. Toplumların refah seviyesinin giderek düşmesi, Sovyet Rusya’nın Komünizm propagandası için çok uygun bir ortamın oluşmasına neden olmuştu. Sovyetler,Avrupa’nın iki büyük sanayi ülkesi olan Fransa ve İtalya’daki,komünist partileri aracılığıyla çıkarttıkları genel grevlerle bu iki ülkenin ekonomisini büyük bir zarara uğratarak, komünist partilerinin iktidarı devralmalarını istiyorlardı (Armaoğlu, 2012:443).

ABD; Dışişleri Bakanı George Marshall’ın 5 Haziran 1947’de Harvard Üniversitesi’nde yaptığı konuşmasında “Marshall Planı” olarak adlandırılan bir plan ortaya koyar ve Avrupa’nın, Türkiye’de dâhil, 16 ülkesi planın öngördüğü “Avrupa kalkınma Planı’ını” hazırlamak üzere Temmuz 1947’den itibaren Paris’te çalışmalarabaşlar ve hazırlanan kalkınma planı,ABD’ye sunulur. ABD Kongresi, bu ortak planı finanse etmek üzere 3 Nisan 1948’de “Dış Yardım Kanunu’nu” çıkarırır. Bu kanunun çıkmasının ardından 16 Nisan 1948’de 16 Avrupa Ülkesi “Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı” resmen kurulur (Armaoğlu, 2012:444). Bu gelişmeleri müteakip Türkiye de ekonomik işbirliğinden faydalanmak için, 4 Temmuz 1948’de ABD ile “Ekonomik İşbirliği Antlaşması’ını” imza eder. Bu antlaşmaya dayanarak Türkiye 1948-1952 yılları arasında ABD’den “hibe, borç, dolaylı yardım ve teknik yardım”adları altında toplam 350 milyon dolar civarında bir kaynak sağlar (Tuncer, 2012:183).

3.2.2. İnönü Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri.

1938 Mart'ında Avrupa'da yaşanan gelişmeler, Fransa'nın Hatay meselesindeki politikasını değiştirmesine yol açmış, Akdeniz coğrafyasında yalnızlık psikolojisi içinde kendine müttefik arayışları ve bu durumdan kaynaklı olarak Türkiye'ye olan ihtiyacı Fransa'yı Türkiye'ye karşı daha tavizkar bir hale getirmiştir (Armaoğlu, 2012:358). Bu gelişmeleri fırsat bilen Türkiye Sancak Meselesiyle ilgili olarak 3 Haziran'da bölgede sıkıyönetim ilan ederek, sınıra otuz bin kişilik bir kuvvet yığmıştır. Bu gelişmelerden sonra, 13-21 Haziran tarihleri arasında Fransa ve Türkiye arası ikili görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler ertesi, 28 Haziran'da seçim komisyonu Cenevre'ye hareket etmiş ve ardından 4 Temmuz'da Ankara'da iki ülke arasında yeni bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. 1930 Antlaşmasının muadili olan bu anlaşma ile Sancak'ın yeni statüsü, Fransa, Türkiye ve Suriye'nin gelecekteki ilişkileri belirlenmiştir. Bütün bu gelişmeler Arap basınında büyük bir tepki ile karşılanmış ve Suriye-Fransa-Türkiye uzlaşmasının geçerliliğinin asla kabul edilmeyeceği bildirilmiştir (Bulut, 2008:16). İlk Meclis 2 Eylül 1938'de toplanarak Meclis Başkanlığına Abdülgazi Türkmen, Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen getirilmiş, Başbakanlığa ise Tayfur Sökmen tarafından Abdurrahman Melek atanmıştır. Meclis bu ilk toplantısında da, "Sancak" adı yerine "Hatay" devletin resmi adı olarak kabul etmiştir (Bulut, 2008:16).

Bir yıllık bağımsızlığın ardından Hatay Meclisi 29 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Daha sonra TBMM'nin 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı yasası ile Hatay ili kurulmuş ve valilik açılmıştır. Bu gelişmeleri takiben, 24 Temmuz'dan sonra Fransız askerleri Hatay'dan çekilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık yirmi yıl sonra Hatay konusundaki Suriye-Türkiye anlaşmazlığı Suriye Devleti'nin önündeki en önemli uzun vadeli sorun olarak ortaya çıkmıştır. Suriye, işgal altındaki Suriye toprakları olarak gördüğü İskenderun bölgesi üzerindeki egemenliğini bu dönemde kaybetmiştir (Ziesser, 2006:179-198).

Akabinde Fransızlar Almanlara karşı Türkiye'nin desteğini alabilmek için İskenderun Sancağını 1939'da yapılan bir anlaşmayla Türkiye'ye bırakmaya razı olmuştur. O dönemde, Fransızlarca bağımsızlık vad edilen Suriyeliler bu anlaşmaya şiddetle karşı çıkmış ve İskenderun'un Suriye'de bırakılmasını talep etmiştir. Zaman içinde bu sorun iki ülke arasındaki ilişkilerin artarak gerginleşmesine yol açmıştır (Makovsky, 1999:125-134). Bu gün hala Suriye Hatay'ın kendi parçası olduğunu iddia etmeye devam etmektedir. Yapılan anlaşma çerçevesinde Fransa en geç 23

Temmuz 1939'a kadar Hatay'dan çekilmeyi kabul etmiş, 1926 Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Anlaşması yenilenip 15 Mart 1940'a kadar uzatılmıştır. Sınır geçişleri, kaçakçılık, veteriner ve sağlık hizmetleri, güvenlik ve gümrük gibi konular bu anlaşmayla düzenlenmiştir (Güçlü, 2006:641-657).

Bu bağlamda, Türkiye ve Suriye arasındaki sorunlar Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936'daki anlaşmayla başlamıştır. Bu anlaşmaya göre, geçmişteki anlaşmalar göz ardı edilirken; Fransa, İskenderun sancağı üzerindeki tüm egemenlik yetkilerini örtülü bir şekilde Suriye'ye devretmektedir. Nitekim Türkiye'nin girişimleri sonucu 1939'da Hatay Meclisinin Türkiye ile birleşme kararı alması, daha sonraki yıllarda Türkiye ile Bağımsız Suriye Devleti arasında da önemli bir sorun haline gelmiştir. Yıllarca Suriye tüm resmi haritalarında Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermiştir (Arı, 1997:646-647).

Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasının ardından 1947 başlarında Suriye başbakanı Cemal Mardam anlaşmazlığı çözümlmek için hükûmetinin konuyu uluslararası bir organizasyona götüreceğini ilan etmiş ve aynı yılın Temmuz ayında bir mahkeme kararı basında geniş yer bulmuştu. Bu karara göre pasaportsuz olarak İskenderun'dan Suriye'ye geçen bir kişiye yönelik suçlamalar, sanık Suriye'nin bir bölgesinden başka bir bölgesine geçmiş kabul edildiği için düşürülmüştü. Yine 1947'de Baas Partisi, İskenderun'un Suriye anavatanına katılması çağrısında bulunmuştu (Pipes, 1990:60).

Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan Türkiye-Suriye ilişkilerinde öne çıkan konuların en başında 1946 öncesinden başlayan Hatay sorunu, daha sonra bölgedeki su kaynaklarının kullanımıyla ilgili olaraksu sorunu ve çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte 1980'lerden başlamak üzere terör sorunudur. Özellikle 1957 yılında savaşın eşiğine gelen iki ülke ilişkileri, Soğuk Savaş döneminden 1998 Adana Mutabakatına kadar geçen zamanda gergin bir seyir izlemiştir. Adana Mutabakatı ile Suriye'nin Türkiye'ye yönelik teröre destek vermeyeceğini açıklamasıyla yumuşayan Türkiye-Suriye ilişkilerini yalnız bu iki ülke açısından değerlendirmek yeterli olmayacaktır. Bu ilişkilerin seyrini daha iyi anlayabilmek için özellikle küresel boyuttaki ve de bölgesel anlamda Orta Doğu'daki değişimlerin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir (İstif, 2011:80).

II. Dünya Savaşı başlarında Suriye, Fransa'nın Almanya'ya teslim olmasından sonra başa gelen Vichy Hükümeti'nin denetimine geçmiştir. Vichy Hükümeti Suriye'ye yeni bir yüksek komiser atamış ve kendi yandaşı olan Halid

Azm liderliğinde bir hükümeti işbaşına getirmiştir (Okur, 2009:137-156). Mayıs 1941'de ortak bir harekât düzenleyen İngiliz ve Fransız kuvvetleri Suriye'yi ele geçirmiş ve bu harekâtle birlikte Suriye'nin bağımsızlığı da ilan edilmiştir (Longrigg, 1972:311-314).

Özellikle Hatay Meselesindeki tutumu dolayısıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1946 yılına kadar resmi bir hadise cereyan etmemiştir. Hatay meselesiyle ilgili olarak başlattığı kampanyayla Türkiye'yi zor durumda bırakmaya çalışma faaliyetlerine karşı Türkiye tepki göstermiş ve Hatay üzerindeki tüm iddialarından vazgeçmediği sürece Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak tanımamaya karar vermiş ve bu ülke ile olan ilişkilerini de Şam'daki Konsolosluk vasıtasıyla yürütmüştür (Akşin, 1991:210). Fakat Suriye'nin kolay kolay Hatay üzerindeki iddialarından vazgeçmek gibi bir niyetinin olmadığı anlaşılmış ve bu arada Nuri Said yönetimindeki Irak Hükümeti'nin araya girmesiyle Suriye'nin Türkiye tarafından resmi olarak tanınması gerektiği konusunda Türkleri ikna etmiştir. Böylece Türkiye, Suriye'yi 1946 yılında resmen tanımıştır (Okur, 2009:137-156; Hak, 1995:55). 1946 yılında tam bağımsızlığını kazandığında Suriye bir isimden daha fazlası değildi. Suriyelilik ancak 1958-1961 yıllarında Mısır ile birleşme yaşandıktan sonra ortaya çıkmayı başarmış, 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Suriyelilik kimliğinin oluşmasında ciddi bir gelişme sağlanmıştır (Laurin vd., 1977:222).

Suriye her zaman, Türkiye-ABD ilişkilerine, yakın işbirliği geliştirmesine muhalefet etmiştir. Türk-Amerikan ilişkileri 1947 Truman Doktrini ve Türkiye'nin 1952'de NATO'ya kabul edilmesiyle gelişmiştir. Türkiye, 1949'da İsrail'i tanıdığı zaman Araplar bunu Arap karşıtı bir davranış olarak değerlendirmiştir. Türkiye ve ABD Orta Doğu'da güvenlik üzerine işbirliği yapmış, gerektiğinde ortak politikalar belirlemiştir. Orta Doğu'da Sovyet tehdidine karşı Türkiye 1955'te Bağdat Paktı'nı imzalamıştır. Bu Suriye'ye karşı bir tehdit oluşturmamakla birlikte, esasında Soğuk Savaş zamanında Türkiye hiç bir zaman Suriye'nin toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturmamıştır (Soysal, 1998/99:101-123; Özerdem, 2011:103-111).

İnönü Döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri genel anlamda bir durağanlık yaşamaktadır. 1950 yılına kadar olan süreçte yukarıda da bahsedildiği üzere Sancak meselesi dışında bir sorun veya direk bir ilişki cereyan etmemiştir. 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığına kavuşmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti Suriye'yi resmi olarak tanımış ve bu da ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Dışışleri Bakanlığı kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla o dönemher ne kadar ilişkiler durağan olsada Tırkiye, Suriye'yi takip altında tutmaktadır. 2 Temmuz 1947 yılına ait bir istihbarat raporundan bu durum net bir şekilde anlaşılmaktadır.Bu rapordan Suriye'deki yeni dzenin ortaya çıkardığı siyasi partiler arasında yaşanan çekişmelerin Ankara'ya bildirildiği anlaşılmaktadır*(B.C.A, 2 Temmuz 1947, 030-0-001-000-000-65-406-13).

Her ne kadar ilişkiler siyasal anlamda zayıf olsada diğer birçok alanda, özellikle tarım ve hayvancılık gibi,iki ülke arasında bir takım girişimlerde bulunulduğu gözlemlenmektedir. Arşiv kayıtlarında, 1948'de Tarım Bakanının, başbakana sunduğu bir belgede,1946 yılında ABD'li bir heyet tarafından hazırlanan ve Suriye topraklarında tarım ve hayvancılık konusunu ele alan, bu noktadanasil bir kalkınma hamlesi yapılabileceğine yönelik dzenlemiş olan bir rapor bulunmaktadır (B.C.A., 3 Haziran 1948, 030-0-001-000-000-80-506-6). Bu rapor da göstermiştir kiTırkiye Cumhuriyeti yukarıda da bahsedildiği üzere Suriye'yi sürekli gözlemlenmekte ve bölgede meydana gelen gelişmeleri izlemektedir.

Tırkiye Cumhuriyeti, siyasi ve resmi olarak, Suriye'yi bağımsızlığı mterakip ilk tanıyan ülkelerden biri olarak, Suriye'yi Tırkiye'de temsil edecek olan büyükelçi ve konsolos tayinlerinde hemen icazet vermiştir. Bağımsızlığın ertesini yılı da gerekli işlemler için istenilen bütün izinlerin Tırkiye tarafından Suriye'ye verildiği görülmektedir. 22 Ağustos 1947 tarihli Dış İşleri Bakanlığından Başbakanlığa gönderilen yazıda Suriye Hükümetinin İstanbul'da bir konsolosluk açma talebine karşı dışışlerinden olumlu cevap verildiği yönünde başbakana bilgi verilmektedir (B.C.A., 22 Ağustos 1947, 030-10-00-00-131-941-4).

Sağlık hizmetleri konusunda da iki ülke arasında bir takım yardımlaşma faaliyetlerinin yapıldığı göze çarpmaktadır. 1947 Haziranında Urfa'da görülen veba salgınından dolayı Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan ve sağlık tedbirleri kapsamında kapatılan, Suriye sınırının yeniden açılmasına ve kapatma kararının kaldırılmasına karar verildiği belirtilmektedir (B.C.A., 7 Haziran 1947, 030-18-01-02-113-39-3). Bu kararın ardından 12 Aralık 1947 tarihinde Tırkiye-Suriye hududunda açık olan 5 sınır kapısına ek olarak, Mardin'in Derbesiye mevkiinde bir

* Raporda yer alan ifadelerde: “ Suriye'deki intihabat faaliyeti hayretle devam etmekte, bu meydana bazı partiler rakiplerini Türk taraftarlığı ile ithama başlamış bulunmaktadır. Halep'teki “Halk Cephesi veya “Hizblahrar” adı ile anılan fakat bu hizbten ziyade bir blok şeklinde bulunan parti, Türk taraftarlığı ile itham olunmaktadır.” Ayrıntılı bilgi için bkz: B.C.A, 2 Temmuz 1947,030-0-001-000-000-65-406-13.

kapı daha ilave edilmesi de kararlaştırılmıştır (B.C.A., 12 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-75-20). Bu aynı zamanda iki ülke arasındaki ticari işbirliğininde geliştirilmesi açısından son derece önemli bir hadisedir.

Alınan tedbirlerin kaldırılması ve kapıların açılmasının ardından, yine 1947 yılında Suriye’de kolera salgınının baş göstermesi üzerine, salgınının Türkiye’ye sıçramaması ve Suriye’ye bu konuda yardım edilmesi hakkında Türkiye Cumhuriyeti’nin bir takım tedbirlere başvurduğu görülmektedir. Suriye’nin Havran Bölgesinde salgının baş gösterdiği ve yaklaşık elli kişinin bu salgın dolayısıyla hayatını kaybettiği Şam Büyükelçiliği, Dışişleri Bakanlığı ve Dünya Sağlık Teşkilatından bildirilince Türkiye Cumhuriyeti bir takım tedbirlere başvurmuş*, bununla birlikte Suriye’ye yardım gönderebileceğini de beyan etmiştir** (B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1). Bu salgından korunmak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı nezdinde şu tedbirleri almıştır;

1. Salgınla mücadele eden sağlık ekipleri hariç, Suriye’ye giriş ve çıkış yasaklanmıştır.

2. Lübnan’a yapılan hava seferleri durdurulmuştur.

3. Lübnan’la yapılan deniz ulaşımı kapsamında oradan gelen gemilerin sadece İzmir ve İstanbul limanlarına demirlemelerine izin verilmiştir.

4. Suriye’den Türkiye’ye gönderilen her türlü gıda maddesi ithalatı durdurulmuştur (B.C.A., 25 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-81-4).

Türkiye Cumhuriyeti bütün bu tedbirleri almakla birlikte olayı yakından takip etmeye devam etmiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü ve Suriye Hükümeti’nin 17 Ocak 1948 tarihinden itibaren Suriye’de herhangi bir kolera vakasıyla karşılaşmadığına ve Suriye’nin temiz olduğuna dair verdiği bilgi çerçevesinde Türkiye de alınan tedbirleri uygulamadan kaldırmıştır (B.C.A., 22 Ocak 1948, 030-18-01-02-115-85-1/2; B.C.A., 21 Şubat 1948, 030-18-01-02-115-96-17).

* Alınan tedbirlerle ilgili olarak: “...Bu bakımdan Suriye için bir takım sıhhi tedbirler alınması icap ettiğinden, Suriye’den yurdumuza geleceklere vize verilmemesi hususu Dışişleri Bakanlığına yazıldığı gibi Mısır’a tatbik edilen bütün sıhhi tedbirlerin Suriye’ye karşı da aynen uygulanması hudut ve sahil valiliklerine telle bildirilmiş ve keyfiyetten Milli Savunma, İçişleri ve Gümrük ve Tekel Bakanlıkları da haberdar edilmiştir.” denilmektedir. Bkz: B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1.

** Yardım tedbirleri hakkında da kayıtlarda: “Bundan başka arzu ettikleri takdirde kendilerine bir miktar kolera aşısı verilebileceğinden ve sağlık teşkilatımız tarafından kara hududumuz boyunca Suriye bölgesinde de aşı tatbikine yardımın mümkün bulunduğu Suriye makamlarına tebliğine dair...” İfadeleri yer almaktadır. Bkz: B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1.

Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinde büyük önem teşkil eden bir başka konu da sınırdan yapılan canlı hayvan kaçakçılığıdır. Türkiye Cumhuriyetinin kaçakçılığı önlemeye dair aldığı tüm tedbirlerin aksine Suriye Hükümetinin bu konuda pek bir şey yapmadığı görülmektedir (B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-180-246-25-1). Konu hakkında 1947 yılında Urfa Valiliğinden Ticaret Bakanlığına gönderilen yazıda yer alan; “Ancak Suriye Hükümetinin kaçak dahi olsa memleketimizden geçen hayvanların yalnızca deklarasyon yapılmak sureti ile kabul edilmesi Zabita ve Gümrük Teşkilatının gayretlerini sekteye uğratan yegane müessir bulunmaktadır.” İfadesi konuya Suriye Hükümetinin yaklaşımını göstermesi açısından dikkat çekicidir (B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-180-246-25-2/3). Konuyla ilgili Mersin İthalatçı ve İhracatçı Birlikleri Umumi Katipliğinden Ticaret Bakanlığına gönderilen bir başka yazıda ise: “Türkiye’nin canlı hayvan ihracını men etmesi üzerine hudutlarımızda yeniden canlanan kaçakçılık o derece inkişaf etmiştir ki her gün Halep Şehrine 1000-2000 Türk koyunu geldiği...” ifadeleri kullanılmaktadır (B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-4). Buradan da anlaşıldığı gibi bu yıllarda kaçakçılık iki ülke arası ilişkilerde önemli bir sorundur. Yukarıda ki satırlarda da belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti bu konudan oldukça rahatsız olmuş, dış ve iç piyasa ile hayvan sevkiyatını kontrol altına almak ve hayvan pazarlarındaki alış-verişe füzuli simsarlar sokulmayarak arz ve talep dengesini kontrol altında tutmak gibi bir takım tedbirler almış ancak Suriye hükümetinin meseleyle ilgili bir şey yapmamasından dolayı tam bir sonuç elde edilememiştir (B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-3). Türkiye’nin o yıllarda daha henüz bir tarım ve hayvancılık ülkesi olduğu hatırlanırsa bu kaçakçılıktan dolayı Türkiye’nin ekonomik kayıplarının da ne kadar büyük olduğu daha da iyi anlaşılacaktır.

Hayvan kaçakçılığının yanında hububat ve yağ kaçakçılığı yapıldığı da gözlemlenmektedir. Bu nevi malların kaçakçılığından kaynaklı olarak iç piyasada bu malların fiyatlarında fahiş bir artış meydana geldiğive bu konu hakkında da bir takım tedbirlere başvurulduğu yine Urfa Vilayetinden Ticaret Bakanlığına gönderilen belgelerde zikredilmektedir (B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-2/3). O dönem iç piyasanın ihtiyacını karşılaması gereken malların kaçakçılık yoluyla dışarıya çıkarılması zaten II. Dünya Savaşı’nın etkisinden hala kurtulamamış bir ülke için çok büyük bir kayıp olarak nitelendirilebilir.

20 Mayıs 1946 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye’den Suriye’ye Hatay bölgesinden meyve, sebze ve taze balık ihracatına izin verilmesine dair belgeden anlaşıldığına göre, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde hemen canlandırılmaya çalışılmıştır. Belgede yer alan ifadelerde: “Hatay mahsulü taze sebze ve meyvelerin Türk parası kıymetini koruma kanunu hakkındaki 12 numaralı karar ile 2/15843 sayılı karar hükümleri dışında Suriye’ye ihraç edilmesi için Ticaret Bakanlığının isteğine dayanılarak Maliye Bakanlığınca 20/5/1946 tarihli ve 54272/23-880 sayılı yazı ile yapılan teklif Bakanlar Kurulunca 20/5/1946 tarihinde incelenerek; Ticaret Bakanlığınca neveleri tespit edilecek Hatay mahsulü çeşitli taze sebze ve meyvelerle taze balığın yukarıda anılan iki karar hükümleri dışında olarak Hatay’dan Suriye’ye gönderilmesine izin verilmesi ve gerektiğinde bu ihracatın Maliye ve Ticaret Bakanlıklarınca yasak ve tahdit edilmesi kararlaştırılmıştır.” Denilmektedir (B.C.A., 20 Mayıs 1946, 030-18-01-02-111-36-11). Buna benzer şekilde Mersin ve Adana’dan da donmuş narenciye ihracatına izin verildiğine dair bir Bakanlar Kurulu kararı mevcuttur (B.C.A., 9 Şubat 1950, 030-18-01-02-121-105-17). Gaziantep, Urfa ve Mardin’den Suriye’ye çeşitli nevi malların ihracatına izin verildiğine dair 15 Eylül 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı da, özellikle Suriye sınırında bulunan illerden yapılacak ihracatlarla Türkiye-Suriye arası ticaretin geliştirilmeye çalışıldığını göstermektedir (B.C.A., 15 Eylül 1949, 030-18-01-02-120-69-17).

Kayıtlarda yer alan bilgilere göre, Suriye’den de bir takım gıda maddelerinin de Türkiye’ye ithal edildiği görülmektedir. 1 Aralık 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Suriye’den Türkiye’ye getirilecek buğday için gerekli görüşmeleri yapmak üzere Şam Büyükelçisi Aptülahad Akşin’in görevlendirildiği bildirilmektedir (B.C.A., 1 Aralık 1949, 030-18-01-02-121-86-18). Dönemin Türk basınına göre kararın ardından hemen 50 bin ton buğday Suriye’den alınarak Türkiye’ye getirilmeye başlanmıştır (Zafer, 8 Ocak 1950). Gelen buğdaylar Mardin üzerinden Ankara, İstanbul ve İzmir’e nakledilmektedir (Zafer, 8 Ocak 1950). Buna mukabil 19 Ocak 1950 tarihli bir başka Bakanlar Kurulu kararında 23/24 Temmuz ve 26 Kasım 1949 tarihlerinde teati edilen ilişik mektuplar onanması kararlaştırılmıştır (B.C.A., 19 Ocak 1950, 030-18-01-02-121-102-1).

İnönü dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerinde sosyo-kültürel alanlarda da dostane ilişkiler kurma yönünde bir takım adımlar atılmıştır. Sait Haydar isimli bir Suriyeli vatandaşın Suriye’de tesis ettiği “Şark” isimli, Türk muhibbi bir cemiyet

hakkında Şam Büyükelçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda, derneğin kurucusu olan Said Haydar Bey'in kısa bir biyografisi verildikten sonra onun Türk dostluğundan bahisle Türkiye ve Suriye arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesi adına neler yaptığı ve nelerin yapılması gerektiği gibi bir takım konulardan da bahsedilmiştir (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-38-1/2). Yine belgeden elde edilen bilgilere göre Türkiye-Suriye dostluğunu teşvik noktasında Suriye hükümetinin de olumlu adımlar attığı ortaya konulmaktadır. Bu dostluk cemiyetinin kuruluş felsefesi olan Türkiye-Suriye dostluğunun kamuoyunda geniş yankılar bulduğuna dair başka kayıtlarda mevcuttur. Dönemin Suriye gazetelerinde bu dostluğun acilen iki devlet arasında kurulması gerektiği yönünde neşriyat yapıldığı ve makaleler kaleme alındığı 15 Mart 1947 tarihinde Dışişleri Bakanlığında, Başbakanlığa gönderilen bir yazıda zikredilmektedir (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-1/2/3/4/5). Yazıda başlıca dikkat çekilen nokta Suriye'nin inkişafı için ilk yapılması gereken şeyin Türkiye ve diğer komşularla dostluk ve işbirliğinin sağlanması gerektiğidir*.

Tüm bu dostluk ilişkilerini kurmaya yönelik çabaların aksine, yine basın kanalıyla bir takım düşmanca tavır ve faaliyetlerde yapılmıyor değildir. Yine aynı yazıda yer alan bilgilere göre Türkiye-Suriye ilişkileri çok iyi olmamakla birlikte basının faaliyetleri ile Türk ve Suriyeli gazeteler arasında yaşanan polemik aradaki ihtilafı arttırarak, düşmanlığı daha da körükleyecek bir mahiyet almaktadır (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-2). Yine bu kötü ilişkilere dönemin Suriye Hükümeti'nin de katkısının büyük olduğu söylenebilir. CHP genel sekreterliğine Kilis'ten gönderilen bir telgraf metninde Suriye Hükümeti'nin Antakya, Adana ve Kilis'i istemesine karşı Kilisli gençlerin tepkisi yer almaktadır (B.C.A., Tarih Belli Değil, 490-01-607-102-19-1).

Türkiye ve Suriye ilişkilerinde o dönem nadir olmakla birlikte bir takım hukuki girişimlerde de bulunulduğu görülmektedir. Buna emsal teşkil edecek olan 1946 tarihli bir belgede Suriye'de adam öldürmek suçundan cezaya çarptırılmış olan Suriye vatandaşı bir kişinin, Türkiye'ye sığındığı ve Suriye'nin bu kişinin kendilerine teslim edilmesi yönündeki isteğinin, Kilis Asliye Ceza Yargıçlığının

* Makalede: "Biz komşu memleketlerle aramızda, iktisadi mübadeleyi en geniş bir şekilde temin edecek ve kardeş kalplerini birbirinden ayıran bütün ihtilafı, müşkülleri ve mâniaları ortadan kaldıracak tabii bir siyasi havanın teessüsünü istiyoruz. Türkler devrinde, Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin, Irak ve Mısır 600 sene aynı hayat şekline, aynı bayrağa ve aynı kanuna tabi olmuş ve buraların sekeneşi yekdiğerine karşı sevgi taşıyan bir tek memleket halinde yaşamıştı." denilmektedir. Bkz: (B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-2/3).

15/6/1946 tarihli ve 39 sayılı kararı doğrultusunda bu kişinin Suriye'ye geri verilmesinin uygun görüldüğü bildirilmektedir (B.C.A., 29 Kasım 1946, 030-18-01-02-112-76-20). Buna benzer olarak bir başka belgede ise Suriye uyruklu bir kişinin Erzurum'daki kendisine ait emlakı satmak için Türkiye Cumhuriyetinden izin istediği ve bu iznin 18 Ekim 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kendisine verildiği bildirilmektedir (B.C.A., 18 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-76-17).

Suriye'nin bağımsızlığına kavuştuğu 1946 yılından sonra, Fransa ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yapılmış ve o dönem Suriye'nin Fransız Mandası olması hasebiyle Suriye'nin de adının yer aldığı bazı anlaşmalardan Suriye'nin çıkarılmasına dair bir takım kararlar alınmıştır. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü'nde kayıtlı bir belgede: "Hükümetimizle Fransa arasında akdedilmiş olan Ticaret ve Tediye Anlaşmasına ilişik listede Frank Bloku dahilinde gösterilmiş olan Suriye'nin bu bloktan çıkarılabilmesi için Fransa Büyükelçiliği ile gereken notaların tesisi hususunda Dışişleri Bakanlığına yetki verilmesi; adı geçen Bakanlığın 18/3/1947 tarihli ve 76332-96 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine bakanlar kurulunca 24/3/1947 tarihinde kararlaştırılmıştır." Denilmektedir (B.C.A., 24 Mart 1947, 030-18-01-02-113-21-18). Aynı dairede kayıtlı bir başka belgede ise 31 Ağustos 1946 tarihinde Paris'te imzalanan Türkiye-Fransa Ödeme Anlaşmasından da Suriye'nin çıkarılması kararlaştırılmıştır (B.C.A., 30 Nisan 1947, 030-18-01-02-113-29-1/2). Tüm bu gelişmeleri müteakip 13 Haziran 1949 yılında Türkiye ve Suriye arasında ticareti canlandırmak adına bir "Ticaret ve Ödeme Antlaşması" yapılması yönünde Bakanlar Kurulu kararı çıkmıştır (B.C.A., 13 Haziran 1949, 030-18-01-02-120-56-18). Bu karar aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin komşularıyla olan ilişkilerini dostane bir zemine çekme girişimi olarak ta yorumlanabilir.

Dönem itibariyle Suriye ile ulaşım noktasında bir takım uygulamalarda kolaylıklar sağlandığı görülmektedir. Bakanlar Kurulu kararıyla demiryolu şebekesinin Çobanbey-Nusaybin kısmında vazifeli Suriyeli gümrük, emniyet ve posta memurları tarafından kullanılmak üzere 8 adet serbest seyahat kartı verilmiştir (B.C.A., 27 Ekim 1948, 030-18-01-02-117-69-11). Sadece demiryolu ulaşımı değil, bunun gibi hava ulaşımı konusundan da bir takım girişimlerde bulunduğu kayıtlarda zikredilmektedir (B.C.A., 7 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-74-18).

Türkiye Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında yaşadığı Sovyet tehdidini yoğun olarak hissetmesi Suriye ilişkilerine de yansımıştır. 17 Şubat 1948 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında Suriye ve Lübnan Komünist merkezleri

tarafından yayınlanan gazetelerin Türkiye'ye sokulmasını yasaklamış ve mevcut olanlarında toplattırılmasına karar vermiştir (B.C.A., 17 Şubat 1948, 030-18-01-02-118-100-12).

İnönü döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamında en önemli anlaşmazlıklardan biri de Türklerin Suriye'de kalan gayrimenkulleri meselesi olmuştur. Atatürk döneminde Türkiye ile Suriye'deki emlak sorununun halledilmesi amacıyla, 27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Antlaşma, 11 Ocak 1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Yavuz, 2005:273). Anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan'daki mülklerini ve gayrimenkullerini kullanamamış olan Türkler haklarına tekrar sahip olmuşlardır. Antlaşma süresi 12 Temmuz 1934 tarih ve 2565 sayılı kanunla altı ay uzatılmış, 11 Ocak 1935 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmıştı. 11 Temmuz 1935 tarihinden sonra bir yıl daha uzatılmıştır (Umar, 2003:308-313). Ancak bütün bu girişimlere rağmen mesele bir türlü tam olarak açığa kavuşturulamamıştır.

Konu hakkında CHP Genel Başkanlığına gönderilen bazı mektuplarda, bölgede Lozan ve 23 Haziran 1939'da imzalanan ve Suriye sınırının kesin olarak belirlendiği anlaşmalar neticesinde sınırın dışında kalan Türklere ait arazilerle ilgili bazı vatandaşların istek ve şikâyetleri yer almaktadır. Bu mektuplardan birinde Avukat Fazıl Kemal Sözmen adlı bir vatandaş: "...Ankara İtilafnamesi ve onu teyid eden Lozan Muahedesi ile tayin edilen hudut dolayısıyla emlak ve arazimiz Suriye'ye intikal eden Halep Vilayetinde kalmıştır." Ve devamında; "Suriye'nin idaremizden çıktığının üzerinden 30 yıl gibi uzun bir müddet geçtiği, Dışişleri Bakanlığının en kıymetli uzuvlarını teşkile eden mümtaz şahsiyetlerin Beyrut'ta Başkonsolosluk vazifesinde buldukları ve bu kudretli şahsiyetlerin bu meseleyi halle iktidarları ziyadesiyle kâfi olduğu ve bir çok fırsatlar zuhur ettiği halde Türklere ait Suriye'deki emlak meselesi bir türlü halledilmedi. Fransız manda idaresinin ileri sürdüğü Ermeni emlak meselesi kendiliğinden halledilmiş olduğu ve bu iddia tabiatıyla suya düştüğü ve Fransız mandası sona erdiği halde bile bu mesele halledilmemiştir", "...Bu itibarla Suriye'deki emlak meselesinin halli için milletin ümidi ve hükümetin istinadgahı olan partinin (CHP'nin) bu meseleyi ele alarak ilgili bakanlığın faaliyete davet edilmesi milletin halaskârı olan partiden beklemekte bizim bir hakkımız olduğunu derin saygılarımla arz ederim." Denilmektedir (B.C.A., 14 Mart 1950, 490-01-607-102-23-2/3). Buna benzer bir başka belgede de yine Suriye'de emlakı olan Türklerin mallarından sadece icar alabildikleri, başka türlü

herhangi bir surette tasarrufta bulunamadıkları ifade edilmektedir (B.C.A., 28 Ocak 1948, 490-01-607-102-21-1/2/3/4). Oysa aynı dönemde Türkiye’de emlakı bulunan Suriyelilerin bu mallarını alınan izinler doğrultusunda her türlü tasarrufta buldukları bilinmektedir. 1949 tarihli bir belgede Suriye uyruklu bir kişinin Erzurum’daki kendisine ait emlakı satmak için Türkiye Cumhuriyetinden izin istediği ve bu iznin 18 Ekim 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla kendisine verildiği bildirilmektedir (B.C.A., 18 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-76-17). Ancak Suriye basınında sonraki tarihlerde bile bu meseleyle ilgili spekülasyon haberleri yayımlanmakta ve Türkiye’de kalan Suriye vatandaşlarının toprakları hakkında herhangi bir tasarrufta bulunmadıkları iddia edilmektedir. 26 Temmuz 1954 tarihli El-Eyyam gazetesinin haberinde Suriyelilerin Türkiye’de kalan emlakları hakkında Suriye hükümetinin bu meseleyi ne zaman halledeceğinin sorgulandığı, Başbakanlığa gönderilen muhtelif tarihli Suriye Basınında Türkiye ile ilgili çıkan haberlerle ilgili yazıda yer almaktadır (B.C.A., 7 Eylül 1954, 030-01-00-00-104-650-1-31/32).

Sonuç olarak söylenebilir ki İnönü dönemi Suriye-Türkiye ilişkileri siyasi zemin olarak Hatay meselesi odaklı gelişmiş onun dışında ciddi bir hadiseyle karşılaşmamıştır. Bu meselenin yanında iki ülke arası basit sayılabilecek bir takım meselelerde ilişkilere yansımakla birlikte önemli bir mevzunun vuku bulmadığı görülmektedir. Bu dönemde yine Türkiye’nin izlediği Ortadoğu politikası; Batı ülkelerinin Ortadoğu politikalarına paralel gelişirken zaman zaman tarihi ve dini nedenlerin de etkisiyle Batı ülkelerinden farklı yönlerde de sapılmaktadır. Genelde tutarlı ve istikrarlı bir politika ortaya konulamamıştır. 1947’de Filistin Meselesi BM’e geldiğinde Türkiye, Araplarla birlikte hareket ederek Filistin lehinde oy kullanırken, Filistin Meselesi 1948’de BM gündemine tekrar geldiğinde Türkiye bu sefer Batı ülkeleri ile birlikte hareket ederek olumsuz oy kullanmıştır. Yine Türkiye, Batı dostlarının güvenini kazanmak için 1949’da İsrail’i ilk tanıyan Müslüman ülke olmuştur (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-631). Bu durum diğer Arap ülkeleri gibi Suriye tarafından da “Müslüman bir ülkenin vefasızlığı” olarak algılandı (Demir, 2011:693-713).

3.2.2.1. İnönü Dönemi Suriye’yle Yapılan Antlaşmalar

3.2.2.1.1. Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesin Şekilde Çözümüne Ait Antlaşma

Türkiye ve Fransa, Türkiye ile Suriye arasındaki sınırı kesin bir şekilde tespit etmek ve iki ülke ilişkilerinde oluşabilecek sorunlarının çözümünü sağlayacak bir

toprak antlaşmasını yapmak amacıyla, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Fransa adına Türkiye Büyükelçisi Rene Massigli, temsilci olarak atanarak, 23 Haziran 1939 tarihinde antlaşma imzalanmıştır (Umar, 2003:340; Sarımay: 1996b:407-454).

23 Haziran 1939 tarihinde imzalanan bu antlaşma ile Türkiye 30 Mayıs 1926 tarihli Antlaşma, 22 Haziran 1929 tarihli protokol ve 3 Mayıs 1930 tarihli protokol ile belirlenen sınırlar düzeltilmiş ve düzeltilen bu sınırın kesin sınırlar oluşu kabul edilmiştir. Antlaşmaya göre, Türkiye-Suriye Sınırı, Gömet Köyü tamamen, Yenişehir-Ankara yolu da Türkiye'de olacak şekilde tespit edildi (Soysal, 1993:53; Gönübol vd., 1995:132). Belirlenen sınırın dışında kalan toprakların, 23 Temmuz 1939'a kadar Fransız kuvvetleri tarafından boşaltılması, Türkiye kendi topraklarında, Fransa da Suriye topraklarında, iki komşu ülkenin emniyet ve rejimleri aleyhine yönelik hareketleri önlemek hakkında tedbirler almayı taahhüt altına almışlardır (Opruklu, 2006:157).

Antlaşmaya bağlı protokolde, Türk tabiiyetine geçen Hatay vatandaşlarının emeklilik haklarının düzenleneceği, Fransız tabiiyetindeki şahısların, Hatay'daki malları ve haklarının, 35 milyon Fransız Fransı karşılığı Türk Hükümetine geçeceği ve Payas-İskenderun demiryolu hattının, protokolün yürürlüğe girmesini takip eden 30 gün içerisinde Türkiye'ye teslim edileceği belirtilmiştir (Umar, 2003:343-344).

3.3. Hatay Meselesi

3.3.1. Hatay Meselesinde Tarihsel Süreç

Köklü ve değerli bir geçmişe sahip olan Hatay, Asya ve Avrupa arasında bir köprü konumunda olması münasebetiyle tarih boyunca önemli bir merkez olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye'nin en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Hatay, Anadolu merkez olmak üzere Suriye ve Mısır'a ve bu merkezlerden de Anadolu'ya gelen yolların bağlantı noktasında olmasından, gerek kültürel gerekse ticari olarak önemli bir jeopolitiğe sahiptir (Sarımay, 1996: 4). Bu özellikleri Hatay'ın, uzun yıllar boyunca değişik devletler tarafından cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Birçok medeniyetin kaynaşıp her anlamda alışveriş yapmasında etkinliği olan Hatay Ortadoğu bölgesinin kaderi üzerinde önemli bir role sahiptir. Bölge sırasıyla Pers, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Memluk ve Osmanlı devletlerinin hâkimiyeti altına girmiştir (Sarımay, 1996: 4). Bölgenin stratejik önemi, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin varlığı, Amik Ovasının tarımsal zenginliği, Adana Ovasının zengin

doğal kaynakları ile bütünleşen toprakları vadoğusundaki Amanos Dağlarının da bir güvenlik duvarı olma özelliği, yine bölgenin tabiuzantısı konumundaki İskenderun'un Doğu Akdeniz'de önemli bir liman ve ticaret merkezi olması bölgenin cazibesini artırmıştır (Akçora, 1995: 379). XIX. yüzyılda Avrupa ülkelerinin sanayileşme vhammadde ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, bölge üzerine olan ilgi artmış ve Avrupalı devletlerin ilgi odağı olmuştur (Opruklu, 2006:167).

Hatay'ın birden çok cazibesinin olması Avrupalı devletlerin bu bölge üzerine yoğunlaşmalarında etkili olmuştur (Torumtay, 2001:236). Osmanlı Devleti nin son yıllarına doğru bölgeyi petrol kaynaklarına açılan kapı olarak gören Avrupalı devletlerden özellikle Fransa ve İngiltere bu bölgede nüfus elde edebilmek adına mücadelelere girişmişlerdir (Umar, 2004:74-75). Bu bağlamda malum ülkelerin bölge üzerine çeşitli yatırımlar yaptıkları görülmekte bu yatırımlar yapılırken Osmanlı Devleti ne karşı özellikle ekonomik buhrana sürüklenme girişimleri yapılmakta ve halkı Osmanlı Devleti ne karşı kışkırtmaktaydılar. Eğitimden sağlığa oradan da ulaşımaya kadar yatırımlar yapan bu ülkeler, öyle ki Suriye ve Lübnan'da XIX. yüzyılın ortalarında yapılan yatırımların getirileri olarak ve Fransızca eğitim veren okulların neticesi olarak, Fransızca konuşan kişi sayısının bariz bir şekilde arttığını görmekteyiz (Ortaylı, 1985:193). Bütün bunlar olurken nihayet 16 Mayıs 1916 tarihinde gizlice yapılan Sykes-Picot* antlaşması ile bölge üzerinde çıkar çatışmalarına giren ülkeler kendi aralarında Osmanlı Devleti topraklarını pay etmişlerdir. Bu durum da İskenderun limanı İngiltere'nin himayesinde ticaret işlerinde serbest hale gelmiş, Suriye ve İskenderun'u da içine alan bölge Fransa'nın kontrolüne bırakılmıştır(Soysal, 2000:539).

Bütün bu gelişmelerle beraber I. Dünya Savaşı'nın sonunda Mondros ateşkes antlaşmasının malum maddesi (7.madde)'ni gerekçe gösterip ve Türk birliklerinin de çekilmesini fırsat bilerek itilaf devletleri İskenderun bölgesine asker çıkartmasında bulunmuşlardır(Erciyes,2004:68-69). 9 Kasım 1918 günü İngilizler 12 Kasım 1918 günü de Fransızlar bölgeye asker konuşlandırmışlardır. Bu işgalin ardından herhangi bir direnişle karşılaşmayan Fransızlar Hatay'a girmişlerdir(Akşin,1991:310).

* 16 Mayıs 1916 tarihli *Sykes-Picot* Antlaşması I. Dünya Savaşındaki gizli antlaşmalar içerisinde Ortadoğu'ya ilişkin olan en önemli antlaşmadır ve bu antlaşmadan Türklerin veya arapların haberdar olmadığı aşikârdır. Çünkü antlaşma Rusya, Fransa ve İngiltere arasında gizli olarak yapılmıştı. Öyle ki antlaşmanın gün yüzüne çıkması Rus devletinin Ortadoğu üzerindeki gizli belgeleri açıklamasıyla olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kocabaş, Süleyman (1999).Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları, Vatan Yayınları, İstanbul.

Önceden yapılmış olan gizli antlaşmalarla Fransa Hatay üzerindeki hâkimiyetini arttırmak üzere girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda 27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız komiserliği tarafından hazırlanan bir kararname yayımlanmış ve buna göre İskenderun bölgesi İskenderun sancağı adı altında bir birim haline gelmiştir(Akçora, 1995:381). Fransa'nın amacı Mondros mütarekesi gereği işgal ettikleri yerleri ellerinde tutmak ve bunun için yasal yollar hazırlayarak bu hâkimiyetin devamlılığını sağlamaktır. Bunun için Suriye'nin işgalini uluslararası alanda onaylatmak amacıyla milletler cemiyeti yasasına dayanarak (22. Madde) Suriye'nin Fransız mandası olarak kalmasına çalışmış(Tekin,1999:97) ve 28 Haziran 1919 tarihinde San Remo* toplantısında alınan kararla Lübnan ve Suriye bölgeleri Fransa'nın kontrolüne (mandasına) bırakılmıştır(Melek, 1991:11).

3.3.2. Hatay'ın Fransızlar Tarafından İşgali

Mondros ateşkes antlaşmasının içeriğine göre Osmanlı ordusunun Irak, Suriye, Yemen ve Hicaz'dan çekilmesi gerekiyordu. Türk ordusu bu anlaşmaya müteakip 25 Ekim 1918'de Halep'i boşaltarak Suriye'nin kuzeyine doğru çekilmişti. Suriye'den çekilen Osmanlı ordusu hicaz emiri faysalın burada bir Arap hükümeti kurmasına olanak sağlamıştı(Sökmen, 1992:15).İtilaf devletleri işgallerini geliştirme konusunda adeta birbirleriyle yarış içerisine girmişlerdi. Bu bağlamda Mondros ateşkes antlaşmasının 7**. Maddesini de bahane ederek, ateşkesin yapılmasının hemen ardından gözlerine kestirdikleri yerlere asker çıkarmaya başladılar. Bu fırsat karmaşasında öncelikle İngilizler, bölgedeki unsurları baskı altında, sıkıntıda ve yardıma muhtaç olduklarını bahane ederek 3 Kasım da Musul'u 9 Kasımda da İskenderun'u işgal altına almışlardı. Bu durum karşısında boş durmayan Fransız askeri birlikleri benzer bahaneler öne sürerek ve asıl dayanak noktaları Mondros'un 7. Maddesi olmasına karşın, Mersin, Antep, Urfa veMaraş'ı işgal etmişlerdi (Sonyel, 1995:15-17). Evvelden beri bölge üzerinde hâkimiyet elde etmeyi planlayan ve buna göre siyasi hamleler yapan Fransız Devleti fiili harekâta geçmiş ve bölge üzerinde

* San Remo konferansı için ayrıca bkz. Osman Olcay 1981,Sevr Antlaşmasına Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, ss.445-586; Harry Howard-Neşe Özden (1998), "Impact of the San Remo Terms on Turkey and British Policy", ATAM Dergisi, C.14, S.40, Ankara, ss.97-114.

** İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Orhan Doğan (2011). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, (XIX. XX. Yüzyıl. Türkiye Tarihi)*, Okutman Yayıncılık, s,375, Ankara.

hâkimiyetini gün geçtikçe arttırmıştı. Fransız Devletinin Hatay bölgesini almayı kafasına koymasında en büyük etken bölge üzerindeki ekonomik çıkarlarıydı. İskenderun (Hatay) bir toprak parçasından öte bir kavşak noktasıydı. Anadolu ile Suriye'yi birbirine bağlayan belen geçidinden ticaret yapan herkesin mecburi istikameti konumunda bulunması daha önce de bahsettiğimiz gibi İskenderun (Hatay) bölgesinin vazgeçilmez bir stratejik konum olma özelliğini arttırmaktaydı. Bütün bu sebeplerden ötürü Hatay XVIII. Yüzyılın başlarından beri Fransa'nın göz diktiği ve nüfusunu planlı bir şekilde arttırmaya çalıştığı jeopolitik bir konum statüsünde olmuştur (Sarıay, 1996:4-5). Bu bağlamda Fransa kısmen emellerine ulaşmış sayılmaktaydı öyle ki İngiltere ile yapmış oldukları gizli antlaşma neticesinde 1 Kasım 1919 tarihi itibari ile İngiltere Suriye-Kilikya bölgesinden askerlerini çekmiş ve bölgeyi Fransız kuvvetlerine bırakmıştı (Akbıyık, 1999:54). Hatta aralarında bir anlaşma imza eden işgal kuvvetleri bu anlaşmanın ismini de *Suriye Antlaşması* şeklinde isimlendirmişlerdir.

Mondros ateşkes antlaşmasını dayanak göstererek Hatay bölgesine çıkartma yapan Fransız Devleti, işgalin ardından 27 Kasım 1918'de İskenderun Sancağını kurmuştur. Bu tarihten sonra Fransız Devleti bölgenin tek işgalci gücü ve tek söz söyleyen Devleti konumuna gelmiştir(Tekin,1993:97-98). Fransa Devleti tarafından işgal edilen Suriye bölgesi Milletler Cemiyeti yasasının 22. Maddesi ve 28 Haziran1919'da kurulan "Mandat" sistemine dayanarak, 25 Nisan 1920 tarihinde MüttefikDevletler San Remo toplantısında tartışılarak Suriye ve Lübnan'ı A türü Mandat yönetimi olarak Fransa'ya verilmiştir (Akbıyık, 1999:54). Bu konferansta alınankararlar neticesindeFransa'yaterk edilen Suriye Mandası 1923 yılında Milletler Cemiyeti tarafından da tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir (Umar, 2002:308)

Yapılan bunca işgale karşı bölgedeki Türk halkı içerisinde işgale karşı çıkan ayaklanmalar baş göstermiştir. Misak-ı millinin ihlal edilmesi Ankara hükümeti tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Yer yer çıkan silahlı direnişler bize, Fransa'nın bölgede pekte rahat olmadığını göstermektedir. Türkiye'nin önemli bir parçası olan İskenderun bölgesinin Misak-ı Millî sınırları içerisinde olmasına rağmen, Fransa Devleti tarafından işgal edilmesi Mustafa kemal ve arkadaşları tarafından tepkiyle karşılanmış bu durum karşısında karşı çalışmalar başlatmışlardır. 1930'lu yıllara adar yurt içindeki yapılanmalar ve gerekse diğer devletlerle olan diplomasi ilişkileri boyunca Hatay Fransa kontrolünde kalmıştır. Ama Hatay halkı bu durum karşısında Anadolu direnişine ayak uydurup ayrı olmadıklarını Anadolu'nun bir parçası

olduklarını vurgulamışlardır. Öte yandan Anadolu'daki direniş hareketine destek veren Hatay (İskenderun sancağı) bu tutumları ile Türkiye'nin kamuoyunda diplomasi açısından daha da güçlenmesini sağlamışlardır(Sarınay,2001:31-32).

Bunun yanı sıra sancakta bulunan Türkler Anadolu da yapılan devrimleri de yakından takip ediyor ve yanı zamanda uygulamasını da yapıyorlardı. Örneğin Latin harflerinin kabulüne büyük ilgi göstermişler, şapka Kanunu'nu uygulamaya koymuşlar hatta Halkevlerinin sancakta da açılıp faaliyet göstermesini sağlamışlardır(Hatipoğlu, 2001:31-32). Cumhuriyetin devrim hareketleri yavaş olsa da bu bölgede de kendini göstermiştir (Melek, 1991: 19).

Hatay halkının bu tutumu işgalci kuvvet Fransa'yı telaşlandırmıştır. Türklerin mandater sistem karşısında direnç göstermesine karşı sömürge Devleti Fransa Türkler üzerinde baskılarını arttırmaya başlamıştır(Sarınay, 2001:14). Bu olaylar meydana gelirken konuyla yakından ilgilenen Mustafa Kemal Atatürk, mesele üzerine daha hassas bir şekilde yaklaşmaya başlamıştır. Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk konuya olan hassasiyetini: "1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandıktan sonra Türkiye'ye dönen Afet İnan Atatürk'e halledilecek başka bir meselenin kalmadığını söylediği zaman Atatürk "Simdi Antakya, İskenderun yani sancak meselemiz var" şeklinde karşılık vererek göstermiştir (İnan, 1998:135).1936 yılı Hatay meselesinin gündeme gelip milletler cemiyetinde görüşülmeye başlandığı tarih olarak bilinmektedir (İnan, 1998:135).

Daha önce de belirtildiği üzere meseleyle yakından ilgilenen ve neticede sancağı Türk topraklarına katma arzusu içinde çalışmalarını sürdüren Atatürk, 1 Kasım 1936 günü mecliste yaptığı bir konuşma ile bu meselenin önemine ve elzemliğine dikkat çekmiştir. Konuşmanın ertesi günü ise Tayfur sökmek ile görüşerek Antakya-İskenderun bölgesinde ki halkın teşkilatlanarak hazır bulunması talimatını vermiştir(Sökmek,1992:95). Yine Atatürk'ün talimatı ile İstanbul'dadaha önce kurulmuş olan "İskenderun-Antakya veHavalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin" ve Antakya'daki şubesinin adı "HatayEgemenlik Cemiyeti" şeklinde değiştirilerek Hassa, Dört Yol, Mersin ve Kilis'te birer şubesi açılmıştır. Türkiye ile Hatay arasındaki sorunların çözümü içinde fahri başkan olarak Tayfur sökmek görevlendirilmiştir(Sökmek, 1992:97).Bunun yanı sıra Hatay meselesi ön plana çıkmış ayrıca iç ve dış kamuoyunda bu meselenin haksızlığı ve gerçek yüzü konusunda aydınlatıcı açıklamalar yapılmıştır (Sarınay, 2001:30).

3.3.3. Hatay Sorununun Ortaya Çıkışı ve Milletler Cemiyetinde Gündeme Gelmesi

Suriye bölgesinin mandater sistem altına girmiş olduğu günden Fransa'nın bölgeyi terke etmesine karar geçen zaman içerisinde Suriye'de bulunan yerel halk asla manda sistemini kabul etmediklerini ve etmeyeceklerini her fırsatta gerek fiili gerekse sözlü olarak dile getirmişlerdir (Sökmen, 1992:5). Özellikle 1936 yılında Suriye de bu sisteme karşı ortaya çıkan birçok olay patlak vermiş Suriyeli milliyetçiler Fransız temsilcilerle görüşerek mandanın sona ermesini, artık kaldırılmasını istemişlerdir(Ada, 2005:106). Nitekim Fransız yüksek komiserliği yetkilileri bunun için Fransa'ya gitmek durumunda kalmışlardır. Yapılan görüşmeler neticesinde Fransa'nın başında bulunan yeni hükümet manda döneminin bitmesi gerektiğini düşünerek Suriye temsilcileri ile Paris'te 5 Eylül 1936 yılında bir antlaşma imzalayarak, manda sisteminin biteceğine işaret etmişlerdir(Soysal, 1985:82). Fransa bu anlaşmayı birazda köşeye sıkıştığı ve artık kaçacak bir yeri kalmadığı için imzalamak zorunda kalmıştır. Bunun sebepleri; yerel halkın 1932 yılında başlattıkları cephesel direniş hareketleri ve 1936 yılında dış kamuoyuna meselenin açılmış olması, şeklinde yorumlamak mümkündür(Ayrancı,2006:46). Antlaşmaya göre üç yıl içerisinde bağımsız olacağı dile getirilen Suriye'ye, manda döneminde Fransa'nın hâkim olduğu yerlerin de tekrar verileceği bildirilmekteydi. Burada açık bir şekilde İskenderun-Hatay'la ilgili herhangi bir cümle geçmemekle birlikte, antlaşmanın 3. Maddesi gereğince sancağın da Fransız kontrolünden çıkacağı anlaşılmaktadır (Ada, 2005:110). Antlaşmada yer almayan İskenderun sancağı Suriye'nin kontrolüne bırakılmış görünüyordu. Bu durumda Türkiye sancak konusunda ki tutumunu açık bir şekilde dile getirmiş, sancağın özel durumun korunması gerektiğini söylemiştir (Tekin, 1999:164).

Antlaşma sonrası Hatay sorununun gündeme getirip çözmek için uygun bir zaman olduğunu gören Atatürk, bütün imkânları kullanarak kısa bir zamanda Hatay meselesini ulusal bir mesele haline getirmiştir (Ada, 2005:110). Meselenin çabuk bir şekilde tüm dünyaya duyurulmasında Hatay halkının başından beri direniş içinde olması ve aynı zaman da Anadolu'da yapılan inkılap hareketlerine de ayak uydurması ve Türkiye'nin bir parçası olduğunu göstermesi olmuştur (Ayrancı, 2006:46). Bu gelişmelere karşın, Fransa'nın Milletler Cemiyeti yasalarına dayanarak Hatay'ın Türkiye'ye iade edilmesini kabul etmemesi, Atatürk ve diğer yetkililer tarafından tepkiyle karşılanmış, deyim yerindeyse iş güç bırakılıp Hatay meselesine

yoğunlaşmıştır. Meclis açılış konuşmalarında Hatay meselesini dile getiren Atatürk bu meselenin şahsi meselesi olduğunun defaatle altını çizmekten kaçınmamıştır. Bu göstermektedir ki Hatay meselesi Atatürk için oldukça önemli bir meseledir. Kısacası 1936 yılında Hatay meselesi Türkiye için birinci gündem konusu olmuş ve bu mesele Türk kamuoyuna mal edilmiş bir pozisyon almıştır(Şimşir, 1981:169).

Bu bağlamda Türkiye Hatay sorununu Milletler Cemiyetine taşıyarak (8 Aralık 1936) bu meseleyi uluslararası bir sorun boyutunda resmîlik kazanmasına etkili bir girişimde bulunmuştur. Dönemin dış işleri bakanı Tefik Rüşti Aras da Milletler Cemiyetinde bir konuşma yapmış Hatay'ın bağımsız olması gerektiğini şiddetle yinelemiştir(Fırat, Kürkçüoğlu, 2003:283). Bu durum karşısında gerek Suriye ve gerekse Lübnan basının da çıkan haberler sancakta, Türk nüfusunun az olduğunu, Türkiye'nin bölge üzerinde hak talep etmesinin yersiz olduğu şeklinde asılsız ve sorunun çözümünde olumsuz etki bırakacak haberler kaleme alıyorlardı(Cumhuriyet, 23 Aralık 1936).

Gelişmeleri müteakip cemiyette görüşmeler 14-15 Aralık tarihinde başlamış ve mesele hakkında Türk hükümeti talebini açık bir dille ifade etmiştir(Soyal,1985:86). Tefik Rüşti Aras, sancaktaki Fransız askeri birliklerinin tamamen çekilmesi gerektiğini sancağın bağımsızlık hakkının verilmesi gerektiğini vurgulamıştır(Cumhuriyet, 15 Aralık 1936). Nitekim görüşmeler sürerken Fransa Türkiye'nin talepleri konusunda pekte cömert davranmıyor, özerklik durumunun genişletilemeyeceği ve yine Türkiye'nin dile getirmiş olduğu ortak bir konfederasyon kurulması fikrini de reddediyordu(Cumhuriyet, 24 Aralık 1936).Fransa Devleti Milletler Cemiyetindeki görüşmeler neticesinde sancakta yapılacak değişimlere sıcak bakmasa da, Türkiye'nin konuyu tam zamanında dünya kamuoyuna getirmesi ve yapılan protestolarla, Milletler Cemiyeti bölgeye üç kişiden oluşan bir heyet gönderme kararı almıştır(Cumhuriyet, 18 Aralık 1936). İsviçre, Hollanda ve İsveç asıllı bu gözlemciler 31 Aralıkta göreve başlamış ve bölgeyle ilgili rapor hazırlamaya koyulmuşlardır(Ayrancı, 2006:50). Bunlara bağlı olarak Atatürk'ün Hatay konusunda keskin ifadeleri ve kararlı duruşu bu meselenin bir namus meselesi gibi önemli ve çözülmesi gerektiği kanısından oluşuyordu. Atatürk dönemin Suriye başbakanı ile görüşmelerde bulunup meselenin iki taraf arasında daha rahat çözülebileceğini belirtmiştir(Soyak,1973:597) Uluslararası siyasi durumu iyi değerlendirip öngörülerinde yanılmayan Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin bu sert tutumu ve Hatay meselesine yaklaşım şekli sebebiyle batılı devletlerin Türkiye'ye

yakınlaşmasını sağlayacaktır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün bu tutumları Fransa Devletini tedirgin bir hale sokmuştu(Köni, 1988:538-539).

Yapılan incelemeler ve Türkiye'nin yaptığı görüşmeler neticesinde 27 Ocak 1937 yılında, bölgeye gönderilen gözlemci heyetinin tuttuğu raporlarda Türkiye'nin lehine sayılabilecek ya da antlaşmanın içeriğine bakarak fırsata dönüştürülecek gelişmeler görülmektedir.Raportörlükle görevlendirilerek bölgeye gönderilen İsveç temsilcisi Sandlerin tuttuğu raporda;

1- Uzmanlar komitesince ayrı bir statüsü ve anayasası hazırlanacak olan Sancak “ayrı bir varlık” olarak kabul edilecek, içişlerinde bağımsız kalacak, dışişleri Suriye Devletince yönetilecektir. Ama Suriye, Milletler Cemiyeti'nin izni olmadan Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktır.

2- Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği sağlanacaktır.

3- Sancak'ta resmi dil Türkçe olacak, ikinci bir dil için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacaktır.

4- Sancak'ta yeterli sayıda jandarma ve polisten başka, askeri güçte mevcuttur.

5- Türkiye ile Fransa, Konseyin tavsiye yararına saygılı kalacak ve aralarında bir anlaşma yaparak Sancak'ın toprak bütünlüğü güvence altına alınacaktır.

6- Türkiye, Suriye Fransa arasında yapılacak bir anlaşmayla Türkiye-Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi için yükümlülükler getirecektir.

7- Türkiye'nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak statüsüne hükümler konulacaktır.

8- Sancak statüsü ve Anayasası, Konseyin kararıyla yürürlüğe girecekti ve Konseyde Sancak'la ilgili kararlar 3'te 2 çoğunlukla alınabilecektir (Soysal, 1985:79-109).

Şeklinde maddeler yer almaktadır. Türkiye ve Fransa ile uzlaşma tarzı açıklamalardan oluşmaktaydı. Türkiye bu antlaşmayı sancağın bağımsızlığına giden bir fırsat şeklinde değerlendirmekteydi(Soysal,1985:79-109). Milletler Cemiyetinin Raportörlerinin hazırlamış olduğu rapora, Suriye protestolarla tepki göstermiştir. Suriye Başbakanı Cemil Mardam Şam'da yaptığı bir konuşmada sancağında Suriye'nin bir parçası olduğunu vurgulamıştır (Fırat, Kürkçüoğlu, 2003:284). Buna

mukabil Suriye raporla ilgili tepkisini milletler cemiyetine ve Fransa dış işleri bakanlığına gönderdiği mesajlarla dile getirmiştir(Ada, 2005:130).

Suriye'nin tepkilerine karşılık bu antlaşma Türkiye'de sevinçle karşılanmış sevinç gösterileri yapılmıştır. Sevinç havası meclise kadar girmiştir. İsmet İnönü sancak için bağımsız ayrı bir Türk memleketi tasvirini yapmıştır (Cumhuriyet, 30 Ocak 1937).

Bu durumu fırsata çevirmesini iyi bilen Türkiye hükûmeti milletler cemiyetinin raporu onaylamasının ardından Hatay'da ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde 28 Ocak 1937 tarihinde mitingler yapılması için İçişleri bakanlığı tarafından talimatlar gönderilmiştir. Talimatın içeriğinde, Hatay'ın bir Türk yurdu olduğu vurgusunun yapılması istenmektedir. Mitinglerin resmi bir kimlik kazanması için CHP halkevleri ve belediyeleri tarafından organize edilmesi istenmiştir. Mitinglere öğrenciler ve memurların katılması aynı zamanda sivil halkın da destek vermesi istenmektedir(Sarınay,2001:20-21). Buna bağlı olarak Hatay'da da protestolar ve mitingler yapılması için organize olunması gerektiği vurgulanmış ve yukarıda da dediğimiz gibi talimatlar gönderilmiştir (Cumhuriyet, 31 Ocak-1 Şubat 1937). Nitekim Suriye ve Fransa devletleri Türkiye'nin bu tutumu karşısında tepkisiz kalmamışlardı. Türkiye'nin yapmış olduğu bu mitingler sayesinde dünya kamuoyuna Hatay'ın bir Türk yurdu olduğunun kabul ettirilmesi daha kolay olacağı için karşı tepkilerle karşılık vermişlerdir. Suriye'de ve Sancak'ta Türklerin aleyhinde propagandaların yapılması, Ermenilerin silahlandırılıp Türk köylerine Türk yerleşim merkezlerine saldırılarda bulunması, yine Türklerin çıkardığı Yenigün gazetesinin Fransızlar tarafından kapatılması, neticede Türklere yapılan baskı ve şiddetlerin artmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında mağdur durumda olan Türk toplulukları sancaktan ve Suriye'den Türkiye sınırlarına doğru iltica hareketinde bulunmuşlardır(Halaçoğlu,1995:10).

Bütün bunlara rağmen, Sandler raporunun kabulünden sonra 20 Şubat 1937'de toplanan Konsey, sancağın bağımsız bir varlık olduğunu kabul etmiştir. Beş üyeden oluşan bir uzman heyetinin sancakta yaptığı incelemeler sonucunda neticeye varılan raporlar 29 Haziran 1937'de kabul edildi(Fırat-Kürkçüoğlu, 2003:285). Buna göre sancakta hem Türkçe hem de Arapça resmi dil olarak kabul edilmiş ancak sancak 40 üyeden oluşan bir meclis tarafından yönetilecektir. 1937antlaşmasının içeriğindeki sancağın ayrı bir varlık olması ibaresine Suriye ne kadarda tepki gösterip karşı çıkmışsa da bu çabalarının bir etkisi olmamıştır(Umar, 2004:228)

3.3.4.Hatay Devleti'nin Kurulması ve Türkiye'ye Katılması

Yapılan hazırlıklar neticesinde 2 Eylül 1938 günü Hatay Meclisi açılmıştır(Konuralp, 1996: 163). Meclise seçilen milletvekilleri resmi dilin Arapça ve Türkçe olmasına rağmen yeminlerini Türkçe olarak yapmışlardır(Sarınay, 1996:415-416). Kurulan bu yeni devletin adında Hatay Cumhuriyeti şeklinde değiştirmişlerdir(Akçora, 1995:399). Oluşturulan meclisin yaptığı yemin töreninin ardından, Tayfur Sökmen 40 milletvekilinin oyu ile devlet başkanlığına seçilmiş, meclis başkanlığına ise yine seçimle Abdülgani Türkmen getirilmiştir. Hükümeti kurma vazifesini ise Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek'e vermiştir(Sökmen, 1978:108). Oluşturulan hükümette mevki ve isimler şöyledir.

Tayfur Sökmen	: Cumhurbaşkanı
Abdurrahman Melek	: Başbakan, İçişleri, Dışişleri, Emniyet ve Savunma Bakanı
Ahmet Faik Türkmen	: Kültür ve Sağlık Bakanı
Cemal Baki	: Maliye ve Gümrük Bakanı
Kemal Alpar	: Nafia ve Ziraat Bakanı
Cemil Yurtman	: Adliye Bakanı(Konuralp, 1996:164; Tekin,1999:75).

Derhal çalışmalara başlayan hükümet, Milli Marşı Türk istiklal marşı olarak kabul etmiş ve bir de Hatay bayrağı adına bir bayrak kanunu kabul etmiştir (Türel; Şahin, 2004:359-360). Bunun yanı sıra milletvekilleri meclis konuşmalarında da Hatay'a olan özlemlerini dile getirmiş, kurulan bu bağımsız Devleti'n 20 yıllık bir hasretin neticesi olduğu vurgulanmıştır Milletvekillerinden Samih Azmi Ezer'in konuşmasında; "...Kurtuluş güneşi bütün o karanlıkları ebediyen sildi 20 yıl bugünün hasretini nasıl çektik arkadaşlar? Bu gün ne kadar sevinsek, bayram etsek azdır. Çünkü hasret sona erdi..." dediği kayıtlara geçmiştir (Konuralp, 1996:164)

Buna karşın Suriye ve Fransa Devleti Türklerin yaptığı bu faaliyetler karşısında adeta çılgına dönmüş, durum karşısında feci şekilde endişeye girmişlerdir. Çünkü Hatay üzerinde gün geçtikçe Türkiye'nin etkinliği artmakta söz konusu devletlerin etkinliği ise saf dışı kalmaktadır (Sökmen, 1978:112). Bu durum da ileride Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması ihtimalini yükselttiği için Fransız ve Suriyeli devlet adamlarını endişe içinde bırakmaktadır(Pehlivanlı, 1998:201; Tekin, 1999:217). Bu memnuniyetsizlikten yalnızca Suriye ve Fransa değil Ermeni ve Rum asıllı topluluklarda şikâyetçidir. Tepkilerini Hatay'ın anavatanına katılmaması gerektiği, tekrar Fransız askeri birliklerinin kontrolünde olması gerektiği şeklinde

propaganda faaliyetleri ile göstermişlerdir(Pehlivanlı vd., 2001:122-124). Bunların yanı sıra Hatay Devletinin Türkiye'deki kanunları uygulamaya koyması ve anavatanın bir parçası şeklinde hareket etmesi Fransa ve Suriye Devletlerini sıra dışı bir telaşın içerisine sokmuştur (Sarımay, 1996:417). Bu bağlamda 11 Mayıs 1938 tarihinde Suriye Devleti 20 Ekim 1938 tarihinde de Fransa Devleti tek taraflı olarak gümrük kapılarını kapattığını duyurmuştur. Bu uygulamalarla Hatay'ın diğer devletlerle ilişkisini keserek maddi anlamda bir çöküntüye uğratma planı uygulanmaya çalışılmıştır(Melek,1991:72-75; Sökmen, 1992:114-115). Bu çıkışlara karşılık olarak Tayfur Sökmen'in talimatları ile Suriye sınırındaki karakolların karşısına karakollar inşa edilmiş ve gerekli gümrük tedbirleri alınmıştır (Sökmen, 1992:113-115). Bu durumu daha detaylı ve birinci ağızdan aktarmak için Tayfur Sökmen'in anılarından örnek vererek desteklemek doğru olacaktır.

...Hatay Hududunun Kapatılması:

Bu çalışmalarımız esnasında hepimizi üzen bir nokta, Fransızların bazen taşkınlık göstererek haberleşmeyi kontrol etmesi idi. Aynı zamanda anavatanın hududunun kapalı bulunmasına karşın, Fransız idaresinde bulunan Suriye hududunun açık olması idi. Muhal olmakla beraber Suriye hududunun Fransızlarca kapatılması düşüncesiyle, Gümrük Müdürü Ihsan Çardaklı Bey'in emrinde bir otobüsle beş karakolu idare edecek çadır ve memur bulunduruluyordu. Yukarıda sözünü ettiğim sebeple, biz de Fransızlar ve Suriyelilere karşı her noktada ve her iste güçlük çıkarıyorduk. Fransızlar kendilerine karşı çıkartılan güçlüklerden, bizleri alıkoyacaklarını zan ve ümit ederek 20 Ekim 1938 gece yarısı Hatay-Suriye hududunu kapamışlardı. Türkiye hududumuz zaten kapalı olduğundan, Suriye hududu da kapatılınca tabiatıyla Hatay Devleti her bakımdan güçlüğü uğrayacak, ulaştırma, ticaret, alışveriş duracaktı. Nitekim öyle olmuştur. Bu hal ilk bakışta Fransızların kendi gayelerine çok uygundu. Hududun kapatıldığını haber alarak telaşa düşen Gümrük Umum Müdürü Ihsan Çardaklı Bey sabaha karşı üç sularında Harbiye'deki ikametgâhına gelip, Başyaver Binbaşı Zihni Bey'i haberdar eder. Zihni Bey telefonla beni uyandırarak "Gümrük Umum Müdürü Ihsan Çardaklı Bey geldi, mühim bir mesele arz edecekmiş. Ne emrediyorsunuz" deyince, Fransızların aleyhine çıkacak böyle bir gaflette bulunacaklarını tahmin etmediğim için "Bir köy mü basılmıştır" sualime "Bilmiyorum, fakat çok telaşlılar" dedi. "Salona al geliyorum" diyerek, Ihsan Bey'le görüşmek

için acele giyiniş, aşağı kabul salonuna indim. İhsan Bey'e bu saatte ziyaretinin ve telaşının sebebini sorduğumda; 'Fransızlar Suriye hududunu kapattılar. Başvekil Abdurrahman Melek Bey'e (İskenderun'da ikamet ediyordu) gittim. Vaziyeti anlatıp memur ve gümrük çadırlarımız hazır, biz de hudut karakollarının karsısına çadırları kurarak mukabil karakollarımızı teşkil edelim'' dediğimde, Başvekil Abdurrahman Melek Bey, 'Sakın yapmayın, Fransızlarla aramızda büyük hadiseler çıkabilir, mamafih meselenin ehemmiyetine binaen gidip devlet reisini görün, vaziyeti anlatın'' dediği için bu saatte sizi rahatsız ederek durumu arz etmeye geldim. Ne emredersiniz'' deyince, 'Tereddütte mahal yok, derhal karakolları kurup, mukabil tedbirleri alarak, kimsenin gidip gelmesine müsaade etmeyin'' dedim. Hemen giderek sabaha kadar karakolları teşkil etmiş ve böylece resmen hudutlar kapatılmıştır. İhsan Bey yanımdan ayrıldıktan sonra 'Fransızlar Suriye hududunu kapattılar. Mukabele-i bilmisil yaparak biz de hudutları kapattık'' diye Atatürk'e arz edilmek üzere Hatay Egemenlik Cemiyeti Umumi Reisi Şükrü Kaya Bey'e bir şifre çektim. Hududun kapatıldığını öğrenen Başvekil Abdurrahman Melek Bey sabah erkenden gelerek 'Hududu kapattırmissınız. Bence kapatılması iyi olmamıştır'' dedi. 'Ne yapsak böyle bir imkânı yaratamaz ve bulamazdık. Fransızlar bu tarzdaki hareketleri ile bizim yaptığımız mukabele-i bilmisille istiklalimizi ve Hatay Devletini kabul etmiş oluyorlar. Bu itibarla bu gafletlerinden istifade ederek hududu kapattırıp, Ankara'ya bildirdim. Ankara razı olmaz ise devlet reisliğinden istifa ederim. Siz yeniden açtırırsınız'' dedim. Başvekil Abdurrahman Melek Bey gittikten sonra başyaver Zihni Bey gelerek "Bas murahhas elçi Cevat Açıkalin'a vekâlet eden Beyrut Başkonsolosu Faik Zihni Akdur Bey görüşmek için randevu istiyor" deyince, "Başkasına bir randevu vermemiş iseniz öğleden sonra üçte buyursunlar' dedim. Saat üçte Faik Zihni Bey geldi ve "Fransızlara karşı Suriye hududunu kapamak çok yerinde ve isabetli bir hareket olduğu için sizi tebrike geldim'' dedi. İki gün sonra Şükrü Kaya Bey'den aldığım şifrede; "Hududu kapatmanız yerinde olmuştur. Tebrik ederim'' diyordu. Bunun üzerine Başvekil Abdurrahman Melek Bey'i davet ederek gelen şifreyi okuttum. O da rahatladı. Yanımda biraz daha kalıp, konuştuktan sonra veda ederek ayrıldı. Yazılan ve alınan cevap Hatay'ın dosyasında mevcuttur. Hududun kapatılmasından haklı olarak telaşa düşen

tüccar ve nakliyecilerle diğer esnaftan meydana gelen bir heyetin ‘‘Türkiye hududu kapalı iken, Suriye hududunun da tarafımızdan kapatılmasının, kendilerini, dolayısıyla bütün Hatay’ı müşkül duruma düşüreceğini’’ söylemeleri üzerine ‘‘Fransızların bizi bu kararı vermeye mecbur bırakmalarını milyonlar sarf etsek elde edemedik. Bununla istiklalimizi ve Devletimizi garanti altına aldık. Telaş ve merak etmeyiniz. Dört beş gün sabrediniz ve müsterih olunuz, Türkiye bu vaziyet karşısında hududunu Hatay’a açacaktır’’ dedim, sözüme ikna olup dağıldılar... (Sökmen, 1992: 52)

Bütün bunlar karşısında Türkiye Hatay’a olan ilgisini ve alakasını asla geri çekmemiş, her anlamda destek vermeye devam etmiştir. Hatay Devleti ise Türkiye’nin kanunlarını uygulamayı devam edip, memurların maaşını Türk parası ile vermeye başlamıştır. Aynı zamanda Türkiye ile olan ticari sınırları, gümrük uygulamasını, kaldırmış ticari serbestliği başlatmıştır (Umar,2000:85). Fransızlar yaptıklarının yanlış olduklarını anlar anlamaz Hatay Devletinden özür dileyerek hatalarını telafi edeceklerini dile getirmişlerdir. Bu durum karşısında Hatay Devletinin tutumu hakkında yine Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen anılarında;

...O akşam Hatay mebuslarından Abdurrahman Mürseloğlu, Elçi Cevat Açıkalın ve Başyaver Zihni beyleri, Şükrü Kaya Bey’e vaziyeti anlatan bir mektupla Ankara’ya gönderdim. Şükrü Kaya Bey durumu Başvekil Celal Bayar Bey’e arz etmiş. İki gün içinde alınan bir karar ile Türkiye hududu Hatay Devleti ne açıldı. Bu suretle ticari isler Türkiye ile başlayınca, Fransızlar yanıldıklarını anlayıp, telaşa düştüler. Fransız murahhasının görüşme talebini bir gün gecikme ile kabul ettim. Ve ‘‘Özür dileyip, Suriye hududunu açacakları’’nı söylemesi üzerine, ‘‘Siz açsanız da biz bir daha açmayacağız. Bundan böyle uçaklarınızın Hatay semalarında uçmasına da izin vermeyeceğiz’’ dedim. Daha önceki ziyaretlerinden tamamen değişik, yumuşak, fakat bozuk bir tavırla yanımdan ayrıldı. Suriye–Hatay hududunun karşı bir davranış olarak Hatay Devleti tarafından kapatılmasının, Anavatan Türkiye Cumhuriyeti’nce tasvip edilip, Türkiye hududunun açılması, Fransızlara karşı tutum ve davranışlarımızı kuvvetlendirdiği gibi Hataylıları da son derece sevindirip memnun etmiştir...’’ şeklinde ifade etmektedir (Sökmen, 1992:53).

Hatay Devletinin artık geri dönüşü olmayan bağımsız ve kendi kararlarını uygulayacağı dirayetli bir devlet pozisyonunda olduğunun altını çizmiştir.

3.3.5. Hatay'ın Türkiye'ye Katılması ve Suriye'nin Tepkisi

Verilen mücadeleler ve geçen uzun yıllar neticesinde kurulan Hatay Devleti, Türkiye'nin bir ili konumunda hareket etmekte, Suriye ile olan her türlü bağlarını koparmış vaziyettedir. Türkiye Cumhuriyeti en başından beri bölge üzerinde yaşayan insanların haklarını korumuştur. Bölgenin refahı ve geleceği için elinden gelen bütün çabayı sarf etmekten çekinmemiştir (Sarıay, 1996:419-420). Vaziyet böyleyken bundan sonra yapılması gereken tek şey Hatay'ın ayrı bir devlet statüsünden çıkarılıp Türkiye'nin bir ili pozisyonunda sınırların içerisine alınması olmuştur. Bu amaç doğrultusunda çalışmalara devam eden Hatay Devleti yöneticileri ve Türkiye Cumhuriyeti liderleri, Hatay'ın ayrı bir varlık olmadığını anavatanın bir parçası olduğunu vurgulayarak, çalışmalarını bu yönde ilerletmişlerdir (Umar,2000:85).

Bu gelişmeler ışığında Hatay'ın inisiyatifinin Türkiye Cumhuriyeti üzerinde olduğunu anlayan Suriye Devleti, Türkiye ile uzlaşılı yolları arayışı içerisine girmiştir. Atatürk'ün cenaze töreninde Emir Adil Aslan dönemin Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na giderek Hatay'ın Suriye ile Türkiye arasında paylaşılması gerektiği yönünde fikirlerini dile getirmiştir. Bu konuşma üzerine Saraçoğlu Emir Adil Aslan'a Hatay sınırları dışında kalan Hazine, Bayır ve Bucak kazalarının da Türkiye'ye bırakılması karşılığında Suriye'ye sınırlarda bazı değişiklikler yapılabileceğini söylemiş fakat Suriye bu teklife sıcak bakmamış bir anlaşma veya uzlaşma da vuku bulmamıştır (Umar, 2002:245).

Durumun farkında olan Fransa devleti Türkiye ile ikili ilişkilerini geliştirme konusunda fırsat kollamaktadır (Umar, 2003:245). Bu bağlamda Türkiye'nin İngiltere ile ikili ilişkilerinde gruba dâhil olmak istemiştir (Türkiye-Suriye İlişkileri, 1994:33). 12 Mayıs 1939 tarihinde Türk-İngiliz devletleri görüşmeleri sonucunda açıklanan ortak deklarasyona dâhil olan Fransa, Türkiye'nin Hatay Devleti hakkındaki taleplerini kabul etmek durumunda kalmıştır (Umar, 2000:422). Bu gelişmelere bağlı olarak 23 Haziran 1939 tarihinde Fransız Büyük Elçisi Rene Massigli ile Dışışleri Bakanı Saraçoğlu ile görüşmeleri neticesinde yapılan antlaşmaya göre, Fransa Hatay'ın Türk toprağı olduğunu ve Türkiye sınırlarına dâhil olması gerektiğini kabul etmiştir (Tan, 23 Haziran 1939; Vakı, 24 Haziran 1939; Soysal, 2000: 581-589). Buna göre Fransa'nın yıllar evvel işgal ettiği yerlerdeki

haklarından kayıtsız şartsız vazgeçecektir. Milletler cemiyetinin onayı ile mandater olarak elinde tuttuğu bölgeden tamamen çekilecek hiçbir askeri kuvvetini geride bırakmayacaktır. Boşaltma işlemine hemen başlayıp tamamen Hatay'dan çıkması için bir aylık süre tanınmıştır. Yapılan bütün işlemler hukuki yollarla resmileştirildiği için geleceğe yönelik açık bir madde veya değişiklik antlaşmada yer almamaktadır. Öyle ki Türkiye Fransa'nın zorbalıkla işgal edip yıllarca sömürü politikalarını uyguladığı bölge üzerinde kurmuş olduğu şirketlerinde parasını nakden ödemek suretiyle satın almıştır (Gönlübol-Sar, 1996:132). Antlaşmanın imza edilmesinin ardından Hatay resmi olarak Türk topraklarına katılmıştır (Sarıay, 1996:422). Bu gelişmeyle beraber Hatay devletine ait bayrak indirilerek yerine Türk bayrağı çekilmiştir. Ve toplanan Hatay devlet yöneticileri ve milletvekilleri mecliste yapılan oylar sonucu aldıkları karar ile kendi varlıklarına son verip Türkiye'ye katılma kararı almışlardır (Melek, 1991:84; Sökmen, 1978:117; Torumtay, 2001:237). TBMM de bu kararı onaylamasının ardından 30 Haziran 1939 tarihinde resmen Türk vilayeti olarak anavatana katılmıştır*. Hatay'ın Türkiye sınırları içine katılmasını Tayfur Sökmen'in anılarında;

...Eşsiz kumandan, büyük devlet adamı Kemal Atatürk'ün bir eseri olan Hatay Devletinde, O'nun himmeti ilememur ve vatandaş kaynaşarak, gece gündüz Hatay'ın refah ve saadeti için çalışmaktaydık. Şanlı ve kahraman Türk ordusunun varlığı, şevkimizi arttırıyor ve bize her hususta kuvvet veriyordu. Bu minval üzere çalışırken, senelerce hasret kaldığımız Anavatana kavuşmanın heyecanı içinde Hatay Millet Meclisi oybirliği ile 23 Haziran 1939'da anavatana katılma kararı vererek, Hatay Devleti Atatürk'ün yüce himmeti ile tarihe 17'nci Türk Devleti olarak geçmiştir. Bu suretle Devlet Reisliği vazifem son bulduğu için 1939 Haziransonunda güzel Hatay'dan ayrılarak, Ankara'ya döndüm ve aziz Atatürk'ün armağanı olan Hatay Devleti Bayrağı'nı İsmet İnönü'ye teslim ederek, esas vazifem Antalya bağımsız milletvekilliğine devam ettim. Baştabüyük kumandan ve eşsiz devlet adamı Atatürk olmak üzere şanlı Türk ordusu ve mensuplarına, milli davadahizmet gören, o devirde hizmeti geçen bilumum zevattan ölenlere

*Bu tarih 7 Temmuz 1939 tarihinde Fransız askerlerinin askerlerini çekmesinin ardından çıkarılan Hatay vilayeti kanununun kabul edilmesiyle anayasal resmiliğini kazanmıştır. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Sarıay, Y.,1996a. "Atatürk'ün Hatay Politikası (1938-1939) II", ATAM Dergisi, C.XII, S.35, Ankara, ss.407-454.

rahmet, kalanlara minnet ve şükranlarımı arz ederim...” (Sökmen, 1992:53-54)demektedir.

1939 yılı 18 Temmuz günü yapılan Hatay antlaşması gereği bölgede yaşayan halka Suriye ya da Türkiye uyruklarından birini seçme hakkı tanınmıştır. Bu hakkı Suriye tarafında kullananlar göç etmiş oluşturulan Türkiye-Suriye komisyonu da günümüz sınırlarını belirlemiştir (Sarınay, 1996:423).

Suriye Hatay’ın anavatana katılmasının ardından protesto şeklinde tepkiler vermiştir. Gerek basın yoluyla gerek devlet ileri gelenlerinin demeçleriyle bu birleşmeyi onaylamadıklarını dile getirmişlerdir. Daha önce de yaptığı bazı uzlaşma girişimlerinden sonuç çıkaramayan Suriye hükümeti, bu sefer açık bir dille tepkisini dile getirmiş milletler cemiyeti ve Fransa parlamentosuna yazdığı dilekçede durumdan rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. Dilekçenin içeriğinde;

“Suriye Mebusan Meclisi Fransa’nın yabancı bir devletle Suriye arazisinin bir cüz’ ü olan Arap İskenderun’u bu devletin arazisine ilhak etmeye matuf olarak akıl ettiği muahedeyi protesto eder. Meclis Milletler Cemiyeti tarafından Fransa’ya emanet edilmişolan bir toprak parçasında vukua gelen bir faciayı protesto etmekle beraber tekmil-i vatani haklarını muhafaza eder ve hukuk diüvel namına ve Suriyelilerin hukukunun muhafazası için akd olunan işbu muahedenin tasdik edilmesini talep etmektedir. İş bu ricamızın Fransız Parlamentosuna ve Milletler Cemiyetine bildirilmesini dilerim” şeklinde bir şikâyet ve itiraz ifadeleri yer almaktadır(Umar, 2003:249).

Suriye bununla da kalmayıp gerek ordu içerisinde gerekse sivil halk arasında Türk düşmanlığını ileri bir boyuta taşıyarak, Türkiye’nin Suriye üzerine yürüyeceği söylentileri yayıp meseleyi daha da alevlendirme maksadına düşmüştür. Bununla ilgili bir protesto örneğinde;

“Alman bütün tedbirler ne Almanya ne de İtalya içindir, Türkiye içindir. Türkiye’nin muahedeleri yırtarak veya bir kolayını bularak Suriye’ye bir yürüyüş yapması her zaman muhtemeldir. Bundan dolayıdır ki El-Cezire ve Halep muntakaları takviye ve tahkim olunmalıdır” tarzında ifadelerle meselenin büyütülmeye çalışıldığı görülmektedir (Umar, 2003:249-250).

Diğer taraftan bu sıralarda Avrupa’da genel bir savaşın çıkacağı artık belli olmuştu. Almanya, Avusturya’yı kendine katmış, 15 Mart 1939’da Çekoslovakya’yı işgal etmiş ve sonra da Polonya ile aralarındaki Saldırmazlık Paketi’na son vermişti.

Bu arada İtalya Arnavutluk'u işgal etmişti. Bütün bunlar da Fransa ve İngiltere'de endişe yaratmıştı. Bu gelişmeler ise bu devletleri Ortadoğu ve Balkan çıkar ve politikaları gereği Türkiye'ye yaklaştırmıştı. Nitekim İngiltere 12 Mayıs 1939'da Türkiye ile Karşılıklı Yardım Deklarasyonu yayınlamıştı. Fransa da Türkiye ile anlaşmak istiyordu. Ancak bu, Hatay sorununun çözümüne bağlıydı ve Fransa buna razı olmuştu. Bunun üzerine Türkiye ve Fransa arasında Ankara'da 23 Haziran 1939'da, "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma" imzalandı. Bununla Fransa, Türkiye sınırının düzeltilmesini, belirlenen sınır çizgisinin ötesinde bulunan toprakları en geç 23 Temmuz 1939'a kadar boşaltmayı (Madde 1), söz konusu topraklarda oturan Hatay yurttaşlarının Türk uyrukluğunu kendiliğinden edinmiş olacaklarını (Madde 2) ve böylece Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti (Uçarol, 2000:773).

Bu bağlamda gerek Suriye'nin gerekse Fransız devletinin kendilerince yaptıkları çabalara rağmen Hatay, Türk topraklarına, ait olduğu Anavatana katılmaktan alıkonulamamıştır.

3.4. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu: 1960'a Kadar

Türkiye ve Suriye arasında günümüze kadar yansımaları devam etmiş olan en büyük meselelerden biri olarak Su Sorunu iki ülke arasında çeşitli dönemlerde yapılan ikili anlaşmalarda da kendine hep yer bulmuştur. Gerek Fransız Mandası altındayken ve gerekse daha sonraki yıllarda bu sorun çeşitli anlaşmalarda çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türk-Fransız İtilafnamesi"(Akipek, 1966:152) iki ülkeyi ilgilendiren bazı akarsulardan faydalanma konusunda 12'nci maddesinde şöyle bir düzenleme getirmektedir: "Kuveik Suyu Halep Şehri ile şimalde Türk kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet pervane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntıkası ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafı ile Türk toprağında Fırat'tan dahi su alabilecektir."(Tiryaki, 1994:51). Bu madde incelendiğinde, iki önemli konunun göze çarptığı görülür. Birincisi Kuveik sularından faydalanmada "hakkaniyet" ilkesinin yer alması, diğeri ise, söz konusu suların faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; 'Suriye'nin Fırat'tan kendi masrafı ile su

alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır. Suriye, bu amaçla Fırat'tan 0.7 metreküp-saniyelik bir su çekmektedir (Tiryaki, 1994:51).

Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda bir diğer düzenleme de 18 Şubat 1926 tarihinde düzenlenip, 30 Mayıs 1926 tarihinde imza edilen "Muhadenet ve Münasebat-ı Hasene-i Hemcivari Mukavelenamesi (Dostluk ve Komşuluk İyi Münasebetleri Sözleşmesi)"nin 13. Maddesinde rastlanmaktadır (Kaplan, 2006:123; Tiryaki, 1994:51). Ankara İtilafnamesi 12'nci maddesinin icrası ile ilgili olarak Türkiye'ye Suriye'ye karşı bir yardım yükümlülüğü getirmekte olan bu anlaşma, uygulama alanı bulamadan, 3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından feshedilmiştir. Mukavelename Onay belgelerinin teati tarihi olan 12 Ağustos 1926 tarihinde yürürlüğe girmiş, 3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından fesh edilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında, 29 Haziran 1929 tarihinde imzalanan ve "Hududun Gözetlenmesi, Hudut Rejimi, Hududügeçen Sürülere Uygulanacak Mali Rejim ve Göçebe nüfusun Denetimi Hakkında Protokol" başlığını taşıyan metinde; hududun her iki tarafına 5 kilometrelik bir sahada hayvanların sulaması için bu bölgedeki suların faydalanma hususunda bir çeşit kazanılmış hakları olduğu (Bir, 1986:147), şu şekilde hükme bağlanmıştır: "İşbu protokolün imzası tarihinde hududun öteveya beri tarafında emlakli bulunan veya ra'y, hayvanları sulama veya zer' hakları olan mukim veya göçebe ahali eskisi gibi haklarından istifade etmeğe devam edeceklerdir." (Resmi Gazete, 1 Ekim 1929).

Yine Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep'te imzalanan "Taahhid-i Hudut Nihai Protokolü'nde" 8 Dicle Havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerle ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal işletmesi, nehir polisi gibi sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine dayanacağını hükme bağlamaktadır. Yukarıda, 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nin Kuveik Suyu ile ilgili 12. Maddesini incelerken, tarafların bu suların "hakkaniyet" ilkesi gereğince faydalanacağı hükmünü görmüştük. Oysa burada tam eşitlik prensibi vaz' edilmiştir. Açıkça görüldüğü üzere bu iki düzenleme arasında bir tutarlılık mevcut değildir (Kaplan, 2006:124).

Bir başka hukuki belge olan "Hatay-Suriye Taahhid-i Hudut Son Protokolü" ise 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da imza edilmiştir. Bu protokolde'de su hakkında çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Protokolün 3'ncü maddesi yer alan hüküm:

“Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi nehirlerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talvegi* hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu suların her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur.” Şeklindedir (Tiryaki, 1994:52)Bu maddeden hareketle yapılan düzenleme ile Karasu çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehirlerinden faydalanmada “eşitlik” ilkesine yer verildiği görülür. Konunun bir başka yönü de faydalanma eylemlerinin çeşidi bakımından bir sınır getirilmemiş olmasıdır (Kaplan, 2006:124).

Çağçağ Deresi sularından faydalanmayı düzenleyen ve “Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol” adıyla anılan bir başka protokol, Türk ve Suriyeli yetkililer arasında 19 Nisan 1952’de başlayan müzakerelerin sonunda 13 Mayıs 1952 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır (Kaplan, 2006:124). Bu Protokol’de yer alan hükümlere, Çağçağ Deresinin halen normal şartlar altında akmakta olan suları Türkiye ile Suriye arasında mütesaviyen taksim edilecek ve kendisine ait suyu kullanmak vaziyetinde olmayan memleketlerden birisi bu miktarı da diğer memleketin kullanılmasına bırakacaktır (Tiryaki, 1994:52).

Öte yandan Çağçağ Deresi üzerinde Türkiye tarafından, yapılacak tesislerin Suriye’ye bir fayda sağlaması halinde, Suriye’nin sağladığı, fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masraflarına katılacağı söz konusu protokolde hükme bağlanmakta ve düzenlemede daha çok “hakkaniyet” ilkesinin dikkate alındığı görülmektedir. Söz konusu protokolün bu ilkeye yer veren 3’ncü maddesi şöyledir; İleride Çağçağ Deresi üzerinde inşa edilecek bir baraj ve meblağlarda yapılacak bir kaptaj neticesinde debiyi arttırmak imkânihâsıl olur ve Türkiye bu yoldan elde edilecek fazla debinin bir miktarını Suriye’ye bırakmak vaziyetinde olursa, Suriye bu inşaatın bakım ve yapımında iştirak ettiği nisbette fazla debiden de istifade edecektir.” Bu hüküm birinci maddedeki “eşitlik” ilkesiyle birlikte ele alındığında, aynı protokol metninde dahi bir çelişkinin varlığının ileri sürülebileceği belirtilmektedir (Bir, 1986:148).

Protokolde Asi ve Afrin nehirleri hakkında da aynı anlayış ve dostluk havası içinde görüşmelere başlanması ve söz konusu nehirlerle ilgili olarak, anlaşmaya varıldığı takdirde bu protokol hükümlerinin uygulanması ayrıca hükme bağlanmaktadır (Kaplan, 2006:124). Asi nehri sonraki yıllarda da yeniden gündeme gelmiş ve daha önce bu akarsu hakkında yapılmış olan anlaşmaların yeniden

* Akarsu yatağının en derin yerlerini birleştiren çizgiye verilen isim.

düzenlenmesi için karşılıklı heyetler oluşturularak eski anlaşmalarda düzenlemeler yapılmıştır (Kaplan, 2006:124).

Lozan Barış Antlaşması'nın 109'ncü maddesi şöyledir: "Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılagelişler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da Hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletlerarasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir." Söz konusu bu madde ile getirilen hüküm, sınırların yeniden tespiti sebebiyle, I'nci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, Türkiye-Suriye-Irak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için bu üç devlet arasında anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir (Kaplan, 2006:125).

Türkiye ve Suriye su meselesi konusunda 1987 yılına kadar mevcut anlaşmalar gereğince davranmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1970'lerde Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) gündeme getirmesinin ardından ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine bir anlaşma yapılmak zorunluluğu hâsıl olmuştur. 7 Temmuz 1987 tarihinde Şam'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü" Türkiye ile Suriye arasındaki ekonomik işbirliğine ilişkin meseleler üzerine imza edilen bir protokoldür. Protokolde su meselelerine ilişkin yer alan maddelere göre;

"Madde. 6: Atatürk Barajı'nın rezervuarının dolumu esnasında ve Fırat nehrinin sularının üçkıyıdaş ülke arasında nihai tahsisine kadar. Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırında yıllık ortalama 500 m³/saniye su salmayı, aylık akış 500 m³/saniyenin altına düşmesi halinde takip eden ay içinde bu farkı telafi edeceğini taahhüt eder.

Madde. 7: Mümkün olan en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirlerinin sularını tahsis etmek için her iki taraf Irak tarafıyla birlikte çalışacaktır.

Madde. 8: Her iki taraf Bölgesel Sular Ortak Teknik Komite'nin işlerini hızlandıracaktır.

Madde. 9: Projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının iki ülkenin uzmanları tarafından yürütülmesi şartıyla her iki ülke, topraklarında Fırat ve Dicle üzerinde sulama veelektrik üretim tesisi olarak ortak projeler inşa etme ve işletme konusunda prensipte anlaşmışlardır.

Madde. 10: Türk tarafı Türkiye'deki Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin sularının bir kısmını,Suriye içinden, biri Körfez ülkelerine diğeri,Ürdün Haşimi ve Suudi Arabistan krallığına evkullanımı ve kısmen sulama maksatlı olarak iki boru hattıyla su taşınması planlanan Barış SuyuProjesi'nin detaylarını açıklamıştır.” (Scheuman, 1998:122).Söz konusu protokolün konuyla ilgili yukarıdaki hükümleri, geçici olmakla birlikte, yürürlüktebulunduğu süre içerisinde Suriye'ye tahsis edilen su miktarının Lozan Antlaşması'nın 109'uncu maddesi gereği kazanılmış hakkı olan, 1914 yılında kullandığı su miktarından çok fazla olduğudeğerlendirilmektedir (Kaplan, 2006:126).

Su sorununun bölge gündemindeki ve Türkiye-Suriye-Irak ilişkilerindeki ağırlığı özellikle ABD'nin Irak'a müdahalesi sürecinde azalmıştır. Bunun nedeni, Irak'taki savaş dolayısıyla Suriye'nin de artan güvenlik kaygılarıdır. Suriye'nin ABD tarafından sürekli tehdit edilmesi, gerekirse silahlı güç kullanabileceğini açık açık dile getirmesi ve günümüzde bölgede yaşanan iç savaş neticesi ile Suriye, Türkiye ile karşı karşıya gelmekten çekinmektedir. Türkiye gibi güçlü bir komşusunu karşısına almak istemeyen Suriye; Hatay ve su gibi sorunları şimdilik askıya almıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ADNAN MENDERES DÖNEMİ VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ(1950-1960)

4.1. Türkiye’de 1945 Sonrası Demokratikleşme Çabaları ve Demokrat Partinin Kuruluşu.

4.1.1. 4’lü Tahrir

İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945 yılı meclis açılışı konuşmasında, CHP iktidarının demokratik olarak çalışmalarını yaptığını ancak partileri karşısında muhalefet yapacak diğer bir partinin olmayışını, demokrasi adına eksik olan tek şey olduğunu dile getirmiştir (Cihan-Karapınar, 1993:60-62). Bu konuşmanın yapıldığı tarihten evvelki günlerde fikri bir hazırlık aşamasında olan Celal Bayar başkanlığındaki dörtlü, bu bağlamda CHP içerisinde bir ıslahat çalışmasının yapılması gerektiğini savunmaktaydılar. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Mehmet Fuat Köprülü mecliste yaşanan muhalif vaziyetten faydalanarak ve daha önemlisi İsmet İnönü’nün 19 Mayıs 1945’deki çok partili hayatı destekler konuşmasından güç alarak, kendi aralarında görüşmeleri neticesinde oluşturdukları önergeyi CHP parti grubuna vermişlerdir (Eroğul, 1998:30).

Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü 7 Haziran 1945 tarihinde çiftçinin de toprak sahibi olmasını içeren Kanunu’nun meclisten çıkması üzerine, Türk siyasi tarihinde 4’lü tahrir ile bilinen, üç sayfalık önergeyi CHP meclis grubuna sunmuşlardır. Dörtü tahrir savunucuları CHP genel kurulundan; yönetimde en yetkili kurum olan TBMM’nin adil yasalar çıkarması, demokratik kurumların teşekküle getirilmesi ve serbest çalışma olanaklarıyla donatılması, kanunlardaki ve parti tüzüğündeki anti-demokratik maddelerin değiştirilmesi, meclise hükümeti denetleme yetkisinin verilmesi ve seçimlerin mevcut düzenden farklı olarak daha serbest yapılışını savunan isteklerde bulunmuşlardır. Nitekim dörtlünün bu istekleri kabul görmemekle beraber parti içindeki yerleri de tehlikeye düşmüştür (Eroğul, 1998:28). Bu gelişmelerin ardından parti içinde deyim yerindeyse soğuk rüzgârlar esmeye başlamıştır. Önerge sahibi dört isim daha demokrat bir parti kurarak CHP iktidarını artık sonlandırmak niyetinde idiler. Bunun için görüşmeler yapıp parti tüzüğü hakkında çalışmalar yapmakta idiler. Bu soğuk havanın estiği parti içinde artık durum fiziki boyutta tepkiler halini almıştır. Mehmet Fuat Köprülü ve Adnan Menderes parti içerisinde aykırı hareket ettikleri

gerekçesiyle 25 Eylül 1945 tarihinde partiden ihraç edilmişlerdir (Karpat, 1967:131; Bayar, 1986:35).

Bu ihraç edilme vakası üzerine Koraltan arkadaşlarını yalnız bırakmamış ve vatan gazetesinde Adnan Menderes ve Mehmet Fuat Köprülü'nün haklılığına dair taraf tutan yazılar kaleme almıştır. Bu hareketi karşısında Koraltan da parti içindeki milletvekilliği görevine veda etmek durumunda kalmış 27 Kasım 1945 tarihinde seçimle, 1 oya karşı 280 oyla, partiden ihraç edilmiştir. Muhaliflerin lideri konumunda tanınan Bayar ise arkadaşlarının ihraçları konusunda sessiz kalmayarak 1 Aralık 1945 tarihinde CHP' den istifa ederek ayrılmıştır (Ahmad, 2008:126; Lewis, 2000:304-305; Albayrak, 2004:57).

Muhalif lideri Celal Bayar CHP'den istifa etmesinin ardından 1 Aralık 1945 tarihinde basın açıklamasında yeni bir parti kurulacağını resmen kamu oyununa duyurmuştur (Çavdar, 1999:410). Bu duyurunun ardından Celal Bayar İsmet İnönü ile Çankaya Köşkünde görüşmüş ve İsmet İnönü'nün muhalefet bağlamında bir parti kurulmasında bir sakınca olmadığı yönündeki görüşlerini almıştır. Bu görüşme esnasında celal bayar yeni kurulacak partinin örnek rozetini de beraberinde götürmüş, durumun ciddiyeti ve artık somutlaştığı yönünde bir nevi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye mesaj vermiştir (Eroğul, 1998:31; Timur, 2003:42).

Cumhurbaşkanı İnönü ile yapılan bu ikili görüşme kurulacak olan yeni partinin dönüm noktası niteliğindedir. Görüşme sonrası oluşan algı İnönü iktidarı gölgesinde muhalefet yapacak bir partinin kurulması olmuştur. Çünkü İnönü kendi iktidarının sarsılması veya elden gitmesi taraftarı değildir. Bu şekilde bir algının oluşması demokrat partinin geleceği açısından olumlu bir netice olmuştur (Timur, 2003:42; Koçak, 1992:141).

Oluşan bu algı çerçevesinde İnönü DP'nin kendi kontrolünde bir muhalefet partisi olması yönünde belli bir süre kontrolünde olduğunu düşünerek desteklerini geri tutmamıştır. Buradaki destek vermenin arka planında yatan düşünce, kurulacak bu partinin CHP'ye rakip olarak durmayacağı düşüncesidir (Yıldız,1996:482-483). Böyle bir algı havasının oluştuğu ortamda Celal Bayar ise her fırsatta partisinin bir danışma partisi olmadığını altını çizmiştir (Timur, 2003:20.). Nitekim 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti DP adında celal bayar liderliğinde muhalefet partisi kurulmuştur (Ahmad, 2008:126). Yapılacak büyük kongre tarihine kadar DP'nin idare merkezi kurucu üyelerden oluşmaktadır. Pati tüzüğü'nün 43'cü maddesinde

alınan bu karara göre partinin merkez örgütü: genel İdare Kurulu, Parti Başkanı ve Merkez Haysiyet Divanlarından ibarettir (Eroğul, 1998:32).

Kurulan DP'nin ilk yıllarında yukarda bahsettiğimiz düşüncelerin etkisiyle iki parti arasında yumuşak ve ılımlı bir hava hâkimdir. Çünkü İnönü kendi teşviki ile kurulan partinin kendilerine rakip olmayacağı düşüncesinin yanında bunun bir danışıklı dövüş olarak tanımlamaktadır. Nitekim DP'nin kısa bir zaman içinde kuvvetlenip iktidara oynayacağı ihtimali hiçte aklına gelmemiştir (Karpat, 1967:131-136).

Belki de böyle bir ihtimalin olamayacağını düşünmek, iki parti arasında gerek ideolojik gerek yapılanma bakımından pekte bir farkın olmamasıdır. Bunun yanında kurulan DP üyelerinin eski CHP milletvekillerinden oluşmasıdır (Koçak, 1992:141). CHP Kanadında oluşan bu fikirlerin aksine DP'nin savunduğu ve ortaya attığı fikirler bu güne kadar kimse tarafından söylenmemiş ve bu tarz fikirler CHP tarafından dile getirilmemiştir. Böyle bir özgürlükçü anlayışın yankıları kısa süre içerisinde toplum tarafından ilgiyle karşılanmış ve halk bir nevi yönünü bu özgürlükçü fikirlerin kaynağı olan DP'ye çevirmiştir (Birand vd., 2007:28-29).

Bu durum karşısında iktidar partisi CHP endişeye düşmüştür. Çünkü DP'nin bu kadar kısa sürede parlayacağını halkın ilgi odağı olacağını tahmin edememiştir. Tedirgin durumun neticesinde CHP halka yönelik değişimlere başvurarak DP'nin ilgisini kırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda vergilere hafifletme, özgür düşünce serbestliği, üniversitelere özerklik, sendikal haklar, basit suçların affedilmesi işçilere sigorta güvencesi gibi birçok değişiklik yapmıştır. Bunlarla da kalmayan CHP Atatürk sonrası Milli Şef Unvanını kullanan ismet İnönü'deki değişmez başkanlık payesine son vermiştir (Birand vd., 2007:28-29). DP'nin olağan dışı bir ilgiyle karşılanması ve gün geçtikçe taraftarının artması CHP kanadında deyim yerindeyse köklü değişikliklerin sinyallerini vermesine sebep olmuştur. Bir nevi CHP liberalleşmek için çaba göstermektedir.

4.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri

DP'nin yıllar geçtikçe gelişip büyümesi, çok partili hayata geçiş yıllarının ilk zamanlarındaki ılımlı hoşgörülü havayı unutturmuş yerini daha sert ve gergin bir hale bırakmıştır. Nitekim DP taraftarları, partinin tam anlamıyla bir programının bulunmamasına karşın CHP'ye muhalif olmasının yeterli olduğunu

düşünmektedirler. Yani şimdiye kadar CHP karşısında muhalefet yapan bir başka partinin olmayışı burada DP için bir avantaj olmuştur (Karpas, 1967:136).

Atatürk döneminden beri iktidarda istediği gibi davranan CHP'nin uygulamalarından halk artık hoşnut değildir ve Türkiye'de bir şeylerin değişmesi gerektiği algısı uyanmıştır. Diğer taraftan iktidarda olmak isteyen, demokratik çerçeveler içerisinde haklarının olduğunu düşünen zümreler, artık CHP'nin gitmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu da DP'nin daha çabuk büyümesi ve halkın nazarında ilgi görmesini sağlamıştır. Kısacası DP bu kaynaklardan beslenerek büyümüştür (Kırkpınar, 2000:86). Halkın büyük ilgisi ve alakası karşısında DP hızla büyümeye devam etmektedir. Öyle ki halk köylerde kasabalarda bir araya gelerek dp adına şubeler açmıştır. Bu şubelerden merkezin haberi olmamakta ancak daha sonra merkezle irtibata geçmekteydiler (Kırkpınar, 2000:90). Böyle bir durum karşısında halkın CHP den bıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1946 yılı ülkede DP parti rüzgârının estiği yıl olarak hafızalara kazınmıştır. Bütün bu olaylar karşısında DP'nin yaptığı teşkilatlanma ve ülke içine yayılışı CHP karşısında etkili bir muhalif partisi olacağı algısını uyandırmıştır. Daha kuruluşundan beş ay gibi kısa bir süre geçmesine rağmen millet DP'yi bir kurtarıcı, hakikatli bir muhalif partisi olarak kabul etmiştir. Bu yoğun ilgi karşısında CHP Demokrat Partinin ilerleyişi önünde engeller koymaya başlamıştır. Daha fazla genişlemeden ve güçlenmeden 1946 yılı seçimlerini erken tarihe almıştır. 21 Temmuz 1946 yılında yapılan genel seçimlerde CHP Demokrat Partiye ağır bir darbe vurmuştur. Yargının denetimi dışında yapılan 1946'daki bu seçim açık oy gizli sayım şeklinde yapılarak DP'nin ilerleyişinin önü kesilmek istenmiştir (Koçak,1992:143). CHP'nin tüm engellemelerine ve zorluklarına rağmen DP büyümeye ve tabanındaki taraftar kitlesini genişletmeye devam etmektedir (Lewis, 2000:305).

Nitekim muhalefet ile iktidar arasındaki gerginlikler yeni problemler ve yeni engellerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. CHP kanadı DP'ye ikinci bir darbeyi belediye seçimleri ve genel seçimleri öne alarak vurmuştur. CHP'nin amacı örgütlenmeye fırsat vermeden DP'yi etkisiz hale getirmek istemesidir (Eroğul, 1998:36; Karpas, 1967:137).

CHP'nin seçimleri öne alarak DP'nin büyümesinin önüne geçmek istemesi DP tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu sebeple 13 Mayıs 1946 yılında bir bildiri yayınlamışlardır. Buna göre:

1. *Milli iradenin gereği gibi tecellisini engelleyen hükümler kaldırılmadan seçimlere gidilmiş olması*
2. *Seçimlerin öne alınması ile güdülen maksadın partilerin teşkilatlanması için kısa bir zaman dahi bırakılmaması,*
3. *Yazı, söz, toplanma ve cemiyet kurma gibi vatandaşın siyasi hakları yeteri kadar teminat altına alınmadan, rey ve seçim serbestisinden bahsetmenin zor olacağı,*
4. *Cumhurbaşkanının CHP Genel Başkanı olması yüzünden tarafsız davranamayacağı, bu edenle Cumhurbaşkanlığı ile CHP Genel Başkanlığı'nın ayrılması gerektiği, Şeklinde halka duyurmuştur (Albayrak, 2004:83).*

CHP'nin yaptığı bu tür engellemelere rağmen DP 1946 seçimlerinde meclise 62 milletvekili çıkarmayı başarmıştır. Nitekim kamuoyunda oluşan algı CHP'nin 1947 yılında olması gereken seçimleri öne alarak DP'nin güçlenmesine fırsat vermemek şeklinde olmuştur (Toker, 1991:9). Neticede DP 1946 seçimlerine iktidar olamayacağını bile bile girmiştir. Bürokrasinin CHP'ye bağlı olması ve DP'nin tabana yayılıp tam anlamıyla örgütlenme yapamaması sebeplerini de göz önüne alırsak DP bu seçimlerden hayal kırıklıkları ile ayrılmıştır (Turan, 1999:230; Eroğul, 1998:38-39). Bütün bunların yanında konuyla ilgili kaynaklarda iktidar partisi CHP seçimlere hile karıştırmış, oy pusulalarını çaldırtmış, oyları değiştirmiş ve hatta DP'lilere karşı baskılar uygulanmıştır şeklinde ifadeler yer almaktadır. Nitekim İsmet İnönü'nün parti kurulurken telaffuz edip temenni verdiği; muhalif bir partinin olması, demokrasi adına yapılacak önemli bir gelişmedir, vaatleri yerini bulmamıştır (Başgil, 2006:59; Birand vd., 2007:33).

4.1.3. MP'nin Kurulması

Bütün bunların yaşandığı yıllarda DP ve CHP içerisinde yer alan muhalifler MMD (Müfrit Muhafazakâr Demokratlar) adıyla anılmakta ve MP'nin (Millet Partisi) kuruluşuna önyak olacak şahıslardır (Başgil, 1966:62). Nitekim 20 Temmuz 1948 yılında DP'den tasfiye edilen MMD'ler bir araya gelerek gerek iktidar partisine ve gerekse DP'ye muhalif olarak üçüncü partiyi kurmuşlardır. MP'nin etkin üyeleri, başta fahri genel başkan Mareşal Çakmak olmak üzere, Yusuf Hikmet Bayur, Kenan Öner, General Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli, Enis Akaygen ve Osman Bölükbaşı'dır (Çaylak, 2005:35).

Partinin kurulması mevcut düzende olacak değişimlerin mükemmelleşmesi şeklinde algılanmıştır. DP yöneticilerinin vıdan ve adaletten uzaklaşmış olduğu ancak MP sayesinde daha sağlıklı ve bağımsız bir biçime kavuşulacağı savunulmuştur (Seviğ, 1950). DP ve CHP'nin program ve siyasi fikirleri bakımlarından çok da önemli farkları olmaması yanında, MP'nin siyasi doktrin ve ideolojik bakımlardan bu iki partiden farklı bir yanı bulunmaktadır. Programları bakımından tam bir muhafazakâr özellik gösteren MP'liler içtimai, liberal ve kültürel açıdan diğer partilere göre oldukça muhafazakâr bir yol izlemektedirler (Başgil, 1966:62). Buna göre parti kurucuları Türkiye'de demokrasi adına yapılacak olan çalışmaların ve ülkenin geleceği konusunda daha bağımsız ve gelişmeye açık fikirlerinin bulunması, çok partili hayatın tam anlamıyla yerleşmesi ve yaşatılması adına bir vizyonlarının olduğunu savunmaktadırlar.

4.1.4. DP'nin İktidar Oluşu

DP 1946 seçimlerinden hüsranla ayrıldıktan sonraki yıllarda çalışmalarına devam etmiştir. Süreç içerisinde DP'ye yapılan haksızlık kamuoyu tarafından kabul görmüş bir algı olmuştur. DP 1949 yılında yapılan ara seçimlere katılmamıştır. Ancak İstanbul'dan bağımsız aday olarak katılan Ahmet yalman ve Rauf Orbay'ı desteklemiştir. Nitekim yapılan bu destek kâfi gelmemiş bağımsız iki adayda seçimleri kaybetmiştir. Bu süreç içerisinde seçimlere katılım oranında gözle görülür bir azalma vardır. CHP tek başına seçimlere katılarak ve doğal olarak iktidarı yine elinde tutmuştur (Albayrak, 2004:152).

Durumun memnuniyetsizliği İnönü tarafından da fark edilmiştir ve 1 Kasım 1949 yılı meclis açılış konuşmasında:

...Seçim Kanunu hususunda su noktalar bilhassa ehemmiyetlidir: İyi niyet sahibi fakat vesveseli vatandaşların yüreğinde dahi seçimde hile imkânı olmadığı inancını yerleştirmelidir. Bunun için ne kadar tedbir alınsa yerindedir. Seçimde zor kullanma ihtimali kesin olarak önlenmelidir. (...) Seçime kadar, seçim esnasında ve yeni meclis gelinceye kadar memlekette selamet ve huzuru korumak için vatandaşın zihninde can ve malının ehemmiyeti hakkında kati bir inanç muhafaza etmek hükümetin başlıca vazifesidir. Oyunu vermek üzere sandık başına gelecek kadın, erkek her seçmenin tam bir serbestlik ve herhangi bir tecavüz, tazyik veya tehdit

korkusuna düşmeksizin vatandaşlık hakkını sağlamak şarttır...(Cihan-Karapınar, 1993:88-89)

İfadelerinin yer aldığı bu konuşmayı yapmıştır. Bundan sonraki süreçte DP seçimlerin daha demokratik yöntemlerle yapılması gerektiğini savunmuş seçimlere şaibe karıştırılmaması gerektiğini istemiştir. CHP’de bu fikri savunmuştur fakat DP kadar bu konu üzerinde hassasiyet göstermemiştir. Konuyla ilgili oluşturulan kurul Türkiye’de demokratik seçimlerin nasıl olması gerektiği konusunda çalışmalar yapmış ve bu çalışmalarını rapor şeklinde sunmuşlardır (Aydın Tarihi, 1949:8)

Bu gelişmeler üzerine ara seçimlere katılmayan DP’nin durumu da göz önüne alınarak CHP yeni bir seçim kanunu hazırlamıştır. Bu seçimlerde muhalif partilerinde propaganda yapmasına izin verilecek ve gizli oy açık sayım şeklinde bir uygulama yapılacağı oy birliği ile kabul edilmiştir (Albayrak, 2004:154-155). Bu bağlamda 24 Mart 1950 tarihi yeni seçimlerin yapılacağı tarih olarak belirlenmiştir (Burçak, 1998:40)

Yapılan hazırlıklar çerçevesinde partiler çalışmalarına başlamışlardır. CHP seçim bildirisini açıklamış çok geçmeden DP’de seçim bildirisini açıklayarak iktidar olduğunda yapacağı icraatlar ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalar içerisinde özellikle CHP’nin ekonomi politikasını eleştiren DP iktidara geldiği surette iktisat ve siyasi politikalarını şu şekilde açıklamıştır.

Su halde alınacak ilk tedbirler, devlet bütçesini iktisadi bünyenin takati ile mütenasip hale getirmek, bütçeler dışında ve bir nevi gizli vergi şeklinde olarak devletin milli ekonomiye tahmil etmekte olduğu külfetleri asgari hadde indirmek, devlet masraflarını sıkı tasarruflar yaparak hem bütçede hakiki muvazeneyi temin etmek hem de tasarruf yoluyla elde edeceğimiz imkânları tercihen doğrudan doğruya istihsalimizi arttıracak en verimli sahalarda kullanmaktır. Bu arada is hayatını engelleyen bürokratik kayıtları ve devlet müdahalelerini asgariye indirmek üzerinde ehemmiyetle duracağımız mevzulardır.

İktisadi imkânlarımızın ve milli tasarrufun devlet eli ile dondurulması, yani akim yollarda sarf veya israf edilmesi politikasına kati surette son vermeyi milli sermaye ve hususi teşebbüsün süratle inkişafını temin bakımından zaruri görmekteyiz. İktisadi ve mali sahalarda takip edeceğimiz yolun memleketin iktisadi cihazlanmasını süratlendireceği istihsalı ve milli geliri arttırarak umumi hayat standardını yükselteceği muhakkaktır. Yalnız köylümüzün değil,

çok büyük bir geçim sıkıntısı içinde bulunan işçilerimizin, dar ve mahdut gelirli büyük bir kısım halkımızın hayat pahalılığına karşı gelmenin tek tesirli çaresi budur....Demokrat Parti'nin kuruluşundan beri geçen yıllar zarfında memleketin demokrasi yolunda mühim merhaleler aldığı muhakkak olmakla beraber, siyasi hayatımızın henüz normal bir mahiyet arz etmediği de şüphesizdir. Otuz sene devam eden bir iktidar, Sovyet Rusya hariç bu günün dünyasında misli olmayan bir hadisedir. Ancak serbest seçimlerle milli iradenin hâkim olması ve iktidarın bu yoldan taayyün etmesiyledir ki; memlekette hakiki demokrasinin kurulmuş olduğuna hükmetmek kabil olacaktır. ...Bundan başka iktidara geldiği takdirde partimizin millete mal olmuş inkılâplarımızı ve geçirmekte olduğumuz son inkılâbın elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmayı ilk ve en mühim vazife sayması pek tabiidir.

Bu maksatla Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller yapmak kararındayız. Çünkü bugünkü Anayasamız, millet hâkimiyetini kabul etmesine rağmen, kuvvetler birliği esasına dayandığı ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kâfi teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olduğu için, millet hâkimiyeti yerine, tek parti ve zümre hâkimiyetine mani olamamıştır. Yine memlekette istikrarı teyit ve vatandaş haklarını teminat altında bulundurmak bakımlarından tam istiklale kavuşturmak azminde olduğu bir adalet cihazı yanında idari cihazın da iktidar değişmesinin tesirlerinden masun ve yalnız kanun emrinde ve milletin hizmetinde bulunmasını zaruri görmekteyiz. Şarkta, garpta, şimalde, cenupta; din, mezhep, sınıf farkları gözetmeden bütün vatandaşların hak ve hürriyetlerini ve maddi ve manevi yükseliş imkânlarını müsavi surette temin etmek, memleketi iktisadi ve kültürel bir bütün haline getirmek suretiyle, milli birliği en kuvvetli bir şekilde gerçekleştirmek mukaddes gayemizdir. 14 Mayıs seçimlerinde milletin yüksek iradesiyle iktidara geldiğimiz takdirde, bu gayeye varmak için, programımızın esasları dairesinde nasıl bir yol tutacağımızı umumi çizgileriyle vatandaşlarımıza izah etmiş bulunuyoruz. Söz Milletindir...(Milliyet, 9 Mayıs 1950; Cumhuriyet, 9 Mayıs 1950; Zafer, 9 Mayıs 1950).

İfadelerinin yer aldığı beyannamede DP iktidarında CHP tarzı bir ekonomi politikası uygulamayacağının altı çizilmiştir. Nitekim 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlere birçok parti katılmıştır. Burada dikkatleri çeken noktalardan biri yıllarca

CHP iktidarı altında yaşayan halk bu seçimlerde iktidarın alternatifi olduğunun farkına varmıştır. Millet oyunun kıymetini önemini kavramış ve seçimlerdeki değerinin farkına varmıştır (Turan, 1999:278; Özdağ, 2004:19). Bu algı ışığında sandığa giden halk büyük bir katıl ile 1940 seçimlerini geçirmiştir.

Halkın büyük çoğunluğunun katılım gerçekleştirdiği seçim sonuçlarında alınan sonuçlar DP % 53.59 oranla 408 milletvekilliğinin sahibi olurken CHP % 39.98 oranla 69 koltuk kazanarak ikinci, MP % 3.03 oranla 1 milletvekilliği ve Bağımsızlar % 3.40 oy oranıyla 9 milletvekilini meclise sokmayı başarmışlardır (Burçak, 1998:46-47; Özdağ, 2004:19). Seçim sonucu yüzdelik oranlara bakıldığında DP'nin kuruluşundan bu yana geçen kısa zaman içerisinde yaptığı çalışmaların karşılığını fazlasıyla aldığı görülmektedir. Burada etkin rol oynayan faktörlerden birisi de halkın iktidar karşısında alternatif bir parti olarak gördüğü DP'yi tercih edip seçim beyannamesinde ki vaatlere göre daha özgürlükçü anlayışa sahip bir partiyi tercih etmesidir.

Netice itibari ile DP yeni iktidar olarak devletin dümenini ele almıştır. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Başbakanlık görevine ise Adnan Menderes gelmiştir. Aynı zamanda Adnan Menderes parti başkanlığına da seçilmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere kurulan yeni hükümetle Menderes Dönemi başlamıştır (Eroğul, 1998:98-100). 27 yıllık iktidarın ardından CHP'nin hükümeti sessiz ve tepkisiz bir şekilde DP'ye devretmesi Türkiye demokrasi tarihinde bir dönüm noktası şeklinde nitelendirilmektedir.

4.2. Menderes Dönemi Türkiye

4.2.1. 1950-1954 Yılları Arası Türkiye

Demokrat parti dönemi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde çok partili hayata geçişten hemen sonra iktidarın el değiştirdiği ilk dönemdir. Cumhuriyet tarihimizde ilk defa devletin CHP dışındaki bir parti tarafından yönetilecek olması çok partili hayatın uygulanmaya başladığının göstergesidir. Demokrat partinin 1946 yılında kuruluşundan 1950 iktidar dönemine kadar geçen sürede, CHP ile aralarındaki ilişki bazen sert rüzgârların estiği, bazen de ılıman havanın hâkim olduğu günlerle geçmiştir (Erdoğan, 1991:265).

1950 seçimleri Türkiye Demokrasi tarihinde ilklerin yaşandığı bir tarih olarak gösterilebilir. Çünkü 27 yıllık iktidar partisi seçim yoluyla devlet yönetimini terk

etmiştir. 1946-1950 yılları arasında yapılan seçimler bir nevi CHP'nin seçimlere müdahaleleri ile geçerken DP'nin iktidar olduğu seçimlerde bu müdahale ortadan kalkmıştır. Halk tarafından mevcut iktidara alternatif bir partinin olması, bundan önceki seçimlerden farklı olarak milletin demokratik sistemdeki anlayışını değiştirmiştir (Özdağ, 2004:19).

DP'nin 1950 seçimlerinde başarıyı yakalamış olmasında birçok etkenin rolü bulunmaktadır. Bunlardan II. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu fikir akımlarının büyük etkisi vardır. Tüm dünya genelinde savaş dolayısıyla ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Türkiye de bu ülkelerden birisi durumundadır. Savaş sebebiyle askeri harcamaların artması tarımda üretimin düşmesi hükümet tarafından halka uygulanacak vergi şeklinde de değişimlere yol açmıştır (Eroğul, 1998:87-88). CHP'nin bu tür önlemlere karşı varlık vergisini çıkarması zaten fakir olan halkın sırtına yüklenmiş yeni bir yük yüklenmesi olarak görülmüştür. Biraz da sınıf ayrımı tarzda vergilendirme usulünün uygulandığı CHP iktidar dönemi DP için iktidara giden yolda etken faktörlerden birisidir (Erdoğan, 1992:297).

Bu sebeplere bağlı olarak yine, adaletsiz vergi dağılımının uygulandığı bu dönemde toprak ağaları ve zengin tüccarlardan alınan ağır vergiler bu ağa ve zengin tüccarların DP saflarına geçmesine sebep olmuştur. Çünkü CHP liberal ekonomi ilkesi dışında hareket etmekte ve bu da zengin kesimi zor duruma düşürmekteydi. Oysa DP ilkesel olarak liberalizmi savunduğu için toprak ağaları haklarını savunacak partinin DP'si olduğunu düşünmüşlerdir. Bu durum CHP kanadına karşı duyulan muhalefetin eskilerden beri birikerek geldiğini göstermekte ve DP'nin iktidar olmasında etken faktör rolü oynamaktadır. Demokrat partinin iktidar olmasında etki eden bu faktörler bize başarıya giden yolun beslediği kaynakları işaret etmektedir. Halkın CHP bakısından bıkmış olması ve egemen sınıfın iktidar arzusu içerisinde olması DP'nin beslediği kaynaklardır. Bu sebeplere bağlı olarak halk savaş dönemi yüzünden gün geçtikçe artan baskılardan sıkılmış sabit gelirliler artan zamlardan ötürü geçimini yapamaz duruma gelmiştir. Hal böyle iken batının modern hayatı çok partili hayata geçerek Türkiye'de uygulanacağı yönünde bir algı oluşturmuştur. Yönetici sınıfın da bu düşüncelere sahip olması çok partili rejimin uygulanmasında etkili bir faktör olmuştur (Eroğul, 1998:87-88).

Aynı zamanda halkın CHP'nin baskıcı politikalarından bıkmış olması, yönetici sınıfın halktan oldukça kopuk ve neredeyse ulaşılmaz bir konumda olması, DP'nin halkın içinden geldiği hissini vermesi, memurun, gazetecinin, öğrencinin

toprak ağasının ve diğer kesimlerin DP'yi alternatif parti olarak görmesi ve özellikle savaş döneminden ötürü ordu mensuplarının terfilerindeki karşılaştıkları zorluklar ve maaşlarındaki azlık, halkın DP için oy kullanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda bütün bu saydığımız etkenler DP'yi iktidara taşıyan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Eroğul, 1998:91-94)

1950-54 yılları arasında yaşanan gelişmelerden birisi de İsmet 1932 yılında Atatürk tarafından çıkarılan ve İsmet İnönü döneminin sonuna kadar devam eden ezanın Türkçe okutulması meselesinin çözülmesidir. DP Türkçe okutulan ezanın, aslına uygun şekline çevirmiş, bu durumu seçim kampanyalarında kullanarak halkın oylarını kendi partisine çekmiştir (Birand vd., 2007:58-59).

Bu gelişmelerin yanında daha CHP döneminde dış siyasette ADB ile yakın ilişkiler başlatan Türkiye gerek Marshall gerekse Truman Doktrini gibi batı destekli yardımlar almıştır. Türkiye cumhuriyetinde dış siyasetin ABD ile bağlantıları 1946 yıllarında başlamıştır demek doğru olacaktır. ABD'nin Türkiye'ye bu tarihlerde yakın ilişkiler kurmak istemesi yapılacak yardımların da kapılarını açmıştır. Nihayetinde Türk dış siyasetinde ABD ile olan ilişkiler DP döneminde daha sıkı hale gelip sıcak gelişmeler yaşanacaktır (Lewis, 2000:312).

Bu gelişmelerin ışığında DP Türkiye'yi NATO'ya üye etmek niyetinde idi. Bunun için fırsatlar kollayan DP Kore savaşını bir fırsat görerek savaşa müdahil olmuştur. 4.500 askeri birliğini Güney Kore için savaşa gönderen hükümetin planı, müttefikleri ile kuracağı bu politik ilişkilerin kendisini NATO üyeliğine taşıyacağıdır. Nitekim hükümetin aklındaki planı uygulamaya sokması ve birçok askerinin kanının dökülmesi NATO üyeliği için yeterli görülmemiştir (Erdoğan, 1992:63) DP'nin çabalarına rağmen ilk zamanlarda NATO üyeliği çeşitli sebeplerle reddedilmiştir. Ta ki ABD'nin Rusya ile çıkar çatışmasına girdiği 1952 tarihine kadar durum böyledir. Ne zaman ki Rusya ile çıkar çatışmasına giren ABD Türkiye'yi Ortadoğu merkezli bir üst olarak düşünüp kendi tarafına çekmiş ve NATO üyeliğini 18 Şubat 1952 yılında kabul etmiştir (Erdoğan, 1992:64). Bu durumun neticelenmesinde DP yöneticilerinin de payı yok değildir. Müzakerelerde olumlu tavırların sergilenmesi ve hoş bir intibainın bırakılması NATO üyeliğinde etkili olmuştur.

Dış işlerinde bu şekilde gelişmeler olurken içişlerinde de DP gerek Halk Evleri meselesi ile gerekse MP'nin rejim karşıtı politikaları ile meşguldür. Atatürk döneminde kurulan ve halkı bilinçlendirmek amacı güden halk evleri CHP ye bağlı

ama devlet tarafından finanse edilen bir kurumdur. Tek partili hayat sürecinde olağan görülebilecek bu durum çok partili dönemde kabul görmemiş, DP tarafından Halk Evleri devlete bağlanmıştır (Eroğul, 1998:151). Bu durum karşısında CHP kanadı itirazda bulunmayarak durumun olağan olduğu taraftarlığını yapmıştır. Diğer taraftan MP'nin yaptığı çalışmalar rejim karşıtı görülerek partinin kapatılması yönünde teklifler ortaya atılmıştır. Millet partisinin itirazlarına rağmen 27 Ocak 1954 tarihinde parti kapatılmıştır (Erdoğan, 1992:128-129).

İçte ve dışta bu gibi gelişmeler olurken ülke gün geçtikçe gelişmekte ve değişmektedir. DP on yıllık iktidarı sürecinde en parlak ve verimli dönemini 1950-54 yıllarında yaşamıştır. Bu dönemde ülke genelinde bir kalkınma hamlesi bulunmakta, ülkenin hemen her yerinde inşaatlar şantiyeler iş yapmakta ve deyim yerindeyse ülke baştan aşağı değişmektedir (Ağaoğlu, 1967:108). Nitekim bu gelişmeler 1954-1957 yıllarında pek yaşanmayacak iktidarın son yıllarına doğru hepten ortadan kalkacaktır. DP dönemini 1950-45, 1954-57 ve 1957-60 şeklinde bölersek bunlar içerisinde en verimli döneminin 1950-54 yılları olduğunu söylemek gerekir.

4.2.2. 1954-1957 Yılları Arası Türkiye

Durum 1954 yılı seçimlerine geldiğinde DP için tam bir sıkıntı dönemine dönüşmüştür. 1954 seçimlerini yine büyük bir farkla kazanan DP durum değerlendirmesinden uzak durmuş, diğer partilerin aldıkları oyların artış sebeplerini ve kendi oy kaybının değerlendirmesini yapmamıştır. Kazanmanın verdiği güven ile sevilen DP 1954 tarihinden sonra pekte iç açıcı gelişmelerle karşılaşmayacaktır (Erdoğan, 1992:226). Yaptığı iktisadi politikaların geri dönüşümünü iyi hesaplayamamış, dış borçlar üzerine kurduğu kalkınma planı adeta elinde patlamıştır.

DP seçim kampanyalarında tarım ürünlerine yüksek fiyatta değerler vermesi ve bunun daha sonra enflasyon sebep olması iç ve dış borçların ödenmesinde gecikmelere sebep olmuştur. Bunlara bağlı olarak dış ticaret açığı büyümekte ve Türkiye ekonomisinde tehlike çanları çalmaktadır. DP iktidar dönemi boyunca yaptığı yatırımları dış borçlar üzerinden uygulaması durumu tamamen çıkmaza sokmaktadır. ABD'den alınan desteklerle büyümeye çalışan ülke ekonomisi geri dönüşümü sağlayamayınca, dış borçlar ödenemez hale gelmiş alınan krediler başa bela olmaya başlamıştır (Birand vd., 2007:74). Durum böyle olunca menderes seçimler sonrası ABD'den biraz daha borç istemiştir. Nitekim aldığı bu borç durumu kurtarmaya yetmemiştir.

DP durumu kurtarmak için çeşitli arayışlar içerisine girmiştir. Nitekim kendince uygulamak istediği yeni düzenlemelerle gerek muhalif partilerini gerekse devletin kurumlarını kendine soğutmuştur. DP'nin 1950-54 yıllarında ki o ılıman sıcak gelişmelerin yaşandığı hava gitmiş, yerine sert rüzgârların estiği bir iklim hâkim olmuştur. Durumu kurtarmak için başvurduğu uygulamalar parti için bir dezavantaj halini almıştır. Öyle ki seçimler sonrası kendisine oy vermeyen illeri cezalandırması bun bir kanıtıdır (Birand vd., 2007:75)

Bu bağlamda gelişen olaylar ordunun da DP ye karşı soğumasına sebep olmuş ordu içinde huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır. Hatta bir ihtilal hazırlığı içerisine giren ordu içten içten bu hazırlığın planlarını uygulamaya başlamıştır. Nitekim Menderes bu durumdan habersiz bir şekilde faaliyetlerine devam etmekte, yalnız gün geçtikçe yaptığı hatalar ve uygulamalarla sevmeyen kitesinin sayısını artırmaktadır (Birand vd., 2007:81). Bunların yanında basın haberlerinde de DP aleyhine söylemler görülmeye başlanmıştır. Çıkan haberler ağırlıklı olarak yolsuzluk konulu ağır suçlamalardan oluşmaktadır (Birand vd., 2007:83). Aynı zamanda DP içerisinde de gerginlikler görülmektedir. Kendi partisi içerisinde muhalefete girenlerin ihraç edilmesiyle sonuçlanan gerginlik DP'ye ağır kayıplar verdirmiştir (Eroğul, 1998:180-181).

1954-1957 yılları DP açısından şansın az olduğu yıllar olmuştur. Ülke genelinde yaşanan kuraklık neticesinde oluşan ekonomik kriz ülkeyi kıtlık dönemi içerisine sürüklemiştir. 1950-1954 döneminde tarım ürünleri ihracatı yapan ülke ABD'den buğday ithal edecek kadar kötü bir ekonomik duruma düşmüştür. Bu durum haliyle hükümete karşı bir tepki oluşmasına sebep olmaktadır. DP bu sıkıntılar karşısında çözüm üretmekten uzak bir pozisyonda muhaliflerle uğraşma ve kendi partisi içerisindeki sıkıntılarla baş etmeye çalışmaktadır (Erdoğan, 1992:141-145). Aynı yıllar içerisinde Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesi ve Atatürk'ün evinin bombalandığı haberinin ülke genelinde duyulması 6-7 Eylül olaylarının baş göstermesine sebep olmuştur. Menderes olaylar karşısında suçlu konuma getirilmiş istifası istenmiştir (Birand vd., 2007:85). Olayların patlak vermesi üzerine provokatörler İstanbul'un çeşitli yerlerinde ayaklanmalar çıkarmış azınlık durumdaki halkın evleri ve iş yerleri yağmalanmıştır. Hükümete karşı çıkan tepkiler neticesinde sıkıyönetim ilan edilmiş, olaylara sebep olduğu düşünülen İstanbul valisi Fahrettin Kerim Gökay ve iç işleri bakanı Namık Gedik görevden alınmıştır (Eroğul, 1998:178). Siyasetteki olumsuzlukların artması ve hükümete karşı olan tepkilerin

büyümesi, Adnan Menderes'in bir darbe olma ihtimalinin olabileceği şüphesini iyice kuvvetlendirmiştir (Birand vd., 2007:86). Adnan menderes darbe ihtimaline karşı hükümeti ve kendi partisini korumak adına bir dizi önlemler alma yoluna gitmiştir. Birçok kurumun başında bulunan yöneticileri görevinden almış ve adalet bakanlığında ki birçok savcuyu emekli olmaya sevk ettirmiştir. Menderes uzun yıllar partisi adına olumlu haberler yapan basının 1954 tarihinden itibaren aleyhine yapılan haberler karşısında basın kanununda değişiklikler yaparak basını susturmak istemiştir. Bu bağlamda birçok gazeteci cezaevine girmiştir (Eroğul, 1998:192-193). DP'nin yaptığı diğer bir savunma hamlesi de muhalefet partilerinin meydanlarda mitin gösteri ve toplu yürüyüş yapmasını engellemek olmuştur. Çıkardığı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu ile en büyük rakibi CHP ve diğer muhalif partilerin meydanlara inmesinin önüne geçmiştir (Eroğul, 1998:194-196).

Bütün bu gelişmeler karşısında sıkıntılı bir süreç geçiren DP sorunları çözümeden erken seçim kararı alarak 1957 seçimlerine hazırlanmaya başlamıştır. Bu karar Türkiye Cumhuriyetinde ilk erken seçim olma özelliğini de taşımaktadır (Birand vd., 2007:94). Muhalif partilerin sayısı üçe çıkmış ve bu partiler 1957 seçimlerinde DP'ye karşı birleşme kararı almışlardır. Bu durum karşısında DP yeni seçim kanunları çıkararak muhalefetin bu birleşiminin önüne geçmiştir (Eroğul, 1998:197-199).

4.2.3. 1957-1960 Yılları Arası Türkiye

1957 yılının 27 Ekiminde yapılan seçimleri DP'nin kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim DP bu seçimlerde ciddi bir oy kaybına uğramıştır. %50'nin altına düşen oy oranı diğer partilerin milletvekilli sayılarını arttırmasını sağlamıştır. Bu oranlarla ilgili CHP oyların % 40,6'sını alarak meclise 178 milletvekili, CMP %7 oranında bir oyla 4 milletvekili, HP'de % 3,8 ile yine 4 milletvekilini meclise sokmayı başarmıştır. DP ise % 47,3 bir oy oranı ile meclise 424 milletvekili çıkarmıştır. Bu oranlar DP'nin geçirdiği sıkıntılı günlerin ardından kaybını ortaya koymaktadır (Özdağ, 2004:95). 1957 seçimleri sonrası birçok ilde protestolar olmuş kargaşalar çıkmıştır. Seçimlerin akabinde yaşanan gerginlikler muhalif partilerin seçim sonuçlarına itirazını konu almaktadır. Bu itirazlar seçimlere şaibe karıştırıldığı yönünde muhalif partilerinin itirazlarıdır. 1946 yılında yapılan seçimlere itiraz eden DP şimdi aynı durum ile karşı karşıya kalmıştır (Eroğul, 1998:202).

1957-1960 yıllarında da devam eden DP'nin sıkıntıları ciddi bir hal almaya başlamıştır. Hükümete darbe girişimi dedikodusu gün geçtikçe yaygın bir söylem halini almıştır. Bu durum 9 Şubat olayları diye tarihimizde yerini alan olayları meydana getirmiştir. Darbe amacıyla ordu içerisinde birçok küçük çaplı örgütler kurulmuştur. Öyle ki bu örgütler liderlerinin bulunmayışı sebebiyle İsmet İnönü'ye böyle bir teklif ile gitmişlerdir fakat İnönü bu teklifi kabul etmemiştir (Eroğul, 1998:220). Darbecilerin bu hareketleri karşısında hükümet birçok subayı yargılamak durumunda kalmıştır. Dönemin milli savunma bakanı Semi Ergin darbecilere yakınlığından ötürü hükümet kanadı tarafından güvensiz kişi olarak tanımlanmış ve istifaya zorlanmıştır (Birand vd.,2007:100). Ciddi sıkıntılar içerisine giren hükümet kendisine karşı yapılması olası bir ihtilalin varlığını yok saymamakta fakat darbecilerin böyle bir şeyi yapabilme ihtimallerinin düşük olduğu düşüncesiyle kendini güvende hissetmektedir. Hatta Adnan Menderes'e ordu üzerine gidilmesi gerektiği söylenmiş bu konuda ısrar edilmiş lakin Menderes ordu içindeki üst düzey komutanların DP'ye bağlılığına güvenerek bu ısrarları kabul etmemiştir (Birand vd.,2007:101).

Bütün bunların yanında DP'nin talihsiz olaylarından biriside Irak'ta devrim olması ve rejimin değişmesi olmuştur. Bağdat paktının kurucusu olan Türkiye 1958 yılındaki toplantıya ev sahipliği yapmak için hazırlıklar yaparken Irak'ta devrim olmuş ve rejim değişmiştir (Eroğul, 1998:222). Bu durum hükümetin Ortadoğu politikasına zarar vermiştir. Öte yandan böyle bir ihtilalin olması hükümete karşı yapılması olası ihtilal söylemlerini kuvvetlendirmiştir (Eroğul, 1998:222-223).

1957-1960 yılları arasında DP iktidarı gün geçtikçe zayıflamıştır. Yaşanan ciddi siyasi olaylar karşısında tepkisini ortaya koyan hükümet, her seferinde kendisine muhalif kesimler oluşturmuştur. DP karşısında en büyük ve tehlikeli güç CHP kanadı olmuştur. Öyle ki 12-15 Ocak 1957 tarihinde yaptığı 14. Kurultay sonunda aldığı kararlar DP'ye karşı yapılan siyasetinde değişiklikler yapmıştır. Buna göre CHP demokrat partiye karşı savunma siyasetini bırakıp saldırı siyasetine geçmiştir (Eroğul, 1998:227). Bu tarz karşı siyasete karşın muhalif partiler kendi aralarında DP'ye karşı birleşmiş, DP'nin son bulması için ellerinden gelen gücü kullanmışlardır. Bu durum karşısında DP'de muhaliflere karşı aynı sertlikte yanıtlar verince bu sefer işler daha da ciddi boyutlara ulamış iktidar ile muhalefet arasındaki ilişki iyice gerginleşmiştir (Eroğul, 1998:229-230). Gelişmeler üzerine DP muhaliflerin gruplaşması karşısında vatan cepheleri oluşturarak kendi savunmasını

yapmıştır. Bu durum ülke içerisinde bölünmelere ve guruplar arası çatışmalara sebep olmuştur (Birand vd., 2007:110). 1957-1960 yılları arasında yaşanan gelişmeler DP'nin sonunu hazırlamıştır. İktidar ile muhalif partiler arasındaki gerginlikler gün geçtikçe daha ciddi bir hal almaya başlamıştır. Bu durum bir ihtilalin olması olasılığını arttırmaktadır. Ve nitekim 1960 yıllarına gelindiğinde iktidar partisi yaşanan bir devrim sonucu tahtından edilmiştir.

4.2.4. 1960 Darbesi Öncesi Yaşanan Gelişmeler

DP ve muhalefet partileri arsında artan gerilim CHP'nin önderliğinde daha da palazlanmaya başlamıştır. CHP kanadı büyük taarruz diye adlandırdıkları bir propaganda faaliyeti tertipleyerek yurdu dolaşmayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda harekete geçmeyi planlayan CHP Ankara'da DP taraftarlarınca şiddetle karşılanmış ve olaylar çıkmıştır. Aynı amaç doğrultusunda hareket eden CHP 29 Nisan 1959 tarihinde Uşak'ta konuşma yapmak istemesi üzerine iktidar parti taraftarları ile şiddetli çatışmalar yaşamıştır (Eroğul, 1998:231).

Yine propaganda güzergâhı doğrultusunda hareket eden CHP Manisa'da da tepkilerle karşılanmış hatta burada İsmet İnönü yaralanmıştır. Burada hükümete karşı çok sert bir dil kullanarak konuşma yapan İsmet İnönü iktidar partisini adeta topa tutmuştur (Eroğul, 1998:232). CHP'nin propaganda gezilerinden en önemlisi Kayseri ziyaretidir. İnönü Kayseri'ye gitmeden evvel kayserinin Yeşilhisar ilçesinde yapılan Tarım Kredi Kooperatifi seçimleri sonrasında olaylar çıkmıştır. Olaylar silahların çekilmesine kadar gitmiş taraflar mahkemelik olmuştur. Bunun üzerine ismet İnönü'den gezinin iptal edilmesi istenmiştir ancak İnönü bu teklife olumsuz karşılık vermiştir (Çavdar, 1999:80). Kayseri olaylarının önemli gelişmelerinden birisi de ordunun bu ziyarette tarafını belli etmesidir. Çünkü İnönü Kayseri'ye geldiğinde birçok subay onun elini öperek karşılamış ve şehre girmesine izin vermiştir (Çavdar, 1999:80). Bu durum göstermektedir ki DP ile ordunun arası açılmış ordu muhalif tarafın yanında yerini almıştır. Durum karşısında iktidar partisi yöneticileri telaşlanmıştır (Bozbağlı,1974©. Menderes olaylar ile ilgili açıklamayı Celal Bayar'a mektupla bildirmiş olayların tamamen CHP'nin başının altından çıktığını söylemiştir. Ayrıca olayların sanıldığı kadar büyük olmadığı küçük çaplı taşkınlıklardan ibaret olduğunu rapor etmiştir (Özdağ, 2004:139).

DP bu tür olumsuz olaylar karşısında kendisini korumak ve partisine muhalif kurum ve kuruluşları susturmak için önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemlerden en

önemlisi tahkikat komisyonunun kurulmasıdır. Komisyonun kuruluş amacı yaşanan olaylar karşısında DP'yi temize çıkarmak olaylarla bir ilgisinin olmadığını ortaya koymaktır. Aynı zamanda tahkikat komisyonu, muhalif partileri ve DP adına olumsuz propaganda da bulunan basını susturulması amacıyla birkaç yasak getirerek bu saldırıların önüne geçmek istemiştir. Bu amaçlara yönelik olarak tahkikat komisyonunun koyduğu yasakla İsmet İnönü'nün meclis konuşmasına yayın yasağı getirmiştir. İsmet İnönü bu konuşmasında adeta ihtilal olacağı sinyallerini vermiştir. DP'nin baskı rejimine devam etmesi halinde ihtilalin kaçınılmaz olacağını vurgulamaktadır (Eroğul, 1998:234). Tahkikat komisyonunun yetkileri oldukça geniş tutulmuştur. Âdeta kendi başına hareket eden özerk bir yapıya sahiptir. Çalışmaları gizli ve sorgulanmaları imkânsızdır. Komisyon her türlü evrak ve vesikayı inceleyebilir el koyabilirdi (Eroğul, 1998:243). Bu tür önlemler alarak kendisine karşı yapılan saldırıların önüne geçmeye çalışan DP daha fazla tepki ile karşılaşmıştır. Yine İsmet İnönü meclisteki bir konuşmasında Tahkikat Komisyonu ile ilgili yasanın demokrasiye aykırı olduğunu DP'in baskıcı rejimini arttırarak devam ettiğini belirtmiş ve böyle giderse darbenin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır (Özdağ, 2004:152).

Bu gelişmeler üzerine İsmet İnönü'ye uzaklaştırma cezası veren hükümet bir nevi ihtilalin fitilini ateşlemiştir. Çünkü İnönü yaşanan bu olayları CHP'nin il ve ilçe teşkilatlarına bildirmiş deyim yerindeyse artık harekete geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü bu bildirimler üzerine meclis içerisinde yaşanan iktidar muhalefet çekişmeleri ve çatışmaları sokağa taşmıştır (Eroğul, 1998:245).

Tahkikat komisyonunun kanunlaşması ve İsmet İnönü'nün meclisteki konuşmalarının ardından başlayan yüksek gerilimli günler, artık sokaklara taşmış başta üniversiteler olmak üzere çeşitli kurumlarda ayaklanmalar ve hükümete karşı protestolar baş göstermeye başlamıştır. Üniversitelerdeki ayaklanmalar ilk olarak İstanbul üniversitesinde başlamıştır (Birand vd., 2007:115). Okulda ders veren bazı profesörler öğrencileri kamçılayıcı ve kışkırtıcı konuşmalar yaparak eylemler yapmaları yönünde cesaret vermiştir (Özdağ, 2004:135). İstanbul'da baş gösteren olaylar karşısında hükümet sıkıyönetim uygulamasına gitmiştir. Eylemcilere şiddetle karşılık veren polis ve ordu mensupları, olayların yatışmasının tersine daha da alevlenmesine sebep olmuşlardır (Bozbağlı, 1966:695). Demokrat Partinin ayaklanmalara sert tepkilerle karşılık vermesi aksi bir etki yaratmış ve olaylar Ankara'ya sıçramıştır. İstanbul'daki olaylarda eylemcileri bastırmaya giden ordu

mensupları saf değiştirerek üniversitelilerin arasına karışmış ve hükümete karşı olduklarını belli etmişlerdir. Bu bağlamda Demokrat Parti ordunun artık kendi kontrolünün dışında olduğunu anlamıştır. Ordu da artık safını iyice belli etmiştir (Birand, 2007:117)

Durum karşısında hükümet olayların diğer illere yayılmasını önlemek için gazete ve dergilerde olaylarla ilgili yayın yapılmasını engellemiştir. Lakin bu engelleme olayların duyulmasının önüne geçememiştir (Özdağ, 2004:160). Kulaktan kulağa yayılan haber abartılı şekilde anlatılarak halkı hükümete karşı kıskırtmıştır. Olayları yatıştırmak adına Adnan Menderes ulusal radyoda bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Menderes;

...İhtilalden dem vurulmakta, ihtilalin bir hak olduğu felsefesinden bahis açılmakta. Bu bir ihtilal mı sanki? İhtilali kim yapıyor? Hazırlanmış, tertiplenmiş ve içleri kinle doldurulmuşların teşkil ettiği bir zümrecik... Üç dört gündür, köse kapmaca oynar gibi, sokaktan sokağa, meydandan meydana kaçışıp dağılan, dağılıp tekrar toparlanan sanki bir gerilla teşkilatı ve tıpkı bir iskeleti etin ve adalenin sarıp kaplayarak, vücudun meydana gelmesi gibi, bu gerilla iskeletinin etrafında bir kısım avare insanlar... Bu mu ihtilal? Bu İstanbul sokaklarında dolaştırılan bir yapmacık, bir uydurma göstermelik... Bu düpedüz bir asilik hareketi... Bir ayaklanma teşebbüsü. Bu düpedüz bir siyasi irticadır. Kavgasız, gürültüsüz, sükûnet içinde ve serbest bir seçimde Halk Partisi'nin sansı nerede ise sıfıra düşmüş... Ve dördüncü bir seçimi kaybetmeye ne Halk Partisi'nin ne de onun eski ve hakiki temsilcilerinin tahammülü yok... Parti de onlar da, bir dördüncü seçimi kaybetmeye dayanamazlar. O halde ne olacak? Gerilla teşkilatı, şayet seçim olursa, bu teşkilat ile seçim günlerini bir cehenneme çevirmek, kan ve ateş tufanı içinde seçimleri ve onun neticelerini yakıp yok etmek...(Özdağ, 2004:160).

Şeklinde ifadelere yer vererek tam anlamıyla olayların kavranamadığı ve bu olayların küçük çaplı örgütler tarafından tertiplendiğini vurgulamıştır. Adnan Menderesin yaptığı radyo konuşmasının olayların yatışması adına bir faydası olmamıştır. Yine olaylar karşısında dururumun ciddiyetini belirtmek ve olayların önünün alınması adına dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in Savunma Bakanı Ethem Menderes'e gönderdiği mektupta;

...Aziz Vekilim,

Düinkü geceki münakasalarımızın ışığı altında zatuâlinize, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkında görüşlerimi bildirmeyi, milli, vatani bir vazife bilirim. Sayın başvekilin açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşündüklerimin kabulüne müsait bir zemin, henüz mevcut olmadığı, aşikâr olarak belliyse de, gene de düşüncelerimin sizlere iblağının zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim,

Su hakikati kabul etmek lazımdır ki, Kayseri hadiseleriyle başlayıp, son karar ve feci olaylara kadar varan sahneler, vatandaş ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telafisi kabil olmayan hoşnutsuzluklar yaratmıştır.

Sayın vekilim,

Bu ahval küçümsenecek, cebir ve şiddetle değiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, hükümet ve partinizin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için, sükûnetli, fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

- 1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında umumi bir kanaat vardır.*
- 2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat, çıkarılmalıdır. Ve yeni kabine mutlaka, dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.*
- 3. İstanbul, Ankara valileri ve emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.*
- 4. Ankara örfi idare kumandanı derhal değiştirilmelidir.*
- 5. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.*
- 6. Mevkuf gazeteciler, bir af kanunuyla, kısa zamanda tahliye edilmelidir.*
- 7. Son hadisede tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri, yeniden faaliyete geçirilmelidir.*
- 8. Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar, tedricen kaldırılmalıdır.*
- 9. Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına, mutlak surette riayet edilmelidir.*
- 10. Din simsarlığından vazgeçilmelidir.*
- 11. Suistimaller oluyor mu bilmiyorum. Fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur. Bu, milletin hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmeleri lazımdır.*

12. Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde, suni büyük vatandaş topluluklarıyla karşılaşmaları usulü terk edilmelidir.

Muhterem Vekilim,

Bu yazdıklarım, asla bir parti ve politika mülahaza ve tesiriyle yazılmamıştır. Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için arz edilmiştir. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. İyi düşününüz iyi hareketler yapınız. Memlekette çok şeyler yapacağınız muhakkaktır. Fakat bu, asla kâfi değildir. Bu yapılan isleri, müstemleke idareleri de yapar, yapıyor ve yapmıştır. Asıl mühim olan, toplumun ruhunda, yasama sevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet askının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin, yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar, bu yolda olmadığınızı göstermektedir. Talebelerin, hürriyet duygusuyla yaptıkları masumane tezahürata karşı, kıtalar sevk edilmesi ve onların desteğiyle, emniyet kuvvetlerinin, ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri, profesörleriyle beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi, dünyada görülmemiş feci bir şeydir. O hengâmede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının, analar, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kaniyim. Bizim gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbali, hissiz, duygusuz, müstemleke ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyorsunuz?

Sayın Vekilim

Maruzatım muhakkak ki, çok mühim ve hatta çok cüretkârınadır. Fakat memleket için, milletin selameti için, hükümet ve hatta partinizin kurtarılması için, dikkate alınması lazımdır. Ve hatta çok lazımdır. Saygılarımla... (Aydemir, 1993:391-393).

Ülkenin içinde bulunduğu durum anlatılmış ve bu durumdan nasıl çıkılacağı vurgulanmıştır. Yine Cemal Gürsel'in gönderdiği mektup Ethem Menderes tarafından Adnan Menderese bildirilmiştir. Durum karşısında menderes istifa etmek istemiş fakat Celal Bayar buna izin vermemiştir. Bu şekilde ihtilalin olmaması için hükümetin elindeki son şansa kaybolmuştur (Aydemir, 1993:391-393). Bu bağlamda gittikçe şiddetlenen olaylar Ankara Kızılay meydanında toplanan büyük kalabalıkla

daha da palazlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihine 555 K gösterileri olarak geçen bu olaylar ihtilalin kaçınılmaz olacağını göstermektedir. 555 K, iktidar karşıtı eylemcilerin aralarında geliştirdikleri bir şifredir. Şifrenin açılımı “5’inci Ayın 5’inci Günü Saat 5’te (17:00) Kızılay’da” gösteri yapılacağı şeklindedir (Bozbağlı, 1966:695). Kızılay’da toplanan kalabalık Menderes’i korkutmuş ve Menderes yine istifa etmek gibi bir düşünceye girmiştir. Nitekim Ankara’dan birkaç günlüğüne uzaklaşıp İzmir’e gezi tertipleyen Menderes burada büyük coşkuyla karşılaşınca ihtilal tehlikesini unutmuştu. Halkın onu sevdiğini iktidardan memnun olduğunu düşünen Menderes ne yazık ki ihtilal kaynağının ordu içerisinde olduğunu kestirememişti (Birand vd., 2007:121). Ordu içerisinde yüksek rütbelilerin kendisine sadık olduğunu düşünen fakat bu düşüncesinde tamamen yanılan Menderes aldığı önlemlere sıkıyönetimlere rağmen ihtilalin olmasını engelleyememiş, gün geçtikçe şiddetlenen ve arkası kesilmeyen olaylar karşısında 27 Mayıs 1960 darbesini yaşamıştır.

4.3. Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960)

4.3.1. Siyasi İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti devletinin 1919’dan itibaren Suriye’yi daha henüz Fransız sömürgesiykenbile yakından takip ettiği görülmektedir. Bu takibatın Menderes döneminde de devam ettiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Dönemin istihbarat birimlerinin Suriye içişlerinde meydana gelen her türlü hadiseyi Ankara’ya rapor ettikleri görülmektedir. Bu belgelerden birinde Suriye ve Mısır arasında yaşanan bir suçlu teslimi meselesi ve bu suçlunun dönemin Suriye Devlet başkanı Albay Edip Çiçekli ve Suriye Dışişleri Bakanı Nazım el-Kutsi’ye yapılan suikast girişimleri ile Suriye halkı arasında yaşanan kaos haberleri Başbakanlığa bildirilmektedir (B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-60-372-7).

Yine sınırdaki askeri birliklerden alınan 1957 yılına ait istihbarat bir raporda bazı üst düzey Suriyeli bürokrat ve siyaset adamlarına bizzat devlet başkanı ve başbakan tarafından komünistlik suçlamasıyla ülkeyi terk etmeleri konusunda tebliğat yapıldığı, bazılarının ise tutuklandığı ve Suriye’de durumun karışık olduğu hatta daha da karışacağı bildirilmektedir (B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-68-428-11-1). Devamında yer alan bir başka rapor ise hadiselerin bir görev değişikliği sebebiyle meydana geldiği ve Suriye ordusunun bu durumdan kaynaklı

olarak ikiye bölündüğü kaydedilmiştir (B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-68-428-11-2). O dönem Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginliğin had safhaya ulaştığı göz önüne alınırsa böyle bir takibin neden yapıldığı daha da iyi anlaşılacaktır. ABD ve Türkiye'nin korkusu Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline dönüşmesidir*(Seale, 1987:291). İşte bu sebeple Türkiye sürekli olarak Suriye'de olup bitenden haberdar olmaya çalışmaktadır.

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin dönemin Suriye basını ve yabancı basında çıkan Suriye'yle ilgili haberleri de takip ettiği kayıtlarda yer almaktadır. Associated Press Ajansı'nın Kudüs temsilciliği tarafından yapılan bir gazete haberinin Türkçe'ye tercüme edilerek kayıtlara geçtiği görülmektedir (B.C.A., trhsz, 030-0-001-000-000-68-432-1/2/3). Bundan başka yine 7Ağustos ve 7 Eylül 1954 tarihli başbakanlık özel kalem müdürlüğüne gönderilen 38 sayfalık raporda yine çeşitli tarihlerde Suriye basınında Türkiye'yle ilgili çıkmış olan haber ve köşe yazılarının tercüme edilmeleri yer almaktadır (B.C.A., 7 Ağustos-7 Eylül 1954, 030-0-001-000-000-104-650-1; B.C.A., 18 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-7-1; B.C.A., 20 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-8-1; B.C.A. 27 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-11-1; B.C.A. 12 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-647-13-1; B.C.A. 25 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-648-2-1).

Türkiye Cumhuriyeti Suriye'nin komşu veya yabancı ülkelerle olan münasebetlerini de özellikle kendi güvenliğini korumak noktasında sürekli takip etmektedir. Nitekim 10 Kasım 1956 tarihli Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından, Başbakanlığa gönderilmiş şifre telgrafta Rusların Suriye, Mısır ve Akdeniz'deki faaliyetleri hakkında verilen bilgiler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Telgrafta, Rusların, balıkçı gemileriyle ve Türk hava sahasını kullanarak uçaklarla Suriye'ye nakliyat yaptıkları Amerikalılar tarafından bildirildiği ifade edilmektedir. Bu konuda Ankara'nın acilen Birleşmiş milletler nezdinde girişimlerde bulunarak tedbir alması gerektiği vurgulanmaktadır (B.C.A., 10 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-1). Bu telgrafa Adnan Menderes'in cevaben gönderdiği yazıda durumdan haberdar olduğu ve tedbir çalışmalarına başladığını beyan ettikten sonra,

* ABD ve Türkiye'nin bu konudaki korkuları yersizde değildir. Çünkü o dönem 6 Ağustos 1957'de Suriye ve Rusya bir "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması" imza etmişlerdir. Antlaşmaya göre Sovyetler Suriye'ye 500 milyon Dolarlık ekonomik ve askerî yardım yapacaktı. Bu yardım, görünürde Lazkiye'de yeni bir liman yapımı, Suriye'de kara ve demiryolları inşası, altı yeni hava alanı yapımı vb. işler için kullanılacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Seale, 1987:291. Bu sırada Sovyet Rusya ile Suriye ve Mısır arasındaki Şam Şark Ajansı kaynaklı askerî ittifak söylentileri için ayrıca bkz.,Ulus, 1 Ağustos 1957.

müttefiklerle birlikte bu konuda çalışmalar yapılması gerektiği NATO Konseyine şimdilik bir şey söylenmemesi gerektiği, çünkü NATO Konseyinde işlerin ağır yürüdüğü ifade edilmektedir (B.C.A., 11 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-2/3).

Hükümet darbelerini de yakından takip eden Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Başkanı Edip Çiçekli'nin bir darbeyle devrildiği yönünde alınan bir haberden dolayı, Suriye'ye gitmek isteyenlere Şanlıurfa'nın Suroç ilçesinden geçiş izninin verilmediği Urfa Valiliğinden 22 Haziran 1952 tarihli bir telgrafla Ankara bildirilmiştir (B.C.A., 22 Haziran 1952, 030-01-00-00-134-873-10-1). Ancak tarihi kayıtlarda Çiçekli'nin bu tarihte değil de iki yıl sonra Şubat 1954'te devrildiği bildirilmektedir (Bannerman, 1995:211; Şen, 2004:192).

Hatay Meselesinin Türkiye-Suriye ilişkilerinde daima gerginliğe sebep olduğu daha önce de belirtilmişti. Suriye tarafı meselenin ortaya çıkmasından beri Hatay'ın kendi toprağı olduğunu iddia etmekte ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını bir türlü kabullenememektedir. Bu sebeple Suriye'de basılan haritalarda Hatay ve İskenderun daima Suriye toprağı olarak gösterilmiştir. Arşiv kayıtlarında yer alan 20 Ağustos 1954 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında işte tam bu meseleye dikkat çekilerek Suriye'de basılan ve Hatay ile İskenderun'un Suriye toprağı olarak gösterildiği haritaların Türkiye'ye sokulmaması yönünde bir karar almıştır (B.C.A., 20 Ağustos 1954, 030-18-01-02-136-75-7). Dönemin Suriye basınında yer alan haberlerden birinde; Bazı Suriyeli milletvekilleri Hatay'ın kendi toprakları olduğunu iddia etmekle birlikte, Suriye'de yapılacak genel seçimlerde Hatay'dan milletvekili adaylarının belirlenmesini ve bunların Suriye Parlamentosunda Hatay'ı temsil etmelerini teklif etmişlerdir (B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-19).

Yine Jandarma Komutanlığına gönderilen 23 Temmuz 1958 tarihli istihbarat raporunda Şam'ı ziyaret eden, dönemin Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'a Şam'da bir suikast girişiminde bulunduğu ancak bu girişimin başarılı olamadığı bilgisi ellerine ulaşmış ve Hatay'ın Türkiye'ye katılmasının yıldönümü olması hasebiyle de Suriye'de bayrakların öğleye kadar yarıya indirildiği kaydedilmiştir (B.C.A., 23 Temmuz 1958, 030-01-00-00-69-434-15-2). Aynı raporun devamında ise yine Suriye hakkında istihbari bilgiler yer almaktadır (B.C.A., 23 Temmuz 1958, 030-01-00-00-69-434-15-3).

Siyasal ilişkiler konusunda dikkat çeken bir başka hususta şudur ki; Suriye'nin sürekli olarak Türkiye aleyhine olan her türlü yayın ve neşriyat faaliyetlerini desteklemektedir. Bakanlar Kurulunun 31 Aralık 1951 tarihli

toplantısında aldığı kararda, Arşak Boyacıyan isimli bir Ermeni yazar tarafından kaleme alınan ve Türkiye'yle ilgili pek çok yalan beyanatın bulunduğu "Kayseri Tarihi" adlı Ermenice yazılmış olan bir kitabın Türkiye'ye sokulması ve dağıtılması men edilmiştir (B.C.A., 31 Aralık 1951, 030-18-01-02-127-95-11).

Türkiye ve Suriye arasında meydana gelen 1957 bunalımı sürecinde Suriye'nin Birleşmiş Milletler Genel kuruluna yaptığı başvuruda, Türk tarafını temsil için, müzakereler devam ederken, Dışişleri Bakanlığı Umumi Katiplik Özel Kalem Müdürü Sermet Refik Pasin'in görevlendirildiği tespit edilmiştir (B.C.A., 26 Ekim 1957, 030-18-01-02-147-56-6).Yine bu süreçte siyasi çevrelerin yanında dini aktörlerin de meselenin halli noktasında devreye girdikleri vebir takım girişimlerde buldukları gözlemlenmiştir. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'e Musul yoluyla Bağdat'tan gönderilen bir telgrafta; "Suriye ile aranızdaki gergin durum bütün Arap ve İslam Âlemini sarsıntıya uğratmıştır. Birçok kanlar dökülerek ilk kurbanları İslam ülkeleri olacak bir harbin uyanmasına sebep olacak şeyleri bırakmanız için sizlere yönelmişlerdir. Müslüman Türkiye'den beklenen kâfirler için İslam aleyhine yardımcı olunmamasıdır. Çünkü bütün Müslümanlar taife olarak Allah'ın kitabı vasıtası ile de birbirleri iledirler. "İnnemel mü'minüne ihvetun feaslihu beynekum." Peygamberimizde bizleri birbirimizle boynunu vurmak olanfenalığı bütün aleme sirayet edecek tehlikelerden etmenizi Müslümanlık namına sizlerden samimiyetle rica ederiz." İfadeleri kullanılmıştır (B.C.A., trhsz, 030-01-00-00-7-36-35-1/2).

4.3.1.1. Bağdat Paktı

4.3.1.1.1. Bağdat Paktı'nın Kurulması ve Türkiye'nin Rolü

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiltere'nin Orta Doğu ülkeleriyle kurduğu ittifaklar ve üs anlaşmaları bu ülkelerde artan milliyetçi güçlerin tehdidi altına girmiştir. 1948'de İsrail'in kurulması ile birlikte Arap ülkelerinde artan Milliyetçi Batı karşıtlığı, Orta Doğu ülkeleri ve Batı arasında bir bütün olarak herhangi bir alternatif siyasi-askeri işbirliği formunun gelişmesini zorlaştırmıştır. 1950 ve 1952 yılları arasında, ABD, Fransa ve Türkiye'nin desteği ile İngiltere tarafından başlatılan iki Orta Doğu savunma önerisi Orta Doğu ülkeleri tarafından kabul edilmeyip başarısız olmuştur. Ancak, ABD 1953'te Orta Doğu'daki savunma sorununa yeni bir yaklaşım önermiştir. 1954 Nisan'ında, ABD tarafından desteklenen "Kuzey Kuşağı" savunma konsepti altında önemli bir pozisyonda bulunan Türkiye

ve Pakistan, üye ülkeler arasında sınırlı savunma işbirliği sağlayan bir anlaşmaya katılmaya ikna edilmiştir (Yeşilbursa, 2011:85-100).

1949'da NATO kurulduğunda Türkiye'nin bu savunma örgütüne girmek için yaptığı tüm girişimler sonuçsuz kalmıştır. İngiltere'nin istediği Orta Doğu'da içinde Türkiye'nin de olacağı bazı Arap devletleriyle birlikte bölgesel bir savunma örgütünü kurmaktı. İngiltere Arap devletleriyle kendisi arasındaki mevcut ikili anlaşmalarının yerini alacak ama bu anlaşmaların sağladığı hakları aynen koruyacak çok taraflı bir Orta Doğu Komutanlığı kurmak istiyordu (Yeşilbursa, 2011:85-100). Dolayısıyla Türkiye'nin de bu komutanlık içinde yer almasını ve Orta Doğu savunmasında kendisiyle bir eşgüdüm içinde hareket etmesini istiyordu. Ayrıca İngiltere bu proje çerçevesinde bölgede İngiliz varlığına duyulan tepkiyi azaltmak istiyordu. Zaten Türkiye'nin üyeliği de bu noktada önem taşıyordu. Zira Türkiye hem en büyük ve en güçlü orduya sahip bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu'nun savunmasında önemli bir rol oynayacak hem de Müslüman bir bölge ülkesi olarak Orta Doğu Komutanlığı projesinin tamamen Batı damgası taşımasını önlemiş olacaktı (Yeşilbursa, 2007:39-127). Türkiye'nin bakış açısını ise dönemin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü Mecliste şu şekilde izah etmekteydi; "Maksad, maddi ve manevi ehemmiyetine rağmen dışarıdan gelecek bir taarruza karşı maalesef açık bulunan Ortadoğu'nun böyle bir tecavüze karşı müdafaa için planlar yapılması, Ortadoğu Devletlerinin böyle bir müdafaa için askeri bakımdan ihtiyaçlarını tespit ve imkân nispetinde temin olunmasıdır." (Cumhuriyet, 20 Aralık 1951)

1950'de iktidara gelen ve dış politika da CHP'nin gerçekleştiremediği bir başarıya imza atmak isteyen Demokrat Parti hükümeti, NATO'ya girmek için önemli bir fırsat olarak gördüğü Kore'ye asker gönderdi. Nitekim Kore'de Türk birliklerinin göstermiş olduğu başarı ve komünizmin Orta Doğu'da da yayılabileceği olasılığı ABD'nin gözünde Türkiye'nin stratejik değerini arttırmıştı. Dolayısıyla daha önce bölgesel pakt düşüncesine sıcak bakmayan ABD Kore Savaşından sonra Orta Doğu'ya yönelik gelişmeye başlayan Sovyet tehdidine karşılık Orta Doğu Komutanlığı fikrini desteklemeye başladı. Bunun üzerine Haziran 1951'de İngiltere ve ABD Orta Doğu Komutanlığının yapısı üzerinde uzlaştı (Jawad, 1988:5; Şentürk, 2001:14-15).

Orta Doğu Komutanlığı projesi Mısır tarafından reddedilince Haziran 1952'de İngiltere ve ABD Orta Doğu Komutanlığını bir askeri komutanlık olmaktan çıkarıp bir planlama örgütüne dönüştürmeyi ve bu çerçevede de adını Orta Doğu

Savunma Örgütü olarak değiştirdiler. Ancak amaçta anlaşan bu iki devletin yönteme ilişkin görüşleri farlı olmuştu. Türkiye'nin de desteklediği İngiltere her koşulda önce örgütün kurulmasını daha sonra Arap devletlerinin katılması için çaba gösterilmesi gerektiğini savunuyordu. Ayrıca ncelikle Mısır dışındaki Irak ve Ürdün gibi Arap devletleriyle görüşülmesini istiyordu. Buna karşılık ABD örgütün kuruluş aşamasında Arap devletlerinin katılımının zorunlu olduğunu ve öncelikle de Mısır'a ağırlık verilmesini savunuyordu (Yeşilbursa, 2011:85-100).

ABD İki kutuplu dünya siyasetinde Batı'nın temsilcisi ve en büyük gücü olarak Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'da kendine yer arayışlarının farkında olarak bu yayılmacı siyasetin önüne bir engel çekmenin planlarını yapmaya başlamıştı. Bu sebeple Bağdat Paktının kurulması fikrini ortaya atan ve gerçekleşmesini de adım adım izleyerek etkileyen ABD olmuştur (Gerger, 1983:543-554). ABD yukarıda bahsedilen Rus politikası ve Ortadoğu'daki eksensizlik karşısında inisiyatifi ele almaya karar vererek bir nabız yoklaması için, Dışışleri Bakanı Dulles'i 11-28 Mayıs 1953'te Ortadoğu turuna gönderdi. Başlangıçta Dulles'in gezi programında Türkiye yoktu. Ancak Menderes'in isteği zerine Dulles Türkiye'yi de ziyaret etti (Yeşilbursa, 2011:85-100). Türkiye bu görüşme de SSCB'den gelen tehdidin farkında olmayan Araplarla beraber Ortadoğu'da bir savunma sisteminin gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığının mesajını vermiştir. Bunun içinde yeni bir yaklaşıma gerek vardır. Ortadoğu'da kurulacak yeni savunma sisteminin temel taşı Türkiye olmalıdır ve Pakistan'da bu sisteme dâhil edilmelidir (Yeşilbursa, 2011:85-100). Dulles, Ortadoğu savunmasının temel taşının Türkiye olacağı konusundaki görüşlere katılmakla beraber Arapların tamamen yabancılaştırılmaması gerektiğini Ankara'ya bildirdi (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635).

Dulles, gezi raporunda ABD'nin Ortadoğu ve Yakın Doğu'da giriştiği çabalardan dönmeyeceğini hatta bölgeye daha çok askeri ve ekonomik yardım yapması gerektiğini belirtti. Bölgede tüm devletleri içine alan bir savunma sisteminin olanaklı olmadığını bunun içinde Sovyetlere yakınlığı ile bilinen dolayısıyla da komünist tehdidi altında bulunan "Kuzey Seddi" lkeleri arasında bir paktın yapılmasının gerektiğine işaret etti (Ayrancı, 2006:77). Daha sonra Dulles, 1 Temmuz 1953'te "Kuzey Seddi düşüncesini ortaya attı. Bu set SSCB tehdidinin en yakınında olan ve Kuzey Kuşağında yer alan Türkiye, İnan, Irak, Pakistan ve Suriye'yi kapsıyordu. Buna göre Ortadoğu'nun savunması Kuzey Kuşağı devletlerine dayandırılmalıydı (Ayrancı, 2006:77). Çünkü Arap devletlerini öncelikle

rahatsız eden konu İsrail'in oluşturduğu tehdit ile İngiltere'nin bölgedeki askeri varlığı (Mısır ve Irak'taki üsleri) iken, Kuzey Kuşağı devletlerini öncelikle rahatsız eden doğrudan hissettikleri Sovyet tehdidiydi (Yeşilbursa, 2011:85-100).

İngiltere'de böyle bir paktı Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak amacıyla desteklemekteydi. Çünkü tarihsel süreçte Ortadoğu'da uyguladığı sömürü düzeninden kaynaklı olarak kendisinden hiçte hazzetmeyen hatta nefret eden bir Ortadoğulu halklar cephesi oluşmuştu. Buna birde Rusya'nın o bölgeleri kendi kontrolü altına alması eklenince İngiltere mecburen Ortadoğu'dan çekilmek zorunda kalacaktı. Buda İngiltere'yi paktın en ateşli taraftarlarından biri haline getiriyordu (Gürün, 1983:355).

Dulles'in Kuzey Seddi düşüncesinin bir gelecek projesi olduğunu da gezi sonrası izlenimlerinden dolayı ifade etmiştir. Çünkü Dulles'e göre Arap ülkeleri Sovyet tehlikesinin farkında değildirler. Oysa Arap ülkeleri Dulles'in düşündüklerinin tersine her şeyden haberdarlardır ve hatta Rusya'nın Ortadoğu'da kendine yer bulması, sol tandanslı Arap politikacıları tarafından Batı sömürsünden kurtuluş şeklinde yorumlanmaktadır. Kısacası Dulles, büyük hayallerle geldiği Ortadoğu'da bir savunma sistemi için gerekli ortamı bulamamıştır (Kürkçüoğlu, 1972:52-53)

Ortadoğu'daki Arap ülkelerinin aksine politik yönünü Batıya dönmüş olan ve aslında Sovyet tehdidiyle en fazla karşı karşıya olan Türkiye Dulles'in fikrinin peşini bırakmadı ve 19 Ekim 1954'te İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş Krizini sona erdiren ve İngiltere'ye 1950'de Arap Devletleri tarafından imzalanan Ortadoğu Savunma Antlaşmasını imzalayan devletlerden birine veya Türkiye'ye silahlı bir saldırı olursa Süveyş Kanalına asker sokma hakkını kazandıran bir madde eklendi. Antlaşmanın bu hükmüne Mısır'ın da rıza göstermesi Türkiye'yi Ortadoğu savunma sisteminin kurulması konusunda yeniden umutlandırdı (Ayrancı, 2006:77-78).

4.3.1.1.2. Bağdat Paktı'nın İlk Formu: Türkiye-Pakistan İşbirliği Antlaşması (2 Nisan 1954)

ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Ortadoğu seyahatinde dikkatini bir konu daha çekmişti. Eğer Ortadoğu'da bir savunma paktı oluşturulacaksa bunu dışarıdan Batılı Devletlerin dayatması yerine kendi içlerinden bir devlet vasıtasıyla içten oluşturulmalıydı. Bunun nedeni de Dulles'e göre Ortadoğu Devletlerinin sömürgeci devletlere karşı duydukları kuşkuymdu. Yine Ortadoğu Devletleri İngiltere ve

Fransa'yla olan ittifak bağı dolayısıyla da ABD'ye de şüpheyile yaklaşıyorlardı. ABD bir noktada Ortadoğu'nun Truva Atını bulmalıydı. İşte bu iş için kullanılabilir en iyi devlet şaşmaz batıcı politikalarıyla Türkiye idi (Armaoğlu, 2012:525). Çünkü 1952'de NATO'ya giren Türkiye Batı savunma sisteminde tek Ortadoğulu devletti. Buda Batı Dünyasının Ortadoğu ile Batı savunma sistemi arasında kurmayı düşündüğü doğal köprü için Türkiye'yi en uygun aday konumuna getiriyordu (Kürkçüoğlu, 1972:53).

Batıya göre Türkiye hem Batı ittifakının bir üyesiydi hem de Arap Devletleri ile samimi bir ilişki içindeydi. Ayrıca Türkiye Avrupa'nın gücüne karşı başarılı bir mücadele vermiş ilk Asya devleti olarak doğu komsularında saygınlık uyandırmıştır. Oysa bu yıllarda Türkiye'nin Arap Devletleri ile ilişkileri soğumaya yüz tutmuştu (Şentürk, 2001:15) Bu sıra da Ortadoğu'da siyasal anlamda bir kutuplaşma da doğdu. Bu kutuplardan bir tarafta Batı'ya dönük politik söylemler geliştiren ve her yönüyle batıyla birlikte hareket eden Türkiye'nin önderliğindeki devletler, diğer tarafta Batı'ya karşı, siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını korumaya çalışan ve bir Arap Devletler birliği bina etmeye çalışan Mısır önderliğindeki devletler (Ayrancı, 2006:79). Bu arada Arap Devletlerinin çoğu Türkiye'yi Batıyla birlikte hareket ettiği gerekçesiyle kendilerinden görmüyor, hatta Türkiye'nin bu batı yanlısı politikası sebebiyle İslam ve Arap Dünyasına ihanet ettiğini söylüyorlar ve “emperyalizmin Ortadoğu'daki temsilcisi” olarak görüyorlardı. Dolayısıyla da Türkiye'nin Ortadoğu'da düşünülen yeni savunma sistemine Arap Devletlerini katma sansı çok düşüktü (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635).

Bütün bu gelişmeler karşısında bir yandan Arapların savunma sistemine karşı olumsuz tutumları değiştirilmeye çalışılmaya başlanmış, diğer yandan bu çabaların sonucu beklenmeksizin savunma sisteminin gerçekleştirilmesi gerekliydi. Bu amaçla bölgede, Türkiye, Pakistan, Irak ve İran'dan oluşacak bir “Orta Doğu Savunma Sistemi” üzerinde durulmaya başlandı. SSCB'nin güneyindeki devletleri ön plana çıkaran bu planla, Süveyş Kanalı'ndan Umman Denizine oradan da Pakistan'a kadar uzanan geniş bir alanın Sovyet yayılmacılığına karşı savunulmasını hedefliyordu (Şentürk, 2001:15). Böylelikle “Ortadoğu Savunma Paktına” 28 Aralık 1953'te ABD ile Pakistan arasında bir “teknik ve ekonomik yardım antlaşması” imzalanmasıyla ilk adım atılmış oldu (Yeşilbursa, 2011:85-100). Daha sonra iki ülke arasında 19 Mayıs 1954'te savunma için karşılıklı bir yardım antlaşması imzalandı. Anlaşmada Pakistan'ın bölgesel bir savunmaya katılacağı yer alıyordu (Kürkçüoğlu, 1972:54).

Bu gelişmelerin ardından Pakistan'la Türkiye'de 18 Şubat 1954'te ortak bir demeç yeni bir savunma antlaşması imzalayacaklarını açıkladılar. Rusya ve Mısır'ın tüm olumsuz tepkilerine (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635) rağmen 2 Nisan 1954'te iki ülke arasında "Karaçi Anlaşması" olarak bilinen "Dostane İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır (Yeşilbursa, 2011:85-100). Rusya ve Mısır'ın tepkilerinden başka, anlaşmayla ilgili olarak, Irak çekimser kalmayı tercih ederken (Yılmaz, 2004:87), İran böyle bir anlaşmaya katılmayacağını açıklamıştır (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635). Ancak daha sonra Irak da Amerikan yardımı alabilmek için bir politika değişikliği yaparak çekimser tavrını değiştirmiş ve kuzey komşularına yaklaşıma başlamıştır (Bostancı, 2013:17-184).

Anlaşmanın imza edilmesinden sonra Türk Dışişleri adına Selahattin Arsel ve Pakistan Dışişleri adına da Dışişleri Bakanı Zülfikar Han verdikleri demeçlerde; istedikleri takdirde aynı amacı güden devletlerin anlaşmaya katılabileceğini belirttiler. Türk basınında da antlaşma olumlu karşılanmış ve hükümete destek verilmiştir (Cumhuriyet, 3 Nisan 1954). Bu antlaşma ile Bağdat Paketi'nin kurulması yolundaki ilk adımda atılmış olur (Şahin, 2008:484-498). Amerika'nın planladığı yolda Anlaşma'nın imzalanması ile Rus yayılcı siyasetinin önünde bir set çekilerek, Ortadoğu güvenlik sistemini oluşturma yolunda ilk adımı atılmış oluyordu. Fakat hem Türkiye'nin ve hem de Pakistan'ın asıl beklentileri daha da yüksekti. Bu iki devlet Ortadoğu'nun etnik açıdan Arap olmayan farklı iki milletini temsil ediyordu. Araplar işin içinde olmadan tam bir başarı elde edilemeyeceği aşikârdı. Ortadoğu devletlerinin genelinin katılacakları daha büyük bir savunma örgütünün kurulması gerekliydi (Yılmaz, 2004:87).

4.3.1.1.3. Türkiye-İrak Görüşmeleri ve Menderes'in Arap Ülkelerini Pakta Çekme Çabaları

Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye ve Pakistan'ın etnik temelli farklılıkları ve Batı yanlısı bir politika izlemeleri gibi olguların yanında, Rus propagandası ile Cemal Abdülnasır çizgisindeki Arap Milliyetçiliği rüzgârı da eklenince Türkiye-Pakistan paktına Arap Dünyası ilgisiz kalmıştı. Oysa tam anlamıyla bir Ortadoğu Savunma örgütü kurulması için Arapların kesinlikle pakta dâhil olması gerekliydi. Bu yüzden Menderes Arapları birliğe dâhil etmek maksadıyla bir takım çalışmalara başlamıştı. ABD ziyareti dönüşü yayınlanan ortak

bildiride Türkiye'nin dost ülkelerle sıkı siyasal ve askeri bağlar kuracağı vurgulanmaktaydı (Ayrancı, 2006:80).

İngiltere ile Mısır arasında imzalanan ve İngiltere'nin Süveyş Kanalından çekilmesine karar verilen 27 Temmuz 1954'teki antlaşmanın ardından Ortadoğu savunma sistemine Arapların da dâhil edilmesi yönündeki umutlar yeniden arttı. Bu gelişmeleri müteakip Türkiye, Mısır'la yakınlaşmak için ilk adımı attı ve Adnan Menderes Nasır'la görüşmek istediğini ilettili ama bu istek Nasır tarafından reddedildi. Batı'yla uyumlu bir savunma paktı kurmaya çalıştığı sürece Nasır'ın Menderes'le görüşmeyeceği açıktı. Mısır'ın bu çıkışı üzerine diğer Arap ülkelerine yönelen Türkiye, hem Batı dünyasına karşı daha ılımlı bir tavır sergileyen ve hem de Türkiye'yle ilişkileri daha iyi olan Irak'a yöneldi (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635).

Irak Türkiye gibi bir takım kaygılardan kaynaklı olarak, diğer Arap ülkelerinden farklı, Karaçi Antlaşmasında taraf olmak yerine çekimser kaldığını bildirmişti. Daha sonra yapılan İngiltere-Mısır Antlaşması diğer Arap ülkeleri gibi Irak'ı da rahatlatmıştı (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635). Bir taraftan çekimserliğini sürdürmekle birlikte Sovyet tehdidinin Türkiye kadar farkında olarak bir taraftan da Batı'ya yaklaşmak istiyordu (Şentürk, 2010:18). Bu konuda ilk adım ABD'den geldi ve Irak-ABD arasında yapılan görüşmelerde Irak'ın bölge savunmasına katılacağı hususunda görüş birliğine varıldı ve 20 Nisan 1954'te iki ülke arasında sürekli bir askeri yardım antlaşması imzalandı (Gürün, 1983:356).

12 Eylül 1954'te Irak'ta Nuri Sait Paşa'nın kabine kurmasından sonra Irak'ın Batı'yla ilişkileri iyileştirme ve yakınlaşma süreci hız kazandı (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635). Nuri Sait Paşa bu işbirliği ile Irak'ı ekonomik bakımdan daha fazla Batı'nın olanaklarından faydalanan bir ülke haline dönüştürmenin çabasıındaydı. Bu sayede Irak'ı daha güçlü bir konuma getirerek Arap dünyasının lideri olabileceği kanaatini taşıyordu (Ayrancı, 2006:81).

Bu gelişmelerin ardından 1954'ten itibaren Irak Devlet adamlarıyla Türk yöneticiler arasında işbirliği için yoğun temaslar başlamıştır. 2 Eylül 1954'te Irak Veliahdı Abdüllillah (Kürkçüoğlu, 1972:55) ve onun ardından da 9 Ekimde Irak Başkanı Nuri Sait Paşa, Türkiye'ye gelmiştir (Akşam, 9 Ekim 1954; Gürün, 1983:356;). Nuri Sait Paşa ve Menderes arasında 9 Ekim 1954'te yapılan görüşmede Ortadoğu güvenliği müzakere edilmiştir (Akşam, 10 Ekim 1954). Görüşmelerin ardından Nuri Sait Paşa durumu; "Süveyş ve Filistin sorunları Arapları tatmin edecek bir hal çerçevesine bağlanırsa bütün Arap Devletlerinin Batı ile işbirliği

yapabileceğine kaniyim” sözleriyle ifade etmektedir (Gürün, 1983:356). İki tarafın ortak yayınladıkları bildiride Irak ve Türkiye arasında bir güvenlik teşkilatı kurulmasına karar verildiği ve Türkiye’nin Arap Devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlemeyeceği belirtiliyordu (Aramoğlu, 2012:525-526). Ancak başta Mısır olmak üzere Arap devletleri bu açıklamaları tepkiyle karşıladı. Çünkü o dönem Mısır bir Arap Birliği kurma fikriyle diplomatik faaliyetlere başlamıştı. Ancak Türkiye’nin böyle bir oluşumla ortaya çıkması Mısır’ın umduğu liderlikten de olması anlamı taşıyordu. Bu durum da Nasır’ı rahatsız etti. Bu sebeple Mısır’ın tepkisi sert oldu ve kurulacak teşkilata katılmayacağını açıkladı (Armaoğlu, 2012:526; Yeşilbursa, 2011:85-100).

Fakat Türkiye Arap ülkelerinin bu tepkilerine rağmen savunma teşkilatı fikrini sürdürdü ve birliğe yeni devletler eklemek adına siyasi görüşmelerine bıkmadan devam etti. Menderes 1955 yılı başlarında Irak, Lübnan ve Suriye’yi kapsayan bir Ortadoğu turuna çıktı. Menderes’in ilk durağı da Irak oldu (Bağcı, 1990:64). İki ülke liderlerinin görüşmeleri 7 Ocakta başladı ve 12 Ocağa kadar sürdü (Cumhuriyet, 8 Ocak 1955; Cumhuriyet, 15 Ocak 1955). Türkiye ile Irak arasında yapılan görüşmelerin ardından anlaşmaya varıldı ve bir ortak bildiri yayınladılar. Bildiride tecavüzlere karşı birlikte hareket etme ve karşı koyma kararı alındığı ifade edilmekteydi (Cumhuriyet, 13 Ocak 1955).

Irak ziyaretinin olumlu sonuçlanmasından umutlanan Menderes hemen Suriye’ye geçti. 14-15 Ocak’ta Suriye’de resmi temaslarda bulundu (Cumhuriyet, 15 Ocak 1955). Ancak Suriye Menderesi sıcak karşılamadı. Menderes Suriye Başkanı Faris El Khoury ve diğer hükümet üyeleri tarafından samimi karşılanırken, Suriye caddelerinde protestolar vardı. Suriye Parlamentosundaki sol eğilimli milletvekilleri de Menderes’in ziyaretine tepkiliydiler. Bu sert tepkiler sonucu Menderes Suriye’de bir gün kalabildi (Bağcı, 1990:65). Zaten Türk-İrak antlaşması imzalandığında da Suriye’de Türkiye aleyhine gösteriler yapılmıştı (Cumhuriyet, 14 Ocak 1955). Menderes Şam’daki görüşmelerde Suriye’yi Irak’la imzalanacak Pakta davet etmiştir (Cumhuriyet, 15 Ocak 1955). Ancak Suriye teklife karşı önceki satırlarda da ifade edildiği üzere olumsuz bir tepki vermiştir. Adnan Menderes’in Suriye’den sonraki durağı Lübnan olmuştur. Lübnan’ın başkenti Beyrut’ta Pakt için temaslarda bulunan Menderes iyi karşılanmakla birlikte (Dünya, 15 Ocak 1955) buradan da somut bir netice alamamıştır. Lübnan Suriye’ye göre daha ılımlı olmakla birlikte Arap Birliği’nin karar alması halinde böyle bir anlaşmaya katılabileceğini bildirmiştir

(Gürün, 1983:356). Adnan Menderes'in görüşmelerinden çel edilen neticeye göre Suriye ve Lübnan'ın pakta yönelik tutumları Ortadoğu'da İngiltere-Mısır Antlaşmasına rağmen havanın hala Batıyla işbirliğine elverişli olmadığını göstermiştir (Kürkçüoğlu, 1972:61)

Mısır, Irak Lideri Nuri Sait Paşa'nın Türkiye ve dolayısıyla Batı ile yaptığı anlaşmayı "Arap Birliğine karşı bir ihanet" olarak niteleyen çok sert sözlerle eleştirdi ve cephe aldı (Sever, 1997:127). Mısır Dışişleri Bakanı Türkiye-Irak Antlaşmasının Arap siyasetine ve Arap Birliği antlaşmalarına uygun olmadığını belirtirken, Mısır basını da bu anlaşmanın Arap Birliğine çok büyük bir darbe vuracağını (Cumhuriyet, 14 Ocak 1955; Dünya, 15 Ocak 1955).

Mısır, Arap Devletlerinin Türkiye ile işbirliği yapmalarına engel olmak için bir takım çalışmalara başlamıştır (Cumhuriyet, 18 Ocak 1955). Mısır ilk olarak, ortaya çıkan Irak-Türkiye Paktını protesto etmek için Arap Birliği acilen toplantıya çağırmıştır (Gürün, 1983:356). Gelişmelerin ardından 22 Ocakta 1955'te Kahire'de toplanan Arap Birliği'nde gündem olarak Türk-Irak antlaşması ve Arap Ülkelerinin antlaşmaya karşı tutumu belirlenmişti. Suudi Arabistan, Suriye-Lübnan ve Ürdün'ün katıldığı (Cumhuriyet, 22 Ocak 1955) toplantıda, Nasır'ın Türkiye aleyhine yaptığı sert eleştiriler damgasını vurmuştu. Nasır herhangi bir savaş durumunda Türkiye'nin Arapları badireye sürükleyeceğini öne sürüyor (Cumhuriyet, 23 Ocak 1955) ve Türk-Irak Paktına katılmayı kesin bir dille reddediyordu (Cumhuriyet, 25 Ocak 1955). Sonuç olarak Arap Birliği, ne Nasır'ın istediği gibi ve ne de Türkiye'nin istediği gibi bir karara imza atmayarak, Türkiye-Irak Anlaşmasında tarafsız kalma kararı verdi (Gürün, 1983:356).

4.3.1.1.4. Bağdat Paktı'nın İmzalanması

Gelişmelere karşısında Mısır ve Suriye'nin sert tepki göstermelerine rağmen Irak Hükümeti 18 Şubat 1955'te bir bildiri yayınlarak yaptığı antlaşmaların ne Arap Birliği Antlaşması ve nede Birleşmiş Milletler Antlaşmalarıyla çatışan bir yönünün olmadığını belirtti. Yine aynı tepki karşısında Türk Başbakanı Adnan Menderes'te 21 Ocak'ta verdiği beyanatta Mısır'la görüşmek istediğini ancak Mısır'ın bunu reddettiğini ifade etti (Ayrancı, 2006:85). Mısır'ın görüşmeme kararının ve Ortadoğu savunma paktı konusundaki olumsuz tavrının nedenleri arasında, Türkiye'nin Batı Dünyası ve İsrail'le olan ilişkileri, paktın inşası

noktasında üstlendiği liderlik konumu ve Mısır'ın Ortadoğu'da güç kaybetme korkusu gibi nedenler gösterilmektedir (Bağcı, 1990:67).

Tüm tepkilere rağmen ABD ve İngiltere'nin de desteğiyle Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta "Bağdat Paketi" olarak ta anılan Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını imzaladılar (TC Resmi Gazete, 28 Şubat 1955:s.11151; TBMMKM, Devre:1C, İçtima:1, C.37, s.312; Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635; Yeşilbursa, 2011:85-100; Gürün, 1983:356; Dursun, 1991:446-447; Duman, 2005:313-332). Antlaşma imzalandıktan sonra iki gün içinde iki ülke parlamentolarında kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Türk-İrak Antlaşması TBMM'de sevinç gösterileri ile oybirliği ile onaylanmıştır (TBMMZC, 1955:717). Antlaşma, Türkiye ve Irak arasındaki 26 Mart 1946 tarihli dostluk ve iyi komşuluk antlaşmasını tamamlamayan bir anlaşma olarak imzalandı (Erkin, 1986:503). Türkiye ve Irak arasında imzalanan bu antlaşmanın maddeleri şöyledir:

- 1) Tarafların güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklardır.
- 2) İşbirliği için alınacak önlemlerin hükümetlerce belirlenecektir.
- 3) Tarafların birbirlerinin içişlerine karışmama ve aralarındaki sorunları barışçı yollardan çözümleneceklerdir.
- 4) Anlaşma hükümlerinin tarafların daha önce imzaladıkları anlaşmalara aykırı değildir.
- 5) Anlaşmanın diğer Arap devletlerine ve bölgenin güvenliği ve barışı ile ilgili bazı devletlere (İran, Pakistan, İngiltere, ABD) açıktır ve bu devletler Türkiye ve Irak ile 1. Madde uyarınca özel anlaşmalar yapabilirler ve 2. Maddeye göre gerekli güvenlik önlemlerini alabilirler.
- 6) Üyelerin sayısı dördü bulunca anlaşmanın yürütülmesini düzenlemek üzere bir sürekli konsey (bakanlar, gerekince başbakan veya devlet başkanları düzeyinde) kurulacaktır.
- 7) Anlaşma 5 yıl için yapılmış olmakla birlikte, anlaşmaya son verilmedikçe beşer yıl için kendiliğinden süresi uzayacaktır.
- 8) Taraflar onaylayınca yürürlüğe girecektir (Soysal, 2000:491-492).

Bu paktin iki amacından birincisi; herhangi bir yerden gelecek muhtemel saldırılardan Orta Doğu'yu korumak, ikincisi; konunun ilgilendirdiği ülkelerin ekonomik gelişmelerini sağlayabilme çabalarında bu ülkeler arasında işbirliği sağlamaktır (Yeşilbursa, 2011:85-100). 5 Nisan 1955'te, İngiltere pakta katılmış ve aynı zamanda 1930 yılında imzalanan eski İngiltere-İrak Antlaşmasının yerini alacak

yeni bir üs anlaşması da imzalamıştır. İngiltere'nin katılımı Bağdat Paktını Araplar nezdinde zayıflatan önemli bir neden olmuştur. Yine bazı Arap devletleri tarafından Pakt, başta İngiltere olmak üzere Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaya yönelik oluşturulmuş bir antlaşma olarak görülmüştür. Esas sorunu Hindistan olan ve bu sayede Batı'nın özellikle ABD'nin desteğini almayı uman Pakistan Eylül 1955'de, Musaddık sonrası Batı'ya yaklaşan İran da Kasım 1955'de pakta üye olmuştur (Yeşilbursa, 2011:85-100). Türkiye açısından pakt; "Türkiye'nin etrafında bir güvenlik ve barış çemberi" oluşturulması yolunda önemli bir gelişme idi (Ayrancı, 2006:86). Pakta ilgili anlaşmanın TBMM'de görüşülmesi esnasında muhalefet parti milletvekillerin de bu paktın Türkiye açısından öneminden bahsettikleri ve hadiseyi memnuniyet verici olarak karşıladıkları ifade edilmektedir (Albayrak, 2004:476).

ABD'nin Ortadoğu'daki dengenin kendi lehine kurulması ve bunun devamı için paktı desteklemektedir. Paktın imzalanması ile ABD'nin amaçladığı çerçevede Ortadoğu'nun güvenliği için gerekli olan birlik kurulmuş oluyordu. ABD'nin pakta katılmama sebepleri olarak ta şunlar sırlanabilir;

a- Araplarla daha fazla yakınlaşarak, Ortadoğu'daki bir diğer daimi müttefiki olan İsrail'i gücendirmekten çekinmektedir.

b- Zaten gergin olan ABD-Rusya ilişkilerini daha fazla üzerine giderek daha fazla gerip Rusya'yı kışkırtmak istememektedir (Uçarol, 2000:696-697).

Paktın imzalanmasından sonra, 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te de İran'ın aynı yıl içerisinde pakta katılımıyla beraber üye sayısı 5'e çıktı ve oluşturulan daimi konsey Bağdat'ta çalışmaya başladı (Gürün, 1983:356-357; Ayrancı, 2006:87). Bu katılımları ABD Başkanı Eisenhower "büyük bir kazanç" olarak değerlendirirken, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'de, Menderes'e bir kutlama mesajı çekmiştir (Ataöv, 1996:248; Eroğul, 1998:160). Ayrıca ABD, 19 Kasım 1955'de yaptığı bir açıklamada, konsey toplantılarına bir gözlemci yollayacağını belirtti (Gürün, 1983:357).

İran, Irak ve Pakistan nezdinde Bağdat Paktı; bir Ortadoğu savunma örgütü olmaktan ziyade, kendilerine Amerikan yardımı sağlayacak bir araç olarak görülmektedir. Türkiye ise, paktın hem Ortadoğu Savunmasında ki rolünün farkındaydı, hem de böyle bir paktın kurulmasında kendi katkısının, ABD'nin kendisine yaptığı ekonomik ve askeri yardımı arttıracığını da biliyordu. Gerçekten de paktın kurulmasından hemen sonra Türk-Amerikan askeri görüşmeleri başladı (Ayrancı, 2006:87).

Türk-Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşması (Bağdat Paktı) ile Orta Doğu'da bölgesel bir savunma örgütünün temelleri atılmasına rağmen diğer Orta Doğu ülkelerini dâhil etmede ve bölgedeki İngiliz-Amerikan siyasi-askeri hedeflerinin ilerletilmesinde böyle bir yapının ne kadar etkili olacağı belirsiz olarak kaldı. Üyeliğin vaat ettiği askeri ve ekonomik destek sayesinde er ya da geç diğer Arap ülkelerin pakta katılacağı düşünülmüş ancak bu gerçekleşmemiştir. Pakta yönelik muhalefet oldukça fazla ve karmaşık olmuştur. Paktın Orta Doğu'da baskı ve gerilime neden olan faktörlerden sadece biri olmasına rağmen, bölgedeki Batı karşıtlığı ve Batı güçlerinin propaganda saldırıları için odak noktası haline gelmiştir (Yeşilbursa, 2011:85-100).

4.3.1.1.5. Bağdat Paktı'na Arap Tepkisi: Suriye ve Mısır'ın Faaliyetleri

Mısır ve Suriye, paktın imza edilmesinden öncede sürekli olarak Türkiye'yi Batı'nın işbirlikçisi olarak itham etmekteydiler. Bu itham ve saldırılar paktın imza edilmesinden sonra dozunu biraz daha da arttırdı. Bu iki ülke pakta karşı cephe almakla yetinmeyip, Irak'ın da bu pakta girmesine karşı çıkararak engellemeye çalışmışlardı (Albayrak, 2004:477). Bu propagandanın da etkisiyle Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türkiye'nin, Arap Devletlerinin pakta katılımını sağlamak amacıyla yaptığı bütün siyasi girişimler, Sadece Suriye'de küçük bir muhalif grup hariç, diğer bütün kesimlerde başarısız olmuştur (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635; Mansfield, 1967:47). Türkiye'nin bu siyasal girişimlerine, karşı propagandayla cevap veren Mısır ve Suriye, pakt aleyhinde geniş bir kampanya başlattılar. İngiltere'nin pakta girmesiyle birlikte, Mısır ve Suriye Bağdat Paktının İngiltere'nin oyunu olduğunu ve Ortadoğu'daki yeni sömürü düzeninin bir aracı olduğunu dillendirmeye başladılar. Buda Paktın Arap Ülkelerinden yeteri kadar ilgi göstermemesine sebep oldu (Armaoğlu, 2013:527) Gelişmeleri müteakip paktın imzalanmasından sadece birkaç ay sonra Mısır ve Suriye bir atak yaparak, Irak'ı dışlayarak, kendi aralarında yeni bir siyasal, ekonomik ve askeri anlaşma yapmaya karar verdiler (Sever, 1997:137). Bu amaçla Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan 6 Martta 1955'te bir araya gelerek Arap dünyasının askeri, siyasal ve ekonomik yapısını güçlendirecek bir anlaşma yapılmasına karar verdiler (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635). Ayrıca bu iki ülke yayınladıkları ortak bildiriye Bağdat Paktına katılmama kararı aldıklarını ve bunu bir prensip olarak gördüklerini beyan ettiler (Cumhuriyet, 7 Mart 1955). Ayrıca Suriye verdiği beyanatta Mısır'la yaptıkları bu antlaşmanın askeri bir yönünün

bulunmadığını fakat müzakereye girişmek hususunda Mısır ve Suriye'nin anlaşmalarını belirtmiştir (Cumhuriyet, 5 Mart 1955).

Anlaşmayla ilgili olarak dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes yaptığı açıklamalarda; Türkiye-Irak Antlaşmasında gizli bir maddenin olmadığı, ancak buna rağmen bu antlaşmadan rahatsız olan Mısır'ın Arap ülkelerini tehdit ve baskı yoluyla Bağdat Paktına girmekten men ettiğini ifade etmiştir (Ayrancı, 2006:88). Bu baskı ve tehditten kaynaklı olarak Suriye'nin pakta katılmadığını ve eğer Mısır ve Suriye'nin bu tepkisi daha ileri giderse Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceğinin tehlikeye gireceğini de söylemektedir (Cumhuriyet, 8 Mart 1955; Ayrancı, 2006:88).

Türkiye tarafından gelen bu sert açıklamalar karşısında Suriye; Suriye'nin Türkiye ve Irak'a karşı herhangi bir düşmanlığının olmadığını ve kendi refah ve geleceği için bu şekil bir dış politika belirlediğini ayrıca bu politikanın diğer bir amacının da İsrail'e karşı sınır ve istiklalini korumak olduğunu ve bunun dışında herhangi bir amacının bulunmadığını belirtmiştir (Dünya, 7 Mart 1955; Cumhuriyet, 7 Mart 1955). Bu gelişmeler üzerine Türkiye'nin Şam Büyükelçisi aracılığıyla Suriye'ye bir nota verilir. Notada Suriye'nin Mısır'la anlaşarak Türk-Irak Paktına cephe almasının Türkiye tarafından kuşkuyla karşılandığı ayrıca Suriye'nin Mısır'ın Türkiye'ye karşı düşmanca tavrını desteklemesinin Türkiye tarafından dikkatle takip edildiği bu nedenle de Türkiye- Suriye ilişkilerinin geleceğinden endişe duyulduğu Suriye'ye bildirilmiştir (Akşam, 10 Mart 1955). Bu gelişmeler üzerine Suriye Dışişleri Bakanı; Mısır ve Suriye arasında imzalanan antlaşmasının esas amacının İsrail tecavüzleri olduğunu ve ne Türkiye ne de Irak'ın aleyhine bir durum olmadığını belirtmiş, ayrıca Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçladıklarını ve bunun için de çalışılmalar yapıldığını söylemiştir (Cumhuriyet, 11 Mart 1955). Suriye'nin bu açıklamalarının ardından Türkiye 13 Mart'ta Suriye'ye bir nota daha vermiştir. Notayı Suriye üslubundan ötürü kabul edemeyeceğini bildirmiş, bunun üzerine Menderes, Suriye'nin mevcut politikasında ısrar etmesi durumunda iki ülke ilişkilerini koparmayı düşündüğünü bildirmiştir (Ayrancı, 2006:89). Türkiye'nin bu sert tavrı Arap dünyasında tepkiyle karşılanmış ve gelişmeleri yakından takip eden ABD ve İngiltere Türkiye'nin Suriye'ye daha ılımlı davranmasını istemişlerdir (Sever, 1997:138-139). Çünkü ABD, Ankara'nın bu sert politikasının Arap ülkelerini Bağdat Paktından uzaklaştıracağını fark etmiştir (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635).

Tüm bu gelişmelere rağmen Suriye tekrar Türkiye aleyhine faaliyetlere başlamıştır. Dönemin Türk basınında çıkan haberlere göre, Suriye uçaklarının Türk hava sahasını ihlal etmesi üzerine, Dışişleri Bakanlığı bunun bir daha tekrarlanmaması için sert bir protesto notası vermiştir. Bu nota hadisesine binaen Şam'da Türkiye aleyhine gösteriler tertip edilmiş, bu durumda da zaten gergin olan ilişkileri daha da gerginleştirmiş, buna binaen Lübnan arabuluculuk teklifinde bulunmuş ancak Suriye tarafımdan bu öneri reddedilmiştir (Akşam, 27 Mart 1955). Sovyetler birliği ise Suriye-Türkiye gerginliğini yakından izlediklerini ve Suriye'nin yanında olduklarını belirtmişlerdir (Akşam, 28 Mart 1955).

Türkiye'nin pakta yönelik, Nasır liderliğinde büyüyen Arap muhalefetine bağlı olarak rahatsızlığı giderek arttı. Ancak Türkiye bu muhalefeti diplomasi ile çözmeye çalışsa da başarılı olamayacaktır (Sever, 1997:156). Mart 1955 başlarında bir yandan Mısır ve Suriye, diğer yandan da Mısır ve Suudi Arabistan tarafından hazırlanan askeri bir pakt girişimi için Suriye'nin özel bir çaba sarf ettiği ve yeni bir Paktın taslağını hazırladığı (Akşam, 14 Nisan 1955) ve bu paktın 20 Ekim 1955'te Mısır ve Suriye arasında, 27 Ekim 1955'te de Mısır ve Suudi Arabistan arasında imzalandığı görülmektedir (Armaoğlu, 2013:527)

4.3.1.1.6. Bağdat Paktı'nın Sonu: CENTO'ya Dönüşüm

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya sızmasını önlemeye yönelik bina edilen ve Batı şemsiyesini Ortadoğu'ya getiren Bağdat Paktı fikri, tamamen Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmasına rağmen (Bostancı, 2013:171-184) beklenenin tam tersi bir sonuç verdi ve Paktın kurulmasından sonra Mısır başta olmak üzere Paktın karşısındaki ülkelerin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini daha da fazla geliştirdikleri görüldü (Yılmaz, 2004:90-91). Mısır'ın 1955'te Rusya'nın bağlaşıklık devletlerinden biri olan Çekoslovakya ile silah yardımı öngören bir anlaşma yapması Rusya'nın Ortadoğu'ya girdiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Koç, 2006:301). Kısacası, Pakt Sovyetler Birliği'ni bölgeden uzak tutmak yerine, tam tersi olarak, bölgeye daha kolay girmesine vesile olmuştur (Yılmaz, 2004:91). Sovyet Rusya bu pakt karşısında Mısır ve diğer Arap ülkelerine saldırı, savunma, stratejik veya taktik konularında yardım etmeyi ve modern silahlar vermeyi teklif etmek suretiyle, Batı'dan daha rahat Ortadoğu'ya girmiştir (Hurewitz, 1980:477). Paktla ilgili olarak rahatsızlık duyan bir başka ülke de İsrail olmuştur. Türkiye, Bağdat Paktı'na Arap Dünyasının ilgisini

biraz arttırmak adına, Kasım 1956'da İsrail'deki elçisini geri çekmiş, ancak yine bir sonuç alınmamış, ayrıca İsrail'le olan ilişkileri de zedelenmiştir (Bostancı, 2013:171-184). Kısacası Bağdat Paktı Ortadoğu'da bütünlük sağlayamadığı gibi, Arap ülkeleri arasında bloklaşmalara da yol açmıştır (Kürkçüoğlu, 1972:65-66).

Bağdat Paktı umulanın aksine, Ortadoğu'da gerçekleştirilmek istenen Türk-Arap dostluğuna bir katkı sağlamadı, aksine bu dostluğu bitme noktasına getirdi (Akşin, 1934:2-4). Bağdat Paktına kadar, Türkiye'nin Ortadoğu ilişkilerini, ülkelerle ikili temaslar halinde kötü olmayan bir düzeyde sürüyordu. Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra büyük önem kazanan güvenliğini bu paktın çerçevesinin içine taşımak istemiş ve Bağdat Paktı'nı Ortadoğu politikasının temel taşı yapmıştır (Ülman, 1958:232-261).

Paktın üye ülkeler açısından getirileri tam istenilen şekilde olmadı. ABD Ortadoğu'daki Rus Yayılmacılığının önüne geçemedi ama en azından orada kendine Türkiye gibi sağlam müttefikler buldu. İngiltere'de askeri üslerini Paktın şemsiyesi altında toplayarak oradaki varlığını devam ettirmenin yolunu bulmuş oldu. Irak ise Arap ülkeleriyle ters düştü ama İngilizlerin yardımını almayı da başardı. Ayrıca Arap olmayan komşuları olan Türkiye ve İran'la ilişkilerini güçlendirmiş oldu (Dursun, 1991:446-447; Ayrancı, 2006:91).

Bölge ülkelerinin barış ve istikrarını sağlamak, bölgeye Rusların yerleşmesini engellemek ve Türkiye'nin güneydoğusunu emniyet altına almak için oluşturulan Bağdat Paktı'nın ömrü uzun olmamıştır (Demir, 2011:691-713). Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım'ın yaptığı askeri darbeden sonra Irak Kralı ve Başbakanının öldürülmeleri Türkiye'de şok etkisi yaratmış ve Türkiye darbeyi ve General Kasım hükümetini tanımadığını açıklamış ve 1958 yılına kadar her geçen gün iyiye giden ilişkiler birdenbire gerginleşmiş (Ülman, 1958:232-261; Silleli, 2005:78), bu gelişmeler neticesinde de Irak Hükümeti 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan resmen ayrıldığını ilan etmiştir (Yeşilbursa, 2011:85-100).

Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesiyle birlikte Resmi olarak Bağdat Paktının dağılması Türkiye'de de bir politik travmaya sebep olmuş ve bundan sonra Türkiye Orta Doğu'da, Batı'nın isteklerine uygun bir savunma sistemi kurma çalışmalarına son vermiştir (İhsanoğlu, 1995:389). Irak'ın pakttan çekilmesini müteakip, 19

Ağustos 1959 tarihinde Bağdat Paktı CENTO^{*}'ya dönüşmüş (Bostancı, 2013:171-184; Şentürk, 2001:56) ve 21 Ağustostan itibaren merkezi Ankara olmak üzere çalışmalarına devam etme kararı almış (Albayrak, 2004:57), ancak Paktın anlaşma metni eski şekliyle kalmıştır (Uçarol, 2000:740). Bu teşkilatta Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere müttefik üyeler olarak katılırken ABD, tam bir ortak niteliğini kazanmıştır (Karasapan, 1972:15-26). CENTO, askeri bir anlaşmadan çok ekonomik kalkınma ve işbirliği çalışmalarında daha yararlı olmuş ve pakta dâhil üç Müslüman ülke için faydalı işlerin yapılmasını sağlamıştır (Bostancı, 2013:171-184). 12 Mart 1979'da Pakistan, paktın Pakistan'ı güvenliğini koruyamadığı iddiasıyla, İran da, Şahlık rejiminden sonra paktın, emperyalizme hizmet ettiği iddiasıyla, CENTO'dan ayrılmışlardır (Bostancı, 2013:171-184). 13 Mart 1979'da da Türkiye, İran ve Pakistan'ın kararına saygı duyduklarını ve bu durumda CENTO'nun bölgede işlevini fiilen yitirmiş olduğunu ifade ettikten sonra örgütün ilgili anlaşma hükümleri uyarınca sona erdirilmesi için gerekli girişimlerde bulunacağını açıklamıştır (Yılmaz, 2004:91). Bu tarihten sonra Bağdat Paktı ve devamı olan CENTO misyonunu tamamlayarak tarihe karışmıştır (Şentürk, 2006:101; Uçarol, 2000:740-741).

Örgütün, Bağdat Paktı olarak sağlıklı ve uzun ömürlü olmamasına rağmen, özellikle CENTO olarak 20 yıllık ömründe Sovyet tehlikesine karşı oldukça caydırıcı bir rol oynadığı, üç bölge devleti arasında ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda, etkisi sınırlı kalmış olsa da, bir işbirliği örneği ortaya koyduğu söylenebilir (Bostancı, 2013:171-184). CENTO faaliyetlerin yönünü daha ziyade üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine çevirmiş ve bunda da başarılı olmuştur (Dursun, 1991:446-447; Armaoğlu, 2012:528).

Sonuç olarak Bağdat Paktı, ne Rusların Ortadoğu'ya sızmalarını engelleyebilmiş ve nede Türkiye'nin bölgesel çıkarlarına hizmet edebilmiştir. Bunun aksine bölge ülkeleriyle olan gerilimini daha da arttırmış, hem Mısır ve Suriye'nin hem de SSCB'nin tepkisini çekmiştir (Şentürk, 2006:94).

4.3.1.2. 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı

Türkiye 1954 Balkan İttifakının ardından ABD ve İngiltere'nin de teşvikiyle Ortadoğu'da da bölgesel ittifak kurma çabalarına giriştiği görülmektedir. Çünkü

* Central Treaty Organization = Merkezi Antlaşma Teşkilâtı. CENTO hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ayşegül Şentürk. 2001. CENTO-Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Türkiye sınırlarının güneydoğu kanadında yaşanabilecek herhangi bir olumsuzluğun sınırlarından sızabileceğinden ve Sovyetlerin bu yolu kullanabileceğinden endişe ediyordu (Demir, 2011:691-713). Bu sebeple Türkiye ABD'nin Ortadoğu'ya verdiği önemin farkında olarak Batı'yı Ortadoğu'ya çekebilmek adına sürekli olarak, bölgenin Sovyet Emperyalizmine açık olduğunu ve bir an önce bu boşluğun doldurulması gerektiğini vurguluyor, ABD de Ortadoğu'nun stratejik öneminden sık sık bahsederek, bölgedeki bu boşluğun kendileri için de endişe verici olduğunu açıklıyordu (Demir, 2011:691-713). İşte bu şartlar altında Türkiye hem Ortadoğu ülkeleriyle kötü olan ilişkilerini düzeltmek ve hemde Sovyet Tehdidinden kurtulmak amacıyla bir takım pakt girişimlerine başladı (Cumhuriyet, 26 Mart 1953). Ancak Suriye, Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen, özellikle Hatay Meselesinden kaynaklı olarak, bir türlü ilişki kurmaya yanaşmadı (Zürcher, 2007:343).

Irak başbakanı Nuri Sait Paşa Temmuz 1954'te İngiltere ziyareti dönüşünde Türkiye'ye uğrayarak çeşitli temaslarda bulunmasının ardından temelleri atılan ve Ankara'nın Irak'a Arap devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlenmeyeceğine dair verdiği teminatın (Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:615-635; Cumhuriyet, 15 Temmuz 1954) ardından kısa bir süre sonra Türkiye ile Irak 24 Şubat 1955'te "Bağdat Paktı"* adıyla anılan bir ittifak anlaşması imza edildi (Sezer, 1999:441-464; Kurat, 1975:265-308). Türkiye 1955'te Bağdat Paktını genişletmek ve katılımı artırmak amacıyla Suriye, Lübnan, İran, Pakistan ve Irak'la görüşmelerde bulundu. Ancak Suriye'de Pakt aleyhine gösteriler yapıldı⁶². Başbakan Adnan Menderes konu hakkında görüşmek için Suriye'ye gitti ama bir sonuç alınmadı (Gaytancıoğlu, 2008:48).

1956 yılında Cemal Abdül Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle patlak veren "Süveyş Buhranını" (Gönlübol vd., 1969:297-306) zaten karmakarışık halde olan Ortadoğu 1957 yılında Suriye ve Türkiye arasında ortaya çıkan yeni bir krizle, bir kere daha sancılı bir evreye girmiştir. Nasyonel Sosyalist bir parti olarak Baas Partisi'nin Suriye içerisindeki etkinliğinin artmasıyla birlikte sol eğilimli gruplar da ülke içinde kuvvet kazandılar. 25 Şubat 1954'de Devlet Başkanı Edip Çiçekli'yi yerinden eden darbeye de partisinin olması, Suriye'de egemenliği tamamen ele geçirmesini sağladı. Parti, yine Sovyet destekli Suriye Komünist Partisi başta olmak üzere ülkedeki tüm sol partilerle de yakın irtibat halindeydi (Abdullah, 1985:56).

* Anlaşma metni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Düstur, 3. Tertip, C.XXXVI, ss.422-425

Parti daha sonra 1955'te kurulan Bağdat Paktı'na tavır alarak Sovyet Rusya ile ilişkilerini arttırdığını gösterdi ve 1956'daki Süveyş Krizinde de Nasırla beraber hareket ederek tamamen Batı Bloğunu karşısına aldı.

Suriye'deki Baas hareketi sadece Suriye'yi değil, komşu ülkelerde de etkili olmaya başladı. Suriye'nin doğu komşusu Ürdün'de 1957 yılı ilk yarısında yaşanan iç gelişmeler, buradaki sol iktidarı daha da güçlendirdi. Şubat 1957'de Kral Hüseyin ile Başbakan Nablusî arasında anlaşmazlık ve çatışma sonunda Ürdün Genelkurmay Başkanı Ebu Ali Nuvar ve bir kısım subaylar Suriye'ye sığındı (Kürkçüoğlu, 1972:104; Gönlübol vd., 1969:311). Bunu müteakip Ağustos 1957'de Suriye ordusunda meydana gelen tasfiye hareketi ile Genelkurmay başkanı General Nizamettin emekliye sevk edilerek yerine Baas yanlısı, sol eğilimli Albay Afif Bizrî getirildi (Armaoğlu, 2012:107; Kürkçüoğlu, 1972:103). Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Sovyet Rusya'nın da Orta Doğu'ya ve özellikle de Suriye'ye yardım adı altında silah ve savaş malzemesi yığılması Suriye'deki Batı karşıtlığını alevlendirirken, Sovyet yandaşlığını daha da fazla arttırmaktaydı (Kürkçüoğlu, 1972:101). 11 Kasım 1956'da İngilizler son bir yıl içerisinde Suriye'nin Sovyetlerden 20 milyon Sterlin değerinde malzeme aldığını iddia ediyorlardı öne sürülüyordu (Kürkçüoğlu, 1972:101).

Yaşanan bu hadiselerle murabıt Suriye'deki batı karşıtlığının artması da Batılı devletler ve ABD tarafından kaygıyla takip edilmekteydi. Çünkü Sovyet yanlısı bir Suriye ve Ortadoğu oradaki Batı ve ABD menfaatlerinin sonu anlamı taşımaktaydı. Suriye bölgedeki Batı yanlısı girişimlere de kendini kapatarak ne Bağdat Paktı'nı girmeyi ve ne de 1957 ABD yardımını kabul etmemişti. Süveyş Krizi sırasında kendi topraklarından geçen petrol boru hatlarını tahrip etmesi Batı'da sıkıntıların yaşamasına sebep olmuştu. Buda Batı'nın Suriye hakkındaki çekincelerini haklı çıkarmasına yetiyordu. 1957 Ağustos'unda yaşanan yeni hadiseleri krizin büyümesinde neden oldu. Bu olaylardan ilki, Suriye ve Rusya arasında 6 Ağustos 1957'de bir "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" imzaladı (Seale, 1987:291). Anlaşmaya göre Sovyetler Suriye'ye 500 milyon Dolarlık ekonomik ve askerî yardım yapacaktı. Bu yardım, görünürde Lazkiye'de yeni bir liman yapımı, Suriye'de kara ve demiryolları inşası, altı yeni hava alanı yapımı vb. işler için kullanılacaktı. Bu sırada Sovyet Rusya ile Suriye ve Mısır arasındaki Şam Şark Ajansı kaynaklı askerî ittifak söylentileri de gazetelerde yer almaktaydı (Ulus, 1957:3). Hemen arkasından 13 Ağustos 1957'de Suriye Şam'daki Amerikan askeri

Kara Ateşe'si ve iki diplomatı, "rejimi devirmeye çalışmak" suçlamasıyla sınır dışı etti (Seale, 1987:293). Buna karşılık Amerika'da Suriye'nin Washington Büyükelçisini "istenmeyen adam" ilan ederek cevap verdi (Akşam, 1957:1). Bununla birlikte o dönem Türkiye'de de bir gelişme yaşandı ve 13 Eylül 1957'de Türkiye'de Sovyet diplomatlardan Büyükelçilik deniz ataşesi Yarbay Alexandr Nikoleviç, onun muavini Binbaşı Mihail Lişçin ve şoförü Aleksı Maligo'yu İstanbul'da casuslukla suçlanıp "istenmeyen adam" ilan etti (Cumhuriyet, 14 Eylül 1957; Akşam, 15 Eylül 1957).

Suriye'de yaşanan bu gelişmeler Batı'da, Rusya'nın Mısır'ın ardından Ortadoğu'ya giriş için ikinci kapısını açma çabaları olarak nitelendirilirken (Umar, 2010b:124-139) kamuoyunda Sovyetlerin böyle rahatça Ortadoğu'ya yerleşmesine ABD'nin müsaade edip etmeyeceği tartışılıyordu (Seale, 1987:292). Nitekim 24 Ağustos 1957'de Suriye ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeleri görüşmek üzere İstanbul'da bölge devlet başkanları bir araya gelerek konu hakkında müzakereler yaptılar (Akşam, 25 Ağustos 1957; Cumhuriyet, 25-26 Ağustos 1957). ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson Henderson'un, Washington'a döndükten sonra verdiği raporda Suriye'deki durumun "son derecede ciddi" olduğunu bildirmesinin ardından (Seale, 1987:292; Gönlübol vd., 1969:312) olay Bağdat Paktı ve NATO'ya sirayet etti. NATO'da yaşanan tartışma ve karşılıklı restleşmelerin ardından ABD, Adana hava üssüne askeri takviye yaptığı gibi, Altıncı Filo'yu da Doğu Akdeniz'e hareket ettirdi (Ulus, 28 Ağustos 1957). Sovyetlerde hemen karşılık vererek deniz gücüne bağlı bazı unsurları birbiri ardına Ak Deniz'e gönderdi ve Rus gemileri Lazkiye Limanı önlerinde demirletti (Cumhuriyet, 27 Ağustos 1957).

1957 Eylül ayında kriz öyle bir hal aldı ki adeta Rusya ve ABD Türkiye ve Suriye vasıtasıyla bir satranç oyununa dönüşmüştü. İki kutuplu bir şekle bürünen krizde taraflardan her biri bir diğerini sık sık verdikleri demeçler veya notalarla uyarıyor veya tehdit ediyor (Köksal, 2011:65-83; Cumhuriyet, 30 Ağustos 1957) hatta bununla da kalmayarak askeri manevra ve tatbikatlarla da bu uyarı veya tehditler destekleniyordu (Akşam, 26 Eylül 1957; Cumhuriyet, 26 Eylül 1957).

Gelişmeleri müteakip 8 Ekim'de Türkiye-Suriye sınırında bazı sınır çatışmaları olduğu yolundaki haberlerin ardından Rusya, ABD'yi Türkiye'yi Suriye'ye saldırmaya teşvik etmekle suçlamış ve eğer bir savaş hali söz konusu olursa ABD yetişene kadar Türkiye'yi vuracaklarını beyan etmiştir (Seale, 1987:300; Armaoğlu, 2012:509). ABD ise Sovyetlere cevaben Rusya'nın suçlamalarını

reddetmiş ve Türkiye'ye karşı bir saldırı yapıldığı takdirde Türkiye'ye bütün gücüyle yardım edeceğini açıklamıştır (Köksal, 2011:65-83). Ve bu açıklamanın hemen ardından 18 Ekim'de güdümlü füzeler taşıyan Camberra Kruvazörü ile Amerikan Altıncı Filosuna bağlı bazı savaş gemileri İzmir Limanı'na gelmişlerdir (Ulus, 18 Ekim 1957; Köksal, 2011:65-83) Tüm bunlar yaşanırken 13 Ekim'de Mısır da olaya dâhil olarak, Türkiye ve Amerika'ya karşı Suriye'ye asker göndermiştir (Cumhuriyet, 14 Ekim 1957). Mısır yaptığı açıklamada, askeri birliklerinin Suriye'ye iki ülke arasındaki ortak savunma anlaşması ve 11 Eylül'de Kahire'de Mısır ve Suriye silahlı kuvvetler komutanlıkları arasında yapılan işbirliği anlaşması dâhilinde gönderdiğini belirtmiştir (Köksal, 2011:65-83).

1957 Mayıs'ında bazı yabancı kaynaklar, Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmakta olduğunu aktarırlarken, Türk hükümeti bir tarafından bu haberleri yalanlarken diğer taraftan da, Suriye'de olup bitenlerin uzun bir süreden beri pek yakından izlendiği (B.C.A., 10 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-1; B.C.A., 11 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-2/3) ve Türkiye'nin kendi güvenliğini tehlikeye düşürecek bir gelişme karşısında bütün tedbirlerin alınacağı ısrarla söyleniyordu (Gönlübol vd., 1969:311). Türkiye Suriye'deki yeni gelişmeler karşısında Suriye'nin de bir Rus peykine dönüşmesiyle birlikte tamamen bölgede tek başına kalacağını düşünüyordu ve buna karşı tedbir almaya çalışıyordu (Köksal, 2011:65-83). Bundan başkada Orta Doğu'yla ilgili meselelerde her zaman Batı yanlısı bir tutum sergileyerek, Batıyla birlikte hareket eden Türkiye, Suriye konusunda da aynı politik tavrı sürdürmek istiyordu (Köksal, 2011:65-83).

Rusya Türkiye'nin ihtiyatları silah altına çağırarak Suriye sınırında askeri manevralara başladığı yönündeki haberleri bahane ederek Türkiye'yi bir daha tehdit etti. Sovyet Başbakanı Bulganin, 10 Eylül'de Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği mektupta; "Suriye sınırındaki Türk askeri yığılması ve Suriye'ye saldırmak amacıyla Türkiye'ye gönderilen Amerikan silahları hakkında ellerinde raporlar olduğundan bahisle bundan endişe duyduklarını ve Suriye'ye karşı girişilecek askerî bir maceranın mahalli çapta kalacağını sanılmamasını, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarının da böyle mahallî askeri hareketlerden çıktığını söylemekteydi (Armaoğlu, 2012:508; Kürkçüoğlu, 1972:106; Köksal, 2011:65-83; Ulus, 15 Eylül 1957; Cumhuriyet, 15 Eylül 1957).

Türkiye notaya verdiği cevapta Sovyet iddialarını reddetmiş ve Türkiye'nin herhangi bir ülkeye saldırma niyetinde olmadığını söylemiştir. Menderes; Suriye'nin

iddia olunan askeri yığınaklar hakkında herhangi bir şikâyette bulunmamasına karşın SSCB'nin Suriye adına söz söylemesinin “hayret verici” olduğunu ifade etmiştir. Suriye'nin ihtiyaç halinde, muhtemelen başkaları tarafından kullanılabilir bir “silah deposu” (Akşam, 25 Eylül 1957) haline geldiğini ve bu durumun da Türkiye’de güvenlik endişesi uyandırmasının tabii olduğunu ayrıca Türkiye’nin barışın korunmasında “başkalarından öğrenecek fazla bir şeyinin bulunmadığını” ifade etmiştir (Ayın Tarihi, Sayı 286, Eylül 1957:158; Köksal, 2011:65-83). Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan aracılığıyla Amerika’dan Suriye hadiseleri dolayısıyla Rusya’ya karşı Türkiye’ye yönelik yardımın arttırılmasını istemiştir (Akşam, 26 Eylül 1957; Kürkçüoğlu, 1972:106).

Ekim ayına gelindiğinde gerginliğin daha da arttığı görülmektedir. 8 Ekim 1957’de Türkiye-Suriye sınırında bir takım olayların patlak vermesini müteakip ertesi gün Suriye Türkiye’ye sert bir protesto notası verdi ve Türkiye’yi Birleşmiş Milletlere şikâyet etti. Notada; Türkiye’nin haksız olarak Suriye hududu boyunca yığınak yapması, Türk sınır devriyelerinin Suriye köylerine ateş açmaları, Türk askerlerinin Suriyeli köylüleri kaçırmaları ve Türk uçaklarının Suriye hava sahasını sürekli ihlali gibi iddialar yer almaktaydı (Cumhuriyet, 10 Ekim 1957; Köksal, 2011:65-83). 15 Ekim 1957 tarihinde Suriye notasına; Suriye’nin Türkiye’den duyduğu endişenin tamamen asılsız ve yersiz olduğu aynı zamanda Sovyet askerî ve İktisadî himayesinin Suriye’deki gelişmesine karşılık, Türkiye’nin bu tedbirleri almasının meşru bir hak olduğu şeklinde açıklamalarla cevap verildi (Cumhuriyet, 16 Ekim 1957; Akşam, 11 Ekim 1957).

Artan gerilimi ortadan kaldırmak ve iki ülke arasını bulmak amacıyla ilk teşebbüs Suudî Arabistan Krallığı tarafından yapıldı ve Kral Suud 25 Eylül’de bizzat Şam’a giderek devlet başkanı Kuvvetli ve diğer yöneticilerle görüştü (Köksal, 2011:65-83). Ardından yayımlanan ortak bildiride Arap ülkeleri arasındaki dayanışma teyid edilerek Suriye’nin “her hangi bir Arap ülkesine karşı tehlike arzetmediği” özellikle vurgulanıyordu. Kral Suud’un dönüşünden sonra bu yumuşamanın etkileri görülmüş ve Kral Hüseyin 16 Ekim’de ABD, İngiltere, Türkiye büyükelçilerine yaptığı açıklamada Ürdün’ün Suriye’ye yapılacak bir saldırıyı bütün Arap ülkelerine yöneltilmiş sayacağını bildirmiştir (Gönlübol vd., 1969:317; Kürkçüoğlu, 1972:108). 21 Ekim’de Suudî Arabistan tarafından yapılan resmî açıklamada Kral Suud’un Türkiye-Suriye arasında arabuluculuk teklifinin her iki ülke tarafından kabul edildiği belirtiliyordu (Akşam, 21 Ekim 1957). Kral

Suud'un arabuluculuk girişimi Beyrut ziyareti sırasında hem Celal Bayar'a, hem de Suriye lideri Şükrü Kuvvetli'ye bildirilmiş, her iki lider de bunu kabul etmişlerdir. Hatta buna göre Türk ve Suriye temsilcileri iki gün içinde Suudi Arabistan'ın Damman şehrinde bir araya geleceklerdir (Köksal, 2011:65-83).Ankara'da teklifin kabul edildiği haberini doğrulamış ve ardından da Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti 22 Ekim'de Cidde'ye varmış, ancak Suriye'nin olumsuz tutumu yüzünden sadece Kral Suud ile görüşmekle yetinmiştir (Gönlübol vd., 1969:317). Yaşanan bu olay üzerine Suudî Arabistan hükümeti 22 Ekim'de yayınladığı bildiri ile Suriye'nin, Kral Suud'un önerisinin kabul edilmediğini açıklamasından büyük hayret duyduklarını ifade etmiştir (Köksal, 2011:65-83). Arabuluculuk önerisinin Suriye tarafından önce kabul edilip sonra geri çevrilmesinin gerçek nedeni meçhul kalmakla birlikte bunun Suriye devlet başkanı Şükrü Kuvvetli ile Mısır nüfuzu altında bulunan askeri hükümet arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığı düşünülmüştür (Cumhuriyet, 28 Ekim 1957). 42 Öte yandan bazı yerli basın organlarında 12 Kasım'da üç günlük resmî ziyaret için Cumhurbaşkanı Bayar'ın davetlisi olarak Ankara'ya gelen İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi'nin Türkiye-Suriye uyuşmazlığında arabuluculuk yapacağı yazıldıysa da bu sadece haber kaynaklarındaki bir öngörü olarak kalmıştır (Köksal, 2011:65-83; Ulus, 13 Kasım 1957; Cumhuriyet, 13-15 Kasım 1957).

Yaşanan hadiselerin, tansiyonu iyice yükseltmesini müteakip Suriye tarafı 16 Ekim'de BM Genel Kurulu'na bir mektup göndererek; "Suriye'nin güvenliği ve uluslararası barışa yöneltmiş tehditler" konusunda bir madde konulmasını talep etmiştir (Akşam, 16 Eki 1957). Suriye'nin ardından Sovyetler Birliği de BM genel kuruluna müracaat ederek ABD ve Türkiye'yi şikâyetle, Türkiye'nin Suriye'ye saldırması durumunda BM üyesi devletlerin Suriye'ye gereken yardımı yapmalarını istedi. Suriye böylece sorunu BM gündemine taşımak istiyordu (Armaoğlu,2012:508; Köksal, 2011:65-83).

BM Genel Kurul'da 22 Ekim'de görüşülmeye başlanan meselede ilk sözü alan Türkiye delegesi Seyfullah Esin, Suudî Arabistan'ın arabuluculuk girişimi sonuçlanıncaya kadar meselenin geri bırakılmasını istedi. Çünkü arabuluculuk teklifini kabul eden Türkiye, Devlet Bakanı Zorlu'yu bu ülkeye göndermişti (Cumhuriyet, 23 Ekim 1957). Suriye ise buna muhalefetle, Türkiye'nin konuyu genel kurul gündeminden çıkarmak ve BM denetiminden kaçmak niyetinde olduğunu ileri sürdü. Genel Kurul Türkiye'nin teklifini haklı bularak arabuluculuk sonuçlanıncaya

kadar konunun müzakeresini ertelediye de Suriye bu süreyi üç günle sınırlamayı başardı (Köksal, 2011:65-83; Cumhuriyet, 23 Ekim 1957).

Görüşmeler tekrar başladığı 25 Ekim’de BM Gene Kurulunda söz alan İngiltere temsilcisi Sovyetleri suçlayarak Sovyetlerin bilinçli olarak Türkiye ve Arap Dünyası arasında bir çatışma çıkartmaya çalıştığını söylemiştir (Kürkçüoğlu, 1972:110; Gönübol vd., 1969:318). Daha sonra söz alan Türk delegesi; Suriye ve SSCB’nin iddialarının asılsız ve saçma olduğunu vurguladıktan sonra Türkiye’nin BM’deki sicilinin “lekesiz” olduğunu ifadeyle “Türkiye’yi suçlayanların sicilinin aynı derecede temiz olup olmadığını” sormuştur (Köksal, 2011:65-83). Bu arada Türkiye Cumhuriyeti 26 Ekim 1957 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla devam eden görüşmeleri yürütmek üzere Hariciye Vekaleti Umumi Katipliği Hususi Kalem Müdürü Sermet Pasin’i görevlendirmiştir (B.C.A., 26 Ekim 1957, 030-18-01-02-147-56-6).

30 Ekim 1957’de BM Genel Kuruluna iki tasarı sunuldu. Sunulan ilk tasarıda Suriye, Türkiye-Suriye sınırında araştırmalar yapmak üzere bir komisyon kurulmasını öngörüyordu (Cumhuriyet, 17 Ekim 1957; Vatan, 31 Ekim 1957). İkinci tasarı ise sorunun BM Genel Sekreterinin tavassutuyla iki ülke arasında karşılıklı görüşmeler yoluyla çözümünü salık vermekteydi. Tasarılar oylanmadan Endonezya temsilcisi Türkiye ve Suriye’nin dostluk içinde bir arada yaşamak suretiyle uzlaşma yolu aramalarını önerdi ve bu öneri çoğunluk tarafından kabul edildi (Köksal, 2011:65-83; Kürkçüoğlu, 1972:110-111;).

Dönemin Türk basınında çıkan haberler incelendiğinde BM’de kabul edilen öneriye rağmen Türkiye-Suriye gerginliğinin 1957 yılı boyunca devam ettiği görülmektedir (Cumhuriyet, 2 Kasım 1957; Akşam, 2 Kasım 1957; Akşam, 6 Kasım 1957; Akşam, 9 Kasım 1957; Cumhuriyet, 4 Aralık 1957; Cumhuriyet, 11 Aralık 1957; Akşam, 20 Aralık 1957).Suriyeli yöneticilerin Kasım ayı boyunca Türkiye’nin güney sınırındaki askeri hareketlere ara vermediği ve Türk uçaklarının Suriye hava sahasını ihlal ettiği konusundaki suçlamaları ve Hatay’ın Türkiye’ye ilhakı ve Filistin’in Birleşmiş Milletler kararıyla taksiminin yıl dönümü olan 29 Kasım’ın ertesi günü Şam’da yapılan miting ve gösterilerin dozu aşmış, Şam’da okullar tatil edilmiş; burada yayımlanan Barada Gazetesi “Hatayımız’dan acı hatıralar, İskenderun ve Filistin’in geri alınması bize kuvvet bahşeder” başlıklı bir yazı intişar etmiştir (Köksal, 2011:65-83). Ancak tüm bu gerilim tırmandırıcı hadiselerle rağmen BM’de varılan sonuç, krizin yumuşamasının da başlangıcı olmuştur. Bu arada Sovyet

Rusya'nın da politikasındaki yumuşama da tansiyonun düşmesinde etkili olmuştur. Türk basınında yer alan bilgilere göre Sovyet Başbakanı Bulganin'in Menderes'e gönderdiği mektupta, önekilere göre çok daha yumuşak bir üslup kullandığı gözlemlenmiştir (Akşam, 27 Kasım 1957;Kürkçüoğlu, 1972:112). Bulganin gönderdiği mektupta özetle; “Ülkesinin Suriye'ye yaptığı iddia edilen silah yardımının aynısını İstiklal Savaşı sırasında Türkiye'ye de yaptığını ve ülkesinin hiçbir Arap ülkesiyle gizli bir anlaşma yapmadığını belirttiikten sonra ileriki günlerde yüksek düzeyde bir Türk-Sovyet konferansı yapılmasını teklif etmiştir (Kürkçüoğlu, 1972:112-113).

Gerilimin sona ermesindeki bir başka etken de Suriye'nin Mısır ile birleşme sürecine girmesi olmuştur. Türk basınında yer alan haberlere göre; 19 Kasım'da Suriye parlamentosu ile Mısırdan gelen 40 parlamenterin ortak yaptıkları bir toplantıda iki hükümetin birlik yolunda bir an önce gerekli görüşmeleri başlatması yönünde yapılan bir teklifi oy birliği ile kabul etmişlerdir (Cumhuriyet, 18 Kasım 1957; Akşam, 19 Kasım 1957). Türkiye ise bu birleşmeyi olumlu karşılamıştır. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu konu hakkında; “Suriye ile Mısır arasında bir federasyon kurulacağı söyleniyor. Orta Doğu'daki bütün devletlerarasındaki münasebetlerin sıkılaşması bizi hiç müteessir etmez. Elbette böyle bir federasyon sızmalara mani teşkil edecek, bunu kuracak milletleri ve bilhassa Suriye'yi Sovyet mihverinden çıkaracaksa bundan ayrıca ziyadesiyle de seviniriz. Bizim sevmediğimiz, her hangi bir komşumuzun, sevdiğimiz kardeş milletlerin beynelmilel komünizmin taarruz emellerine alet olmasıdır.” Demektedir (Gönlübol vd., 1969:321; Köksal, 2011:65-83) İki ülke 1 Şubat 1958'de “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adıyla birleştikten kısa süre sonra 11 Mart 1958'de Türkiye BAC'ı tanımış ve böylece Türkiye-Suriye krizi bitmiştir (Cumhuriyet, 12 Mart 1958).

4.3.1.3. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Türkiye'nin Tavrı

4.3.1.3.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Türkiye

Pan-Arabizm idealini gerçekleştirmek için Ortadoğu'daki Arap liderler, bütün Arap Ülkelerinin bir araya toplamak için bazı faaliyetlerde bulunmuşlardı. Bu girişimlerden en önemlisi ve nispeten başarıya ulaşmış olanı 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle ortaya çıkan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) kuruluşu olmuştur (Gürson, 2010:49). Özellikle Bağdat Paktına bir tepki olarak

Cemal Abdülnasır'a Suriye tarafından 1955 yılında teklif edilmişti (Gürson, 2010:49)

1954-1960 arası dönemde Suriye tarihinin en karışık dönemlerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Ülke bu dönemde bir taraftan iç çekişmelerle boğuşurken, diğer taraftan da küresel güçlerin bölgesel rekabetlerinin bir alanı haline gelmiştir. Ortadoğu Soğuk Savaşında Irak ve Mısır'ın siyasi çekişmeleri Suriye'nin de bu ikisi arasında kalmasına sebep olmuştur. Bu rekabetten Arap Milliyetçiliği söylemiyle o dönem Ortadoğu'da hatırı sayılır bir kitleyi ardına alan Mısır Lideri Cemal Abdülnasır, Suriye'de kendisine önemli sayıda taraftar bulmayı başarmış ve Suriye Nasır'ın etkisini en fazla hisseden Arap ülkelerinden biri olmuş ve siyasal olarak Mısır'la beraber hareket etmiştir. 1955'te imzalanan Bağdat Paktı, ABD ve Batı ile birlikte pakta dahil olan İran, Türkiye ve Pakistan'da, Ortadoğu barışı ve siyasi istikrar adına büyük büyük umutlar yaratırken, Mısır güdümündeki Pan-Arapçı Suriyeli yöneticiler tarafından ise büyük bir tepkiyle karşılanmıştır (İbas, 2004:33-94).

1956'da ortaya çıkan Süveyş Krizi sonrası meydana gelen savaştan yenilgiyle çıkmasına rağmen Cemal Abdülnasır, anti-emperyalist ve Batı karşıtı söylemelerle Arap Dünyasında kendisine büyük bir karizma sağlamış, bu ülkeler arasında da kendisine en fazla taraftarı Suriye'de bulmuş ve Suriye'de Nasırcı, Pan-Arabist politikanın güçlenmesine neden olmuştur (İbas, 2004:33-94). Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra da özellikle Bağdat Paktına taraf olan Irak ve muhalefet eden Suriye ve Mısır gibi Arap Devletleri arasında gerginlik zirveye ulaşmıştır. Siyasal olarak bu bölünmüşlükte, Arap Devletleri'nin çoğunluğu Nasır'ın yanında yer alarak, ABD ve Batı politikalarına karşı cephe almışlardır. Nasır'ın bu Batı karşıtı, anti-emperyalist söylemleri de Arap Dünyası içerisinde adeta bir kahraman haline dönüşmesine sebep olmuştur. Birçok Arap bekledikleri liderin nihayet çıktığı düşünce kapılmış ve Nasır'ın Arap Dünyasının Filistin sorununu gibi problemlerini mutlaka çözümleneceğine inanmaya başlamışlardı (Mansfield, 1969:47; Yapp, 1996:103).

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler bir tarafta, 1957 yılında ABD Ortadoğu ve Dünya için en büyük tehlikenin Komünizm olduğunu Eisenhower Doktrini ile dünyaya deklare etmişti. ABD Dışişleri Bakanı Dulles, özellikle Rusya'nın Ortadoğu'ya sızmak için kendisine bölgeden yandaşlar aradığını, bunun içinde en uygun devletin Suriye olduğunu söylüyordu (Gürson, 2010:49). Suriye'nin bir Rus uydu olması tehlikesi karşısında ABD'nin Batı taraftarı ve Nasır aleyhtarı cephe

kurması isteğinin sezilmesi üzerine, Suriye’de Mısır ile işbirliğinin derhal kurulması için Nasır’a başvurmuştur (Mansfield, 1969:47-48; Gürson, 2010:49).

Bağdat Paktı kuruluşundan itibaren beklenilenin aksine Arap Dünyasını Batı’dan daha da fazla uzaklaştırmış ve bunu müteakip yaşanan 1957 Türkiye-Suriye Krizi de Nasır’ın Arap dünyasındaki prestijini daha da arttırmıştı (İbas, 2004:33-94). Bu olaylar Ortadoğu’daki Batı aleyhtarlığını güçlendirmişti. Bağdat Paktına son veren en önemli gelişmelerden biri olan Irak’taki darbenin ardından ülkede yaşanan rejim değişikliği, hem Arap Cephesine Irak’ın da katılmasını sağlanmış, hem de Batı savunma sisteminin Ortadoğu’daki uzantısı niteliğindeki Bağdat Paktı’nın, Arap dünyasındaki tek uzantısına da son verilmiştir (Kürkçüoğlu, 1972:130).

1958’de Suriye’de yönetim kademesinde, bir tarafta Baas Partisinin sol kanadını temsil eden Halid Bektaş ve yandaşları, diğer tarafta ise Arap Milliyetçisi Subaylar olmak üzere görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. Baas hareketinin kurucularından olan ve Suriyeli Arap milliyetçilerinin lideri durumundaki Salah Bitar bu durum üzerine Mısır ile birleşme fikrini geliştirmeye başladı (Ayrancı, 2006:111). Tüm bu gelişmelerin ardından 1958 başlarında Suriyeli 5 ordu komutanı Kahire’ye giderek Nasır’a birleşme teklif etti (Gürün, 1983:359). Nasır bu durumdan memnun olmakla birlikte, esasında iki ülkenin birleşerek yönetilmesinin güç olduğunun farkındaydı ve bunu Suriye tarafında bildirdi, ancak Suriye’nin ısrarı üzerine kabul etmek zorunda kaldı (Mansfield, 1969:52). Nasır Arap Milliyetçiliği için çalışmasına ve bu birleşmeyi herkesten çok istemesine rağmen bunun önündeki engellerinde de farkında olacak kadar realistti ve başta ABD ve İngiltere’nin bu birleşmeye müsaade etmeyeceği ve buna muhalif olarak alttan alttan birleşme aleyhine çalışacaklarının farkındaydı (Gürson, 2010:49). Tüm bu olumsuzluklara rağmen en azından Arap Siyasal birliği heyecanını vurgulamak için birleşmeyi onayladı (Gürson, 2010:49). Bir diğer taraftan da Nasır, Suriye’nin Rusya kontrolü altına girmesini önleyerek, Suriye’yi kendi kontrolü altına almak istemesinden kaynaklı olarak birleşmeyi kabul ettiği de öne sürülmektedir (Aramaoğlu, 2013:509)

Sonuç itibarıyla 1 Şubat 1958’de Suriye ile Mısır birleşerek “Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC)’ı” ilan ettiler (Cumhuriyet, 1 Şubat 1958; Dünya, 2 Şubat 1958; İbas, 2004:33-94; Gürson, 2010:51). Bu birleşmede Baas Partisinin çok önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Çünkü 1958’de Suriye’nin Rusya kontrolüne girme tehlikesi karşısında Baas’ı, Mısır’a yöneltmiş ve sonunda bu birleşme gerçekleşmiştir

(Armaoğlu, 1994:210-211). Buradan da anlaşılacağı üzere aslında Suriye ve Mısır'da Rus tehlikesinin farkındaydı, ancak özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da sergilenen Batı Sömürüsü Arap Halklarında bir "Kötü Batı Sendromu" oluşmasına sebep olmuştu. Bunun yanında aynı sömürü düzeninin devam etmesi korkusu da vardı. Buda ister istemez Rusya'ya yanaşmaya sebep olmaktadır.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dünyaya duyurulduğu yazılı beyanatta; "Mısır ve Suriye'nin, asırlardan beri bütün Arap milletlerinin en yüksek gayesi olan birliği tahakkuk yolunda tek bir bayrak altında birleştikleri ve kurulan yeni devletin cumhuriyet olacağı" ifade ediliyordu (Ayrancı, 2006:111). Yine aynı metinde Arap birliğinin bir başkanı ve onun seçeceği bir icra heyeti, bir meclisi ve bir ordusu bulunacağı ve 30 gün zarfında iki memleket halkı arasında yeni devlet şekli ve yeni cumhurbaşkanı seçimi için referandum yapılacağı, birliğin bütün Arap milletlerine açık olduğu ve bütün üyelerin eşit haklara sahip olduğu da ifade edilmiştir (Ayrancı, 2006:111). Bu antlaşmanın birer kopyası tüm elçiliklere ve Türk elçiliğine de verildi (Ulus, 2-3 Şubat 1958).

BAC'ın kurulmasına temel oluşturan fikir, 19.yy'ın sonlarında ortaya çıkan ve tüm Arapları bağımsız, tek bir siyasal otorite altında toplamaya çalışan Arap Milliyetçiliği düşüncesi idi (Yavuz, 1994:33). Yine BAC, 1948 yılındaki Arap-İsrail Savaşı ve modern çağda Arap toplumlarında meydana gelen köklü değişimlerin yanında Batı'nın sömürü düzeni ve Arap Halklarına baskısı neticesinde güçlenen Arap Milliyetçiliğinin bir sonucu olarak ortaya çıktı (Ayrancı, 2006:112).

Bu birleşme Batı İttifakı içerisinde olduğu kadar Arap Dünyası içinde de kaygıyla karşılandı. Özellikle Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün'de bu haber endişeye sebep oldu (Akşam, 2 Şubat 1958; Gürson, 2010:50). Özellikle Lübnan'da dinsel farklılıklardan kaynaklı olarak birleşme Hristiyan Araplar arasında büyük endişeye yaratırken, Müslüman Araplar durumdan gayet memnunnardı. Ayrıca Hristiyan Araplar, Arap Birliği hedefinin kendi kimliklerinin yok olmasına sebep olacağından korkmaktaydılar. Bu sebeplerden ötürü Lübnan'da halk iki kutuba ayrıldı ve 1958 yılında bu kutuplaşma içi savaşa neden oldu. Dönemin Lübnan liderleri olayın sorumluluğunu BAC'ın üzerine yüklediler (Gürson, 2010:51). Arap Dünyasındaki kaygıların aksine Kahire ve Şam'da bu haber coşkuya sebep oldu. Mısır ve Suriye'nin çoğu yerinde halk bir taraftan sevinç gösterilerinde bulunurken, diğer taraftan da Batı aleyhtarı gösteriler yaptılar (Akşam, 3 Şubat 1958). 5 Şubat 1958'de açıklanan Birleşik Arap Cumhuriyeti Anayasasına göre, başkent Şam olarak kabul

edilmişti (Ulus, 5-11 Şubat 1958). Bunu müteakip 21 Şubat 1958'de iki ülkede yapılan referandumla Cemal Abdülnasır Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilk başkanı seçildi (Şen, 2004:213-214). Birliğin resmi ilanı ise 22 Şubat 1958'de olmuştur. Cemal Abdülnasır başkan seçilmesinin ardından yaptığı ilk konuşmasında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilanının, düşmanların da yenileceği günlerin yakın olduğunu habercisi olduğunu ifade etti (Ulus, 23 Şubat 1958). 6 Mart 1958'de yapılan görev dağılımında Cemal Abdülnasır, Sabri Asali ve Ekrem Hourani'yi Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevlerine, Salah Bitar'ı Devlet Bakanı görevine, Halil Kalas'ı da Ekonomi Bakanlığı görevine getirdi (Şentürk, 2001:103).

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşı Türkiye'nin tavrı genel anlamda olumlu olmuştur. BAC'ın kuruluşu tüm Ortadoğu'da olduğu üzere Türkiye'de de şaşkınlık ve kaygıyla karşılanmıştır. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ne tepki vereceği konusunda öncelikle kararsız kalmıştır. Çünkü Türkiye kamuoyunda birleşmenin sebepleriyle ilgili olarak farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Bu yorumlardan birinde, bu birleşmenin milliyetçi bir tepkiden doğmasından kaynaklı olarak, Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'da etkinliğini kırması yönünde bir umut hâsıl olurken, bir diğerinde ise bu birleşmenin Sovyet güdümlü bir birleşme olma ihtimali olduğundan kaynaklı Türkiye'de endişe yaratmıştır (Ayrancı, 2006:113). Tüm olumsuzluklara rağmen Türkiye tarafından Birleşme olumlu görülmüştür. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 25 Şubat 1958 tarihli raporunda; Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kendilerince onaylandığını ve Mısır'la Suriye arasında kurulan bu birliğin Suriye'de Sovyet yayılmacılığının önüne geçtiği sürece Türkiye'de memnuniyetle karşılanacağı beyan etmiştir. Bu açıklamalar Nasır tarafından da gayet memnuniyet verici olarak görülmüş ve dönemin Mısır Büyükelçisine bu memnuniyetini ifade etmiştir (Sever, 1997:502-503; Fırat-Kürkçüoğlu, 2001:551-586). Daha sonra Türkiye resmi olarak 11 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını bildirmiştir (Gürün, 1983:359).

4.3.1.3.2. Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Ayrılması ve Türkiye'nin Tavrı

Özellikle Suriye'nin yoğun ısrarı üzerine gerçekleşmiş olan BAC'ın ömrü uzun olmamıştır (Demir, 2011:691-713). Çünkü iki ülkenin birleşmesi, mevcut sorunları daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. BAC'ın Kahire'den

yönetilmesi ilk sorun olarak dikkat çekmektedir. Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne (BAC) girmesini müteakip Nasır'ın izlediği politikalar neticesinde bir takım hoşnutsuzluklar oluşmaya başladı. Nasır başta Baas Partisi olmak üzere bütün siyasi partileri kapattığı gibi Suriye ordusundaki önemli mevkilerde bulunan pek çok subayı (yaklaşık 11.000 kişi) görevinden uzaklaştırdı ve yerlerine Mısırlı subaylar getirdi (Ataman, 2012:28). Bu gelişmeler neticesinde bir grup Suriyeli subay 28 Eylül 1961'de Nasır'ın Suriye'deki uzantısı olan Abdülhakim Amir'e karşı bir hükümet darbesi yaparak hem Suriye'yi Mısır'ın tahakkümünden kurtardılar (Ataman, 2012:28) hemde Suriye'yi BAC'tan ayırmış oldular (Ayrancı, 2006:26; Cumhuriyet, 1962:1). Suriye'nin ayrılmasından sonra Nasır birlik için "*sonsuz karışıklıklarla dolu üç buçuk yıl*" şeklinde bir ifade kullanmıştır (Ayrancı, 2006:114).

Nasır Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulduktan sonra Suriye'deki Sol eğilimli görüşleri tasfiye etmeye çalıştı ve yukarıda da ifade edildiği üzere Suriye'deki tüm partileri ve Baas Partisini kapattırdı. Onların yerine Ulusal Kurtuluş Birliği'nin Suriye şubesi açıldı. Buda Baas'ın üst düzey yetkililerinin Nasır'a alınmalarına ve devamında da şiddetli bir muhalefete başlamalarına sebep oldu (Gürson, 2010:51). Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti için iki Suriyeli Başkan yardımcısı atadı. Fakat icra yetkilerinin büyük kısmını kendi elinde tuttu (Mansfield, 1967:52-53). 1958'de kurulan ilk Birlik kabinesinde 34 üye içerisinde yalnızca on dört Suriyeli vardı ve bütün kilit koltuklar Mısırlılardaydı (Gürson, 2010:51). 1958'de Nasır Mısır'da ki toprak reformuna benzer bir reformu Suriye'de de denedi. Ancak Suriye'deki toprak reformu, Mısır'daki kadar köklü olmamakla beraber birçok toprak sahibini kızdırmıştı (Şentürk, 2001:109). Bu gelişmeleri müteakip başından itibaren BAC'ın Suriye aleyhine gelişmesi Suriye-Mısır ilişkilerinin giderek gerilmesine sebep oldu (Şen, 2004:220)

Düzgün bir plan yapılmadan yaşanan gelişmeler karşısında hamasi-romantik duygularla Suriyeli Milliyetçilerin ısrarları üzerine ortaya çıkmış olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Suriye, 28 Eylül 1961'de yapılan bir hükümet darbesi ile ayrıldı (Cumhuriyet, 29 Eylül 1961). Nasır'ın Suriye'yle ilgili yanlış politikaları neticesi ona gücenen ve daha işin başında böyle bir birleşmeye pekte sıcak bakmayan grupların ortak girişimi olan bu darbeye, özellikle BAC'ın kurulmasından sonra bizzat Nasır tarafından görevlerinden uzaklaştırılan subaylar aktif rol oynamıştır (Gürson, 2010:51). Nasır bu darbeyi kuvvet kullanarak bastırmak istediye de muvaffak

olamamıştır. Suriye’de ne Baas Partisi, ne de Suriye Arap Sosyalist Partisi darbeye karşı bir tavır almamışlar hatta desteklemişlerdir (Armaoğlu, 1994:208; Ayrancı, 2006:115).

BAC’ın dağılmasında en büyük etkenin Nasır’ın fevri ve yanlış politikaları olduğu söylenebilir. Olayın başından beri zaten isteksiz olan Nasır, birliğin kurulmasından sonra da Suriye ile birleşmek yerine Suriye’yi bir uydu devlet haline getirmeye çalışmıştır (Gürson, 2010:51). Ayrıca 1959 yılında Suriye’de yaptığı uygulamalardan kaynaklı olarak Baas Partisiyle arası iyice açılmış ve önde gelen Baasçı kabine üyeleri hükümetteki Suriyeli meslektaşlarına sormaksızın, BAC’ın merkezi ve bölgesel kabinelerinden istifa etmişler ve hemen ardından da Nasır yönetimine karşı şiddetli bir muhalefete başlamışlardır (Gürson, 2010:51).

Darbe ile gelen yeni bağımsızlığın ardından Suriye’de, Me’mun Kuzbari başkanlığında sivil bir hükümet kuruldu (Cumhuriyet, 29 Eylül 1961). Bu hükümet aynı zamanda BAC’ın başarısızlıkla sonuçlandığının da resmiydi. Darbenin ardından yeni Suriye Hükümeti Türkiye sınırını da kapatmıştır (Cumhuriyet, 29 Eylül 1961). Türkiye olayı dikkatle takip etmekle birlikte, Suriye’nin Birleşik Arap Cumhuriyeti’nden ayrılmasını bir iç gelişme olarak değerlendirmiştir (Kürkçüoğlu, 1972:137) ve hemen Lübnan’ın ardından Suriye’yi tanıyan ikinci ülke olmuştur (Cumhuriyet, 29 Eylül 1961). Hadise’nin gerçekleştiği yıl dikkate alınırsa Türkiye’de de askeri bir darbeyle Menderes Hükümetinin devrildiği ve yerine gelen Milli birlik Komitesi’nin Menderes’ten farklı olarak yeni bir Ortadoğu politikası belirlediği veya en azından oradaki olaylara daha temkinli yaklaştığı görülecektir. Buda Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu’ya karşı değişen politikasının habercisi sayılabilir.

4.3.2. Diğer Alanlarda İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti’nin o dönem Suriye ile ilişkilerinde yaşadığı en büyük sorunlardan biri olarak, sınır kaçakçılığı konusu kayıtlara yansımıştır. Günümüzde de hala devam eden bu sorun alınan bütün tedbirlere rağmen bir türlü önlenememektedir. Ülkelerin kayıt dışı ticaretten kaybettikleri gelirlerin oranı çok büyük olduğundan bunu önlemek adına bir takım tedbirler aldıkları bilinmekle birlikte henüz bir çözüm bulunabilmiş değildir. Neredeyse insanlıkla yaşıt olan bu suç bütün ülke ve milletlerin de ortak sorunlarından biri durumundadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllarda bu sorunla yoğun olarak karşılaşan ülkelere biridir. Nitekim arşiv kayıtlarında bu duruma sıkça rastlanmaktadır. Dönemin

Gaziantep Milletvekili Semih İnal tarafından gönderilen 24 Kasım 1951 tarihli bir raporda Suriye'den Türkiye'ye kaçak yollarla sokulan Amerika menşeli eski elbiselerden bahsedilmekte ve vatandaşın bunu talep ettiğini ancak bunun ithalatının Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında yasak olduğunu ve bu kaçakçılığın önüne geçilebilmesi için bir takım yeni tedbirler alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Kaçakçılığın önüne geçme tedbiri olarak ta bu elbiselerin direk Amerika'dan devletin eliyle ithal edilmesi yönünde bir kanun hazırlanmasının uygun olacağı vurgusu yapılmaktadır (B.C.A., 24 Kasım 1951, 030-01-00-00-66-416-7-1/2/3/4).

Yukarıda da belirtildiği üzere hem kaçakçılığı önlemek ve hem de ticareti geliştirmek adına çözüm önerileri üretmeye çalışan Türkiye ve Suriye, aynı zamanda aralarındaki ticareti canlandırmak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Arşiv belgelerinden elde edilen verilere göre bu girişimler yukarıdaki belgede de görüldüğü üzere kaçakçılığın önünün alınması için ihracat ve ithalatın artırılması gerektiği yönünde bir takım çözüm önerilerinin yanında, iki ülke arasında yapılacak olan ticari antlaşmalarla ticari faaliyetler canlandırılmaya çalışılmıştır. Nitekim 7 Mart 1956 tarihinde çıkan bir Bakanlar Kurulu kararında, Türkiye ile Suriye arasında imzalanacak olan Ticaret Anlaşması için Türkiye'ye gelmiş olan Suriye İktisat Bakanı Rızkullah Antaki başkanlığındaki Suriyeli heyet ile müzakerelerde bulunacak ve anlaşma imzalayacak olan Türk Heyeti'nin belirlendiği ve konu hakkında Dışişleri Bakanlığının yetkilendirildiği bildirilmektedir (B.C.A., 7 Mart 1956, 030-18-01-02-142-20-16). Bu belge yapılan girişimler

Ekonomik anlamda o dönem Türkiye-Suriye ilişkilerine en fazla etki eden meselelerden biri de sınır kaçakçılığı hadisesidir. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti'nin kaçakçılığı engellemeye yönelik pek çok çalışması bulunmasına rağmen Suriye Hükümetinin bir şey yapmadığı görülmüştür. Dönemin arşiv belgeleri ve gazete haberlerinde yer alan bilgilerde bu durumu teyid etmektedir. 26 Ocak tarihli Milliyet gazetesinin haberine göre sınırı geçmeye çalışan iki ayrı kaçakçı grubundan birinci grup sınırdaki mayının patlamasıyla, ikinci grup ise askerlerin olayı fark etmesi sonucu ateş açmaları üzerine ellerindeki malları bırakarak Suriye içlerine kaçmışlardır (Milliyet, 26 Ocak 1959).

Bunun yanında yine sınırlarda vuku bulabilecek eşkıyalık hareketlerini önlemeye yönelik bir takım karşılıklı girişimlerde de bulunulduğu gözlemlenmiştir. 14 Haziran 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararında; "Türkiye-Suriye sınırlarında vuku bulacak şekli hareketlerine karşı müşterek mücadelede iki taraf makamlarınca

kullanılacak telsiz irtibatlarını sağlamak amacıyla 26/6/1950 tarihinde Suriye'nin Cerablus hudut ilçesinde toplanacak olan konferansta, Hükümetimizi Gümrük Muhafaza Genel Komutan Muavini Albay Arif Olgaç, muhabere uzmanı Kıdemli Yüzbaşı Sait Aykanat ve telsiz uzmanı Zihni Özbek'un temsil etmeleri, Gümrük ve Tekel Bakanlığının 13/6/1950 tarihli ve 3653 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunun 14/6/1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır." Denilmektedir (B.C.A., 14 Haziran 1950, 030-18-01-02-123-50-19).

1950'li yıllarda hala hükümet darbeleriyle boğuşan ve bir türlü istikrarı yakalayamayan Suriye, 1951 Kasım ayında Albay Edip Çiçekli'nin yaptığı hükümet darbesiyle birlikte nispeten iç istikrarı sağlamıştır. Çiçekli tarafından Suriye başbakanı olarak atanan Fevzi Selo'nun, o dönem Reuter Ajansı'na verdiği demeci sayfalarına taşıyan Zafer Gazetesi'nde, Suriye-Türkiye ilişkilerine dair: "Türkiye ve Suriye arasında kargaşalık çıkarmak arzusunda olanların bütün entrikalarına rağmen, Türkiye ile dostane münasebetlerimizi idame ettirmekteyiz" dediği bildirilmektedir(Zafer, 6 Aralık 1951). Darbe öncesindeki Suriye başbakanı olan Nazım el-Kudsi'nin de Türkiye-Suriye ilişkilerinde ılımlı bir tutum izlediği gözlemlenmektedir. Yine aynı gazetenin haberine göre Nazım el-Kudsi mecliste yaptığı konuşmasında, Türkiye-Suriye dostluğunun tarihsel temellerinin sağlamlığına dikkat çekmiş, ayrıca "Türk ve Arap Milletlerinin Ortadoğu'nun Barış Sisteminde esaslı iki unsur olduğu" vurgusunu yapmıştır (Zafer, 6 Aralık 1951).

Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırların değişmesiyle birlikte Suriye'de kalan Türk soylu kişiler hakkında bir takım girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu gurupların en büyüklerinden biri olan Bayır-Bucak Türkmenlerinden (Kalemardoğlu, 2011:syn) isteyenlerin, bir takım kanuni şartlara haiz olmaları şartıyla, Türk Vatandaşlığına kabulü hakkında çıkan bir Bakanlar Kurulu kararı bunun en iyi örneklerin biri olmuştur (B.C.A., 5 Şubat 1953, 030-018-01-02-133-88-11). Belgede yer alan ifadelerde: "Suriye'nin Bayır-Bucak Kasabası halkından olup 15/10/1953 tarihine kadar memleketimize iltica eden soydaşlarımızdan kanuni şartları haiz bulunanların iskanlı göçmen muamelesine tabi tutulmaları; Devlet Vekaletinin 26/10/1953 tarihli ve 3241-0-11623/43104 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 5/2/1953 tarihinde kararlaştırılmıştır." Denilmektedir (B.C.A., 5 Şubat 1953, 030-018-01-02-133-88-11). Böyle toplu vatandaşlık verilme hadiselerinin yanında bireysel olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı talep eden kişilere de vatandaşlık verilmesi de vakidir. Bunlardan birinde 1913 doğumlu İffet Ratrut isimli

bir şahsa 16 Haziran 1952 tarihli, 1926 doğumlu Ayşe Leman Garip isimli şahsa 11 Mart 1953 tarihli ve 1935 doğumlu Mehmet Celeleddin Maraşlı isimli şahsa da 20 Kasım 1953 tarihli Bakanlar Kurulu kararlarıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı verildiği görülmektedir (B.C.A., 16 Haziran 1952, 030-18-01-02-129-49-2; B.C.A., 11 Mart 1953, 030-18-01-02-131-20-2; B.C.A., 20 Kasım 1953, 030-18-01-02-134-92-11).

Arşiv kayıtlarında dikkat çeken bir başka belgede ise yine Suriye tebaasından Musevi asıllı Musa (Şaso) Güzel ve onun karısı Sara (Şaso) Güzel'in Türk vatandaşlığına alınmaları hakkındaki taleplerinin kabul edildiği yönünde çıkan 30 Eylül 1957 tarihli Bakanlar Kurulu kararıdır (B.C.A., 30 Eylül 1959, 030-18-01-02-147-51-4). Belgeye dikkat edilirse o dönem sadece Suriye'den gelen Türklere değil, talep eden her kişiye, hangi milletten olduğuna bakılmaksızın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının verilebileceğidir. Bu da yeni kurulan Türk Devletinin vatandaşlık telakkisini ortaya koyması açısından manidardır.

Buna mukabil Hatay'ın anavatana katılmasının ardından, 13 Temmuz 1939 tarihinde Hatay'dan göç ederek Suriye'ye giden 252 kişinin Türk vatandaşlığından çıkarılmasına 14 Ocak 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla karar verilmiştir (B.C.A., 14 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-4). Kararda yer alan ifadelerle göre, bu kişilerin resmi izin almadan mahalli uyrukluğa geçmeleri kararın gerekçesi olarak sunulmaktadır*.

Suriye ve Türkiye arasında o dönem bilim alanında da bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanlığına Ziraat Vekilinden gönderilen bir yazıda Suriye'den bilimsel amaçlar doğrultusunda ivesi cinsi koyunların ithali konusunda bir takım sağlık ölçülerini haiz olmaları şartıyla izin verildiği bildirilmektedir (B.C.A., 9 Şubat 1956, 030-0-001-000-000-80-509-13).

Yine Türkiye'de eğitim gören Suriyeli öğrencilerle ilgili olarak alınan bir Bakanlar Kurulu kararında; “Türkiye’de tahsil eden Suriyeli öğrencilere mütekabiliyet şartıyla, dış temsilciliklerimizce harçsız vize itasını teminen Suriye Hükümeti ile bir anlaşmaya varılması hususunda Dışişleri Bakanlığına yetki verilmesi; İçişleri, Maliye ve Milli Eğitim Bakanlıklarının uygun görüşlerine dayanan Dışişleri Bakanlığının 2/8/1952 tarihli ve 19959/266 sayılı yazısı üzerine,

* Kararda; “...hiyar haklarını kulanmadan Hatay'dan kitle halinde ayrılarak Suriye'ye gitmiş ve resmi izin almadan mahalli uyrukluğa geçmiş olan ilişik listede adları yazılı 252 kişinin...” ifadeleri yer almaktadır. bkz: B.C.A., 14 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-4.

5682 sayılı kanununun 10'uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 11/8/1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.” Denilmektedir (B.C.A., 11 Ağustos 1952, 030-18-01-02-129-59-13). Bir başka belgede eğitim ilişkilerinde büyük ilerleme kaydedildiği görülmektedir. 6 Kasım 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararında; Suriye uyruklu İzzet Hasan isimli şahsın Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinde Arapça okutmanlığı görevinde çalıştırılması yönünde karar alındığı görülmektedir (B.C.A., 6 Kasım 1952, 030-18-01-02-130-82-5).

Dönem şartlarında Türkiye ve Suriye'yi birbirine bağlayan en güvenli ve yegâne ulaşım hattı demiryolu şebekesidir. Osmanlıdan kalan bir bakiye olarak her iki ülkeninde kullandığı bu şebekeyle ilgili birtakım uygulamalar yürürlüğe konmuştur. İlk olarak henüz Suriye bağımsızlığını kazanmadan önce,27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye-Suriye hududu üzerinde demiryollarının işletilmesi tarzına dair bir anlaşma yapılmıştır. Türkiye ve Fransa Hükümetleri arasında yapılan bu antlaşma, imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve Fransa Hükümetleri, Türkiye-Suriye sınırında dostça işbirliğini kuvvetlendirmek amacıyla İskenderun ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolları kısmının işletilmesi şartlarını belirlemek, demiryolunu doğuya uzatmak, Bağdat Demiryolları imtiyazına haiz şirket için her iki tarafın ortak çalışması hususunda anlaşmaya varmıştır (Umar, 2003:314-326).

Bu dönemde de ulaşım konusunda bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 31 Ocak 1951 tarihli toplantısında, bu demiryolu şebekesinin Çobanbey-Nusaybin kısmında vazife gören Suriye gümrük, emniyet ve posta memurları tarafından kullanılmak üzere bir adet birinci ve dört adet ikinci mevki hamiline mahsus serbest seyahat kartı verilmesi kararlaştırılmıştır (B.C.A., 31 Ocak 1951, 030-18-01-02-124-102-7).

Hukuki olarakta iki ülke arasında iyi ilişkiler kurulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu alanda tarafların yaptıkları ilk anlaşma karşılıklı adli yardımlaşma anlaşmasıdır.6 Kasım 1953'te Suriye Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir “Adli Müzaheret (Yardımlaşma) Antlaşması akd ve imza edilmesi” kararı alınmıştır. Bu konuda gerekli müzakereleri yürütmek ve varılacak antlaşmaya imza koymak için de Türkiye Cumhuriyeti adına Dışişleri Bakanlığının yetkilendirildiği görülmektedir (B.C.A., 6 Kasım 1953, 030-18-01-02-133-90-9).

Bu “Adli Müzaheret” antlaşmasını müteakip, 3 yıl sonra 11 Temmuz 1956 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararında, Suriye ve Türkiye Hükümetleri arasında yeniden bir “Adli Müzaheret ve İade-i Mücrimin Anlaşmalarının” yapılması

hususunda Dışışleri Bakanlığının yetkili kılındığı arşiv kayıtlarına yansımaktadır (B.C.A., 11 Temmuz 1956, 030-18-01-02-143-58-17).

Askeri ilişkiler noktasında Suriye-Türkiye arasında kayda değer bir gelişme görülmemektedir. Bazı konularda bir takım girişimler olmakla birlikte bunlar basit düzeyde kalmıştır. Arşiv kayıtlarında tespit edildiği kadarıyla, Türkiye'nin Şam büyükelçisinin Dışışleri Bakanlığı'na gönderdiği 31 Ağustos 1953 tarihli yazıda; Suriye'ye giden bazı Türk Subaylarının Suriye Kanunlarına aykırı olarak resmi üniformalarıyla dolaştığı ve bunun yasak olduğuna dair Suriye Dışışleri Bakanlığından alınan yazı ile birlikte Türk Subayların herhangi bir sıkıntı yaşamamaları için bu konuda hassasiyet göstermeleri gerektiği bildirilmektedir (B.C.A., 31 Ağustos 1953, 030-0-001-000-000-127-821-4).

Yine Suriye ile askeri eğitim konusunda bir anlaşmaya varılarak, Suriye'den Türkiye'ye eğitim için askeri öğrenci alınması hakkında bir Bakanlar Kurulu kararı çıkarılmıştır. 24 Temmuz 1950 tarihli kararda Türkiye'ye Suriye Hükümetinin bir Suriye askeri heyeti göndermek istediğinden bahisle Harp Akademisine 3, Harp Okuluna 10 ve diğer askeri okullara 10 subayla, bu okullara bağlı Gedikli Erbaş okullarına 10 Gedikli Erbaş'ın maaş, yolluk vb. giderleriyle askeri okul giderlerinin Suriye Hükümeti tarafından karşılanması şartıyla kabulüne karar verildiği beyan edilmektedir (B.C.A., 24 Temmuz 1950, 030-18-01-02-123-60-6).

Bu dönemde askeri alanda iki ülke arası ilişkilerde kaydedilen bir başka gelişmede Suriye'nin İtalya'dan aldığı uçakların Türk hava sahasını kullanarak Suriye'ye gitmesi konusudur. Türkiye Cumhuriyeti burada büyük bir iyi niyet gösterisinde bulunarak, 4 Şubat 1955 tarihli Bakanlar Kurulu kararında İtalya'dan alınan bu uçakların Türk hava sahasını kullanmasına izin vermiştir (B.C.A., 4 Şubat 1955, 030-18-01-02-138-112-14).

1 Ağustos 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararında Suriye ile sınır emniyeti konusunda yapılacak olan görüşmeler için Halep'e gönderilecek Türk Delegasyonunun kimler olduğu bildirilmektedir (B.C.A., 1 Ağustos 1950, 030-18-01-02-123-62-19). Bu konu Türkiye-Suriye ilişkilerinde daima büyük bir sorun olmuştur. Buna müteallik bir başka belgede yer alan ifadelerden tespit edildiği kadarıyla, bu heyetin 15 Ağustos 1950 tarihinde orada toplandığı ve alınan kararların da Bakanlar Kurulu'nun 12 Ocak 1952 tarihli toplantısında onandığı görülmektedir (.B.C.A., 12 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-2).

O dönemde Suriye ve Türkiye arasında büyük sorun teşkil eden bir başka meselede karşılıklı olarak karşı ülke topraklarında kalan emlak davalarıdır. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli girişimlerde bulunduğu kayıtlara geçmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Suriye'de kalan Türklere ait emlak sorununun halledilmesi amacıyla, 27 Ekim 1932 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında imzalanan Antlaşma, 11 Ocak 1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Yavuz, 2005:273). Anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan'daki mülklerini ve gayrimenkullerini kullanamamış olan Türkler haklarına tekrar sahip olmuşlardır. Antlaşma süresi 12 Temmuz 1934 tarih ve 2565 sayılı kanunla altı ay uzatılmış, 11 Ocak 1935 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmıştı. Son olarak bu anlaşma 11 Temmuz 1935 tarihinden sonra bir yıl daha uzatılmıştır (Umar, 2003:308-313).

Ülkelerin siyasal fırtınaları birbirleri arasındaki ilişkileri etkilediği gibi bu etkinin emlak davalarına da yansıdığı gözlemlenmiştir. Bu yansımalarda iki tarafın karşılıklı olarak yaşanan gerginliklere binaen karşı taraf vatandaşıma ait mallar üzerinde komşu ülke vatandaşlarının tasarruf haklarını ellerinden aldıkları ve hatta mallara ihtiyati tedbir uyguladıkları gözlemlenmiştir. 13 Ocak 1939 tarih ve 211/250 sayılı ve 14 Şubat 1942 tarih ve 2/17317 sayılı ve 1 Ekim 1966 tarih 6/7104 sayılı Bakanlar Kurulu Kararlarıyla Türkiye kendi ülkesinde kalana Suriyelilerin taşınır ve taşınmaz mallar ile bütün hak menfaatlerine 1062 sayılı yasa hükümlerine göre el koymuştur (Özbakan, 1986:212-215). Bu kararın alınmasına gerekçe olarak Türkiye Cumhuriyeti Suriye Hükümetinin uygulamaları göstermiştir. Buna göre Suriye'de, 1958'de BAC'a katılımı birlikte Nasır tarafından bir benzeri Mısırdaki uygulanmış olan "Zirai Reform" kanununun uygulanması sırasında Türklerin mülkiyet hakları ileri derecede kısıtlanmış olduğundan ve Türkiye'de Suriyelilere ait gayrimenkuller üzerindeki temlik tasarruflar Bakanlar Kurulunun 13.11.1939 gün ve 2/10250; 14.2.1942 gün ve 2/17/317 ve 18.1.1958 gün ve 4/9697 sayılı kararları ile kısıtlanmış bulunmaktadır, ancak daha sonra 29 Ocak 1951 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla bu yasakların sadece Suriyeliler aleyhine devam etmesine karar verildiği tespit edilmiştir (B.C.A., 29 Ocak 1951, 030-18-01-02-124-100-2). Yine Bakanlar Kurulunun 18 Kasım 1957 tarihli bir kararnamesinde bu konuya temas edilerek, tahminen bu yıllarda Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan gerginliğin bir yansıması olarak, Suriye Vatandaşlarının Türkiye'deki mal varlıklarıyla ilgili bir takım ihtiyati tedbirler uygulanmaya konulmuştur. Kararnamede yer alan hükümlere göre;

“1- Suriye tabiiyetli şahıslara ait Türkiye’deki gayrimenkuller üzerine inşaat yapmak veya fidan dikmek suretiyle bu gayrimenkullerin (arsa ve arazinin) Medeni Kanun’un 648-655’inci maddelerine istinaden temellükü hakkı tanınması,

2- Mezkûr kararnameler ile 1’inci madde hükmüne aykırı olarak yapılacak taleplerin mahkeme ve icra mercilerince nazarı itibara alınmaması, tapuca intikal muamelesi yapılmaması ve hazinenin ittilamını teminen hadiselerin bu makamlar tarafından derhal mahalli Mal Dairesine bildirilmesi,

3-Suriye tabiiyetli şahısların hissedar bulunduğu gayrimenkullerin hissedarların ittifakı dahi olsa rızaen anlaşma suretiyle taksim ve ifraz edilmemesi, şüyuun izalesinin ancak mahkeme kararı ile mümkün olabilmesi, mahkemece gayrimenkulün satışı suretiyle şüyuun izalesine karar verildiği takdirde Suriye tabiiyetli şahsa düşecek satış bedelinin emlak meselelerinin Hükümetimizle Suriye arasında kati surette halline kadar, hazine elinde emaneten muhafaza edilesi; ...” denilmektedir (B.C.A, 8 Kasım 1957, 030-18-01-02-147-58-14). Bu belgeden de anlaşılacağı üzere bu mesele 1957 yılında hala çözülmemiş bir mesele olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinde aktif bir rol oynamaktadır. Yine konuyla ilgili olarak dönemin Suriye basınında çeşitli haberler dikkat çekmektedir. 2 Ağustos 1954 yılında Suriye’nin An-Nasr gazetesinde yer alan bir habere göre Suriye’nin Türkiye Büyükelçisi Emir Kazım Cezayiri’nin bir toplantı sırasında gazetecilere: “Suriye ile Türkiye arasında müşterek mefkûreler ve karşılıklı maslahatlar vardır. Aralarında yalnız yekdiğer tebaanın emlakları meselesinden başka bir şey yoktur. Buna da çare bulunacaktır.” Dediği bildirilmiştir (B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-9). Bir başka Suriye Gazetesinin haberine göre ise, İskenderun’da kalan Suriyeliler arazilerinin Türkiye Hükümeti tarafından herhangi bir tazminat ödenmeden devlet namına istimlak edildiğini iddia etmişlerdir (B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-19).

Zirai yardımlaşma konusunda siyasi ilişkilerin aksine iki ülke hükümetleri arasında bir işbirliği olduğu gözlemlenmektedir. Buna örnek olarak bir belgeye göre; Türkiye Cumhuriyeti Arap Yarımadasını kasıp kavuran bu afet karşısında komşusu Suriye ve bu istilaya maruz kalan diğer ülkelere yardım etme ve çekirge mücadelesine katılma kararı almıştır. Bakanlar Kurulunun 10 Nisan 1952 tarihli kararı çerçevesinde komşu memleketler hudutları dâhilinde yapılacak olan çekirge mücadelesine Tarım Bakanlığı kontrolünde teknisyen, vasıta ve malzeme yardımı

yapılarak mücadeleye iştirak edilmesi kararlaştırılmıştır (B.C.A., 10 Nisan 1952, 030-18-01-02-128-25-10).

Dönemin en dikkat çekici gelişmelerinden biri de iki ülke arasında sınır belirleme çalışmalarında ortaya konan faaliyetlerdir. Suriye hükümetinin kendi ülke sınırlarını belirlemek ve bunun bir haritasını çıkartmak için bir takım çalışmalar yaptığı ve harita çıkarma işinde uçakları kullandığı, bu uçaklarında uçuş rotası içerisinde fotoğraf alabilmek için bazen Türk hava sahasını kullandığı ve bunun için Türk Hükümetinden izin istendiği belirtilmektedir. İşte 25 Haziran 1954 tarihli Bakanlar Kurulu kararı, harita çıkarmak amacıyla Türk hava sahasını kullanan Suriye uçaklarına izin verildiğini bildirmektedir (B.C.A., 25 Haziran 1954, 030-18-01-02-136-59-4). Bu kararnameye ek olarak verilen metinde yine Suriye uçaklarına harita için verilen izne ek yeni yerlerden bahsedilmektedir (B.C.A., 27 Ağustos 1954, 030-18-01-02-137-77-8).

Asi Nehrinin kullanımı açısından, iki ülke hükümetlerinin yaptıkları tek taraflı planlarla ilgili yeni düzenlemeler yapılması, karşılıklı olarak ve her iki tarafında ihtiyaçları gözetilerek ona göre yeni bir plan ortaya konulmasıyla ilgili Şam'da yapılması planlanan müzakereler için bir heyet oluşturulduğu 29 Şubat 1956 tarihli Bakanlar Kurulu kararında bildirilmektedir (B.C.A., 29 Şubat 1956, 030-18-01-02-142-19-10). Ancak Asi Nehriyle ilgili protokoller incelendiği zaman en son protokolün 19 Mayıs 1939'da yapıldığı görülecektir (Kibaroglu vd., 2005:66). Buda heyet tarafından yapılan görüşmelerden Asi Nehri'nin eşit kullanımıyla ilgili herhangi bir müspet sonuç alınmadığını göstermektedir. Asi Nehriyle ilgili 1939 sonrası herhangi bir antlaşmanın yapılmama sebebi olarak ta Hatay Meselesi gösterilmektedir (Çarkoğlu-Eder, 2001:41-71).

5. SONUÇ

Tarihi olarak ortak bir kültürel geçmişe sahip olan Türkiye ve Suriye, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını müteakip bağımsızlık kazanmalarını izleyen süreçte birçok anlaşmazlıklarla karşılaştıklarını ve de bir türlü yüzyıllar boyu sürmüş olan bu barış ve kardeşlik ortamını tekrar tesis edemedikleri yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Türklerin İslamlaşma sürecini müteakip gelip yerleştikleri ve vatan telakki ettikleri ülkerin başında Suriye gelmektedir.

Gerek Ortaçağlarda ve gerekse Osmanlı Devleti döneminde izlenen iskân politikaları neticesinde bölgeye çok sayıda Türk'ün yerleştiği tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Bu günün Suriye'sinde bile hala bazı şehirlerde Türkçe'nin ikinci bir dil olarak yoğun bir şekilde konuşulduğu gidip görenler tarafından söylenmektedir. Ayrıca siyasi, ekonomik, coğrafi, askeri ve kültürel açılardan da Suriye'nin arzettiği önem, sınır komşusu olması hasebiyle, orada meydana gelecek en ufak bir hadisenin Türkiye'de hissedilmesi anlamı taşımaktadır. Bu noktalardan düşünüldüğü takdirde Türkiye-Suriye ilişkileri tarihin her döneminde önemli olmuştur ve olmaya devam edecektir. Yaşanan son hadiseler de bunun böyle olduğunu bir kerre daha ısbat etmiştir. Bugün Türkiye'ye sığınmış olan Suriyeli mülteci sayısının yaklaşık 1,5 milyonun üzerinde olduğu da düşünülürse ifade edilen noktalar daha da iyi anlaşılacaktır.

Buradan hareketle yapılan bu çalışmada, Suriye'nin tarihsel süreçte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve kültürel olarak pek çok medeniyetin izlerini taşıyan Ortadoğu'nun en nadide bölgelerinden biri olduğu söylenebilir. Bu tarihi miras sonraki yüzyıllarda çeşitli savaşlar neticesinde bölgeye yeni kültürlerin (Türkler ve Haçlı Seferleriyle birlikte Avrupalılar) gelmesiyle birlikte daha da kendine has bir yapıya bürünmüştür.

Hız. Ömer döneminde İslam orduları tarafından fethedildikten sonra halkın büyük bir çoğunluğu Müslüman olan bölge, İslam medeniyeti içinde bayrak yerlerden biri haline gelmiştir. Emeviler döneminde Şam'ın Emeviler tarafından başkent olarak kullanılması bölgenin önemini daha da arttırmış ve bu dönemde inşa edilen İslami yapılarla birlikte Suriye Ortadoğu'nun en güzel yerlerinden biri haline almıştır. Şam, Halep gibi şehirlerde sanat, ticaret ve bilim alanında büyük gelişmeler yaşanması bu şehirleri o dönem bir cazibe merkezi haline dönüştürmüştür. Ortaçağların en önemli ticaret yollarından İpek yolunun uğrak yerlerinden biri olması, Arap Yarımadası, Anadolu ve Kuzey Afrika arasında bir geçiş

güzergâhı olması bölgenin önemini daha da arttırmıştır. Abbasiler devrinde Suriye'nin eskiye göre bir duraklama devri yaşadığı söylenebilir. Abbasiler döneminde Türklerin bölgeye gelmeye başladıkları ve bunu müteakip ilk zamanlar İslam ordularında askerlik görevi ifa ettikleri bilinmektedir. Bu dönemde Abbasi Devlet adamlarının Türkleri Bağdat'tan uzaklaştırmak için çalışmalar yaptıkları ve Suriye'ye Türklerin yerleştirildiğini tarihi kayıtlar bildirmektedir.

Abbasilerden sonra bölgede Selçuklu hâkimiyetinin başladığını söylemek mümkündür. Selçuklular İrandan başlamak şartıyla Kuzey Arap topraklarıyla, Anadolu içlerine kadar pek çok bölgede küçük devletçikler teşekkül ettirmişlerdi. Suriye'de de Tutuş'un idaresinde bir devlet kuran Selçuklular bölüylelikle bölgeye hâkim olmuşlardı. Selçukluları müteakip bölgede Selçuklu Atabeyliklerinin hüküm sürdüğü görülmektedir. Bunlardan en önemlisi de "Zengilerdir". Nureddin Mahmut Zengi'nin o dönem Avrupadan "Haçlı" saldırılarına karşı Suriye'yi müdafa etmesi, Türklerin vatan telakkisini göstermesi ve Suriye'ye verdikleri önemi göstermesi açısından son derece önemli bir hadisedir.

Zengilerden hemen sonra Eyyübilerin bölgede hüküm sürdüğünü ve Eyyübilerin Şam'ı Emeviler dönemindeki ihtişamına yeniden kavuşturduğu bilinmektedir. Eyyübilerden sonra Suriye 1260 yılında Mısır Memlûk Sultanlığı'nın hâkimiyetine girmiştir. Böylece Osmanlılardan önce bölgede en uzun soluklu hüküm süren devlet Mısır Memlûklüleri olmuştur. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında Suriye Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve yaklaşık 400 yıl bu durum devam etmiştir. Osmanlılar bölgeye her anlamda istikrar ve refah getirmişlerdir.

I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenilgiyle çıkmasının ardından 1919'da imzaladığı Mondros Mütarekesi, birçok bölge gibi Suriye'nin Türk hâkimiyetinden çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Fransız İhtilalinin getirisi olan yeni fikir akımlarının etkisi de bölgenin Türk hâkimiyetinden çıkmasında etken olmuştur. Dönemin işgal kuvvetleriyle birlikte Türk ordusuna karşı mermi atan yerli Arap unsurların varlığı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak Türk hâkimiyetinin bitmesi bölgede aynı zamanda huzur ve istikrarında gitmesine neden olmuştur. İngiltere ve Fransa söz verdikleri üzere bağımsız bir Arap Devletinin kuruluşuna izin vermeyerek Suriye'yi Manda yönetimi altına almışlardır. Suriye'de yaklaşık 26 yıl süren Fransız Manda dönemi II. Dünya Savaşı'nın bitiminde son bulmuş ve Suriye 1946 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.

Ancak Fransızların Suriye'den çekilmesinden sonra da ülkede bi türlü istikrar sağlanamamıştır. II. Dünya Savaşı'nın galipleri olarak ABD ve Sovyet Rusya "Soğuk Savaş" şeklinde isimlendirilen yeni bir politik kavgaya tutuşmuşlardır. Bu kavgadan tüm Ortadoğu ve hatta tüm Dünya gibi, Suriye de nasibini almıştır. Bağımsızlığın ardından 1970 yılına kadar onlarca defa askeri darbelerle boğuşan Suriye bir taraftan da Rusya ve ABD'nin satranç tahtası gibi kullandığı bir bölgeye dönüşmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasında ve devlet kurulduktan sonra Suriye'yle olan ilişkilerini genel olarak ılımlı bir rotada seyrettirmiştir. Hatta Millî Mücadele döneminde Türklerin sömürüye karşı verdiği savaş bütün Ortadoğu halkları gibi Suriye'ye de örnek teşkil etmiştir. M. Kemal Paşa bizzat yaptığı açıklamalarda Ortadoğu halkalarının bağımsız olmalarını can-ı gönülden istediğini defalarca dile getirmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli hedefleri arasında olan Hatay'ın ana vatana katılması için gösterilen çabalar ilişkilerde gerginliklere sebep olmuştur. Suriye'deki okullarda ve devlet dairelerinde asılı duran haritalarda yakın zamana kadar Suriye sınırları içinde görünen Antakya ve İskenderun, tüm Suriye-Türkiye ilişkilerinde önemli bir unsur olarak kalsa da, ikili resmi görüşmelerde hiçbir zaman açıkça gündeme getirilmemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olan İsmet Paşa (İnönü) döneminde de Suriye'yle ilişkiler devam etmiştir. Bu dönem Türkiye-Suriye ilişkilerinde tansiyonun biraz çıktığı görülmektedir. M. Kemal Atatürk'ün başlattığı Hatay meselesinin Türkiye'nin lehine olarak 1939 yılında çözüme kavuşturulması Suriye'de hoşnutsuzluk yaratmıştır. Ancak bu gelişmeye rağmen ilişkiler yine de kopmamıştır. Arşiv kayıtlarında Türkiye ve Suriye'nin pek çok alanda ilişkilerinin devam ettiğini gösterir mahiyette fazlaca belge bulunmaktadır. Özellikle o dönem bir takım sağlık ve tarımla ilgili hadiselerde Türkiye'nin Suriye'yle karşılıklı işbirliği içerisinde olduğu görülmektedir.

1950 yılı Türkiye'nin demokrasi tarihinde yeni gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950 yılında CHP'nin tek parti yönetimi yapılan seçimle sona ermiş yerine Adnan Menderes önderliğindeki DP Hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında izlediği durağan dış politika da yerini daha hareketli bir politik anlayışa bırakmıştır. Menderes dış politikada tamamen Batı yanlısı bir tavır sergileyerek aynı zamanda da

Ortadoğuda'daki mevcudiyetinden herkesi haberdar etmenin planlarını yapmıştır. Soğuk Savaş'ın taraflarından biri olarak Rusya, nüfuz alanını genişletmenin çabası içerisinde Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmanın çabası içerisinde. Bir diğer taraf olan ABD ise Rusların Ortadoğu'da varlık göstermesinin bölgedeki çıkarlarını zedeleyeceği düşüncesiyle Rusya'yla mücadeleye başlamıştır. Bu mücadelede her iki tarafta adeta bir satranç oyunu oynamak için Ortadoğu'yu belirlemişlerdir.

Bunun yanında Ortadoğuda II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazanan halklar Romantik-Milli heyecanla Pan-Arabizm akımının etkisine kapılmışlardır. Başta Mısır olmak üzere milliyetçi söylemlerle bir Arap Birliği gerçekleştirmenin planlarını yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde yine ABD ve Batı, Rusya'nın Ortadoğu'da yayılmaya çalışması karşısında bu Arap Birliği siyasetinin de kendi çıkarlarına zarar verebileceği endişesi taşımaktadır. İşte bu durumda ABD ve Batının Ortadoğu'daki en sağlam müttefiki olan Türkiye devreye girer ve hem Rus yayılmacılığına karşı ve hemde Ortadoğu'da söz sahibi olmak adına kendi güvenliğini korumak düşüncesiyle bir takım ittifak arayışlarına başlar.

M. Kemal Atatürk döneminde gerçekleşen Sadabat ve Balkan Paktlarından sonra Menderes'te ilk olarak Pakistan'la bir pakt kurar. Daha sonra bu pakta tüm Ortadoğu'yu katmak için bir takım siyasi çalışmalara başlar. Ancak Arap Dünyasından, Irak dışında başka kimse pakta katılmaz. Hatta o dönem Suriye ilişkileri bu pakttan kaynaklı olarak o kadar gergin bir hal alırki 1957 yılında iki ülke savaşın eşiğine gelirler. Hatay meselesinden sonra iki ülke ilişkilerini bu kadar geren başka bir hadise olmamıştır. Bunalım daha sonra yumuşar ama Suriye, hem bu olayın etkisiyle ve hem de Mısır ve Rusya'nın etkisiyle pakta girmez ve hatta o dönem siyasal yalnızlığını gidermek adına 1958 yılında Mısır'la bir birlik kurarlar. Birleşik Arap Cumhuriyeti adını alan bu birliğin Anayasasında Türkiye-Pakistan-Irak Paktna katılmamayı taahhüd eden birde madde konulur. Birlik fazla uzun sürmez ve Suriye içinde çıkan bir askeri isyan neticesinde Suriye'nin birlikten ayrılmasıyla son bulur.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginliğe sebep olan bir başka durumda Filistin meselesi olmuştur. 1956 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra ilk tanıyan ülkelerden birinin Türkiye olması ve sadece bu mesele değil tüm siyasi konularda Batıyla birlikte hareket etmesi, tüm Ortadoğu'da olduğu gibi Suriye'de de tepkiye neden olmuştur. Tüm Ortadoğuda olduğu gibi Suriye'de de, Türkiye'nin kendi

kardeşlerini satan, İslam'a ve Müslümanlara devletin kurulduğu günden beri ihanet eden bir devlet gözüyle bakılmaktadır.

Bunun yanında özellikle sınırların belirlenmesinden sonra Suriyelilerin Türkiye'de ve Türklerin de Suriye kalan emlakı meselesi de iki ülke arasında yaşanan büyük bir sorun olması hasebiyle çalışma da zikredilmiştir. Bu sorun hala bu gün bile tam anlamıyla çözümlenmiş bir mesele değildir.

Yaşanan tüm bu hadiselerin ışığında Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1946-60 dönemi için şu söylenebilir ki; başlarda gayet ılımlı süren ilişkiler, özellikle Hatay Meselesinden dolayı bir hayli gerilmiştir. Ancak 1950'li yıllardan itibaren Menderes'in iktidarı döneminde iki ülke ilişkileri daha da gergin bir zemine oturtulmuş ve bu güne kadar da tam anlamıyla iyileşmemiştir.

Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana Türkiye-Suriye ilişkilerinde üç konunun her zaman önemini koruduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Birbiriyle çok iç içe geçmiş, kronikleşmiş ve neden-sonuç ilişkisi açısından birbirini etkileyen bu sorunlar, "Su", "Güvenlik" ve son yıllardan itibaren "İsrail-Türkiye İlişkileri" çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle 80'li yıllardan itibaren Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği destek Türkiye ilişkilerinde başrol oynamıştır.

Tarihsel olarak uzun yıllar var olan ve 1998'e gelindiğinde bir savaşın eşliğinden dönülen Türkiye ve Suriye ilişkilerinde bir "düşman" algısı, uzun süre varlığını korumuştur. Ancak terörist başı Abdullah Öcalan'ın Suriye'den ayrılmasından sonra 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile birlikte Türkiye Suriye ilişkileri normalleşme sürecinde hızlı bir yola girmiş ve iki devlet arasında güven tesisi süreci başlamıştır.

2000'de Hafız Esad'ın vefatıyla iki ülke açısından dengeler farklı bir seviyeye taşınmıştır. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine gitmesi ile normalleşme seyrini sürdürmüştür. Oğul Beşar Esad'ın Temmuz 2000 tarihinde başlayan iktidarı süresince, Hafız Esad'ın son dönemlerindeki yumuşamaya başlayan ilişkiler daha da iyileşmiştir. Beşar Esad liderliğinin ilk yıllarında hoşgörü ile açıklık politikası eğiliminde tavırlar sergilemiş ve bu dönüşüm sürecinde gücünü pekiştirmek adına bir takım reform girişimlerinde de bulunmuştur. Ancak 2011 yılının mart ayına kadar çok iyiye giden ilişkiler Ortadoğu'da Arap Baharı olarak adlandırılan demokratikleşme hareketlerinin Suriye'ye de sıçraması ile birlikte bozulmaya başlamış ve Suriye'nin Türk savaş uçağını düşürmesi ile birlikte kopma noktasına gelmiştir.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

Ayın Tarihi, Sayı 286 (Eylül 1957).

B.C.A., 2 Temmuz 1947, 030-0-001-000-000-65-406-13

B.C.A., 1 Aralık 1949, 030-18-01-02-121-86-18

B.C.A., 12 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-75-20

B.C.A., 13 Haziran 1949, 030-18-01-02-120-56-18

B.C.A., 14 Mart 1950, 490-01-607-102-23-2/3

B.C.A., 14 Haziran 1950, 030-18-01-02-123-50-19

B.C.A., 24 Kasım 1951, 030-01-00-00-66-416-7-1/2/3/4

B.C.A., 15 Eylül 1949, 030-18-01-02-120-69-17

B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-38-1/2

B.C.A., 15 Mart 1947, 030-10-00-00-265-792-45-1/2/3/4/5

B.C.A., 17 Şubat 1948, 030-18-01-02-118-100-12

B.C.A., 18 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-76-17

B.C.A., 19 Kasım 1947, 030-10-00-00-180-246-25-1/2/3/4

B.C.A., 19 Ocak 1950, 030-18-01-02-121-102-1

B.C.A., 20 Mayıs 1946, 030-18-01-02-111-36-11

B.C.A., 21 Şubat 1948, 030-18-01-02-115-96-17

B.C.A., 22 Ağustos 1947, 030-10-00-00-131-941-4

B.C.A., 22 Ocak 1948, 030-18-01-02-115-85-1/2

B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-177-224-14-1

B.C.A., 23 Aralık 1947, 030-10-00-00-180-246-25-1/2/3

B.C.A., 24 Mart 1947, 030-18-01-02-113-21-18

B.C.A., 25 Aralık 1947, 030-18-01-02-115-81-4

B.C.A., 27 Ekim 1948, 030-18-01-02-117-69-11

B.C.A., 28 Ocak 1948, 490-01-607-102-21-1/2/3/4

B.C.A., 29 Kasım 1946, 030-18-01-02-112-76-20

B.C.A., 3 Haziran 1948, 030-0-001-000-000-80-506-6

B.C.A., 30 Nisan 1947, 030-18-01-02-113-29-1/2

B.C.A., 7 Ekim 1949, 030-18-01-02-120-74-18

B.C.A., 7 Haziran 1947, 030-18-01-02-113-39-3

B.C.A., 9 Şubat 1950, 030-18-01-02-121-105-17

B.C.A., 24 Temmuz 1950, 030-18-01-02-123-60-6

B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-60-372-7
B.C.A., 4 Kasım 1950, 030-0-001-000-000-68-428-11-1/2
B.C.A., 31 Ocak 1951, 030-18-01-02-124-102-7
B.C.A., 31 Aralık 1951, 030-18-01-02-127-95-11
B.C.A., 14 Ocak 1952, 030-18-01-02-127-100-4
B.C.A., 16 Haziran 1952, 030-18-01-02-129-49-2
B.C.A., 22 Haziran 1952, 030-01-00-00-134-873-10-1
B.C.A., 11 Ağustos 1952, 030-18-01-02-129-59-13
B.C.A., 6 Kasım 1952, 030-18-01-02-130-82-5
B.C.A., 5 Şubat 1953, 030-018-01-02-133-88-11
B.C.A., 11 Mart 1953, 030-18-01-02-131-20-2
B.C.A., 31 Ağustos 1953, 030-0-001-000-000-127-821-4
B.C.A., 6 Kasım 1953, 030-18-01-02-133-90-9
B.C.A., 20 Kasım 1953, 030-18-01-02-134-92-11
B.C.A., 18 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-7-1
B.C.A., 20 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-8-1
B.C.A. 27 Ocak 1954, 030-01-00-00-104-647-11-1
B.C.A. 12 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-647-13-1
B.C.A. 25 Şubat 1954, 030-01-00-00-104-648-2-1
B.C.A., 7 Ağustos 1954, 030-01-00-00-104-650-1-19
B.C.A., 20 Ağustos 1954, 030-18-01-02-136-75-7
B.C.A., 7 Ağustos-7 Eylül 1954, 030-0-001-000-000-104-650-1
B.C.A., 7 Eylül 1954, 030-01-00-00-104-650-1-31/32
B.C.A., 4 Şubat 1955, 030-18-01-02-138-112-14
B.C.A., 9 Şubat 1956, 030-0-001-000-000-80-509-13
B.C.A., 7 Mart 1956, 030-18-01-02-142-20-16
B.C.A., 11 Temmuz 1956, 030-18-01-02-143-58-17
B.C.A., 10 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-1
B.C.A., 11 Kasım 1956, 030-01-00-00-111-701-7-2/3
B.C.A., 26 Ekim 1957, 030-18-01-02-147-56-6
B.C.A., 23 Temmuz 1958, 030-01-00-00-69-434-15-2/3
B.C.A., 30 Eylül 1959, 030-18-01-02-147-51-4
B.C.A., trhsz, 490-01-607-102-19-1
B.C.A., trhsz, 030-01-00-00-7-36-35-1/2

B.C.A., trhsz, 030-0-001-000-000-68-432-1/2/3

DÜSTUR, 3. Tertip, C.XXXVI, ss.422-425.

KOMİSYON. 1985. TBMM Gizli Celse Zabıtları, 24 Nisan 1336 (1920)- 31 Şubat 1336 (1921), C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 457s.

TBMM Kavanin Mecmuası, Dönem:1C, Toplantı:1, C.37.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre III, İçtima: VI, 23 Haziran 1939.

TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima III/XX, Birleşim I, 1 Kasım 1945.

TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima: II/XIV, 1 Kasım 1944.

TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre VII, İçtima II/XV, 23 Şubat 1945.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 5, Devre: X, İçtima: II, 26 Şubat 1955.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Basın ve Matbuat Umum Müdürlüğü, Ayın Tarihi (1950-1957).

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Basın ve Matbuat Umum Müdürlüğü, Ayın Tarihi, Sayı 286 (Eylül 1957).

Cumhuriyet Halk Partisi. 1938. Üsnomal Büyük Kurultayının Zabtı (26.12.1938), Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 64s.

2. Gazeteler

AkşamGazetesi, 9 Ekim 1954.

AkşamGazetesi, 27 Mart 1955.

AkşamGazetesi, 28 Mart 1955.

AkşamGazetesi, 14 Nisan 1955.

AkşamGazetesi, 16 Ağustos 1957.

AkşamGazetesi, 25 Ağustos 1957.

AkşamGazetesi, 15 Eylül 1957.

AkşamGazetesi, 25 Eylül 1957.

AkşamGazetesi, 26 Eylül 1957.

AkşamGazetesi, 11 Ekim 1957.

Akşam Gazetesi, 16 Ekim 1957.

AkşamGazetesi, 21 Ekim 1957.

Akşam Gazetesi, 2 Kasım 1957.

Akşam Gazetesi, 6 Kasım 1957.

Akşam Gazetesi, 9 Kasım 1957.

Akşam Gazetesi, 19 Kasım 1957.
Akşam Gazetesi, 27 Kasım 1957.
Akşam Gazetesi, 20 Aralık 1957.
AkşamGazetesi, 2 Şubat 1958.
AkşamGazetesi, 3 Şubat 1958.
Cumhuriyet Gazetesi, 15 Aralık 1936.
Cumhuriyet Gazetesi, 18 Aralık 1936.
Cumhuriyet Gazetesi, 23 Aralık 1936.
Cumhuriyet Gazetesi, 24 Aralık 1936.
Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ocak 1937.
Cumhuriyet Gazetesi, 31 Ocak 1937.
Cumhuriyet Gazetesi, 1 Şubat 1937.
Cumhuriyet Gazetesi, 25 Haziran 1937.
Cumhuriyet Gazetesi, 12 Kasım 1938.
CumhuriyetGazetesi, 9 Mayıs 1950.
CumhuriyetGazetesi, 20 Aralık 1951.
Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mart 1953.
CumhuriyetGazetesi, 3 Nisan 1954.
CumhuriyetGazetesi, 15 Temmuz 1954.
CumhuriyetGazetesi, 8 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 13 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 14 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 15 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 18 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 22 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 23 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 25 Ocak 1955.
CumhuriyetGazetesi, 5 Mart 1955.
CumhuriyetGazetesi, 7 Mart 1955.
CumhuriyetGazetesi, 8 Mart 1955.
CumhuriyetGazetesi, 11 Mart 1955.
CumhuriyetGazetesi, 25 Ağustos 1957.
CumhuriyetGazetesi, 26 Ağustos 1957.
CumhuriyetGazetesi, 27 Ağustos 1957.

CumhuriyetGazetesi, 30 Ağustos 1957.
CumhuriyetGazetesi, 14 Eylül 1957.
CumhuriyetGazetesi, 15 Eylül 1957.
CumhuriyetGazetesi, 26 Eylül 1957.
CumhuriyetGazetesi, 10 Ekim 1957.
CumhuriyetGazetesi, 14 Ekim 1957.
CumhuriyetGazetesi, 16 Ekim 1957.
CumhuriyetGazetesi, 17 Ekim 1957.
CumhuriyetGazetesi, 23 Ekim 1957.
CumhuriyetGazetesi, 2 Kasım 1957.
CumhuriyetGazetesi, 13 Kasım 1957.
CumhuriyetGazetesi, 15 Kasım 1957.
CumhuriyetGazetesi, 18 Kasım 1957.
CumhuriyetGazetesi, 4 Aralık 1957.
CumhuriyetGazetesi, 11 Aralık 1957.
CumhuriyetGazetesi, 1 Şubat 1958.
Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mart 1958.
CumhuriyetGazetesi, 29 Eylül 1961.
Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mart 1962.
DünyaGazetesi, 15 Ocak 1955.
DünyaGazetesi, 7 Mart 1955.
DünyaGazetesi, 2 Şubat 1958.
Milliyet Gazetesi, 9 Mayıs 1950.
Milliyet Gazetesi, 26 Ocak 1959.
Resmi Gazete, 1 Ekim 1929.
Tan Gazetesi, 23 Haziran 1939
Ulus Gazetesi, 22 Mart 1945.
Ulus Gazetesi, 3 Ağustos 1944.
Ulus Gazetesi, 31 Mart 1941.
Ulus Gazetesi, 1 Şubat 1937.
Ulus Gazetesi, 1 Ağustos 1957.
UlusGazetesi, 7 Ağustos 1957.
UlusGazetesi, 15 Eylül 1957.
UlusGazetesi, 18 Ekim 1957.

UlusGazetesi, 13 Kasım 1957.
UlusGazetesi, 2 Şubat 1958.
UlusGazetesi, 3 Şubat 1958.
UlusGazetesi, 5 Şubat 1958.
UlusGazetesi, 11 Şubat 1958.
UlusGazetesi, 23 Şubat 1958.
Vakit Gazetesi, 24 Haziran 1939.
VatanGazetesi, 31 Ekim 1957
ZaferGazetesi, 8 Ocak 1950
ZaferGazetesi; 9 Mayıs 1950
Zafer Gazetesi, 7 Mart 1951.
Zafer Gazetesi, 6 Kasım 1951.
Zafer Gazetesi, 6 Aralık 1951.

3- Kitap ve Makaleler

- ABDULLAH, Ö. F. 1985. Suriye Dosyası, Çev. Hasan Basri, Akabe Yayınları, İstanbul, 276s.
- ADA, S., 2005. Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 282s.
- AĞAOĞLU, S. 1967. Arkadaşım Menderes. Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul. 204s.
- AHMAD, F. 1986. İttihat ve Terakki 1908-1914, Kaynak Yayınları, İstanbul, 330s.
- _____. 2008. Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 296s.
- AKANDERE, O. 1998. Milli Şef Dönemi, İz Yayıncılık, İstanbul, 513s.
- AKBIYIK, Y. 1990. Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş), ATAM, Ankara, 454s.
- _____. 1999. "Türkiye-Suriye İlişkileri (1919-1938)", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, C.I, Türkistan-Kazakistan, s.178.
- AKÇA, B. 2005. "Atatürk Dönemi Türk-Mısır İlişkileri ve Bu Dönemde Mısır Basınının Türk İnkılabına Bakışına Bir Örnek", V. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildirileri (8-12 Aralık 2003), C.2, Haz: Mustafa Çöhce-Nilgün İnce- Neşe Çetinoğlu, ATAM Yayınları, Ankara, s.1175-1181.

- AKÇORA, E. 1995. “Hatay’ın Anavatan’a ilhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri”, ATAM Dergisi, C.XI, S.32, ss. 379-403.
- AKİPEK, Ö.İ. 1966. Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler (Devletler Hukuku Metinleri), Bansur Matbaası, Ankara, 916s.
- AKŞİN, A. 1934. “Türkler ve Araplar”, Orta Doğu Dergisi, Y.4, S.34, Şubat, ss.2-4.
- AKŞİN, A. 1991. Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK Yayınları, Ankara, 346s.
- AKŞİN, S. 1992. İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Son Meşrutiyet (1919-1920), C.2, Cem Yayınevi, İstanbul, 558s.
- _____. 2007. Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 352s.
- ALBAYRAK, M. 2004. Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946 -1960). Phoneix Yayınları, Ankara, 642s.
- ALPTEKİN, C. 1985. Dımaşk Atabeğliği (Toğ-Teginliler), MÜFEF Yayınları, İstanbul, 220s.
- AMANOV, Ş. 2004. “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Ed.: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, ss.189-240.
- ARAS, B.-TOKTAŞ, Ş. 2008. Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan, SETAV Yayınları, Ankara, 86s.
- ARI, T. 2007. Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 910s.
- ARMAOĞLU, F. 1994. Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 591s.
- ARMAOĞLU, F. 2012. 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1200s.
- ATAMAN, M. 2012. Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum, SETAV Raporu, Ankara, 57s.
- ATAÖV, T. 1969. Amerika NATO ve Türkiye, Aydınlık Yayınları, Ankara. 288s.
- AYDEMİR, Ş. S. 1967. İkinci Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, 498s.
- _____. 1993. Menderes’in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 512s.
- AYDIN, M. 2003. “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945”, Türk Dış Politikası 1919-1980, C.1, Haz: Baskın Oran, İletişim Yayınevi, ss.399-478.
- AYDOS, V.-DURAN, M. 2000. Suriye Ülke Etüdü, İTO Yayınları, İstanbul, 160s.

- BAĞCI, H. 1990. Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası, İmge Yayınevi, Ankara, 184s.
- BAKTIAYA, A. 2008. “19 Yüzyıl Suriye’inde Hıristiyan-Müslüman İlişkilerinde Değişim 1860 Şam Olayları”, İÜİFM, C.58, S.2, İstanbul, ss. 23-44.
- _____. 2009. Osmanlı Suriye’inde Arapçılığın Doğuşu: Sosyo-Ekonomik Değişim ve Siyasi Düşünce, Bengi Yayınları, İstanbul, 432 s.
- BANNERMAN, M. G. 1995 “Syrian Arab Republic,” The Government and Politics of the Middle East and North Africa, Ed.: David E. Long ve Bernard Reich, Boulder, CO: Westview Press, pp.198-219.
- BERKES, N. 2005. Unutulan Yıllar, Hazır: Ruşen Sezer, İletişim Yayınları, İstanbul, 536s.
- BERRIDGE, G. R. 2009. British Diplomacy in Turkey 1583 to The Present, Martinus Nijhoff Publishers, Danvers, 336p.
- BAŞGİL, A. F. 2006. 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, Çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 240s.
- BAYAR, C. 1986. Başvekilim Adnan Menderes, Der.: İsmet Bozdağ, Tercüman Yayınları., İstanbul, 176s.
- BEZER, G. Ö. 2012. “Tuğteginliler”, DİA, C.41, TDV Yayınları, İstanbul, ss.349-351.
- _____. 2013. “Zengiler”, DİA, C.44, TDV Yayınları, İstanbul, ss.268-272.
- BIAGINI, A. 2007. Çağdaş Türkiye Tarihi, Çev.: Deniz Kocaoğlu-Gülçin Tuna, Phoenix Yayınevi, Ankara, 160s.
- BİLGİN, M. 2007. Britain And Turkey In The Middle East, I. B. Tauris Academic Studies, London, 323p.
- BİRAND, M. A. vd. 2007. Demir Kırıt: Bir Demokrasinin Doğuşu, Doğan Kitap, İstanbul, 156s.
- BOLAT, M. 2006. “Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye’nin İkili İlişkileri”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, C.7, S.1, ss.45-74.
- BOSTANCI, M. 2013. “Türk Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, C.7, S.13, Kış, Ankara, ss.171-184.

- BOZBAĞLI, S. 1966. İhtilaller ve Darbeler Tarihi, C.II, Cem Yayınevi, İstanbul. 429s.
- BURÇAK, R. S. 1998. On Yılın Anıları, Nural Kitapevi, Ankara, 788s.
- BUZPINAR, Ş. T. 2009, “Suriye: Tarih/ Osmanlı Dönemi”, DİA, C. 37, TDV Yayınları, İstanbul, ss.550-555.
- _____. 2010. “Şam / Osmanlı Dönemi”, DİA, C.38, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.315-320.
- CANATAN, Y. 1996. Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 166s.
- Cevdet Paşa. 1991. Tezâkir 1-12. Haz.: Cavid Baysun. TTK, Ankara, 178s.
- ÇİHAN, A. R.-KARAPINAR, E. 1993. İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, C.II, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 306s.
- CLEVELAND, W. L. 2009. A History of the Modern Middle East, Westview Press, Forth Edition, Boulder, 608p.
- COMMİNS, D. D. 1993. Osmanlı Suriye'sinde İslahat Hareketleri, Çev.: Selahaddin Ayaz, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 320s.
- ÇAĞ, G.-EKEN, S. 2013. “Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”, Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, C.2, S.2, ÇAVSAM, Çankırı, ss.57-72.
- ÇARKOĞLU, A.-EDER, M. 2001. “Domestic Concerns and the Water Conflict over the Euphrates-Tigris River Basin, Middle Eastern Studies, Vol.37, No.1, pp.41-71.
- ÇAVDAR, T., 1999. Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara, 589s.
- ÇİFTÇİ, K. 2010. Türk Dış Politikası; Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında, Siyasal Kitabevi, Ankara, 356s.
- ÇAYLAK, A. 07-09 Aralık 2005. “Çok Partili Siyasal Hayata Geçişte Müfrit Muhafazakâr Demokratlar ve Türk Demokrasininin Gelişim Seyri”, 9. Sosyal Bilimler Kongresi, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, ss.17-42.
- ÇOLAK, K. 2008. “Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1789-1801)” SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, S.II, Sakarya, ss. 141-183.

- DAĞ, A. E. 2013. Suriye: Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü, İnsani Yardım Vakfı (İHH) Araştırma ve Yayınlar Birimi, İstanbul, 232s.
- DAM, N. V. 2000. Suriye'de İktidar Mücadelesi, Çev: Aslı Falay Çalkıvık-Semih İdiz, İletişim Yayınları, İstanbul. 292s.
- DEĞERLİ, E. S. 2008. "İngiltere'nin Doğu (Şark) Politikası (1882-1914), Akademik Bakış Dergisi, S.14, Nisan, Celalabat, ss.1-15.
- DEMİR, Ş. 2011. "Dünden Bu Güne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", Turkish Studies (International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic), C.6, S.3, Yaz, ss.691-713.
- DİKİCİ, A. 2008. "Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.42, Kasım, Ankara, ss.161-192.
- DOĞAN, O. 2013. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (XIX. XX. yy. Türkiye Tarihi), Beta Basım Yayım, Ankara, 309s.
- DOĞRU, D. 2001. "I. Dünya Harbi Sırasında Şerif Hüseyin'in Siyasi Faaliyetleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.2, Afyon, ss.51-57.
- DUMAN, Sabit. 2005. "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi, S.35-36, Mayıs-Kasım, Ankara, ss.313-332.
- DURAN, H.-KARACA, A. 2011. "Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri", SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.16, S.3, ss.203-216.
- DURSUN, D. 1991. "Bağdat Paktı", DİA, C.4, TDV Yayınları, İstanbul, ss.446-447.
- ELLIS, H. B. 1960. Challenge in the Middle East: Communist Influence, Ronald Press Company, New York, 238p.
- EMECEN, F. 1995. "Fahreddin Ma'noğlu", DİA, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, ss.80-82.
- _____. 1993. "Cezzâr Ahmed Paşa", DİA, C.7, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.516-518.
- ERCİYES, E. 2004. Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri, IQ Yayınları, İstanbul, 160s.

- ERDOĞAN, M. 1992. Liberal Toplum ve Liberal Siyaset, Türkiye’de Demokrasiye Geçişin Deneyimi (1945- 1950), Siyasal Kitabevi, Ankara, 412s.
- ERENDİL, M. 1992. Çağdaş Ortadoğu Olayları, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 166s.
- ERKİN, F.C. 1968. Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Başnur Matbaası, Ankara, 452s.
- _____. 1980. Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.I, TTK, Ankara, 310s.
- _____. 1986. Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.II, 1.Kısım, TTK, Ankara, 324s.
- _____. 1997. Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.III, 2.Kısım, TTK, Ankara, 578s.
- EROĞUL, C. 1998. Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi, İmge Yayınları, İstanbul, 292s.
- FAROQHİ, S. 1995. Hacılar ve Sultanlar (1517–1638), Çev: G. Ç. Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 238s.
- _____. 2004. Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak. Çev.: G. Ç. Güven- Ö. Türesay, YKY, İstanbul, 343s.
- FAWAZ, L. T. 1994. An Occasion for War; Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 300p.
- FIRAT, M.-KÜRKÇÜOĞLU, Ö. 2001. “Sancak (Hatay) Sorunu,” Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I, Der.: Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, ss.279-292.
- _____. 2001. “1945-1960 Arap Ülkeleriyle İlişkiler,” Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I, Der: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.615-635.
- _____. 2003. “Ortadoğu’yla İlişkiler”, Türk Dış Politikası (1919-1980). C.I, Ed.: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.357-369.

- _____. 2001 “1980-1990, Ortadoğu ile İlişkiler”, Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, Edt.: Baskın Oran, C.II, İstanbul, ss.551-586.
- FİLDİŞ, A. T. 2013. “Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış”, Ortadoğu Analiz, C.5, S.52, Nisan, ss.55-62
- GERGER, H. 1983. “Türk Dış Politikası (1946-1960)”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 543-554.
- GOLOĞLU, M. 1974. Milli Şef Dönemi (1939-1945), Goloğlu Yayınları, Ankara, 423s.
- _____. 1982. Demokrasiye Geçiş 1946-1950, Kaynak Yayınları, İstanbul, 318s.
- GÖKALP, İ.-GEORGEON, F. 1990. Kemalizm ve İslam Dünyası, Çev.: Cüneyt Akalın, Arba Yayınları, İstanbul, 205s.
- GÖKAY, B. 2006. Soviet Eastern Policy And Turkey, 1920-1991, 1. Edition, Routledge, New York, 208p.
- GÖKBİLGİN, M. T. 1987. “Midhat Paşa”, İA, C.VIII, MEB Yayınevi, İstanbul, ss.270-282.
- GÖNLÜBOL, M. vd. 1995. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), C.I, AÜSBF Yayınları, Ankara, 562s.
- GÖNLÜBOL, M vd. 1969. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), AÜSBF Yayınları, Ankara, 527s.
- GÖNLÜBOL, M.-ÜLMAN, H. 1966. “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXI, S.1, Ankara, ss.143-182.
- GÖZEN, R. 2002. “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.233-268.
- GÜÇLÜ, Y. 2006. “The Controversy over the Delimitation of the Turco-Syrian Frontier in the Period Between the Two World Wars”, Middle Eastern Studies, Vol:42, No:4, Routledge Taylor&Francis Group, London, ss.641-657.
- GÜRSON, P. 2010. Türkiye-Suriye, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara. 308s.

- GÜNVER, S. 1985. Fatih Rüştu Zorlu'nun Öyküsü, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 163s.
- GÜRÜN, K. 1983. Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), AÜSBF Yayınları, Yayın No:531, Ankara, 457s.
- HAK. 1995. "Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye", Haz: Atilla Ateş, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 226s.
- HALAÇOĞLU, A.-ÖZTÜRK, M. 1995. Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Önemi, TTK, Ankara, 22s.
- HALAÇOĞLU, Y.-AYDIN, M. A. 1993. "Cevdet Paşa", DİA, C.7, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.443-450.
- HALE, W. 2003. Türk Dış Politikası 1774-2000, Çev.: Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, 412s.
- HAMMER, J. V. 1989. Büyük Osmanlı Tarihi, C.2, Haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul, 534s.
- HANİOĞLU, M. Ş. 1993. "Cemal Paşa", DİA, C.7, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.305-307.
- HARARI, M. 1962. Government and the Politics of the Middle East, First Edition, Prentice-Hall, Inc., 179p.
- HART, L. 2005. II. Dünya Savaşı Tarihi, Çev: Kerim Bağrıaçık, 7. Baskı, YKY, İstanbul, 944s.
- HARTMAN, R. 1970, "Şam", İA, C.XI, MEB Yayınları, Ankara, ss.298-310.
- HATİPOĞLU, S., 2001. "Hatay'ın Kurtuluş'unun Fikri Temelleri", Anavatana Katılışının 60.Yıldönümünde Hatay, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s.53-59,
- HENIG, R. 2005. The Origins of the Second World War 1933-1941, 2. Edition, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 128p.
- HOURANI, A. 1966. "Lebanon from Feudalism to Modern State", Middle Eastern Studies, Vol.2, No.3, pp. 256-263.
- _____. 1997. Arap Hakları Tarihi, Çev.: Yavuz Olagan, İletişim Yayınları, İstanbul, 608s.
- HUREWİTZ, J. C., 1980. Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar, Çev.: Nusret Özselçuk, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 526s.
- IRWIN, R. 2008. Oryantalistler ve Düşmanları, Çev.: Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 348s.

- İBAS, S. 2004. "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi", Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Haz.: Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, ss.33-94.
- İHSANOĞLU, E. 1999. Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastahaneler ve Şam Tıp Fakültesi, TTK Yayınları, Ankara, 150s.
- _____. 1995. "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", Yeni Türkiye, Türk Dış Politikası Özel Sayısı, Yıl:1, S.3, Mart-Nisan, Ankara, ss. 388-412
- İLGÜREL, M. 1976. Abaza Hasan Paşa İsyanı, İÜEF, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, s.123.
- _____. 1988. "Abaza Hasan", DİA, C.1, TDV, s.303-307.
- _____. 1988. "Canbolatoğulları", DİA, C.7, TDV Yayınları, İstanbul, s.144-145.
- İLYAS, A.-TURAN, O. 2012. "İnönü Dönemi Türk Dış Politikası", Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi, C.1, S.1, Erzurum, ss.319-341.
- İNAN, A., 1998. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, TTK, Ankara, 222s.
- İŞBİLİR, Ö. 2006. "Nasuh Paşa", DİA, C.32, TDV Yayınevi, İstanbul, ss. 426-428.
- JAWAD, J. 1988. Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri (1932-1963), Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- KAFALI, M. 1973. "Suriye Türkleri-I", Töre Dergisi, Yıl: 5, S.21, İstanbul, ss.32-34.
- KALEMDAROĞLU, S. 2011. "Suriye'nin Unutulmuş Türkmenleri", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2011/08/25/6276/suriyenin-unutulmus-turkmenleri>, e.t.:12.08.2014.
- KARACA, A. 1991. "Azmezâdeler", DİA, C.4, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.350.
- KARAKOÇ, E. 2009. "Atatürk'ün Hatay Davası", Bilig Dergisi, S.50, Yaz, Ankara, ss.97-118.
- KARAL, E. Z.. 1988, Osmanlı Tarihi, C.VI, TTK, Ankara.s.5.
- _____.1999. Osmanlı Tarihi, C.IX, TTK, Ankara. .
- KARASAPAN, C. T. 1942. Filistin ve Şarkü'l-Ürdün I-II, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, I. 243- II. 250 s.

- _____. 1972. "Unutulmuş İttifak CENTO", Ortadoğu, Yıl:12, S.125, Eylül, ss.15-26
- KARPAT, K. 1967. Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul Matbaası, İstanbul, 384s.
- KAŞTAN, Y. 2007. "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Suriye Siyasi İlişkileri (1945-1990)", SUJEF Dergisi, S.13, Sakarya, ss.1-11.
- KAVAS, A. 2003. "Afrika'da Fransız Sömürgeciliği", Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, ss.69-78.
- KHOURY, P. S. 1987. The Syrian Independence Movement and the Growth of Economic Nationalism in Damascus, Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies), Vol.14, No.1, pp.25-36.
- KİBAROĞLU, A. vd. 2005. Cooperation Turkey's Transboundary Waters, Adelphi Research, Berlin, 167p.
- KILIÇ, S. 2012. "1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları", Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi, Sayı:30, Ankara, ss. 27-40.
- KILINÇKAYA, M. D. 2004. Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye, ATAM, Ankara, 247s.
- KISSINGER, H. 2000. Diplomasi, Çev: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 816s.
- KIRKPINAR, L. 2000. "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.3, S.9-10, ss.85-98.
- KİRİŞÇİ, K. vd. 1998. Türkiye ve Ortadoğu'da Bölgesel İşbirliği, TESEV Yayınları, İstanbul, 280s.
- KİTAPÇI, Z. 1993. Saadet Asrında Türkler-İlk Türk Sahabe, Tabii ve Tebaa Tabiieleri, Yedi Kubbe Yayınları, Konya, 313s.
- KOÇ, M. B. 2006. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 464s.
- KOÇAK, C. 2000. "Siyasal Tarih (1923-1950)", Türkiye Tarihi-4, Çağdaş Türkiye:1908-1980, Ed.: Sina Akşin vd., C. IV, Cem Yayınevi, İstanbul, s.85-154.
- _____. 2010. Geçmişiniz İtinayla Temizlenir, İletişim Yayınları, İstanbul, 558s.

- _____. 2012. Türkiye’de Mili Şef Dönemi (1938-1945), C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 726s.
- KOLLEKTİF. 2005. Rauf Orbay’ın Hatıraları, Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 498s.
- KOLOĞLU, O. 1995. Türk Çağdaşlaşması 1919-1938/İslam’a Etki, İslam’dan Tepki, Boyut Kitapları, İstanbul, s.296.
- KONURALP, N. A., 1996. Hatay’ın Kurtuluş ve Kurtarılış Mücadelesi Tarihi, Hatay Postası Basımevi, Hatay, 222s.
- KÖÇ, A., 2011. “Sultan II. Murad Vakfı’nın Edremit Mukataaları (1530-1641).”, OTAM, S.30,
- KÖKSAL, O. 2011. “Soğuk Savaş Döneminde Güç Merkezlerinin Ortadoğu’ya Yönelik Kaotik Siyasetine Somut Bir Örnek: 1957 Suriye Krizi ve Türkiye’nin Ortadoğu Politikasına Etkileri”, FÜ Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, C.VII, S.2, Elazığ, ss.65-83.
- KÖNİ, H. 1988. “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması Hakkında Bir Belge”. AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi, C.1, S.2, Ankara, ss.221-239
- _____. 1980. “1923-1938 Döneminde Türk Arap İlişkileri: Karar Verme Analizi”, GÜİİBF İktisat Bölümü, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, C.1, S.3, Ankara, ss.135-149.
- KÖPRÜLÜ, O. F. 1996. “Fuad Paşa, Keçecizade”, DİA, C.13, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.202-205.
- KURAN, A. 1988. “Şam Süleymaniye Külliyesi”, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Haz: Z. Sönmez, İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.169-174.
- KURAT, Y. T. 1975. “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973”, Belleten, XXXIX/154, TTK, Ankara, ss.265-308.
- KURŞUN, Z. 1992. Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 160s.
- _____. 2000. “Türkiye’de Laikliğin Kabulü ve Arap Dünyası”, Avrasya Dosyası (Arap Özel), C.6, S.1, İlkbahar, ASAM Yayınları, İstanbul, ss.47-59.
- KUTLUOĞLU, M. H. 2002. “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, DİA, C. 25, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.62-65.

- KÜÇÜK, C. 2010. "Sykes-Picot Antlaşması" DİA, C.38, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.204-206.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ö. E. 1972. Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), Sevinç Matbaası, Ankara. 210s.
- KÜRÜMOĞLU, M. E. 2011. Yalta-Postdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye (Türk Basınına Göre,1945), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- LAMMENS, H. 1993. "Suriye", İA, C.XI, MEB Yayınevi, İstanbul, ss.51-66.
- LEWIS, B. 2000. Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 694s.
- LIEBMANN, G. W. 2008. Diplomacy Between the Wars: Five Diplomats and The Shaping of The Modern World. I.B. Tauris, London, 288p.
- LONGRIGG, S. H. 1972. Syria and Lebanon Under French Mandate. Beyrut: Oxford University Press, 404p.
- MADEN, F. 2014. "Suriye'nin Türkiye Geçmişi", Türk Yurdu, C.34, S.317, Ankara, ss.17-22.
- MAKDİSİ, S. A., 1971. "Syria: Rate of Economic Growth and Fixed Capital Formation 1936-1968". Middle East Journal, Vol.25, No.2, Spring, pp.157-179.
- MAKOVSKY, A. 1999. "Defusing the Turkish-Syrian Crisis-Whose Triumph", Turkish Review of Middle East Studies, Annual 1998/1999-10, Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV), İSİS, İstanbul, pp.125-134.
- MANGO, A. 2005. Türkiye ve Türkler: 1938'den Günümüze, Remzi Kitabevi, İstanbul, 296s.
- MANSFIELD, P. 1975. Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Çev.: Salih Yurdakul, Sander Yayınları, İstanbul, 208s.
- _____. 1967. Mısır, İhtilal ve Nasır, Çev.: Ergün Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü Serisi, Kitapçılık Yayınevi, İstanbul, 120s.
- MARUFOĞLU, S. 2012. "II. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşına, Osmanlı Arap Vilayetlerinde Sömürgeci Avrupa Devletlerinin Siyasi Faaliyetleri", History Studies, International Journal of History, Vol.4, No.3, pp.95-111.

- MASTERS, B. 1997. "Halep (Osmanlılar Dönemi)", DİA, C.15, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.244-247.
- MELEK, A., 1991. Hatay Nasıl Kurtuldu?, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 96s.
- MERAM, A. K. 1945. İsmet İnönü ve İkinci Cihan Harbi, Ahmet Saitoglu Kitabevi, İstanbul, 144s.
- MO'AZ, M. 1968. Ottoman Reform in Syria and Palestine 1840-1861: The Impact of the Tanzimat on Politics and Society, Oxford University Press; 1st Edition, London, 266p.
- _____. 1988. Asad: The Sphinx of Damascus, George Weidenfeld & Nicolson Ltd, London, 256s.
- MÜDERRİSOĞLU, F. 2006. "Osmanlı Saray Çevresinin Suriye'deki Vakıf Eserlerinden Bazı Örnekler", Vakıflar Dergisi, S.29, VGM, Ankara, ss.163-190.
- MÜTERCİMLER, E.-ÖKE, M.K.. 2004. Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Alfa Basım-Yayın-Dağıtım, İstanbul, 445s.
- NİRAY, N. 2003. "Bölgesel ve Kültürel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri" Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, ss.267-291.
- OKUR, M. A. 2004 "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Haz: Mehmet Şahin, Türel Yılmaz, Platin Yayınları, Ankara, 434s.
- _____. 2009. "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", Bilig Dergisi, S.48/Kış, Ankara, ss.137-156.
- OLCAY, O., 1981. "Sevr Antlaşmasına Doğru", AÜSBF Yayınları, Ankara, s.445-586.
- ORAN, B. 2001. "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1/ Dönemin Bilançosu", Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980), C.1, Ed.: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.479-498.
- ORTAYLI, İ., 1985. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği, Hil Yayınları, İstanbul, 222s.

- _____. 1984. "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerinde Bazı Notlar", Osmanlı Araştırmaları IV, Haz: H. İnalcık- N. Göyünç- H. W. Lowry, Enderun Kitabevi, İstanbul, ss.89-113.
- ÖZAYDIN, A. 2009. "Suriye Selçukluları/Sosyo-ekonomik ve Kültürel Hayat (Selçuklular)", DİA, C.36, TDV Yayınları, İstanbul, ss.386.
- _____. 2012. "Tutuş", DİA, C.41, TDV Yayınları, İstanbul, ss.446-449.
- ÖZBAKAN, I. 1986. "Suriye Uyrukluların Yaptıkları Uzun Süreli Akitlerin Hukuki Gerçekliği", Ankara Barosu Dergisi, S.2, Ankara, ss.212-215.
- ÖZDAĞ, Ü. 2004. Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 273s.
- ÖZDEN, N., 1998. "Impact of the San Remo Terms on Turkey and British Policy", ATAM Dergisi, C.14, S.40, Ankara, s.97-114.
- ÖZERDEM, F. 2011. "Turkey as a Bridge Between Europe and Middle East: New Goals, Restricting Facts", Management and Education, Vol.VII, No.2, pp.103-111.
- ÖZGÜLDÜR, Y.-ÖZGÜLDÜR, S. 1994. "1876 Anayasası'nın Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", OTAM Dergisi, S.5, Ankara, ss. 311-348.
- ÖZKAN, S. 2007. "Ülkemizde Bulunmuş Eski Mısır Eserlerine Göre Anadolu-Mısır İlişkileri", Tarih İncelemeleri Dergisi, C. XXII, S.1, ss.77-116.
- ÖZTÜRK, O. M. 1997. Türkiye ve Ortadoğu, Gündoğan Yayınları, Ankara, 160s.
- PEHLİVANLI, H., 1998. "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi", ATAM Dergisi, C.XIV, S.34, ss.151-185.
- PEHLİVANLI, H. vd. 2001. Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939), ASAM Yayınları, Ankara, 258s.
- PIPES, D. 1990. Greater Syria: The History of an Ambition, Oxford University Press, New York, 256p.
- MC. LAURİN,R.D. vd. 1977. Foreign Policy Making in the Middle East: Domestic Influences on Policy in Egypt, Iraq, Israel and Syria, Praeger Publishers Inc., New York, 325p.
- RAFEQ, A. K. 2006. "The Province of Damascus In The Seventeenth Century: Provincial Challenge to Ottoman Authority", TAX Farm Register of Damascus Province In The Seventeenth Century

- Archival and Historical Studies, Eds.: Y. Nagata-M. Toru-S. Yasuhisa, Tokyo, pp.15-22.
- RAYMOND, A. 1995. Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Çev.: Halil Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 256s.
- SAID, E. W., 1998. Oryantalizm, Çev.: Nezih Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul, 472s.
- SALİBİ, K. 1965. Modern History of Lebanon (Asia-Africa Series), Praeger Press, London, 228p.
- SAMUR, S. 1995. İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No:86, Kayseri, 131s.
- SARAY, M. 2010. "II. Dünya Savaşı Döneminde Türk-Rus İlişkileri", Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri, Yay. Haz: İlyas Kamalov-İrina Svistunava, ATAM, Ankara, ss.245-256.
- SARINAY, Y. 1996a. "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)", ATAM Dergisi, C.XII, S.34, Mart, ss.3-65.
- _____. 1996b. "Atatürk'ün Hatay Politikası II (1938-1939)", ATAM Dergisi, C.XII, S.35, Temmuz, ss. 407-454.
- _____. 2001. "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay", Anavatana Katılısının 60.Yıldönümünde Hatay, Haz.: Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara, ss.31-32.
- _____. 1988. Türkiye'nin Batı İttifakı'na Yönelişi ve NATO'ya Girişi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 116s.
- SCHEUMANN, W. 1998. "Conflicts on the Euphrates: An Analysis of Water and Non-water Issues", Water in the Middle East, Potential for Conflicts and Prospects for Cooperation, Eds: Waltina Scheumann, Manuel Schiffler, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, New York, pp.113-135.
- SEALE, P. 1987. The Struggle for Syria, a Study of Post-War Arab Politics 1945-1958. Yale University Press, 384p.
- SEHA, M., L.-OLCAY, O.. 1977. Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler, AÜSBF Yayınları, Ankara, 185s.
- SEVER, A. 1997. Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958), Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 281s.

- SEVİM, A. 2000. "İlgazi, Necmeddin", DİA, C.22, TDV Yayınları, İstanbul, ss.89-90.
- SEYDİ, S. 2009. "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi, Ed.: Adem Çaylak vd., Savaş Yayınevi, Ankara, ss.257-296.
- SEZER, D. B. 1999. "Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Haz.: İsmail Soysal, Ankara, ss.441-464.
- SHORROCK, W. I. 1970. "The Origin of the French Mandate in Syria and Lebanon: The Railroad Question 1901-1914", International Journal of Middle East Studies, Vol.1, No.2, pp.133-153.
- SİLLELİ, T. 2005. Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 288s.
- SMITH, C. G.. 1968. "The Emergence of the Middle East", Journal of Contemporary History, Vol. 3, No. 3, pp.3-17.
- SOMEL, S. A.. 2009. "Şam'da Eğitim Sorunu ve Tanzimat'ın Suriye'de Geçerli Kılınması Meselesi (1861)", Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, S.8, Bahar, ss.93-132.
- SONYEL, S. R. 1995. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, TTK, Ankara, 284s.
- SOY, H. B. 200. "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", Bilig, S.30, ss.173-202.
- SOYAK, H. R., 1973. Atatürk'ten Hatıralar, YKY, İstanbul, 776s.
- SOYSAL, İ. 1977. "Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", Belleten, c.16, S. 162, Nisan, ss.257-276.
- _____. 2000. Türkiye'nin Uluslar Arası Siyasal Bağlılıkları, C.II, TTK, Ankara, 831s.
- _____.1983. "Türk-Fransız Siyasal ilişkileri", Belleten, C.XLVII, S.188, No:188, TTK, Ankara, ss. 959-1044.
- _____.1985. "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri", Belleten, C.XLX, S.193, Ankara, ss.79-109.
- _____.1991. "1955 Bağdat Paketi", Belleten, C. 55, Nisan, TTK, Ankara, ss.182-184
- _____. 1993. Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993), OBİV Yay., İstanbul, 198s.

- _____.1999. "Turkish-Syrian Relations (1946-1999)", Turkish Review of Middle East Studies Annual, Vol.10, Foundation for Middle East and Balkan Studies (OBİV), İstanbul, , pp.101-123.
- _____.2000. "İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Arap İlişkileri (1919-1939)", İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, IRCICA, İstanbul, ss.117-149.
- _____.2000. Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, C.I, TTK, Ankara, 704s.
- SÖKMEN, T. 1978. Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, TTK, Ankara, 131s.
- SUNAY, C. 2007. "Türk Siyasi Hayatının Bunalım Evreleri ve Ordu", Türkiye Günlüğü Dergisi, S.89, Ankara, ss.103-139.
- SÜMER, F. 2009. "Suriye Selçukluları/Tarih (Selçuklular)", DİA, C.44, TDV Yayınları, İstanbul, ss.385-386.
- ŞAHİN, M. 2008. "1950 -1960 Dönemi Orta Doğu ile İlişkiler", Türk Dış Politikası (1919-2008), Editör: Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara, ss.484-498.
- ŞEN, S. 2004. Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi, Birey Yayınları, İstanbul, 376s.
- ŞEŞEN, R.1990. "Selçuklulardan Önce Şam (Suriye ve Filistin) Diyarında Türklerin Rolü", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 65, İstanbul, ss.139-148.
- _____. 1999. "Eyyubiler (Siyasi Tarih, Medeniyet Tarihi)", DİA, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, ss.20-31.
- ŞİMŞİR, B., N., 1981. "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri", Belleten, C.XLVII, S.177, TTK, Ankara, ss.203-206.
- _____. 2001. Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C.II, TTK Yayınları, Ankara, 768s.
- ŞİŞMAN, A. 2000. "Atatürk Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Başlaması ve İlk Diplomatik Temaslar", Atatürk Uluslararası Kongresi 25-29 Ekim 1999, ATAM, Türkistan-Kazakistan, C.I, Ankara, ss.165-176.
- TABAKOĞLU, A. 1985. Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 384s.
- TAMKIN, N. 2009. Britain, Turkey and the Soviet Union, 1940-1945, Palgrave Macmillan, New York, 267p.

- TAŞ, K. Z. 2000. "Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı", Tarih İncelemeleri Dergisi, C.XV, TTK, Ankara, ss.75-86.
- TAUBER, E. 1994. "Syrian and Iraqi Nationalist Attitudes to the Kemalist and Bolshevik Movements", Middle Eastern Studies, Vol.30, No.4, October, pp.869-915.
- TEKİN, M. 1993. Hatay Tarihi, Antakya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Antakya, 272s.
- TEKİNDAĞ, C. Ş. 1945. "Cezzâr Ahmed Paşa", İA, C.3, MEB Yayınevi, İstanbul, s.156-158.
- TİMUR, T. 2003. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 158s.
- TİRYAKİ, O. 1994. Sınırşan Sular ve Ortadoğu Su Sorunu, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını. İstanbul, 256s.
- TOKER, M. 1970. Tek Partiden Çok Partiye Geçiş 1944-1950, Milliyet Yayınları, İstanbul, 350s.
- _____. 1991. DP'nin Altın Yılları 1950-1954, Bilgi Yayınevi, Ankara, 296s.
- TOMAR, Cengiz. 2009. "Suriye: II. Tarih, Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar", DİA, C. 37, TDV Yayınları, İstanbul, ss.545-549.
- _____. 2007. "Refik Bey el-Azm" DİA, C.34, TDV Yayınevi, İstanbul, ss.527-529.
- TORUMTAY, N. 2001. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Kurucusu Lider Atatürk, Doğan Yay.,1. Baskı, İstanbul, 260s.
- TUNCER, H. 2012. İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Kaynak Yayınları, İstanbul, 224s.
- TUNÇ, S. 2011. "Quai D'orsay Belgelerinin Işığında II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Suriye'de Ayrılıkçı Eğilimli Bir Muhtariyet Girişimi: Reşit Mutran Olayı", EÜEFTB Tarih İncelemeleri Dergisi, C. XXVI, S.2, Aralık, İzmir, ss.475-506.
- TURAL, M. 2012. "Mezopotamya ve Suriye'nin Fethinin Abbasilerdeki Tercüme Devrine Katkısı", JASSS, Volume 5, Issue.3, Strasbourg/France, ss.243-261.
- TURAN, Ş. 1999. Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap/1.Bölüm, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960), Bilgi Yayınevi, Ankara, 460s.

- TÜNAY, B. 1986. "Atatürk ve Hatay ", ATAM Dergisi, C.II, S.5, Ankara, ss. 449-461
- TÜRKÖNE, M. 1991. Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 368s.
- UÇAROL, R. 2000. Siyasi Tarih. Filiz Yayınevi, İstanbul, 993s.
- UĞUR, N. 1995. İsmet İnönü, YKY, İstanbul, 88s.
- UMAR, Ö, O. 2000. "Hatay Meselesi ve Atatürk", Askeri Tarih Bülteni, ATASE Yayınları, S.48, ss.71-89.
- _____. 2004. Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938), ATAM Yayınları, Ankara, 557s.
- _____. 2002. "Suriye'de Fransız Emperyalizmi" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.12, S.1, Elazığ, ss.297-310.
- _____. 2003. Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 402s.
- _____. 2010. "Millî Mücadele Dönemi Atatürk'ün Ortadoğu Politikası", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.20, S.1, Elazığ, ss.443-470.
- UMAR, Ö.O.-MURAT, T. 2010. "Sovyet Rusya'nın Mısır Üzerinden Orta Doğu'ya Girişi", Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, VII/1 (Ocak 2009), Elazığ, ss.124-139.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. 1983. Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara, 756s.
- ÜLMAN, H. 1963. "1840-1845 Arasında Suriye ya da Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika", AÜSBF Dergisi, C.18, S.3, Ankara, ss.243-268.
- _____.1958. "Orta Doğu Buhranı", AÜSBF Dergisi, C:13, S. 4, No:14, Aralık, ss.232-261.
- _____.1966. 1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasısından Bir Örnek Olay, Sevinç Matbaası, Ankara, 135s.
- _____.1994. "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. C.49, Ankara, ss.1-4.
- WEİSBAND, E. 1974. İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası, Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 392s.

- YAKUT, K. 2005. "Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kuruluşuna Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhâdeneti (Dostluk) Cemiyeti", *ATAM Dergisi*, C. XXI, S. 62, AKM Yayınları, Ankara, ss.775-820.
- YAPP, M. E. 1996. *The Near East Since the First World War*, Routledge, 2. Edition, London, 616p.
- YAVUZ, B. 1994. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri (1919-1922)*, TTK Yayınları, Ankara, 198s.
- _____. 1992. "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşmasının Hazırlık Aşamaları", *ATAM Dergi*, C.VIII, S.23, Ankara, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-23/1921-tarihli-turk-fransiz-anlasmasin-in-hazirlik-asamalari>, e.t.:25.12.2014.
- YAVUZ, C. 2005. *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, ATO Yayınları, Ankara, 552s.
- YAZICI, N. 2012. *Suriye Siyasi Tarihi*, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi>, e.t:15.09.2013.
- YEŞİLBURSA, B. K. 2011. "Bağdat Paktı (1955-1959)", *Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, S.6, ss.85-100.
- _____. 2007. *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 240s.
- YILDIRIM, E. 2012. "M.Ö. II. Binyılda Paylaşılamayan Topraklar: Kuzey Suriye", *JASSS*, Volume 5, Issue 8, Strasbourg/France, ss. 1385-1406.
- YILDIZ, H. D. 1994. "Ebü'l-Abbas es-Seffah", *DİA*, C.10, TDV Yayınları, İstanbul, ss.283-284.
- YILDIZ, N. 1996. "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1, ss.482-483.
- YILMAZ, T. 2004. *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşından 2000'e)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 312s.
- YİĞİT, İ.2004. "Memlükler", *DİA*, C.29, TDV Yayınları, İstanbul, ss.90-97.
- YÜCEL, Y.1989. *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK, Ankara, 152s.

- ZISSER, E. 2006. "Who's Afraid of Syrian Nationalism? National and State Identity in Syria", Middle Eastern Studies, Vol:42, No:2, Routledge Taylor&Francis Group, London, ss.179-198.
- ZÜRCHER, E. J. 2007. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 568s.

4- Doktora ve Yüksek Lisans Çalışmaları

I. Doktora Çalışmaları

- ATA, R. 2011. Osmanlı Kaynaklarına Göre 1839-1841 Arası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Düvel-i Muazzama, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 244s.
- BİR, M. 1986. Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÖKHAN, İ. 1998. 13-16. yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Krizler, Kıtlıklar ve Vebalar, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- İSTİF, S. 2011. Türk Basımında Türkiye-Suriye İlişkileri (Beşar Esad Dönemi) Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KAPAN, İ. 2006. Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı (Ve Türkiye'nin Çözüm İçin Sunduğu Üç Aşamalı Planın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KASALAK, K. 1991. Millî Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- KILINÇKAYA, M. D. 1992. Arap Milliyetçiliği ve Millî Mücadelede Türkiye-Suriye ilişkileri (30 Ekim 1918-21 Temmuz 1921), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- PEKER, H., (2009). Suriye Üzerindeki Hitit Hâkimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakındoğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri

ve Kùltürleri Anabilim Dalı, Hititoloji Bilim Dalı, s, 199, İstanbul.

- ŞEYHOĞLU, İ. 2007. IV. Tudhaliya'nın Asur Devleti ve Suriye'deki Vassal Krallıklara Yönelik Politikası, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- UYGUN, S. 2014. Mesajeri Maritim Kumpanyası ve Osmanlı Devleti'nde Fransız Sömürgeciliği (1851-1914), Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

II. Yüksek Lisans Çalışmaları

- AKSU, B. 2011. Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ASLAN, C. 2008. Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- AYRANCI, Z. Ş. 2006. Türkiye-Suriye İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- BULUT, M. T. 2008. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- ÇEKER, M. E. 2010. Suriye-Türkleri ve Türkiye-Suriye İlişkileri (Osmanlı Dönemi), Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- ÇELİK, S. 2013. Sınraşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat Nehirlerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DAVULCU, M. 2007. Faysal Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1920), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- DEMİR, A. 2006. Türkiye-Suriye-Irak Arasındaki Sınraşan Sular Sorunu Çerçevesinde Türkiye'nin Su Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- DOĞAN, C. 2012. 2000-2010 Türkiye-Suriye Ekonomik ve Ticari İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- DURSUN, A. 2006. Sınırtaşan sular Fırat ve Dicle Nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- GÜMÜŞ,E. 2006. 1980 sonrası Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkilerin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- GAFUR, M. 2002. Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GAYTANCIOĞLU, K. 2008. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- GÜNDOĞDU, S. 2011. Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- İRTEM, B. 2009. “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.12, S.21, Haziran, Balıkesir, ss.377-397.
- KORAŞ, F. 2009. Suriye’de Toplumsal Yapının Dönüşümü ve Arap Milliyetçiliğinin Gelişimi 1860-2000, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- KÜÇÜKBİLTEKİN, H. 2011. 1918-1946 Yılları Arası Türkiye-Suriye İktisadi İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- NAKIPOĞLU, F. 2011. Türkiye-Suriye Ekonomik İlişkilerinde Gaziantep'in Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- OĞUZAY, S. C. 2009. Türkiye Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- OPRUKLU, H. 2006. Türkiye Suriye İlişkileri (Atatürk Dönemi) 1923-1938, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- SAĞLAM, Z. 2006. Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ankara.
- ŞENTÜRK, A. 2001. CENTO Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- TEMEL, M. 2014. Arap Baharı Sonrası Türkiye-Suriye Krizinde Türk Medyasının Tavrı, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TİRAŞ, M. 2012. Hafız Esad Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Güvenlik Politikalarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TURHAN, A. 2012. Türkiye Suriye İlişkilerinde Süreklilik: Çatışma-Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- YAZGAN, Ö. 2007. Türkiye-Suriye İlişkilerinde 50 Yıl (1939-1989), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- YILDIRIM, Z. 1996. 1957 Türkiye-Suriye Krizi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- YILMAZ, H. 2001. Türkiye-Suriye İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı - Soyadı : Mehmet Sait KORKMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi :Kilis 01.02.1979

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Pamukkale Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi :Celal Bayar Üniversitesi
Doktora Öğrenimi :Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :Okutman

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :Gaziantep Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

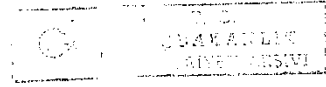
İletişim

E-Posta Adresi :msaitkorkmaz79@hotmail.com
Tel. :05336991152

Tarih : 30.01.2015

EKLER

Ek.1. Asi Nehri'nin kullanımıyla ilgili Türkiye ve Suriye arasında yapılan protokollerin yeniden düzenlenmesine ilişkin bakanlar kurulu kararnamesi.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

6812

KARARNAME

ERİ :

Asi nehri hakkında Türkiye ve Suriye Hükümetlerinin şimdiye kadar tek taraflı olarak hazırladıkları plânların her iki tarafın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde telif edilmesi maksadile Şam'da müzakerelerde bulunmak üzere Hariciye Vekâleti Umum Müdürlerinden Mahmut Dikerdem'in riyasetinde Nafia Vekâleti Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Proje ve İnşaat Dairesi Reisi Nazmi Karatekin, 6 ncı Bölge Müdürü Adnan Sancar ve Etüd Plân Dairesi Hidroloji Şube Müdürü Kemal Seler'den mürekkep bir heyet teşkili ve yapılacak görüşmeler neticesinde hazırlanacak vesikaların Hükümetimiz adına imzası için Heyet Reisi Mahmut Dikerdem'e selâhiyet verilmesi; Hariciye Vekâletinin 27/2/1956 tarihli ve 48379/133 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 29/2/1956 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bay

Basvekil Devlet Vekili Devlet Vekili ve Milli M.V.V. Devlet Vekili Devlet Vekili
Adliye Vekili Milli Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
Maarif Vekili Nafia Vekili İkt. ve Ticaret Vekili Sıh. ve İc. Mua. Vekili Güm. ve İnh. Vekili
Ziraat Vekili Münakalât Vekili Çarşılar Vekili İşletmeler Vekili

Dosya No:
105-86

452

1956 19 02 112 19 10

Ek. 2- Türkiye Cumhuriyetinin Suriye'deki siyasi çekişmelerle yakından ilgilendiğine dair istihbarat raporu.

T. C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Özel sayı : 442 Genel sayı :	7 / 1947 Özeti : 2.7.1947
ÖRNEK	
EMİNET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ	
İlişigi	Suriye'den güvenilir bir kaynaktan alınan haber
	<p>Suriye'de intihabat faaliyeti hararetle devam etmekte bu meydana bazı partiler rakiplerini Türk taraftarlığı ile ittihama başlamış bulunmaktadır. Halep'teki "Halk Cephesi" veya "Hizbülahrar" adıyla anılan fakat bir hizpten ziyade bir blok şeklinde bulunan parti, Türk taraftarlığı ile ittiham olunmaktadır. Bu partinin başında evvela Hükümete muhalif liderlerden ve eski mebuslardan Rüşdü Kâhya bulunmakta iken sonradan Hacı Fatih Maraşlı da bunlara katılmıştır. Rüşdü Kâhya aslen Türktür, Hacı Fatih ise Maraşlıdır ve Türk muhibbidir, son zamanlarda Türkiyedeki din lehinde cereyan- dan memnundur.</p> <p>Bunları Türk muhipliği ile ittiham edenler Hizbülvatani adını alan eski "Kitleivatanîye" partisidir ve bu parti Suriye'de Cabiri ailesinin elindedir.</p> <p>Şimdi Suriye'de intihabat dolayısıyla ortaya atılan umdeler mey- nında Türkiye ile dost olmak veya olmamak meselesi vardır. Hatta Türkiye- nin Suriye intihabatına ehemmiyet atfettiğine ve para harcadığına, namzet- lerden bazısını himaye eylediğine dair sözlerde işidilmektedir.</p> <p>Hizbülvatani partisi, partilerinin umdelerini şöyle belirtmekte- dir : (Sancağın Suriyeye ilhakına çalışacağız, icabederse bu yüzden Tür- kiye ile sonuna kadar dost olmayacağız. Şark blokunu katiyen terviç etmi- yeceğiz. Böyle bir blok Suriyeye zarar ve harp getirir. Başkalarına ve Tür- kiyeye çit ve muhafız olacak değiliz. Türkler haşimî devletler blokile ittifak etmişlerdir. Bu Suriyenin aleyhine, büyük Suriye Haşimî Krallığı lehinedir.) Diğer partilerde sancak meselesinde tamamen bunlar gibi görülmektedirler. Bu durumun intihabat propagandasından ibaret olduğu sanılmıyo-</p>
030 01	65 106 13
Kartvizitlerde: Dosya sayısıyla numara ve tarihio zikri rica olunur.	2 Temmuz 1947

Ek.3- Dönemin Tarım Bakanı'nın, Başbakan Hasan Saka'ya sunduğu 1946 yılında ABD'li heyet tarafından hazırlanan Suriye'nin Zirai Durumuna Ait İnceleme Raporu hakkındaki yazı.

T. C.	3.6.948
TARIM BAKANLIĞI	Özet :
<i>Hasusî Kalem Müdürlüğü</i>
Sayı : <u>369</u>

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Eki :

Sayın Hasan Saka
Başbakan

Amerika Birleşik Devletleri Müttehassıs Hey'etinin, Suriye'nin Zirai Durumu hakkında ki incelemelerine ait raporundan bir tanesi ilişik olarak sunulmuştur .

Yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim .

Tarım Bakanı

E. C. Kaya

S.

030	01			80	506	6
-----	----	--	--	----	-----	---

H.A.

1

Ek.4.1- Dönemin Tarım Bakanı'nın, Başbakan Hasan Saka'ya sunduğu 1946 yılında ABD'li heyet tarafından hazırlanan Suriye'nin Zirai Durumuna Ait İnceleme Raporu'ndan Örnekler.

E12

Amerika Birleşik Devletleri Mütahassıs
Hey'etinin Suriye'nin Ziraî Durumu
Hakkındaki Raporu.

030	01			80	506	6
-----	----	--	--	----	-----	---

2

Ek.4.2- Dönemin Tarım Bakanı'nın, Başbakan Hasan Saka'ya sunduğu 1946 yılında ABD'li heyet tarafından hazırlanan Suriye'nin Ziraî Durumuna Ait İnceleme Raporu'ndan Örnekler.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ MÜTEHASSİS
HEY'ETİNİN SURİYE'NİN ZİRAİ DURUMU
HAKKINDAKİ RAPORU

Hey'etin Başlıca Vazifeleri :

Hey'et Şam'a muvasalatında Hükûmet Üyeleriyle muhtelif müzakerelerde bulundu. Bu müzakereler bilhassa Tarım Dairesini de içine alan Millî Ekonomi Bakanlığı ile yapıldı. Bu Makamlar Hey'ete aşağıdaki vazifeleri verdiler :

1.- Suriye'deki bütün tipik ve mühim mntakaları ziyaret .

Hey'et eldeki mahdut zaman içinde mümkün olduğu kadar tarımsal ihtiyaç ve imkânları görmek zorundaydı. Bunun için Mohafezet (Vilâyet) denilen 9 Vilâyetin hepsini ziyaret edip Valileri, Müşavirleri ve Ziraat Odaları ile istişarelerde bulunmak ve köylerde ziraî faaliyetleri tatbik için plânlar yapıldı. Vazireli memurların ileriye görmeleri ve dikkatli plânları neticesinde tanzim edilen program etraflıca tatbik edilebildi. Bu gezintilerin hülâssası ek I de gösterilmiştir.

2.- Suriye'de ziraat için esas ana hatları sağlayan teklif edilmiş muayyen kanunların objektif bir analizi yapılması teklif edilmişti, " olağanüstü ziraî kalkınma programı " tasarısı . Bu analiz hey'etin doğrudan doğruya yaptığı müşahedeler üzerine istinat edecekti. Bu analizin ilk kopyası Hey'et Suriye'den ayrılmadan Millî Ekonomi Bakanlığına tekdîm edildi. Bu raporun nisbeten gözden geçirilmiş bir kopyası da ek II olarak konmuştur .

3.- Suriye Başkanı Hey'etten, mümkün olduğu takdirde, geri dönmeden Suriye için münasip bir Ziraî Tecrübe İstasyonunun plânlarını yapmasını bilhassa istedi. Böyle bir plân taslağı hey'et ayrılmadan önce yapılarak tekdîm edilmişti. Ek III bu raporun bir kopyasını ihtiva eder .

Ek.5- Suriye'nin İstanbul'da bir konsolosluk açma talebine olumlu yanıt verildiğine dair Dışişleri Bakanlığında, Başbakanlığa gönderilen 22 Ağustos 1947 tarihli yazı.

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Konsolosluk ve Muhtelit Hakuk D. U. M.
Şube 2.-

'22 Ağustos 1947
Ankara, 1947

Hulda Suriye'nin İstanbul'da açacağı Konsolosluk
Hk.

U. No. 98044
H. No. 356
İlet:

T. C.
BAŞBAKANLIĞI
DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI

Yüksek Başbakanlığa

Suriye Elçiliğinden gelen bir notada, Suriye Hükümetinin İstanbul'da bir muvazzaf Konsolosluk inşasına karar verdiği bildirilerek bu hususta Hükümetimizin muvafakatının istihsaline delâlet olunması iltimas edilmektedir.

Suriye Hükümetinin İstanbul'da bir Konsolosluk inşasına Cumhuriyet Hükümetince muvafakat edildiği Suriye Elçiliğine bildirilmiş olmakla keyfiyeti yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim.

Dışişleri Bakanı
Hasan Sakay

-1-

030 10 131 944 6

22-8-1947 5672

Ek.6- Suriye'nin Türkiye Büyük Elçisi olarak atanan Emir Adil Arslan'a muvafakat verildiğine dair 2 Temmuz 1949 tarihli yazı.

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Protokol Umum Müdürlüğü
Şube

Ankara, 2 Temmuz 1949.
Bulása : Agreman istenen
yeni Suriye Elçisi

E. No.
M. No. 3411
Lef:

Yüksek Başbakanlığa

Şam Elçiliğinden alınan 30 Haziran 1949 tarihli bir telgrafta, Suriye Hükümeti tarafından Hüsnü Barazi'nin Ankara'ya Elçi olarak gönderilmesinden vaz geçildiği ve evvelce agreman istenilip tarafımızdan tâyinine muvafakat cevabı verilmiş olan Emir Âdil Arslan'ın tekrar Elçi olarak izamına karar verildiği bildirilmiş ve bu hususta agreman istenildiği ilâve olunmuştur.

Evvelce de arzedildiği üzere, Emir Âdil Arslan muhtelif kabinelerde Vezirlik etmiş, Hükümetini beynelmilel konferanslarda temsil eylemiş ve son buhran esnasında iki defa kabine teşkiline memur edilmiştir.

Müşarünileyh memleketimize karşı dostluk hisleri beslemekle tanınmıştır.

Keyfiyetin Cumhurbaşkanımıza arzı ile bu tâyine muvafakat buyurdukları takdirde emirlerinin Bakanlığımıza tebliği Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliğinden rica edilmiştir.

En derin, saygı ile, arzeylerim.

Dışişleri Bakanı
N. Sadık

arzedildi. Rufa
6.7.1949

030 10 131 260 19

4-7-1949 4/706

Ek.7.1- 23 Aralık 1947 tarihli Suriye'de ortaya çıkan kolera salgını dolayısıyla alınan tedbirler ve yapılacak yardımın sınırları hakkındaki yazı.

T. C.
SAĞLIK ve SOSYAL YARDIM
BAKANLIĞI
Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü
Genel No. 223
Özel No. 18766
İlişigi:

23. Aralık 1947

Ankara — — 194

Özeti: Suriye'de görülen
kolera vakaları H.

ACELE

Başbakanlık Yüksek Katına

Suriye'de Havran bölgesinde 7 kolera vakası görüldüğü, mezkûr bölgede daha evvel 50 kişinin kolereden öldüğü, Şam'ın 5 kilometre civarında da vakalar bulunduğu Şam Elçiliğimizden ve Dışişleri Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Teşkilâtından bildirilmiştir.

Hastalık komşu memlekete sirayet ettiğine göre durum bir kat daha ciddileşmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan Suriye için de sıhhi tedbirler alınması icabettiğinden Suriye'den yurdumuza geleceklere vize verilmemesi hususu Dışişleri Bakanlığına yazıldığı gibi Mısır'a tatbik edilen bütün sıhhi tedbirlerin Suriye'ye karşı da aynen uygulanması hudud ve sahil valiliklerine telâh bildirilmiş ve keyfiyetten Millî Savunma, İçişleri ve Gümrük ve Tekel Bakanlıkları da haberdar edilmiştir.

Güney kara hududumuzda girişe açık bırakılan 6 kapıda mevcut tertibat, Suriye'den karadan geleceklerin karantina için barındırılmalarına kifayet etmeyeceği cihetle, hastalığın devamı müddetince, Suriye topraklarından geçen bütün tren seferlerinin durdurulması ve Mısır'a karşı yapıldığı gibi Suriye ile olan deniz ve hava seferlerinin de kaldırılması zarurî görülerek gereğinin yapılması Ulaştırma Bakanlığına yazılmıştır.

Bundan başka arzu ettikleri takdirde kendilerine

2 030 10 197 224/14 1

Yazılacak karşılıklı geldiği şubenin tarih ve numarasının yazılacağı mäsumdür.

Ek.7.2- 23 Aralık 1947 tarihli Suriye'de ortaya çıkan kolera salgını dolayısıyla alınan tedbirler ve yapılacak yardımın sınırları hakkındaki yazının devamı

T. C.
SAĞLIK ve SOSYAL YARDIM
BAKANLIĞI

Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü

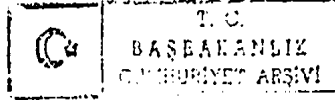
Genel No.

Özel No.

İlişiği :

Ankara - - 194

Özeti :

- 2 -

bir miktar kolera aşısı verilebileceğinin ve sağlık teşkilâtımız tarafından kara hududumuz boyunca Suriye bölgesinde de aşı tatbikine yardımın mümkün bulunduğu Suriye makamlarına tebliğine Dışişleri Bakanlığımız tavsiye edilmiştir.

Keyfiyeti üstün saygılarımla arz ederim.

[Handwritten signature]

Sağlık ve Sosyal Yardım

Bakanı

[Handwritten signature]
Dr. Behçet Uz

[Handwritten signature]

5. 1. 1948

030	10			177	224	14
-----	----	--	--	-----	-----	----

23-12-1947 6741

Yazılacak karşılıklı geldiği şubenin tarih ve numarasının yazılması lazımdır.

Ek.8- Suriye sınırında cereyan eden hayvan kaçakçılığına dair Ticaret Bakanlığı tarafından Başbakanlığa gönderilen yazı.

23. Aralık 1947

T. C.
TİCARET BAKANLIĞI
Dış Ticaret Dairesi

ANKARA / 7154

Genel Ş.İ. Özel Eki

sayı 5/ 28403

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ANŞIVI

320. Suriye hududundan yapılan kaçakçılık

Yüksek Başbakanlığa

Suriye hududumuzdan yapılan hayvan kaçakçılığı ve bu kaçakçılığa Suriye makamlarınca gösterilen kolaylık hakkında Mersin İhracatçı Birlikleri Umumi Katipliğinden alınan 19.11.1946-2852 ve Urfa Valiliğinden alınan 28.11.1947 gün ve Ş.İ-2384 sayılı yazıların birer suretlerinin ilâkta sunulduğumu saygı ile arz ederim.

Ticaret Bakanı

Not:
İçişleri, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarına yazılmıştır.

N. Tü/P. A.
25-12-1947

4

1

Kazıklarda şube adı ve sayılarının yazılması.

4	030	10		180	246	25	25-12-1947	68072	1
---	-----	----	--	-----	-----	----	------------	-------	---

Ek.9-1. Suriye-Türkiye Dostluğunun tesisi için Şam'da kurulan "Şark" isimli dernek hakkında Şam Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen 24 Eylül 1946 tarihli yazı.

Şam Elçiliğinden alınan 24 Eylül 1946 tarihli ve
608/343 sayılı yazı örneğidir :

Dışişleri Bakanlığına

Türkiye ile Suriye arasında dostane münasebatın tesis ve idamesi gayesiyle ŞARK isimli bir cemiyetin teşekkül eylediği 23.8.1946 tarihli ve 460/256 sayılı yazımda arz olunmuştur.

Bu kerre mezkûr cemiyetin reisi ve eski Danıştay başkanı Said Haydar Bey ziyaretime gelmiş ve cemiyetin gayeleri etrafında izahat vermiştir.

Türk muhâbilîğiyle mârûf olan Said Haydar Bey İstanbul Hukukundan mezun olup memleketimizde iki sene hakimlik etmiştir. Bilahare Fransızlar tarafından idama mahkûm edilince Türkiye'ye iltica etmiş ve bir Türk kıızıyla evlenen müşarûnileyh memleketimizde 1927 den 1938 senesine kadar kalmıştır. Bu müddet zarfında bir çok ileri gelen şahsiyetlerimizle muarefe peyda eden Said Bey Mısır'da çıkan "El-Belağ" gazetesinin muhabirliğini yapmak suretiyle de kendisini tanıtmıştır.

Birinci U. harb sonunda Suriye'deki ordumuzun bozularak çekildiği tarihte Türklerle Arapların dostluğundan başka selâmet çaresi olmadığına kani bulunduğu ifade eden Said bey İstanbul'da mülteci olarak yaşadığı sıralarda, kendisine gerek evvelce iktidar mevkiinde bulunan gerekse bugünkü Hükümetimize mensup bazı Devlet adamlarımız tarafından gösterilmiş olan iyi muameleden minnettarlıkla bahsetmektedir.

Türk kültürü almış olması, kendi tâbiriyle Türkiye'yi ikinci vatan telâkî etmesinde ve daima iki memleket arasındaki münasebatın ıslah ve takviyesine çalışmasında âmil olmuştur. Tarihten biribirine bağlı olan Türkiye ile Suriye arasında kurulacak

-2-

030	10			255	792	38
-----	----	--	--	-----	-----	----

Ek.9-2. Suriye-Türkiye Dostluğunun tesisi için Şam'da kurulan "Şark" isimli dernek hakkında Şam Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen 24 Eylül 1946 tarihli yazının devamı.

438

2.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

dostluğun Suriye'nin hayatî menfaati icabı olduğuna ve Suriye'nin güvenliğinin Türkiye'nin güvenliğine bağlı bulunduğuna inandığını söyleyen müşarünileyh Fransız manda idaresinin yaratmış olduğu hava içinde HATAY vesilesile memlekette hasıl olmuş olan ve adeta memleket efkârı umumiyesinin çoğunluğunun hissiyatını ifade eden ceryan karşısında ihtiyatlı olarak fikirlerini ifade etmek mecburiyetini hissetmiş olduğunu, fakat son zamanlarda bu vaziyetin, milletâerarası olayların da tesiri altında, hayli değişmiş bulunduğunu söyledikten sonra Hükümetimizce alınmış olan durumun da bunda âmil ve müessir olduğunu ihsas ederek bugün Türkiye-Suriye veya Türk-Arap dostluğuna aykırı olan ceryanın artık memlekette ancak bir azınlık tarafından temsil edilebileceğini beyan etmiş ve vakit geçtikçe memleketlerimiz arasındaki münasebatın dostluğa inkilâp etmesi uğrunda mesaisinin kolaylaşmakta olduğuna işaret etmiştir.

Bugünkü Hükümet erkânı ile aralarında henüz ihtilâf mevcut olmakla beraber bunun yalnız iç politika alınına inhisar ettiğini ayrıca ifade etmekle müşarünileyh bugünkü hükümetin memleketimize karşı daha mâkul ve zemana uygun bir siyaset tākibine bağladığını ima eylemiştir.

Müşarünileyhin ifadelerinden hasıl ettiğim intibaa göre hükümette bilhassa Cumhurbaşkanile Başvezir bu Türk-Suriye dostluğunu iltizam edenlerin başında bulunmaktadır. Yine müşarünileyhin dediğinden anladığım diğer bir nokta da bugünkü hükümet içinde bulunan iki Bakan evvelce Türk-Suriye dostluğuna aykırı iken bugün bunlar dahi fikirlerini tâdil etmeğe mecbur olmuşlardır. Zaten evvelce takdim olunan raporlarda da Elçiliğimizin vardığı kanaat bu idi. Gösterilen ihtiyatkârlık neticesi olarak henüz resmî tescil maamelesine girişilmemiş olduğu öğrenilen cemiyetin diğer önemli azaları ile de teması muhafaza etmekteyiz.

Saygılarımla arz ederim.

Elçi

2

030 10 265 792 38

Ek.10- Halep'te çıkan "El-Cihat" gazetesinde kaleme alınan ve Türkiye-Suriye arası dostluk ilişkilerinin acilen başlaması gerektiğini savunan yazı hakkında 15 Mart 1947 tarihinde Başbakanlığa gönderilen yazı.

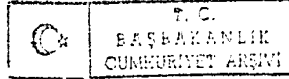
T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü

Şube I.

U. No. 75286

H. No. 90

Lef: 1

Ankara, 15.3.1947
Hulâsa Halep'te "El-Cihad"
gazetesinde çıkan yazı H.

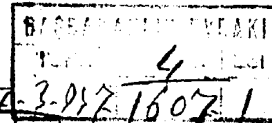
Yüksek Başbakanlığa

Halep'te çıkan " El-Cihad " gazetesinin 2 Mart 1947 tarihli nüshasında yayınlanan ve Suriye için, yabancı tesirler altında kalmaksızın , komşularile dostluk münasebetlerini sıkılaştırması gerektiğine dair olan bir yazının tercümesi ilişik olarak sunulmuştur .

Bu vesile ile , bu gazeteden , Basın ve Yayın Umum Müdürlüğümüz tarafından mühimce bir miktar için abone kaydolanmasını yüksek tensiplerine saygılarımla arz ederim .

Dışişleri Bakanı
H. S. Sakay

S.
be

030 10 265 792 45

-5-

H.B.

Ek.12- Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin vilayetlerinden Suriye'ye gıda ürünleri ihracatının serbest bırakılmasına dair 15 Eylül 1949 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
9896

KARAR

Gaziantep, Urfa ve Mardin illerinde istihsal edilen yaş meyve ve sebzelerin, 3/9726 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ve Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 13 sayılı karar hükümleri dışında Suriye'ye ihraç edilmesine dair Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının 6/9/1949 tarihli ve 5/26006 sayılı yazısıyla yapılan teklifi Bakanlar Kurulunun 15/9/1949 tarihli toplantısında incelenerek; Gaziantep, Urfa ve Mardin illeri mahsulü çeşitli yaş meyve ve sebzelerden Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca nevi-leri tesbit edilecek olanların sözü edilen kararlar hükümleri dışında bu illerden Suriye'ye gönderilmesine izin verilmesi ve gerektiğinde bu ihracatın Maliye ve Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca yasak veya tehdit edilmesi kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmail

Başbakan *J. G. İnönü* Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı *M. Celal* Devlet Bakanı *A. S. Karay* Adalet Bakanı *K. K. Karay*
Millî Savunma Bakanı *M. Celal* İçişleri Bakanı *A. S. Karay* Dışişleri Bakanı *H. G. İnönü* Maliye Bakanı *M. Celal*
Millî Eğitim Bakanı *T. B. Şen* Bayındırlık Bakanı *S. Celal* Eko. ve Ticaret Bakanı *A. S. Karay* Sa. ve So. Y. Bakanı *H. G. İnönü*
G. ve Tekel Bakanı *J. G. İnönü* Tarım Bakanı *C. Celal* Ulaştırma Bakanı *A. S. Karay* Çalışma Bakanı *H. G. İnönü* İşletmeler Bakanı *M. Celal*

130 18 01 2 120 69 14

Ek.13- Suriye uyruklu bir kişinin Erzurum'daki emlakını satmak için Türkiye Cumhuriyeti tarafından kendisine izin verildiğine dair 18 Ekim 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
10036

KARAR

Erzurum ili ile Tercan ilçesi sınırları içindeki gayrimenkullerinin satılmasına müsaade edilmesi hususunda Suriye uyruğundan Muhibe Kemalmez tarafından müracaatta bulunulduğu ve gereğinin takdiri hakkındaki Dışişleri Bakanlığının 18/10/1949 tarihli ve 52253/407 sayılı yazısı üzerine keyfiyet Bakanlar Kurulunun 18/ - 10/1949 tarihli toplantısında incelenerek, adı geçen mezkûr yerlerdeki gayrimenkullerinin 13 / I / 1939 , 14 / 2 / 1942 tarihli ve 10250 , 17317 sayılı kararlar hükmünden istisnaen satılmasına izin verilmesi kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmail Hani

Başbakan

G. Günaltay

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

M. Kemal

Devlet Bakanı

—

Adalet Bakanı

Mustafa Kemal

Millî Savunma Bakanı

M. İsmail

İçişleri Bakanı

E. İsmail

Dışişleri Bakanı

N. Sadık

Maliye Bakanı

B. Özalp

Millî Eğitim Bakanı

T. Beyazıt

Bayındırlık Bakanı

S. Uzun

Eko. ve Ticaret Bakanı

Y. Kocaoğlu

Sa. ve So. Y. Bakanı

K. Bıçkıcıoğlu

C. ve Tekel Bakanı

A. H. Bürge

Terran Bakanı

Cavab

Ulaştırma Bakanı

Y. Kocaoğlu

Çalışma Bakanı

Y. Kocaoğlu

İşletmeler Bakanı

Y. Kocaoğlu

030 18 07 02 120 46 17

Ek.15-1. Suriye'de malları kalan Türkler adına CHP Genel Başkanlığına gönderilmiş bir mektup.

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

IV

22. 3. 1950

14-Mart 1950

DOSTAŞMA

C.H.P. ARŞİVİ
22 N 090 EN
110333

Özü: Suriyede Emlâk ve Arzisi bulunan Türklerin dilekleri.

Cumhuriyet Halk Partisi Başkan Vekilinin Yüksek Katına

Sahâi vaziyetim-Takdim:

Aslen Urfa Vilayetine Birceik kasabasındanım. Irk ve tabiiyet itibarıyla türküm. İstanbul Hukuk fakültesinin 1330 senesi mezunlarındanım. Ailemize ait emlak ve arazimizin iradile geçinmekte idik. Ankara İtilafnamesi ve onu teyit eden Lozan muahedesi ile tayin edilen hudut dolayısıyla emlak ve arazimiz Suriyeye intikal eden Halep Vilayetinde kalmıştır. Bu münsabette yirmi sene bir müddet Halepte ikamete; memleketime, milletime ve hükümetime olan bağlılığım dolayısıyla Fransız manda idaresinin her türlü tazyikine maruz kaldım ve hiç bir şeyden yılmayarak mukavemet ettim. Bu hususları Halep konsoloshanesindeki dosyam ve Halepte konsolosluk vazifesile bulunan Dışişleri Bakanlığına mensup zevatların şahadetile isbat ederim. Çocuklarımızın yüksek tahsillerini yurdumuzda yaptırmak gayesiyle 1943 senesi senelerine doğru ailemizi İstanbula naklettik. Çocukların tahsil ve terbiyesiyle uğraşmaktayız.

Meselenin mahiyeti:

Suriyenin idaremizden çıktığının üzerinden 30 yıl gibi uzun bir müddet geçtiği. Dışişleri Bakanlığının en kıymetli uzuvlarını teşkil eden mümtaz şahsiyetlerin Beyrutta Başkonsolosluk vazifesinde buldukları ve bu kudretli şahsiyetlerin bu meseleyi halle iktidarlara ziyadesiyle kafi olduğu ve bir çok fırsatlar zuhur ettiği halde Türklere ait Suriyede emlak meselesi bir türlü halledilmedi, Fransız manda idaresinin ileri sürdüğü Ermeni Emlâk Meselesi kendiliğinden halledilmiş olduğu ve bu iddia tabiatile suya düştüğü ve Fransız mandası sona erdiği halde bile bu mesele halledilmemiştir.

Mesele hakkında izahat:

Eğer yurduma, milletime ve hükümetime bağlılığım olmasaydı ve Fransız manda idaresine karşı uysal hareket etmiş, teklif edilen dolgun maaşlı adliye memuriyetlerini kabul etmiş olsaydım hem emlak ve arazimize kurtarmış hemde tayin edebileceklerim vazifeden alacağım dolgun maaşlarla maddî refahımı temin etmiş olur; bu gün 60 yaşından sonra Avukatlık stajı yaparak mesleğe avâlet mecburiyetinde kalmaz ve sıkıntılı vaziyete düşmezdim. Vâkıfların lirası değerinde olan Suriyede emlakımızın gün geçtikçe kıymeti düşmekte dolayısıyla Millî Servetimiz eriyip gitmektedir. Halepteki 80 bin lira değerinde olan bir evimiz senede ancak 1200 lira gibi sus'u bir irat getirmekte, malteessüf o da günün bunun elinde heder olup gitmektedir. Halbuki yalnız o evimizi satabilirdik olsaydık onun parasıyla İstanbulun en iyi yerinde bir mesken alırdık, kırsalarda sürünerek tahammülümüzün üstüne çıkmakta olan mahşet darlığını çekmezdik.

Suriyede Emlâk olanların dilekleri:

Memleketi düşman istilasından kurtaran; Cumhuriyet idaresini kuran, dehilde başarılması imkansız görünen inkılapları tahakkuk ettiren, heriçte yurdumuzu harp belâsından koruyan, milletin her suretle şehrini yükselten, milletler arası gerefleri bir mevki tutmasına çalıştıran bunda da hakkıyla muvaffak olan partinin gördüğü esarlara sığmayan büyük işler karşısında pek ehemmiyetsiz kalan emlak meselesini de hallederek muvaffakiyetler silsilesine bir halayı şen ve şeref ilâve edeceğine bu suretle beş yüzden fazla aileyi müskül vaziyetten kurtararak refaha kavuşturmak suretile minnettarlığını kazanacağına emniyeti tammen vardır.

490 01 607 102 23

Ek.15-2 Suriye'de malları kalan Türkler adına CHP Genel Başkanlığına gönderilmiş olan mektubun devamı.

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

IV

22. 3. 1954

14-Mart 1954
DOSTKESME

C.H.P. ARŞİVİ
22 N 1954 EM
110333

Özü: Suriyede Emlâk ve Arazisi bulunan Türklerin dilekleri.

Cumhuriyet Halk Partisi Başkan Vekilinin Yüksek Katına

Sahsî vaziyetim-Tekdim:

Aslan Urfa Vilayetine Birecik kasabesindedim. İrk ve tabiiyet itibarıyla türkm. İstanbul Hukuk fakültesinin 1330 senesi mezunlarındım. Ailemize ait emlak ve arazimizin iradile geçinmekte idik. Ankara İtilafnamesi ve onu teyit eden Lozan müşahedesi ile tayin edilen hudut dolayısıyla emlak ve arazimiz Suriyeye intikal eden Halep Vilayetinde kalmıştır.

Bu münsabetle yirmi sene bir müddet Halepte ikamet; memleketime, milletime ve hükümetime olan bağlılığım dolayısıyla Fransız manda idaresinin her türlü taszyıkına maruz kaldım ve hiç bir şeyden yılmayarak mukavemet ettim. Bu hususları Halep konsoloshanesindeki dosyam ve Halepte konsolosluk vazifesile bulunan Dışişleri Bakanlığına mensup zevatların şahadetile isbat ederim. Çocuklarımızın yüksek tahsillerini yurdumuzda yaptırmak gayesiyle 1943 senesi sonlarına doğru ailemizi İstanbul'a naklettik. Çocukların tahsil ve terbiyesiyle uğraşmaktayız.

Meselenin mahiyeti:

Suriyenin idaremizden çıktığının üzerinden 30 yıl gibi uzun bir müddet geçtiği. Dışişleri Bakanlığının en kıymetli uzuvlarını teşkil eden mümtaz şahsiyetlerin Beyrutta Başkonsolosluk vazifesinde buldukları ve bu kudretli şahsiyetlerin bu meseleyi halle iktidarları ziyadesiyle kafi olduğu ve bir çok fırsatlar zuhur ettiği halde Türklere ait Suriyedeki emlak meselesi bir türlü halledilmedi, Fransız manda idaresinin ileri sürdüğü Ermeni Emlak Meselesi kendiliğinden halledilmiş olduğu ve bu iddia tabiatıyla suya düştüğü ve Fransız mandası sona erdiği halde bile bu mesele halledilmemiştir.

Mesele hakkında izahat:

Eğer yurduma, milletime ve hükümetime bağlılığım olmamış ve Fransız manda idaresine karşı uysal hareket etmiş, teklif edilen dolgun meşguli adliye memuriyetlerini kabul etmiş olsaydım hem emlak ve arazimize kurtarmış hemde tayin edebilecekleri vazifeden alacağım dolgun meşgullerle maddî rahatımı temin etmiş olur; bu gün 60 yaşından sonra Avukatlık mesleği yaparak mesleğe evdet mecburiyetinde kalmaz ve sıkıntılı vaziyete düşmezdim. Vahşiplerle lira değerinde olan Suriyedeki emlakımızın gün geçtikçe kıymeti düşmekte dolayısıyla Millî Servetimiz eriyip gitmektedir. Halepteki 80 bin lira değerinde olan bir evimiz senede ancak 1200 lira gibi sus'i bir irat getirir, maalesef o da günün bunun elinde heder olup gitmektedir. Halbuki yalnız o evimizi satabilirdik olsaydık onun parasıyla İstanbulun en iyi yerinde bir mesken alır, kiralarda sürünerek tahammülümüzün üstüne çıkmakta olan meişet darlığını çekmezdik.

Suriyede Emlâkı olanların dilekleri:

Memleketi düşman istilasından kurtaran; Cumhuriyet idaresini kuran, dehilde başarılması inkansız görünen inkilepları tahakkuk ettiren, hariçte yurdumuzu harp belasından koruyan, milletin her suretle şanını yükselten, milletler arası şerefli bir mevki tutmasına çalışan bunda da hakkıyla muvaffak olan partinin gördüğü esirlere sığmayan büyük işler karşısında pek ehemmiyetsiz kalan emlak meselesini de hallederek muvaffakiyetler silsilesine bir haleyi şan ve şeref ilave edeceğine bu suretle beş yüzden fazla aileyi müskül vaziyetten kurtararak refaha kavuşturmak suretile minnettarlığını kazansağına emniyeti tammen vardır.

490 01 607 102 23

Ek.16-1. Suriye’de mülkleri bulunan Türklerin şikâyetleri hakkında CHP Genel Başkanlığına gönderilen yazı.

GELEN <u>İstisnai</u>		Kayıt tarihi	729/660 77141 *		
Suriyede Emlak sahibi türk vatandaşla rından bir kişi adına A. Halit Başar		28/1/948			
Numarası :	Tarihi :	Bağlısı :	Cinsi :		
Hangi yazımıza karşılık olduğu,	Tarihi	Numarası	Bu yazının bağlandığı No. } Gelen: } Giden:		
Ö Z Ü : Türklerin Suriyedeki mülklerine sadece işarlerini elabilmek ten gayri hiçbir suretle tasarruf edemedikleri HK					
B.	Verildiği tarih	Dosyasına işaretile veya cevap yazıldığı tarih	Verilen cevap kayıt No. sı	Bu yazının girdiği dosya	
4	28/1/948			B. 3 Surye	
NOT: <i>İdini yazıldı</i> <i>YAZILDI</i> <i>yazalım</i>				Senesi 948	Dosya sayısı 678
				Şahs dosya	No. 8

Ek.16-2. Suriye’de mülkleri bulunan Türklerin şikayetleri hakkında CHP Genel Başkanlığına gönderilen yazının bir başka sayfası.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayın Bay Hilmi Uran

C. P. GENEL SEKRETERLİĞİ	
T. 23. 1. 1988	EKI
No: 77141	

Cumhuriyet Halk Partisi Başs.

Vektili Yüksek Huzurlarına

Sayın Bayım

A N K A R A

Türkler Suriyedeki mülklerine-sadece icarlarını alabilmekten gayri-hiç bir suretle tasarruf edememektedirler.Yani:ne satabilmekte,ne intikal ettirebilmekte,ne ipotek edebilmekte,ne de başkalarıyla müşterek tasarruflarda mukaseme ve muhasele edebilmekte veya izalei şuyu edebilmekte ,sözün kisasi tasarruf haklarının her şekilden mahrum bulundurulmaktadır.Bunlar yetişmeyormuş gibi ,ama menfaati namına bir istimal vakuumunda ,bedelleri sahipleri olan türklerle teslim olunmayarak,mahalli hükümet veznelerinde tevkif olmaktadır.Maîyetleri sırf oradaki mülklerinin gelirlerine bağlı olan ~~bu~~ aileler istimal bedellerinin bankalara ~~ya~~ yattırılarak veya yerlerine yine mahalli hükümet delaletihe başka emlek alınarak paralarının numaralarından olsun istifade edebilmelerine müsaade diledikleri hald e,red ile karşılanmaktadır.

925 denberi devam edegelen bu vaziyete karşı Hükümetimiz gereken alakayı göstermemiştir.Saman zaman Hariciye bakanlığımıza yaptığımız müracaatlara:(emlakinizin evsafını bildiriniz),(Yakında müzakerelere başlanacak),(müzakereler başlayınca kadar sabr ediniz),(fazlaca taciz vaki oldu)(emlakınız hududi milli haricinde olduğundan bakanlığınızca yapılacak bir şey yoktur) yollu cevaplar almışızdır.Keza vakit vakithalk dileklerini dinleme memur millet vekilleriyle yapılan halk toplantılarında(Hükümetimizin her halde bildiği ve sizin aklınızın ermeyeceği noktalar vardır,bununla beraber makami aidine ~~de~~ eyleyiniz),(Vişimi Suriyeye hakim Döğolmu?hele bir karre anlaşılın),(İcar alıyorsunuz ya daha ne istiyorsunuz)gibi başdan savma cevaplarla karşılandık durduk.Hele bir defasında -bugün ne karakterde bir adam olduğu anlaşılın-Kadim hariciye bakanımız zevk mişdü Araş(suriye yakında müstakil olacaktır zaman bu işde hal olunur)diye işimizi meçhul bir atıye bağlamak suretiyle bizim ile alay bile eylemişti.

Suriyeye İngilizler girdi çıktı,Vişi girdi Döğol çıktı,Döğol girdi Vişi çıktı,nihayet müstakilde oldu,fakat emlek meselesi hal olmadı gitdi.Suriye ile bu iş üzerinde müzakereler olduğunu ~~de~~ yiyoruz .Bu günde hariciyemize müracaat etsek ~~al~~acağımız cevap (eskiden olduğu gibi -müzakerelerin sonunu bekleyiniz) olacaktır.Ve bu müzakerelerin sonu ^{nu} yine ~~ge~~lmeyeceğini peşinen biliyoruz.

Suriyelilerin iddiaları şunlardır:Suriye tüccarlarının memleketimizi İstanbul,Izmir,Adana ve Mersin gibi tuccari mevkiilerinde şubeleri vardır.kendileride kah Suriyede kah memleketimizde bulunurlar.Yuka Tida isimleri geçen şehirler istiklal mücadelesini müteakib ordularımız tarafından istirdad olundıklarında ,mallarının bağlarında tesadüfen bulunmamış olan Suriyeleiler(firaridir ,ecnebi pasaportlarla seyahet eylemiş)gibi özürlerle firari ad olunmuş ve namlarına mukayyed emlakları zapt ve müzayede ile satılmıştır.C zamanlar memleket ecnebi işga

490 01 607 102 21

Ek.16-2. Suriye'de mülkleri bulunan Türklerin şikâyetleri hakkında CHP Genel Başkanlığına gönderilen yazının bir başka sayfası.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

II

li altında bulunuyor ve ecnebi memleketlere seyahat işgal makamlarının verdikleri "laissez passer" ler ile cereyan ediyordu.ve Suriyelilerin o sırada mallarının başlarında bulunmamış olmaları kasede olabilir ,iş iktizasida olabilir,Yunan idaresi nde yaşamamak kaygusindanda neşet edebilir.Bulunmamanin ve"Laissez passer"ile zaruri seyahetlerin sui niyete müstenid olup olmadığını göstermek güçtür.Ne ne hal ise ,bizim bu muamelemizi müteakip Suriyelilerde türklerin Suriyedeki emlakın -zapt ve furuht etmeyerek -sadece tasarruf haklarından bizi mahrum eylediler. Hükümet hazinesine giren bir kaç milyonluk arab emlakına mukabil,biz türklerin Suriyedeki emlaki ellerinden gitdi.Yani nefi hazine için Hükümetimiz öz vatandaşlarınin haricdeki emlakini feda eyledi(Devri hamidide zabıtlık yaparken bir tabur katibimiz vardı.Harekat askeriye dolayisile efradin işğelleri amentazam olmaz ve bazı günler efrad aç kalirdi.Bazi aylar 10 gün erzak çıkmazdı.Ve işğ çıkmayan günlerin erzak bedellerini cahil tabur katibimiz tabelada "sayı miri" gösterir ve ay nihayetinde epey yekun tutan bu "sayı mirileri"tabur katibimiz eline alarak çadır çadır arkadaşlarına gösterir işte ben devlete bu ay bu kadar para kazandırdım -efradı aç bırakmak bahasına- diye iftihar ederdi.7

Şimdide Hariciyemizin yaptığı iş öz vatandaşlarını aç bırakmak bahasına onların mallarını feda eylemek bahasına maliyemizi kuvvetlendirmek,arab emlakını elinde tutarak sayı hazine vucude getirmektē başka bir şey degildir.

Bizim mallarımızı kurtarabilmek için Hükümetimizce yapılacak az çok bir fedakarlık neden izam ediliyor?Türk emlakını kurtarmak için maliye hazinesinden bir miktar para çıkacak ise ,bunun yerinē öz vatandaşlarımızın ceblerinden aynı para başka tarikle girecektir.Zapt eylediği arab emlakının bedelini vermeyeceğinden bir Hükümet kendi evladına 25 senedeberi süren bu kadar azab ve ıstırap çektirir mi?Hükümet hazinesi kendi istifadesini ferd-lerin ,halkın zararındami arar? Eskiden böyle acayib hükümet kararlarında a'limizin eremediği bir "hikmet hükümeti" Vardır ,zan eylerdik.İstibdad ,meşrutiyet,ve Cumhuriyet devrlerini idrak eden neslimiz hikmet hükümet zan olunan nice şeylerin yersiz olduğunu artık öğrendi. Bizim Suriyede bir tek tacirimiz yoktur .Buna mukabil suriyenin bizde yerleşmiş pek çok tacirleri vardır .Hikmet Hükümet bu arab tüccarlarınınin memleketimizde koca harb buyunca milyonlar kazanmasına müsaade ediyorda,bir kaç arab emlakının idaresi için katlanacağı cuzi bir fedakarlığı çok çörecekti kendii vatandaşlarınıin mahrumiyet içinde yaşıyıyor.Neden?Hikmeti Hükümet arablara kendimizi isindirmek için geçen sene Mekkeye binlerce hacinin azimetine müsaade eyledi. 8.000 hacı 2.000 lira harcırah= 16.000.000 lira .On altı milyon lira bu ugruda millet budcesinden sarfına müsaade olunmuştu .Şu on altı milyonun onda biri feda olursa hem türklerin emlaki kurtulmuş olur hemde arab aleminde senele denberi aleyhimizde cereyanlara vesile olan "Türkiyedeki arab emlaki meselesi"nede bir nihayet verilmiş olur.

Suriyede emlaki bulunan türkler bu Vatanın ügey evladi degildirler,

Ek.16-2. Suriye'de mülkleri bulunan Türklerin şikâyetleri hakkında CHP Genel Başkanlığına gönderilen yazının bir başka sayfası.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

III.

onlar asırlar boyunca Arabistan çöllerinde türkün hakimiyetini sağlamış ecdadın yadigari ve nesillerinbakiyesidir.Sayı hazine veya nefi hazine vâdir diye bunl arı 25 senedir mahrumiyet içinde yaşamalari artık kafi görülmelidir.

Sayın Firkamız maziden müdevver haksizliklari ve yanlışlıklari tashihini arzu ve uzamindedir.Bu makul ve meşru dileklerimizimize karşı ciddi bir alaka gösterilerek ,bir an evvel Suriyedeki mülklerimizimize serbest suretde tasarruf rylmemizin teminine sayın firkanızca delalet olmasını,bilhasse pek kimetli şahsinizdan ,derin saygılarımızla,dileriz .

A. Halit Başar 19 Emlak 30. Nişantaş İstanbul

Suriyede emlak sahibi türk vatandaşlarından bir kısmı namına

A. Halit Başar

IV
28. I - 1948

*Kumullık Dilik Komisyonunda forisilen
bu iş komisyonunda tükümüki meşret ve
suyun durum komisyonunda başka türlü
muamele yapılamazsağı Disiplin
bakanlığı muimelleri tarafından yok
edilmiş olduğundan soruyorum*

4.2.48 B. IV 28. I

H. H. Başar

Ek.17- Edip Çiçekli'nin bir ihtilal neticesi devrildiğine dair 22 Haziran 1952'de Urfa Valiliğinden İçişleri Bakanlığına gönderilen telgraf.

T. C.
İçişleri Bakanlığı
Müsavir Kaleme Müdürlüğü
Şifre Bürosu
Sayı
650

Geldiği yer	Telg. No.	Şifre Tarihi	Şifre No.	Açılan
Urfa	2232	21/6/1952	Em. 1453	M. Köprülü
Telgrafhaneye verildiği	Tarih	Sa. Da.	Telgrafhaneye alındığı	Tarih Sa. Da.
	21/6/1952	13 30		22/6/1952 6 00
Kaleme geldiği	Tarih	Sa. Da.	Kalemde açıldığı	Tarih Sa. Da.
	22/6/1952	7 30		22/6/1952 9 30

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İçişleri Bakanlığına

1- Suriyede adı öğrenilemeyen bir Albay tarafından Hükümet darbesi yapılarak Edip Çiçeklinin tevkif edildiğinin işlendiği ve iki gündür beri pasaport ve pasavarla Türkiyeden Suriyeye gitmek isteyenlerin seyahatlerine müsaade olunmadığı Suruç Kaymaklığından haber verilmektedir, arz.

2- Emniyet 1453 sayılıdır. İçişleri, Millî Savunma ve Dışişleri Bakanlıklarına yazılmıştır.

Urfa Vali V.
Mehmet Ali Oran

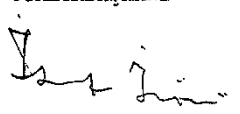
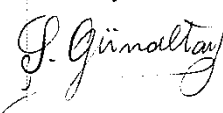
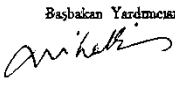
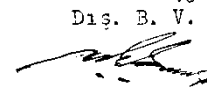

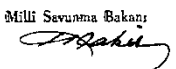
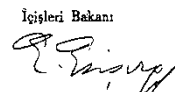
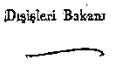

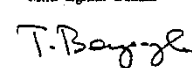
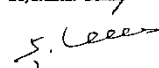
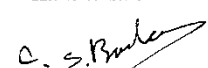
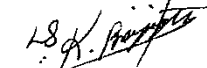
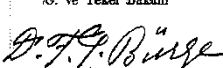
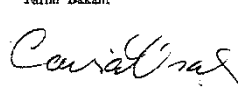
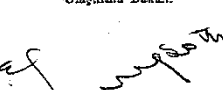
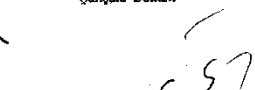
Emniyet Genel Müdürlüğüne

22 Haziran 1952

030 01 134 87310

Ek. 18- Suriye ve Lübnan üzerinden Komünist propaganda materyallerinin Türkiye'ye sokulmaması ve mevcut olanların toplattırılması hakkındaki 17 Şubat 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararı.

T. C. B A Ş B A K A N L I K MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ Kararlar Müdürlüğü Karar sayısı <u>3</u> 8791		KARAR	T. C. B A Ş B A K A N L I K CUMHURİYET ARŞİVİ
<p>Suriye ve Lübnan komünist merkezlerinin birlikte yayınlamakta oldukları (Sovyet haberler servisi) adlı haftalık gazetelerin yurda sokulmalarının yasak edilmesi ve eldekilerinin toplattırılması, İçişleri Bakanlığının 8/1/1949 tarihli ve 846 sayılı yazısı üzerine 1861 sayılı kanunun 2657 sayılı kanunla değiştirilmiş olan 51 inci maddesine göre Bakanlar Kurulunun 17/ 2/ 1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.</p>			
CUMHURBAŞKANI 			
Başbakan 	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı 	Devlet Bakanı ve Dış. B. V. 	Adalet Bakanı
Milli Servis ve Bakanı 	İçişleri Bakanı 	Dışişleri Bakanı 	Maliye Bakanı
Milli Eğitim Bakanı 	Bayındırlık Bakanı 	Eko. ve Ticaret Bakanı 	Sa. ve So. Y. Bakanı
G. ve Tekel Bakanı 	Tarım Bakanı 	Ulaştırma Bakanı 	Çalışma Bakanı
<p>030 38.01 2 118 100 12</p> <p style="text-align: right;">219.57</p>			

Ek. 19- Suriye-Türkiye hududunda yapılan eski elbise kaçakçılığı hakkında dönemin Gaziantep Milletvekili Dr. Semih İnal'ın gönderdiği rapor.

BAŞBAKANLIK
MURİYET ARŞİVİ

E/5

Ankara, 24/XI/1951

M. İ. İ. İ.
20.XI.952

SAYIN BAŞBAKANIM ;

Suriye'den memleketimize kaçak olarak fazla miktarda eski elbise girdiği yüzlerce vak'a ile sabit bir hakikattir.

Eski elbise kaçakçılığı deyince hatıra geldiği üzere az giyilmiş ceket, yelek ve paltoyu kastetmekteyim.

Bu kaçakçılığın sebeplerini aşağıda arz ve izah ediyorum.

Tarife Kanunu'na göz attığımız zaman, eski elbiselerin memleketimize ithal edilen mallar meyanında olmadığı ve yolcu beraberinde getirilenlerin ise üstün gümrük resmine tabi olduğu müşahade edilmektedir.

Yaptığım inceleme neticesinde; 1951 yılının 10 ayında takriben 11,000 kilo ağırlığında eski elbisenin kaçak olarak yurda girerken alâkadarlarca yakalanmış olduğuna muttali ve bu yakalanmanın yurda girenin ancak yüzde onunu teşkil ettiğine de kani oldum. Geçmiş yılların yakalama nisbetleri de bu rakamın üstündedir.

Alınan her türlü zecrf tedbirlere rağmen bu işle uğraşanlar her türlü tehlikeleri göze alarak, ölümle mücadele ederek bu maddenin kaçakçılığını yapmakta ve memleket içinde sürümünü de kolaylıkla temin etmektedirler. Şu halde buna memleket çapında ihtiyaç vardır, demek yerinde olacaktır.

Durum tetkik edilecek olursa; eski elbise memleketimize kaçak olarak betahsis Suriye sınırından girmekte, bunlar da Suriye'ye Amerika'dan getirilmektedir.

Amerika'dan çok ucuz fiatla alınan bu eski elbise hudut boyunca açılmış olan yüzlerce magaza vasıtasile ve üstün kârla kaçak yollardan yurdumuza sevkedilmektedir.

Malûmlarıdır ki; kaçakçılığı doğuran sebeplerin başında, arz ve talep ile üstün fiat farkları gelmektedir.

İşte bu iki esasın bu madde üzerinde bağdaş kurmuş olması, bu madde kaçakçılığını hayat pahasına de olsa tahrik etmektedir.

030	01			66	416	7
-----	----	--	--	----	-----	---

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-4-

Küçük sanat erbabına gelince:

Bahis konusu olan kaçakçılık berdevam olduğuna göre; güney bölgesindeki terzilerin gün geçtikçe çoğaldığı kayden mevsuktur. Eğer eski elbise ithali serbest dahi bırakılsa, Suriye'nin bize kaçak olarak sevkettiğinden fazla ithal edilemeyeceği tecrübe edilecektir. Bu itibarla, bu husus üzerinde de durmağı katiiyen varit ve caiz görmüyorum.

Eski elbiselerin menşei Amerika olduğuna göre, bunların doğruca ithal neticesi yurda sağlayacağı faydalar şunlardır:

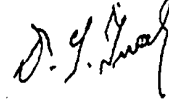
- 1- İhtiyaç olan eski elbiseler doğruca Amerika'dan gelecek olursa muhtemel sıhhi mahzurlar hemen hemen izale edilmiş olacaktır.
- 2- Suriye tüccarlarının memleketimiz namına yaptıkları komisyonculuğa nihayet verilmiş olacaktır.
- 3- Normal kâr haddi kendi tüccarlarımıza devrettirilmiş olacaktır.
- 4- Suriye'nin sağladığı kazanç ve gümrük varidatı memlekete kalacak ve bu günkünden daha ucuza maliyet temin edilecektir.
- 5- Bu maddenin kaçakçılığından mütevellit her türlü kötülüklerin ve hayat tehlikelerinin önüne geçilmiş olacaktır.

Bu uzunca izahıma nazaran, eski elbise kaçakçılığını önlemek, Suriye tüccarlarının üstün kazançlı komisyonculuğuna nihayet vermek ve gümrük varidatımızı arttırmak için bu maddenin ithalinin kolaylıklarile beraber formalitesine göre serbest bırakılması fikrindeyim.

Tensiplerini saygılarımla arz ederim.

Gaziantep Milletvekili

Dr.Samih İnal

030	01			66	416	7
-----	----	--	--	----	-----	---

Ek. 21- Suriye basınında Türkiye ile ilgili çıkan makalelerin tercümelerini Başbakanlığa sunulduğuna dair Başbakanlık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün 20 Ocak 1954 tarihli yazısı yazısı.

BAŞVEKİLLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİNİ

BAŞVEKÂLET

Ankara: 20/1/954

Basın - Yayın ve Turizm Genel Md.

Dairesi : Büro Md.

Özel sayı :

Genel sayı : 6077

Başvekâlet
Hususi Kalem Müdürlüğüne

Ek :

7-8/1/954 tarihli Suriye ve 9-10-12-13/1/954 tarihli Yunan Basınlarında muhtelif konularda intişar eden makale tercümeleleri ilişik olarak takdim kılınmaktadır.

Sayın Başvekilimizin yüksek bilgilerine arzına delaletinizi saygılarımla arz ve rica ederim.

Umum Müdür Y.

Haluk Görelî

(Halûk Görelî)

J

Verilen cevaplarda : Daire ve şube adının yazılması

17 -

030	01			104	647	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

Ek.22- Suriye'den Türkiye'ye askeri okula öğrenci gönderilmesine dair 24 Temmuz 1950 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

KARAR

Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3

11587

Suriye Hükümetinin Türk Harp Akademisine ve Askerî okullarımıza öğrenci ve memleketimize bir Suriye askerî heyeti göndermek istediğinden bahisle Harp Akademisine 3, Harp Okuluna 10 ve diğer askerî okullara 10 subayla bu okullara bağlı Gedikli Erbaş okullarına 10 Gedikli Erbaş'ın kabulü hakkındaki Millî Savunma Bakanlığınının 12/12/1949, 24/6/1950 tarihli ve 4-26364/204708 sayılı yazılarıyla yapılan teklifi ile bu konudaki Dışişleri Bakanlığınının 21/12/1949 tarihli ve 56809/493 sayılı ve Maliye Bakanlığınının 17/5/1950 tarihli ve 1124-3/643 sayılı mütalâaları Bakanlar Kurulunca 24/7 /1950 tarihinde incelenerek; bunların maaş, yolluk vesair giderleri Suriye Hükümeti tarafından tesviye edilmek ve Harp Akademisi ile adı geçen okullarca ihtiyar olunacak masrafları ders yılı başında yapılacak hesaba göre mezkûr Hükümetten talep edilerek 1050 sayılı kanunun 55 inci maddesine göre irad ve Millî Savunma Bakanlığı bütcesinin ilgili bölümlerine ödenek kaydolunmak üzere bu subay ve Gedikli Erbaşların yurdumuza ve okullarımıza kabulü ve askerî bir heyetin gelmesine müsaade edilmesi kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

0001901021623606

Başbakan
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Eko. ve Ticaret Bakanı
Sa. ve So. Y. Bakanı
G. ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
İşletmeler Bakanı

Ek.23- Suriyeli memurlara demiryolunda kullanılmak için verilen serbest seyahat kartlarıyla ilgili olarak alınmış olan 31 Ocak 1951 tarihli Bakanlar Kurulu kararı.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

KARAR

12434

Çobanbey-Nusaybin kısmında vazife gören Suriye Gümrük, Emniyet, Posta Memurları tarafından kullanılmak üzere bir adet birinci ve dört adet de ikinci mevki hemiline mahsus serbest seyahat kartının verilmesi; Ulaştırma Bakanlığının 9/1/1951 tarihli ve 97671 sayılı yazısı üzerine, 1483 sayılı Kanunun 8 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 31/1/1951 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHUR BAŞKANI

C. Zorlu

030 19 01 #2 186 102 4

Başbakan *W. Memduroğlu* Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı *S. Doğan* Devlet Bakanı *T. B. K.* Adalet Bakanı *M. Ö. Ö.*
Millî Savunma Bakanı *R. S. K.* İçişleri Bakanı *A. M. Y.* Dışişleri Bakanı *S. T. Kömürcü* Meclis Başkanı *M. S. Y.*
Millî Eğitim Bakanı *R. K.* Bayındırlık Bakanı *R. K.* Eko. ve Ticaret Bakanı *S. S.* İst. ve Su. Y. Bakanı *D. K.*
G. ve Tekel Bakanı *M. S.* Tarım Bakanı *W. A.* Ulaştırma Bakanı *M. S.* Çalışma Bakanı *M. S.* İşletmeler Bakanı *M. S.*

Ek.24- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Suriye uyruklu İzzet Hasan isimli kişinin Arapça okutmanı olarak çalışmasına dair 6 Kasım 1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararı.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

KARAR

I5855

Suriye uyruklu İzzet Hasan'ın Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça okutmanlığında geliştirilmesi, Millî Eğitim Bakanlığının II394 sayılı ve 21/10/1952 tarihli yazısı ve İçişleri, Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarının uygun mütalâaları üzerine, 788 sayılı kanunun 5 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 6 / II /1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

030 18 01 130 82 5

Başbakan
A. Menderes

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

Devlet Bakanı
Ab. Tokeş

Adalet Bakanı
Ö. G. Candaş

Millî Savunma Bakanı
S. Menderes

İçişleri Bakanı
Ş. Menderes

Dışişleri Bakanı
F. Köprülü

Maliye Bakanı
M. F. Köprülü

Millî Eğitim Bakanı
S. Menderes

Bayındırlık Bakanı
R. Z. Kılıç

Eko. ve Tüccet Bakanı
M. Güni

Sa. ve So. Y. Bakanı
S. Menderes

G. ve Tekel Bakanı
S. Menderes

Tarım Bakanı
S. Menderes

Ulaştırma Bakanı
S. Menderes

Çalışma Bakanı
S. Menderes

İşletmeler Bakanı ve
Güm. ve T.B.V.
S. Menderes

Ek.25- Suriye vatandaşı Ayşe Leman Garip isimli kadının Türk vatandaşlığına alınması hakkındaki 11 Mart 1953 tarihli Bakanlar Kurulu kararı.

089	18	01	131	20	2
-----	----	----	-----	----	---

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayı: 383

KARARNAME

T. C.
BAŞKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Suriye tebaasından Tefvik kızı 1926 Halep doğumlu Ayşe Leman Garip'in Türk vatandaşlığına kabulü; İçişleri Vekâletinin 21/2/1953 tarihli ve 73236/660/2574/1573 sayılı yazısı üzerine, 1312 sayılı kanunun 5 nci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince II /- 3 /1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR
C. Bayazıt

Bayvekil V.
ve Sağ. ve S.Y.V.
R. Kılıç

Devlet Vekili
M. J. Saka

Adalet Vekili
O. S. C. C. C.

Milli Savunma Vekili
M. J. Saka

İçişleri Vekili ve
Dışişleri Vekili
E. Müezzinoğlu

Dışişleri Vekili

Maliye Vekili
M. J. Saka

Milli Eğitim Vekili
M. J. Saka

Bayındırlık Vekili
R. Kılıç

İsko. ve Ticaret Vekili ve
Tarım V.V.
R. Kılıç

Sa. ve So. Y. Vekili

G. ve Tekel Vekili

Tarım Vekili

Dışişleri Vekili
M. J. Saka

Çalışma Vekili
S. P.

İletmeler Vekili ve
Güm. ve T.V.V.
M. J. Saka

Ek.26- Suriye uçaklarına harita çıkarmak için Türk hava sahasının belli kısımlarını kullanmalarına izin verildiğine dair 25 Haziran 1954 tarihli Bakanlar Kurulu kararı.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

KARARNAME

Karar Sayısı
4
3231

A.

Suriye uçaklarının, Resulayin 'den Dicle'ye (Türk-İrak-Suriye hudutlarının birleşme noktesına) kadar olan bölgenin haritasını yapmak üzere bu kısımda topraklarımızdan ikibuğuk kilometrelik şeritvari bir sahayı ihtiva edecek olan fotoğraf alma uçuşları yapmasına müsaade edilmesi; Millî Müdafaa Vekâletinin 18/6/1954 tarihli ve 191527 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 25 /6 /1954 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

C. Bayar

Başvekil	Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Adliye Vekili
<i>V. ...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>
Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili	Harcıye Vekili	Malîye Vekili	Maarif Vekili
<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>
Nafia Vekili	İkt. ve Ticaret Vekili	Sih. ve İc. Mu. Vekili	Gün. ve İnh. Vekili	
<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	
Ziraat Vekili	Münakalât Vekili	Çalışma Vekili	İşletmeler Vekili	
<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	<i>...</i>	

130 18 01 2 136 59 4

Ek.27-1/2- 1957 Türkiye-Suriye krizi esnasında Bağdat'tan Başbakana gönderilen ve gerginliğe son verilmesi gerektiği hakkında Bağdat Ulemasının ricada bulunduğu telgraf metni.

DEVLET ARKIVLERİ/GEİEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

TELGRAF

(Örnek : İEB. 18)

YOL
Servis İşaretleri

Devlet telgraf müdürlüğünden dolayı mesuliyet kabul etmez.

SAYIN
BAS-VEKİL

Sıra No.	İlk merkez	No.	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
				Tarih	Saat			Tarih	Saat	
						HUSUSİ				

BAGDAD 24/12/57 127/125 28/X 1015

VIA HUSUL 20/12/57 ÇEKİL

SURİYE İLE ARANIZ DAKI GERGIN DURUM BUTUN ARAP VE İSLAM ALEMİNİ
SARSINTIYA UGRATTIĞINDAN BİNAFENLEYİN İRAK ULEMASI BİR ÇOK İYİ
KAMLAR DOKULEREK İLK KURBANLARI İSLAMİ ÜLKELERİ OLACAK BİR MADDİ
UYANMAYA SEBEP OLACAK SEYLERİ BIRAKMANIZ İÇİN SİZLERE
YONELTİSLERDİR MUSLUMAN TÜRKİYE DEN BEKLENEN KAFİRLER İÇİN
İSLAM ALEYHİNE YARDIMCI OLMASI DİR ÇUNKU BUTUN MUSLUMANLARDIR
TATİE OLARAK ALLAHIN KİTABI VASİTASILEDE BİR BİRLERİLE

030 01 7 36 35

PTT

DEVLET ARKIVLERİ/GEİEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

TELGRAF

(Örnek : İEB. 18)

YOL
Servis İşaretleri

Devlet telgraf müdürlüğünden dolayı mesuliyet kabul etmez.

Adres :

Sıra No.	İlk merkez	No.	KELİME	VERİLDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI		İMZA
				Tarih	Saat			Tarih	Saat	
						HUSUSİ				

DİRLER İNNEVEL MUMİNUNE İHVEYUN FEASLİHU BEYNE ERHVEYKUM O
PEYGAMBERİMİZDE BİZLERİ BİR BİRİMİZLE BOYNUNU VORMAK OLAN
TMSİDİR FENALIGI BUTUN ALEME SIRAYET EDECEK TEHLİKLERDEN
ETMENİZİ MUSLUMANLIK NAMINA SİZLERDEN SAMİMİYETLE DICA EDERİZ
MET KIZLET ABDULKADİR HATİP NEJMEDİN VATİZ EMGET ZEHAVİ KEMALSTY
İ RORTİ MİBİA HUYEYS HANİT MULLA HUYEYS MUHAMMET MAHİUT SAVVAF+++

030 01 7 36 35

Ek.28- 1957 Türkiye-Suriye bunalımı hakkında BM Genel Kurulunda devam eden müzakerelerde Türkiye Cumhuriyetini Sermet Refik Pasin'in temsil edeceğine dair 26 Ekim 1957 tarihli Bakanlar Kurulu kararı.

030	18	01	147566
-----	----	----	--------

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı
4

KARARNAME

9647

Suriye'nin Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yaptığı müracaat dolayısıyla cereyan edecek müzakerelere Hariciye Vekâleti Umumi Kâtiplik Hususî Kalem Müdürü Sermet Refik Pasin'in Hükümetimizi temsilen içtirakinin kabulü; mezkûr Vekâletin 22/10/1957 tarihli ve 480.057/477 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 26/10/1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR
C. Bayar

Başvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili
Adliye Vekili Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili
Maarif Vekili Nafia Vekili Hariciye V.V. Ticaret Vekili Sıh. ve İc. Müa. Vekili Güm. ve İnh. Vekili
Ziraat Vekili Münakalat Vekili Çarşılar Vekili Sanayi Vekili

Dosya No:
105-57
1235

Ek.30-Hatay Meselesinin Türkiye lehine neticelendiğine dair 3 Temmuz 1938 tarihli Akşam Gazetesi'nin manşeti

Ek.31- Hatay İtilafnamesinin ilan edilmesine dair 23 Haziran 1939 tarihli Tan Gazetesinin manşeti.

Ek.31- Hatay Anlaşmasının imza edildiğine dair 24 Haziran 1939 tarihli Ulus Gazetesinin manşeti.

Ek.32- Hatay Anlaşmasının imza edildiğine dair 24 Haziran 1939 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin manşeti.

Ek.33- Fransa'nın Hatay'dan birliklerine çekmesine dair 28 Haziran 1939 tarihli Tan Gazetesinin manşeti.

Ek. 34- Hatay'ın Anavatana katılımına dair 30 Haziran 1939 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin manşeti.

